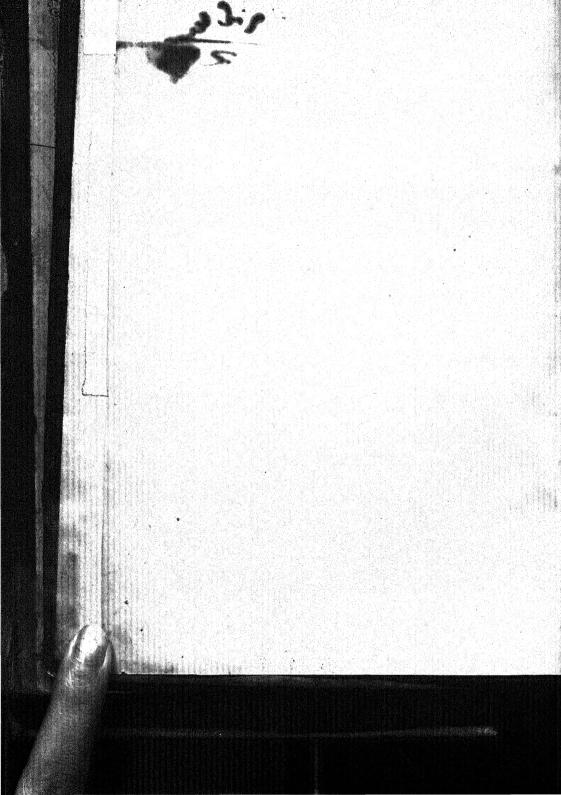

तेव धना A. St.

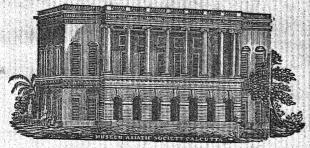
BIBLIOTHECA INDICA;

Collection of Oriental Works

PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

New Series, No. 461.

त्रापस्तम्बत्रौतसूचं कृष्णयजुर्वेदीयं भट्टरवरत्तपणीतसूचर्यत्तसन्तिम्॥

THE S'RAUTA SU'TRA OF A'PASTAMBA

BELONGING TO THE

BLACK YAJUR VEDA,

WITH THE

COMMENTARY OF RUDRADATTA

EDITED BY

DR. RICHARD GARBE,

Professor of Sanskrit in the University of Königsberg.

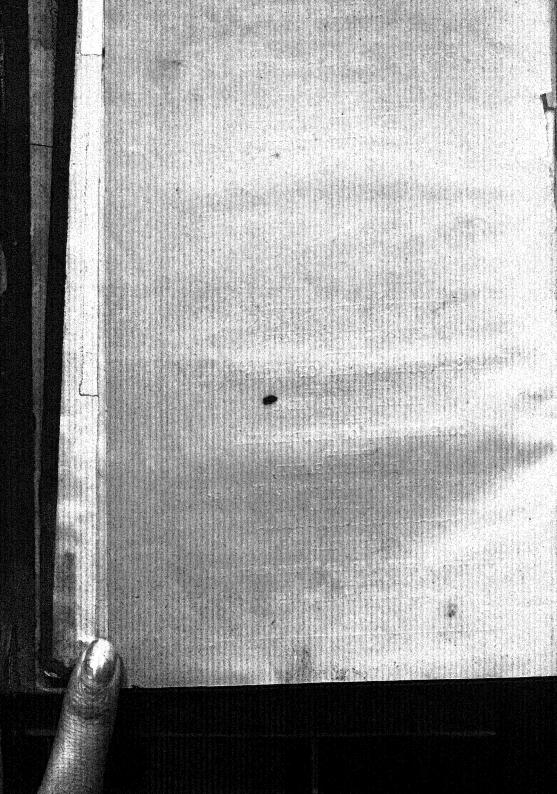
FASCICULUS I.

CALCUTTA:

PRINTED BY J. W. THOMAS, AT THE BAPTIST MISSION PRESS,
AND PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET.

1881.

ŚRAUTA SÚTRA OF ÁPASTAMBA

BELONGING TO THE

TAITTIRÍYA SAMHITÁ

WITH THE

COMMENTARY OF RUDRADATTA

EDITED BY

DR. RICHARD GARBE,

PROFESSOR OF SANSKRIT IN THE UNIVERSITY OF KÖNIGSBERG.

VOLUME I.

PRAŚNAS 1-7.

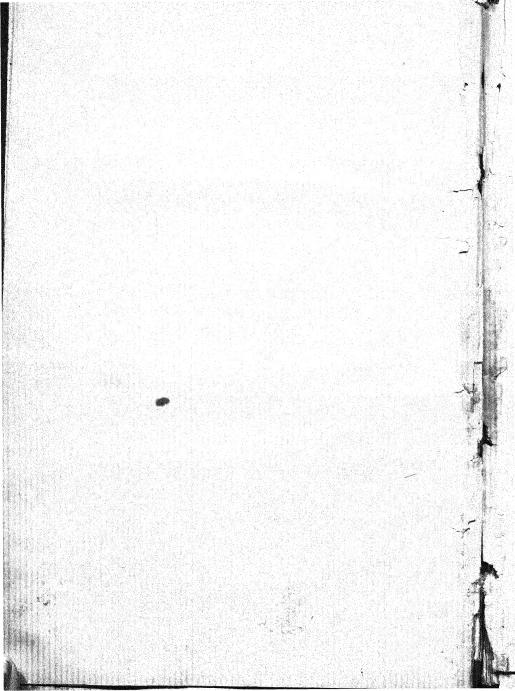
CALCUTTA:

PRINTED BY J. W. THOMAS, BAPTIST MISSION PRESS,

AND PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY, 57 PARK STREET.

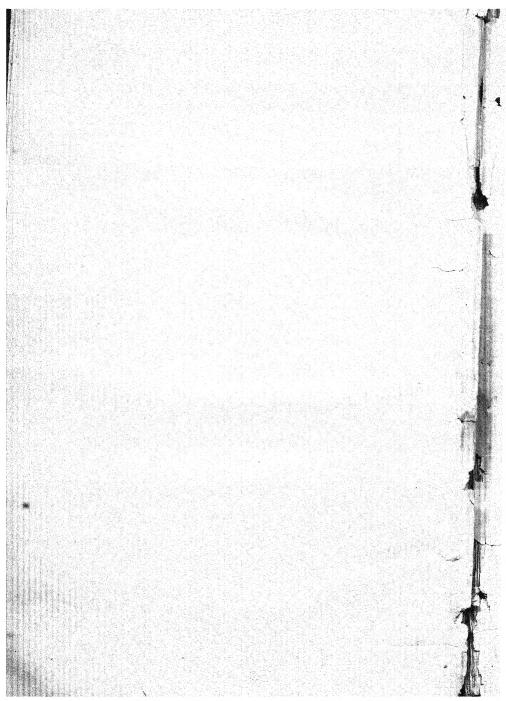
DEDICATED TO DR. REINHOLD ROST,

LIBRARIAN OF THE INDIA OFFICE,

THE SELF-DENYING PROMOTER OF ORIENTAL

STUDIES,

AS A SMALL TOKEN OF THE EDITOR'S GRATITUDE.

This edition of the Apastamba S'rauta Sútra will be complete in four volumes. At the end will be added the indices necessary for such a work. The detailed investigation of the sources of the Apastamba Sútra and its position among the ritual-books of Ancient India I shall reserve for the introduction to the last volume, the publication of which will place the entire material in the hands of Sanskrit scholars for criticism. By that time, too, we may hope for the completion of Dr. Schroeder's edition of the Maitráyaní Samhitá, a highly important work, and one which has had a decided influence on Apastamba, although—curiously enough—he does not mention the name of this Samhitá, as he does that of many other Vedic writings. I shall accordingly limit myself here to the description of the manuscripts to which I have thus far had access.

I. Manuscripts of the Text.

A. India Office Library, No. 1651. Praśnas 1-7 and 9-15, on 227 paper-leaves. In Devanágarí characters. The place and date have been expunged after completion of the MS. It is ancient, very carefully made, and has been corrected several times. At the end of every praśna, there are given first the beginnings of each kandiká in reversed order, and then the beginnings of each paṭala in the actual order. This system or a similar one is also followed in most of the other MSS. The leaves 96—110 inclusive, which contained praśna 8, are missing. A later interpolated leaf—about two thirds of it covered with writing—which, like the first leaf

- after the lacuna, is numbered 111, contains the missing beginning of prasna 9 and the last part of the paṭalabeginnings of prasna 8.
- B. India Office Library, No. LXX of Burnell's "Catalogue of a Collection of Sanskrit Manuscripts." Praśnas 1—18, kaṇḍiká 8, on 120 palmyra-leaves. In Grantha characters. Undated; but according to Dr. Burnell's statement, copied about A. D. 1800. A good MS.
- C. India Office Library, No. LXXI of Burnell's "Catalogue." Praśnas 1—15, on 202 palmyra-leaves. In Grantha characters. Undated; but according to Dr. Burnell, "copied about 1750" and "in a large and good hand." A correct MS.
  - The smaller Grantha MSS. of the first four prasnas (Nos. LXXII, LXXIII, and LXXIV of Burnell's "Catalogue") I have not collated, because the other MS. material at my disposal for this part of the work was more than amply sufficient for the determination of a trustworthy text.
- D. Bombay University Library, No. 16. Praśnas 1—24, on 395 paper-leaves. In very large and beautiful Devanágarí characters, but abounding in errors of the copyist. Undated; modern. At my request the use of this MS. was very kindly allowed me by the Director of Public Instruction, K. M. Chatfield, Esq.
- E. Royal Bavarian Court and State Library at Munich, Codex Haug. 51. Prasnas 1—24, on 405 paper-leaves. In Devanágarí characters. Undated. Twin brother of the preceding MS., sharing the same internal and external peculiarities, and agreeing with it in the copyist's errors.
- F. India Office Library, No. 1733. Praśnas 1—5, on 79 paper-leaves. In Devanágarí characters. Undated, but not so old as A.
- G. India Office Library, No. 122c. Prasna 8, on 14 paper-

leaves. In Devanágarí characters. The handwriting shows that this is not the missing part of A. Copied in Benares, Samvat 1636 (= A. D. 1580).

- H. India Office Library, No. 1541a. Praśnas 15, 16, and
   17, on 22, 24, and 15 paper-leaves respectively. In
   Devanágarí characters. Undated.
- I. Text of prasnas 1-15 in the commentary-manuscript i.
- K. Text of prasnas 1—15 in the commentary-manuscript k.
- L. Text of prasnas 1—3 in the commentary-manuscript h.
- M. Text of praśnas 1—3 in the Prayogaratnamálá by Chaundappáchárya, in the Palace Library at Tanjore, Burnell's "Classified Index," Part I, No. CIII. Dr. Burnell had the great kindness to have this MS. copied for me. The copy covers 275 quarto pages.

In connection with this list of MSS. it ought to be mentioned that many passages of the Apastamba S'rauta Sútra occur also in the commentaries to the Taittiríya Samhitá, Bráhmaṇa, and Araṇyaka. Sometimes A'pastamba is cited by name (thus, ন্যা বাহান্ত্রক:) as authority for these quotations; but often also they are referred to in a general way as ক্র: or with the remark ভক্ত ভ্রেকাইড.

II. Manuscripts of Rudradatta's Commentary.

- a. India Office Library, No. 51. Praśnas 1—9, on 195 paperleaves. In Devanágarí characters. Undated. An ancient, excellent, and accurately corrected MS.
- India Office Library, No. 1142b. Praśnas 10—15, on 163
  paper-leaves. In Devanágari characters. Undated.
  A good MS.
- c. India Office Library, No. 1142a. Praśna 14, on 30 paperleaves. In Devanágarí characters. Undated. This has come from the same source as the preceding MS and
- d. Calcutta manuscript. Prasnas 6 and 7, on 46 already leaves. In Devanagari characters. Samvat tary, I have A. D. 1575).

- e. Manuscript belonging to the Government collection deposited with the Asiatic Society of Bengal; No. 1204. Praśna 8, on 31 leaves (numbered 46—76). In Devanágarí characters. Samvat 1631.
- f. Sanskrit College Library in Calcutta, No. 2602. Praśna 9, on 44 paper-leaves. In Devanágarí characters. Undated.

I received the three MSS. d, e, and f in copies, which Dr. Hoernle was so good as to cause to be made for me. The originals of d and e are certainly copies of MS. a, but were written before the above-mentioned correction of that MS. took place.

g. India Office Library, No. LXXVII of Burnell's "Catalogue." Pra\u00ednas 10-13, on 55 talipat-leaves. In Grantha characters. According to Dr. Burnell, it was "copied about the beginning of this century."

Note. In the preceding 7 MSS., the text of the Sútra is given each time only by the first and last word of the passage to be commented upon. In the following 3, it is given in entirety, with the exception that the mantras quoted are often abbreviated.

- h. Palace Library at Tanjore, Burnell's "Classified Index," Part I, No. XCVIII. Prasnas 1—15, on 207 talipat-leaves. In Grantha characters. "Recent," according to Dr. Burnell. A Devanagari transcript of the first three prasnas of this MS. was prepared for me through the mediation of Dr. Burnell, and to him my thanks are due for this kind service.
- Praśnas 1—15, on 565 paper-leaves. In Devanágarí characters. Undated; modern. Of the same general nature as MS. D. The use of this MS. was granted me by the liberality of K. M. Chatfield, Esq., Director of Public Instruction.
- k. Royal Bararian Court and State Library at Munich,

Codex Haug. 52, two volumes. Praśnas 1—15, on 657 paper-leaves. In Devanágarí characters. Undated; modern. This MS. is related to i precisely as E to D.

Since Rudradatta has commented on only the first 15 praśnas of the Apastamba S'rauta Sútra (see Burnell, "Classified Index," note to MS. XCVIII), I shall be compelled to give a different commentary for the text of the remaining praśnas, i. e., from the beginning of the third volume of the present edition. This procedure occasions indeed a certain want of uniformity; but it did not seem to me an adequate reason for abstaining from printing the best attainable commentary, and as such Rudradatta's must certainly be considered. Dr. Burnell ("Catalogue of a Collection," p. 21, note to MS. LXXVII) says of it: "This commentary is a very excellent one; the Bháradvája, Baudháyana, Açvaláyana, Dráhyáyana, Satyáshádha, and 'other' sútras are constantly quoted." The reader will find that Rudradatta quotes many other works also. But while he takes account of the allied literature so extensively, on the other hand, as the reader will observe, he strives after the greatest possible brevity and terseness, so much so that, sometimes after a lengthy discussion, he accuses himself of prolixity with असं विस्तिण or some similar phrase (so in i. 1. 3; viii. 1. 2; 16. 5).

The text of the Apastamba S'rauta Sútra, as is well-known to be the case in all Vedic works, does not show any real variants, except in a very few cases; and these have been given in footnotes. Errors of copyists, as well as omissions and additions in the more modern MSS., which are easily recognized as such, have not been noted. As for the commentary, it shows indeed no lack of variae lectiones; but I came to the conclusion that to register them would be of little use and would unduly increase the extent and size of an already sufficiently bulky work. In printing the commentary, I have almost always given the text of the good MSS. a and b; I have also followed these two MSS. in the violation of the rules of

samdhi, so far as these violations served in lieu of a slight punctuation, or marked a break in the sense, or were intended to secure greater clearness.

It may be well to mention, that the MSS of the commentary for the most part read नेश्वायन, while I have uniformly written नोशायन in the edition.

Unfortunately, as the list of errata shows, a number of typographical errors have remained uncorrected. These, I hope, the reader will excuse in view of the great distance of my abode, Königsberg, from the place of printing, Calcutta. I found that I must either content myself with the revision of a single proof, or face the unpleasant alternative of an indefinite postponement of the completion of the publication. Even under these circumstances, the present edition is—I venture to hope—satisfactorily correct. And for this I have to thank the carefulness of the skilful compositor, and especially the great kindness of Dr. Hoernle, who voluntarily assumed the labour of regularly reading the second proof.

R. GARBE.

Königsberg, May 1882.

आपस्तम्बीयं श्रीतसूत्रम्।

ान्वा-

ij-

ŕ

श्रीगर्गेशाय नमः।

खोम्॥

प्रकाम्बरधरं देवं प्रणिवणं चतुर्भुजम्।
प्रसन्तदनं ध्याये सर्विविद्योपप्रान्तये ॥
प्राज्ञा अतिस्ति यस्य यस्य यद्याः सभाजनम्।
नमः परसी विश्वसान्तसी श्रीवस्ववच्ये ॥
प्रादिमं ब्रह्मणः काष्ममध्यस्वितपरावरम्।
प्रपासरोषपाप्रानमापसम्बं सुनिं सुमः॥
प्रापसन्वीयस्वार्थे ऽप्यन्ययाज्ञानसंग्रयान्।
सन्दौपिकया द्रन्याः स्ट्रद्ताः परास्ति ॥
सन्दु थे सुविवकारः सन्तः स्पृगुंणसाचिणः।
रत्नंरत्नमिति ग्राह्यं मूख्यं किं तस्य ग्रह्यते ॥

प्रव भगवानापसम्बः समस्ति ते विश्व विष्व विश्व व

श्रयाता दर्शपूर्णमासौ व्याखास्यामः। १।

श्रयातः शब्दो उयं प्रकरणारको प्रायः प्रयुच्यते । रुद्धैः क्रचिदानन्तर्थै ऽपि यथा रसे सगवा व्याखाता त्रयाताऽङ्गिरसामित्यादौ । न पुनिरहाननार्यार्थः हत्तस्य कस्यचिदननारस्यानुपलन्धात् ॥ न दृश्यते ऽसिंखन्द्रमा इति विपरीतलचणया दर्भ इत्यमावास्वोच्यते। न लियमन्वर्थमं ज्ञेति चन्द्रदर्भनस्य सर्वेति ियसाधार्ष्यात् न च सुर्वेण संगता दृश्यत इति विशेष्टयं सर्वसंगतेरमावास्याश्रब्दप्रवित्तिहेते।ई-र्भनात्। श्रमा सह वसते। उसां चन्द्राकी विति वाच्यम्॥ श्रतितेज-खिसूर्यमण्डलान्तर्विलीनः चीणकलश्चन्त्रमाः सिद्धैरेव दृश्वते नास-दिधैरिति । तचापि सिद्धदर्भनसाविभेषकलादसाद्भीनपरिसंस्थापर एवणब्दोऽभ्युपगन्तव्य इति स एवार्थव्हद्मनातः स्थात् । न चासौ प्राञ्जलः विविचित्तिरोधानात् । स्वचक्तेव विपरीतलचण्या विवर-णाच । यथा यदहर्न दृष्यते तदहरमावाखेति । तस्माद्यथोत्र एवार्घः शोभते ॥ मासयुद्धः चदाडमैरुकाः मासा मानात्कालयुद्धयेति । म पूर्वते यसिंखदहः पूर्णमामः । दर्शय पूर्णमामय दर्शपूर्णमामौ ॥ दह च दर्भपूर्णमासाख्यकालचोदितानामाभ्रेयादिप्रधानानां यौ विद-दाक्यानुवन्दितौ ससुदायौ य एवं विदान्पौर्णमासौं य एवं विदान-मावास्त्रामिति तयोरपि तत्तत्कालसंबन्धेन दर्शपूर्णमासाविति नामनी॥ तत्र पूर्षमारम्य प्रयोगतः प्रथमलेऽपि दर्पप्रज्दस्यान्यान्तरलात्पूर्वनि-पातः ॥ तौ व्याख्यास्यामः । श्रुतौ संचिप्तयोर्व्याकरणेन श्राखान्तरे।-प्रमंहारादिना च विस्पष्टीकरणं व्याख्यानम् ॥

प्रातर्ग्निचे चुलान्यमाइवनीयं प्रणीयामीनन्दा-द्धाति। २।

श्रन्वाधानं नामाग्नौ काष्ठाधानं तच कमाङ्गलेन सुर्थादिगुणविश्चि-ष्टानामग्नीनां ग्रहणार्थं तद्वारेण देवतापरिग्रहार्थं च । कुतः । श्रिग्नं ग्टलामि सुर्थं यो मयोभः ख श्रायतने देवताः परिग्टलामीति कर्मविधिवाक्यभेषाभ्याम् ग्रिं ग्रह्णाति देवतास्य परिग्रह्णाति स्व त्राय-तन इति मन्त्रलिङ्गात् तथा ममाग्ने वर्चे विद्ववेखस्त्रिति पूर्वमिश्न ग्टलाति त्रण्णीमितराविति भारदाजवचनाच ॥ प्रातरिवाहीचं इत्वे-त्यन्वाद त्रानन्तर्थार्थः यथौपवसय्ये ऽक्ति प्रातर्श्निहाचं ज्ञला प्रामेवा-न्येभ्यः कर्मभ्या ऽन्वादधात् मा विलम्बिष्ट मा चाऊते ऽन्वादधादिति। श्रविलम्बस ब्राह्मणे प्रश्रस्तते यो वै देवताः पूर्वः परिग्टहातीति। मन्त्रवर्षस्य भवति तान्देवान्परिग्रह्णामि पूर्व इति ॥ ऋर्षाद्ग्यत्वे षिद्धे उन्यमाद्यनीयं प्रणीयेति किमर्थम्। दर्भपूर्णमाषावारभमाणस्य चतुर्देशचर्यामिक्दासार्थिसिति केचित् । तद्युकं सर्वदर्भपूर्णसासप्रयोग-माधारणस्वैव तन्त्रस्थाधिकारात्। तत्र नामैतदक्तव्यं यत्र तयोरारम्भो अभिधायिखते बच्चनो च तर्देशेषिका धर्मास्त्रवैव दर्शपूर्णमामावार-स्थमान द्रत्यादिना। तस्नान तद्धें वचनम्। किमधें तर्हि। माग्निहोत्रार्था ऽग्निरनाधायीति । कः प्रसङ्गः । ऋस्ति परमतेन । ययाह भारदाजः य एवैषो ऽग्निर्ग्निहोत्राय प्रणीतसं ग्ट्हीयादि-त्यासार्थो उन्यं प्रणीयेत्यालेखन इति॥ दिच्णामेर्पाहार्थस्थाधा-नक्रमेणार्थसिद्धा खयोनित उत्पत्तिः॥

न गतिश्रया उन्यमि प्रणयति। ३।

त्रनुषंधास्यति खयमेव गतश्रीश्रन्दार्थम् । तस्यान्यं न प्रणयेत् । निल्दमपार्थकं वचनं नित्याे गतिश्रयाे श्रियत इत्यनेनेव सिद्धलात् । सत्यमचापार्थकम् । वरुणप्रधासेषु तु दिचिणविद्यारार्थं भविष्यती नित्येते । सन्यकावदुक्तिमदम् । यद्श्रपूर्णमासाे व्याख्यास्याम इत्यधि कत्य वरुणप्रधासा व्याख्यायन्त इति पर्यनुयाेगः प्रत्यविश्यते न्यायत एव च तत्र प्रणयनप्रसङ्गः । तस्यादनन्तरेणेव प्रणयनानुवादेन गत-श्रियाे प्रयन्धासस्यते। न्यः प्रणेतस्य इति मा कश्चिद्ववीदिति सिद्ध-स्वेवायमनुवादः स्पष्टलाय कथनिमति । नन्वेवमपि न गतिश्रयः प्रणयतीत्येतावदक्तस्यम् । किमन्ययद्दणेनाग्निग्रदणेन वा । इदं तावदगेनिदां कुर्वन्तु तत्र भवन्तः यन्नातिस्वन्नोचिकया श्रेत्या श्रब्दरिद्रः स्वकारः किं तिर्दे वक्ताभिर्वचनव्यक्तिभिर्थान्याचष्ट इति । तद्वनमनेनाचेपक्तेशेन ॥

देवा गातुविदेा गातुं यज्ञाय विन्दत । मनसस्प-तिना देवेन वाताचज्ञः प्रयुज्यतामिति जिपत्वा ममाग्ने वर्चा विद्ववेष्वस्वित्याद्ववनीयमुपसमिन्द्वे । उत्तर्या गार्हपत्यमुत्तरयान्वाद्वार्यपचनम् । ४।

श्रवाधानाधिकारात्तस्याङ्गं जपः। तेन प्रायणीयादौ निवर्तते। उपमिनद्धे काष्टैर्दीपयति॥ तत्र त्रीणित्रीणि काष्टान्याद्धीतेति बौधायनः। मिमध श्रादधातीति कात्यायनः॥

ितिस्रभिस्तिस्रभिवी । ५ ।

विष्ट्यानुवाकस्य दश्र्वस्य तिस्रभिस्तिस्रभिर्म्हाग्रिन्तानग्नीन्सक्तस्-क्ररुपममिन्द्वे ॥

उत्तमां तु जपेदाइवनीये वादध्यात्। ई।

तदा ह्यतमां दशमीं जपेत्। तया पुनराइवनीये काष्टानि वा-दथ्यात्॥

व्याह्तीभिरन्वाधानमेके समामनिता । ७।

एकैकया व्याह्त्या तानेवाग्नीनगाईपत्याद्याद्यवनीयान्तानेकैकसुप-सिमन्द्धे। कुत एतत्। वाजसनेविनां तथाद्यानात् महाव्याह्यतिभि-वी प्राक्षंस्यमिति कात्यायनवचनात् श्राधाने च तस्यतस्याग्नेस्तन-द्याह्यतिसंबन्धप्रसिद्धेः स्वयमाद्यसासु समस्रोपदिष्टानामपि विभाग-प्रदर्भनाच ॥ सभ्यावस्थ्यावप्यच द्वप्णीसुपसिम्धनीयौ । तन्तु याजमाने दर्भविष्यामः॥

संनयतः पलाशशाखां शमीशाखां वाहरति बहुपर्शां बहुशाखामप्रतिशुष्काग्रामसुषिराम्। ८।

मांनायो नाम दार्थिके दिधपयसी ताभ्यां प्रवृत्तेच्यः मंनयनित्युचाते॥

यं कामयेतापश्चः स्यादित्यपर्णां तस्मै शुष्कायामा-इरेदपशुरेव भवति। यं कामयेत पशुमान्स्यादिति बहुपर्णां तस्मै बहुशाखामाहरेत्पशुमन्तमेवैनं करोतीति विज्ञायते। १।

यं कामयेतापग्रः स्थादित्यगुणाया वर्जनार्थं न लध्वर्युकामवण्णात्तस्या एव ग्रहणार्थम्। कुतः। यजमानपरिक्रीतस्थर्लिजस्तदहिते प्रवर्तना-योगात् यं कामयेतापग्रः स्थादिति पराचीं तस्थेत्युतं यदाभ्याम- प्रतिषेध इति स्वकारवचनाच ॥ यत्र प्रतिपादनीयेऽर्थे ब्राह्मणं प्रदर्भयति तत्र विज्ञायत इत्याहेत्यनुगंधातव्यम् ॥

सा या प्राच्यदीची प्रागुदीची वा भवतीचे त्वार्जे त्वेति तामाच्छिनत्ति । १०।

सा एवंगुणा त्राहार्था प्राखा यस ट्रक्स प्रागादिषु दिनु प्रदत्ता भवति तामान्त्रिनत्तीत्यर्थः । भवत्यन्तेन वाक्यं भेत्तव्यम् । या प्राची सा भवतीति वान्वयः ॥

अपि वेषे त्वेत्याच्छिनच्यूर्जे त्वेति संनमयत्यनुमाष्टिं वा। ११।

संनमयत्यृजुकरोति वक्रत्वे । इतरथानुक्ताममनुमार्ष्टि ॥

इति प्रथमा किष्डिका।

इमां प्राचीमुदीचीमिषमूर्जमिसंकृतां बहुपर्शाम-युष्कायां हरामि पशुपामहमित्याहरति । १।

प्रागुदीची खिङ्गले ऽपि मन्त्रस्य प्राच्यदीचोरपि शाखयोरनिवृत्तिः शाखाजात्यभिप्रायेण तत्तदभिधाने।पपत्तेः॥

वायव स्थोपायव स्थेति तया षडवरार्ध्यान्वत्सानपा-करोति। २।

श्रधंग्रन्दो ऽत्र स्थानवाची यथास्वाधं वत्राज विर्विचणर्थमित्यादौ ।

येषामवरे खाने षट्मंखा भवित ते षडवरार्थाः । तानपाकरोति मात्रभ्यः पृथक्करोति मात्रमंगतानां वत्मानां युगपद्दुरपाकरणीयत्वात्॥ प्रतिवत्सं मन्त्राद्यत्तिः । बद्धवचनं तु मन्त्रगतसुपरवमन्त्रवत्सवीपेचं इष्टव्यम् ॥

दमैंदर्भपुज्जी बैवा। ३।

पुञ्जीलं सामः॥

देवे। वः सविता प्रार्पयत्विति शाख्या गोचराय गाः प्रस्थापयति । ४ ।

गावा यत्र चरन्ति तसी देशाय यथासमामातेनाघशंसान्तेन मन्त्रेण गाः सर्वा निम्कामयति ॥ वत्सविनाङ्गतानां गत्रां युगपच्छक्यनिष्का-सनवान्नावित्तर्मन्त्रस्य । यत्र तु न शक्यते तत्रावित्तः ॥

प्रस्थितानामेकां शाखये।पस्पृशति द्भेंद्र्भेपुञ्जीलै-वी। ५।

गतः॥ श्रथ देवा व इत्यादेः प्रस्थापनमन्त्रस्थैव ग्राखान्तरीयौ कौचित्पाठविकारौ दर्भयति॥

त्राप्यायध्वमिद्यया इन्द्राय देवभागिमत्येके समाम-नित्त। महेन्द्रायेत्येके। ई।

श्राणायध्वमित्रया देवभागिमिति यथासमास्नातेन पाठेन दिप्रकारे। ऽयं पाठो विकल्पते॥ श्रथानयोः पाठयोः सर्वत्र तुत्ख्वदिकल्पे प्राप्ते व्यवस्थासिद्यर्थं सामान्येनेन्द्रमहेन्द्रशब्द्योर्देवतापरयोः प्रयोगव्यवस्थान्माह॥

इन्द्रं निगमेषूपलक्षयेदिन्द्रयाजिना महेन्द्रं महेन्द्र-याजिनः। ७।

निगम्बन्ते येषु इविषः प्रतियोगिलेन रूपेण देवतासे मन्त्रा निगमाः।
तेषु मांनाव्यदेवता । निगमे दन्द्रयाजिने। यजमानस्थेन्द्रं निर्दिभेत्
महेन्द्रयाजिने। महेन्द्रमित्यर्थः॥ एतेन चानन्तरेक्तौ प्रयोगविकस्यावन्ये च कामधुच दत्यादयो निगमा व्याख्याता भवन्ति। एतदेवाभिप्रेत्य निगमेखिति बद्धवचनं क्रतमिति वेदितव्यम्॥

शुडा अपः सुप्रपाणे पिवन्तीः शतिमन्द्राय शरदे। दुहानाः। रुद्रस्य हेतिः परि वे। टणिक्तिति प्रस्थिता अनुमन्त्रयते। ८।

त्रनुपूर्वी ऽभिपूर्वेश्व मन्त्रयितस्वदिभिषंधाय मन्त्रोचारणे प्रयुच्चते । त्राभिपूर्वेस्तु तिस्त्रनेवाभिसुख्याधिक द्रत्यपरम्॥ श्रव केचिक्क्तिमिन्द्रायेति निगमे महेन्द्रयाजिना महेन्द्रोपलचणं निषेधिन्त । तन्तु न मृद्यामहे पूर्वेस्वत्रविरोधात्। न चास्यानिगमलं शङ्कनीयं दन्द्राय दुद्दाना दति दोद्देवतागंवन्थस्य प्रयोगसमवायिना ऽभिधानात्। तथा च श्रतिमद्रायेति प्रक्रत्याद्द भारदाजः महेन्द्रायेति वा यदि महेन्द्रयाजी भवतीति॥

भुवा ऋसिनगे।पतौ स्यात बह्वीरिति यजमानस्य ग्रहानभिपर्यावर्तते। १।

श्रभिपर्यावर्तते श्रभिमुखः प्रतिनिवर्तते ॥

यजमानस्य पश्चन्पाहीत्यग्निष्ठे उनस्यग्न्यगारे वा पुरस्तात्प्रतीचीं शाखामुपगूहित पश्चात्प्राचीं वा। १०। श्रियं स्वात्प्रतिचीं शाखामुपगूहित पश्चात्प्राचीं वा। १०। श्रियं यदच्यित शकटमविष्यतं भवतीति। तिस्रिन्नग्यगारे वा पुरस्तात्प्रतिपद्य प्रत्यग्यतासुपगूहित पश्चाद्वागं प्रतिपद्य प्राग्यतामित्यर्थः। पुरस्ताद्वागं उनसः प्रत्यग्यां पश्चाद्वागं उनसे वा प्राग्यामित्यन्ये॥ श्राखानिधानं भाव्युपयोगार्थं न वत्सा-पाकरण्येषः। तेन पश्चाविष्य भवत्येव॥ श्रयदानीसुत्तरोत्तरेष्यनु- हेयेय्वृत्विजामप्रमादार्थं कर्मानुसंधानप्रशंसां ब्राह्मणोक्तासुदाहरति॥

ये। वा अध्वर्धार्यहान्वेद यहवान्भवति । आ चतु-थीत्कर्मणा ऽभिसमीक्षेतेदं करिष्णामीदं करिष्णामीत्वेते वा अध्वर्थार्यहाः। य एवं वेद यहवान्भवतीति विज्ञा-यते । ११ ।

यो ऽध्वर्युरध्वेर्यार्ग्रहान्वेद स ग्रह्वान्भवित । के ते ऽध्वर्यार्ग्रहाः ।

श्रिमीनन्वाधास्त्रामि श्राखामाहिरस्वामीत्येवमा चतुर्थात्कर्मणो ऽभिस
मीन्य ये उनुसंधीयन्ते पदार्थासे ऽध्वर्युग्रहाः । य एवं वेद य

एते ऽध्वर्युग्रहा इति वेद सा ऽपि ग्रह्वान्भवतीत्यर्थः । तत्र तु

वेदनस्य परार्थावात्मस्ववचनं प्ररेश्चनार्थं यथा यो वा श्रध्वर्थाः

प्रतिष्ठां वेद यो वा श्रध्वर्थाः स्वं वेद यो वा श्रध्वर्थाः प्रतिष्ठां वेद यो वा श्रध्वर्थाः स्वन्वेदेत्यादो । ततश्चवं न श्रङ्कितव्यं यजमानस्थेवेदमेवंविद्धः प्रतन्विति ॥ चतुर्थग्रहणं यावच्छक्यस्थोपलव्यणं श्रनुसंधानाधिक्ये गुणा
धिक्यात्। तथाध्वर्युग्रहण्मिप सर्वर्विजासुपलव्यणं उपयोगसाम्यात्॥

इति दितीया किष्डिका। इति प्रथमः पटलः॥

उत्तरेण गार्चपत्यमसिदेा ऽश्वपर्श्वरनडुत्पर्श्ववी नि-हिता। १।

श्रमिदो दाचम्। पर्द्धः पार्श्वास्त्रि॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यसिद्मश्वपर्शं वाद्ते तूष्णीमनडुत्पर्श्यम् । २ ।

गतौ ॥

यज्ञस्य घेाषद्सीति गार्चपत्यमभिमन्त्य प्रत्यृष्टं रह्यः प्रत्युष्टा ऋरातय दत्याह्वनीये गार्चपत्ये वासिदं प्रति-तपति । ३ ।

यदाष्याद्दवनीये प्रतितस्यति तदाष्यभिमन्त्रणं गाईपत्यस्तेव प्रतितपन एव विकल्पवचनात्॥

न पर्श्वम्। ४।

प्रतितपतीति ग्रेषः। त्रत एव प्रतिषेधाच्चानीसे। यदेकचानेकसा-धनविकल्पेषु सुख्ये कते। विधिः सर्वार्थे। भवतीति॥

प्रेयमगादित्युक्कोर्वन्तरिक्षमन्विहीति प्राचीमुदीचीं वा दिश्रमभिप्रवच्य यतः कुतिश्चिहर्भमयं वर्हिराहरति । प्रा

प्रथमं विद्याराप्राचीसुदीचीं वा दिश्रमभिष्रवच्य तते। यतः कुत-श्विदिशो दर्भमयं वर्ष्टिरादरित यते। लभ्यते॥ वीधायनस्वाद श्वाइवनीयादेवाये चीन्वा चतुरे। वा प्राचः प्रक्रमान्प्रक्रम्याय तां दिश्रमिश्विजे स्व वर्ष्टिर्वेत्यनान्यत इति ॥ प्रेयमगादित्यपि गमन-मन्त्र एव तिसङ्गलात् यौ गमनाविश्वनतरचानुवादाच। किमर्था तर्द्धुक्रोत्यधिकाक्तिः। उच्यते मन्त्रसमान्ताये हि दितीयो मन्त्रः प्रत्यागमनक्रमे पठिता न गमनक्रमे । कल्पान्तरकारै य तावुभयच व्यवस्थया विकल्पेन च विनियुक्तो । त्राचार्यस्त्रभयोह्रभयच समुच्यं मन्यते । तेन यत्नं क्षतवानेतत्प्रथमसुक्का तता उनेन प्रवजतीति ॥ श्रयवा यतः जुतस्र वर्ष्टिराष्टरणे ऽपि पुरस्ताद्वर्ष्टिरासद इति मन्त्रा-र्थवभेन पुरस्तादाहरणगुणमिद्धिन्नीह्मणे दर्भिता। त्रथो यदेतदुका यतः कुतसाहरति तत्प्राच्या एव दिशो भवतीति तस्वैवार्थमनुकरा-त्याचार्यः प्रेयमगादित्युक्ता यतः कुतश्चाहरतीति॥ स चायं मन्त्रः स्ती लिङ्गादिसदे नीयमाने निवर्तत इति केचित्। तदयुकं त्रणी-मनडुत्पार्धं न पार्धिमिति पर्श्विसदयोरभिप्रेतविश्वेषवचनादवचनाचाच विश्रेषस्य । न च स्त्री लिङ्गविरोधः धिषणाभिधानात् यथोतं ब्राह्मणे विद्या वै धिषणा विद्ययेवैनद्कीतीत । यदपि पर्श्वविधानवलाद्धि-षणाश्रन्दो गुणवृत्त्या पर्श्वभिधायीय्यते तथैवेय्यतामसिदे ऽपि । न च तचासिदे वैलिक्सं दोषाय धिषणालेन तखोपचारात् ऋषिदाक्ति-विवचया बत्ययेन वा स्त्रीलिङ्गोपपत्ते:। यदणस्ंाविश्रेषणं मनुना क्रतेत्यादि तद्यविशिष्टमेवाभयोस्तसादिनद्वित्तरभयवापि मन्त्रस्।।

देवानां परिषूतमसीति दर्भानपरिषौति । ई । परिषौति यावता पर्याप्तं तावत्परिग्रज्ञाति ॥

विष्णो स्तूपा उसोत्यभिप्रेतानामेकं स्तम्बमुत्स्जिति

तेषां जायवेनाभिष्रेतानां मध्ये खम्बं लेकसुत्पृत्रति यथा न जूयते तथा बहिष्करोतीत्यर्थः॥

एकं वा स्तम्बं परिषूय तं सर्वं दाति। ८।

एकमूलप्रभवे। दर्भसमूहः स्तम्बः । तावत्सवें किनत्ति न तु किंचिदु-त्मुजति । त्रन्ये लपरिषूता एव लूयन्त इत्यर्थः ॥

अतिसृष्टो गवां भाग इति वैकां दे तिस्रो वा ना-डीरुत्सृजति। १।

नाडी प्रलाका॥

इदं देवानामिति परिषूतानभिस्रश्रति । इदं पश्र-नामित्यतिसृष्टान् । १० ।

श्रनुत्सर्गपचे ऽपि भवत्येव परिषूतसम्बाभिमर्शनं बर्हिःसंस्कारलात्॥

देवस्य त्वा सिवतुः प्रसवे ऽश्विनार्वाहुभ्यां पूष्णा हस्ताभ्यां विहिदेवसदनमारभ इति विशाखेषु दर्भाना-रभते। ११।

विशाखाः प्रकाण्डादूर्ध्वभागाः। यतः श्रलाकाः पृथम्मवन्ति तेष्वारभते श्रालभते स्पृथतीति यावत्॥

देवबर्हिमी त्वान्वङ्मा तिर्यगिति संयक्कति । १२। संयक्कति जवनानुगुणं सव्यस्रष्टिना स्टहार्कि

पर्व ते राध्यासिमत्यसिद्मधिनिद्धाति। १३।

पर्वेणि निद्धाति यत्परूषि दिनं तद्देवानामिति श्रुतेः पर्व ते राध्यासमिति मन्त्रवर्णाच ॥

श्राच्छेता ते मा रिषमित्याच्छिनति। १४।

गतः॥

•

संनखं मुष्टिं जुनाति। १५।

मंनखं मंगताङ्गुखङ्गुष्ठनखं तावत्प्रमाणमित्यर्थः ॥ चुनाति चुनाति विकरणव्यत्ययः ॥

स प्रस्तरः।१६।

से। उयं प्रथमलूने। सुष्टिः प्रस्तरः समास्वायते ॥

कुल्मिमाचा ऽरितः प्रादेश जर्वस्थि जान्वस्थि सुग्दण्ड इति वा तिर्यक्प्रमाणानि । १७ ।

कुल्मिर्गावालः । त्ररिवर्ष्टक्तस्य पूर्वभागः । प्रादेशः प्रदेशिन्यङ्गृष्ठयो-रायामः । स चाच सामर्थात्संनखननाष्डलीकृतः संनिवेशो ग्रह्मते ॥ त्ररिव प्रादेश इति पठतां विसर्जनीयः प्रमाद्भष्टः ॥ ऊरेरिस्थ ऊर्वस्थि । तिर्यक्प्रमाणानि स्थौत्यप्रमाणानि । तानि च संनख-प्रमाणेन विकल्पन्ते ॥

इति त्तीया किष्डिका।

पृष्ठिव्याः संप्रचः पाहीत्यनधेा निद्धाति । १ । अनधः अक्षमौ ।

अयुना मुष्टीं जुनाति। २।

त्रयुजः त्रयुग्मान् ॥

तथा निधनानि । ३।

निधनानि सुष्टीनां राष्ट्रयसानि चायुद्धि भवन्तीत्वर्थः॥

तेषां प्रस्तरा ऽयुगर्थ इत्येके । ४।

तेषां सुष्टीनां निधनानां च प्रस्तरेण विनायुग्मानां सतां प्रस्तरे। ऽयुगर्थः श्रयुग्मावार्थः न त प्रस्तररहितानामयुक्तमित्येके मन्यन्ते। न तथा वयमिति भावः। कथं तर्हि यूयं मन्यध्वे। श्रत श्राह॥

प्रस्तरे याथाकामी। ५।

प्रस्तरे त्रयुगर्थलं प्रति याथाकामी याथाकाम्यं सह वा प्रस्तरेणा-युक्तमस्तु विना वा प्रस्तरेण। न लेकतरपचिनिर्धारणाय प्रभवामः त्रयुङ्गायुङ्गासुष्टीं सुने।तीति श्रुत्यर्थस्य विश्वयिलादिति भावः॥ भार-दाजश्वाह प्रस्तरे। युग्म दत्येकेषामयुग्म दत्येकेषामिति॥

यदन्यत्परिषवणादुत्सर्जनाच तत्सर्वचावर्तते । ६ । सर्वच सर्वेषु सुष्टिषु दर्भाजकानाद्यावर्तते ॥

प्रस्तरमेव मन्त्रेण दाति तूष्णीमितरदिति वाजसने-यकम्। ७। इतरमुष्टिजातम्॥ सर्वं जुला देवबर्हिः शतवरुशं विरोहेत्याजवानिभ-स्वर्शत। ८।

खुलेति इख्ख्य्कान्द्यः ॥ येषु काण्डेव्वालूना दर्भास्त त्रास्वाः ॥

सहस्रवरुणा वि वयं रहेमेत्यातमानम्। ६। गतः॥

श्रदित्यै रास्नासीति चिधातु पञ्चधातु वा ग्रुल्बं करोति। १०।

धातुः संधिः । ग्रुब्बसेकसरा रज्जुः यानि ग्रुब्बानि समा संगच्छ-न्तीति खिङ्गात् ॥ श्रत्राह भारदाजः धातौधातौ मन्त्रमावर्तयतीति। तथा तत एव वर्ष्टिषः ग्रुब्बं करातीति च ॥

आयुपिता यानिरिति प्रतिद्धाति । ११।

प्रतिद्धाति संद्धाति॥

श्रदित्ये रास्नासीत्युद्गग्रं वितत्य सुसंभ्रता त्वा संभरामीति तस्मिनिधनानि संभ्रत्यासुभिता योनिरि-त्युत्तमे निधने प्रस्तरमत्याधायेन्द्राख्ये संनह्नमिति संनह्मति। १२।

निधनानामेकीकस्य संभर्षं लेखेकवचनात्॥

पूषा ते यन्धं यशात्विति यन्धं करोति । १३ । गतः ॥ स ते मास्यादिति पुरस्तात्प्रत्यचं ग्रन्थिमुपगूहित पश्चात्प्राच्चं वा। १४।

शुक्बाद्धः पुरसाङ्कागेन प्रत्यगामयति ग्रन्थिं। प्राम्वा पश्चाङ्कागेन॥

श्रापत्त्वामिश्वनौ त्वाम् वयः सप्त माम् जुः। बिर्हः स्वयंस्य रिक्सिभिरुषसां केतुमारभ इति बिर्हरारभते। इन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुचच्च इत्युचच्छते। बहस्पतेर्मूर्भा हरामीति शीर्षन्विधिनिधत्ते। १५।

श्रारभते श्रालभते । शीर्षन् श्रिरिस ॥

दति चतुर्थी किष्डिका।

प्रेयमगादुर्वन्तरिश्चमन्विहीति यै। गमना तै। प्र-त्यायना। १।

याभ्यामेताभ्यां प्राग्गमनमुक्तं प्रत्यागमने ऽपि दावपि तौ भवतः।
न तु क्रमानुसाराद्वितीय एवेति भावः॥

त्रदित्यास्त्वे।पस्ये सादयांमीत्यन्तर्वेदि परिधिदेशे ऽनधः सादयति। २।

श्रन्तर्वेदि सादयति । कुच प्रदेशे । परिधिदेशे । समीपे सप्तमी चेयं मध्यमपरिधिखानसमीप इति ॥

वर्हिरसि देवंगमिनित्यासन्तमिमन्त्रयते। ३।

गतः ॥

देवंगममसीत्यनधा निद्धाति यथा प्रागुपसाद्येत्। ४।

यथोपसादनकाले प्राचीनसुपसादियतं योग्धं भवति तथा निद्धाति॥ बर्षिषस्वादरणे उनुग्रहमाह बौधायनः श्राहृतं वा यजुषा करेातीति। कात्यायनश्चाह खातलूनिक्कन्नावहतिषष्टदुग्धदग्धेषु यजुिक्क्र्यामंभ-वादिति॥

या जाता श्रोषधया देवेभ्यस्तियुगं पुरा। तासां पर्व राध्यासं परिस्तरमाहरन्॥ श्रपां मेध्यं यित्तयं सदेवं श्रिवमस्तु मे। श्राच्छेता वा मा रिषं जीवानि श्ररदः श्रतम्॥ श्रपरिमितानां परिमिताः संनद्धे सुक्ताय कम्। एना मा निगां कतमञ्चनाहं पुन-रुष्टाय बहुला भवन्त्विति परिस्तरणानामधि निधा-न्याच्छेदनी संनहनीति यथालिङ्गम्। ५।

यथामंख्येनेव सिद्धे यथालिङ्गवचनं लिङ्गविनियोगमामां दर्भियतं विस्पष्टार्थं वा ॥

खादिरं पालाशं वैकविंशतिदारुमिधां करोति। ई।

दार्वभिन्नं काष्टं स प्रकलान् दारूणि वेति दर्भनात्। ब्राह्मणे वेकविंप्रतिरिधादारूणि भवन्तीति प्रकृत्य पञ्चदग्रेधादारूण्यभ्यादधाति

चीन्परिधीन्परिद्धाति ऊर्ध्वे मिमधावादधाति अनूयाजेभ्यः सिन-धमतिभिनष्टीत्येकविभात्या विभाग उतः। तमिदानीं विवच्छंसाच पञ्चदभ सामिधेन्यो दर्भपूर्णमामयोरित्यादिना विभागसिद्धिसुपजी-यावभिष्ठस्य षद्कस्य विभागं दर्भयति॥

चयः परिधयः । ७।

तेषु चयः परिधानार्थाः परिधय इति समाख्यानात्॥

पलाशकार्षार्थखदिरादुम्बर्गिल्बराहीतकविकङ्कता-नां ये वा यज्ञिया दृष्टाः। ८।

ते च पलागादीनामवयवस्ता ग्राह्याः तदभावे उत्यस्यापि यज्ञियस्य रुचस्य । तत्र पलाग्रखदिरयोः पुनस्पादानं तो परिधर्धे ऽपि यथा स्थातां नेतरैर्बाध्येयातामिति । रोहोतका वटावान्तरजातिः ॥

त्राद्रीः गुष्का वा सत्वकाः । १।

श्रार्द्राः परिधयो भवन्ति ग्रुष्का श्रपीयन्ते न चेद्गलितवचो भव-न्तीत्यर्थः । श्रयवा दभ्रखाग्नीन्धनार्थवात् श्रनिन्धनार्थवात्परिधी-नामार्द्रानुज्ञानार्थसुभयवचनम् ॥

स्तविष्ठो मध्यमा ऽणीयान्द्राघीयान्दक्षिणार्थ्यो ऽणि-ष्ठो इसिष्ठ उत्तरार्थ्यः । १०।

त्रर्धश्रद्धो ऽचापि खानवाची। दिचणार्धभवा दिचणार्थः स मध्यमा-दणुतरा दीर्घतरश्च। तथा सर्वता ऽणुतमा इखतमश्चोत्तरार्धः॥ त्रायामः वर्षज्ञचणः सर्वेषाम्। तत्र प्रादेशमात्राणीभकाष्टानि बाडः-मात्राः परिधय दिति तन्त्रान्तरकाराः॥

दे आघारसमिधावनूयाजसिमदेकविंशीति।११।

श्रय दे श्राघारार्थे समिच्छब्दिते च भवतः । तथैकानूयाजार्था । तस्यास्त पारिश्रेयात्मर्वान्ते विनियोगाचैकविंश्रलवादः । दतिकरण एकविंश्रतिविभागिनगमनार्थः । विभागोपयोगश्चानन्तरस्रचे दर्श- वियते ॥

समूलानास्तेमूलानां वा दर्भाणां पूर्ववच्छुल्वं ऋत्वो-दगग्रं वितत्य । १२ ।

द्ति पञ्चमी किष्डिका।

यत्लाष्णो रूपं कत्वा प्राविशस्तं वनस्पतीन्। तत-स्वामेकविश्वितिधा संभरामि सुसंभ्रता॥ चीन्परिधीं-स्तिसः समिधो यज्ञायुरनुसंचरान्। उपवेषं मेश्चणं धृष्टिं संभरामि सुसंभ्रतेति शुल्व इधां संभरति।१।

ममूलामूलवचनं समूलप्राष्ट्रार्थम्। ऋन्यया हि यसमूलं तिपित्वणा-मिति अतेरमूला एव ग्रिह्मोरन्। पूर्वविदिति कला वितत्येष्टुभयचापि संबध्यते ऋविश्रेषात्॥ ऋच संभरणमन्त्रयोरेकविश्रितिधा चीन्परिधीं-लिखः समिध इति दारूपरिधिसमित्संख्यावाचिनां श्रव्दानां विक्र-तिषु दार्वादेन्यूनाधिकभावे वा परिधिसमिधामभावे वा तन्तत्संख्या-वश्रेन यथाययं भवत्यूहः। प्रकृतो तु पञ्चदश्रकन्यादन्येषु सामिधेनी-कन्येषु प्रथमे। मन्त्रो निवर्तते लिङ्गविरोधादू हप्रतिषेधाच । काम्य- नैमित्तिकानां नित्यविकारलादू इ इति केचित्। तदयुतं हम्णीं कंसं म्हन्मयं चेति न्यायप्रदर्भनात्॥ यज्ञायुरनुसंचरभञ्दः पुमां स्त्रियेति क्रतिखङ्गिकभेषः परिधिमिमधामिभधायकः तेने।पमदादौ परिध्यभावे ऽपि मिन्नसंख्यावभेन यथार्थमूद्धः। उपवेषादेख्वसमवेतािभधायिन एकविभितिविभागानन्तर्भृतखेभार्थवादलात्सर्ववानूहः॥

कृष्णो ऽस्याखरेष्ठो देव पुरश्वर सघ्यासं त्वेति संन-ह्यति । पुरस्ताद्यत्यच्चं ग्रन्थिमुपगूहित पश्चात्याच्चं वा । श्वनधो निद्धाति । २ ।

व्याखाताः ॥

इभ्राप्रव्रथनानि निद्धाति । ३।

द्भाच्छेदनप्रभवाः शकला द्भाप्रत्रश्चनानि ॥

त्वया वेदिं विविदुः पृथिवीं त्वया यज्ञी जायते विश्वदानिः। श्रच्छिद्रं यज्ञमन्वेषि विद्यांस्वया होता संतनेत्यर्धमासानिति दर्भाणां वेदं करोति। ४। दभाणां दर्भेः॥

वत्मज्ञं पशुकामस्य मृतकार्यमन्नाद्यकामस्य चिष्ट-च्छिरमं ब्रह्मवर्चमकामस्य । ५ ।

वत्मज्ञुर्वत्मजान्वाङ्कतिः । मृतवत्कार्थाः मृतकार्थः । मृतं धान्यावपनार्थं
हणपुञ्चमंनिवेशविशेषः । त्रज्ञाद्यं भोज्यं भोजनशक्तिवा । विदक्तिरास्त्रिगुणशिराः । नित्याखेवाङ्कतिष्यमी कामाः त्राङ्कत्यन्तरस्थानुपदेशात् ॥

शुल्बात्पादेशे परिवास्य वेदपरिवासनानि निद-धाति। ई।

प्राख्वाद्वन्धनद्राख्वात्। परिवास्य कित्त्वा । वेदपरिवासनानि वेदा-ग्राणि॥

श्रन्तर्वेदि शाखायाः पलाशान्यसर्वाणि प्रशात्य मूल-तः शाखां परिवास्योपवेषं करेात्युपवेषा ऽसि यज्ञाय त्वां परिवेषमधारयन्। इन्द्राय इविः द्यखन्तः शिवः श्रग्मो भवासि न इति। ७।

त्रक्तिवैदीति देशोपचारः वेदो वेदिरिति वच्छमाणपचािभप्रायं वा ।
प्रशास्त्र भङ्का । मूलतः परिवास्त्र तदेव मूलसुपवेषं करोति ।
त्रङ्गारप्रेषणार्थं काष्टसुपवेष इति समास्त्रायते स च सांनायार्थसुत्यनः प्रभुलात्पुराडाश्रस्त्राप्युपकरोति । यसु न संनयति तस्त्रान्यत
उत्पाद्यः उपवेषं प्रातदेशहपात्राणीति लिङ्गात् । तत्र ह्युपवेषवचनसमंनयद्धं संनयतः प्रातदेशहपात्राणीत्यनेनैव सिद्धलात् ॥ भारदाजश्राह चोद्यमाने कर्मणि द्रश्रसुत्पादयेत् यथा पौर्णमास्त्रासुपवेष
इति । बौधायनस्त्राह पौर्णमास्त्रासुपवेषकरण इति कुर्थादिति
बौधायने न कुर्थादिति श्रालीकिरिति ॥ मन्त्रे लिन्द्राय हिंदः
क्रालन्त इति परक्रतिवादेनोपवेषः स्त्रयते तस्त्रादिवकारः॥

तृतीयस्यै दिवा गायिचया साम श्राम्तः। साम-पीथाय संनियतुं वकलमन्तरमादद इति परिवासन-शक्तनमादाय प्रज्ञातं निद्धाति। ८। लिङ्गादादाने मन्तः । त्रष्णीं निधानं । स च पर्णमकलाभिधायी तिलिङ्गलात् वतोयस्वामिता दिनि सेाम श्रामीदिति च पर्णार्थवाद- सालिङ्गात् पर्णवल्कः पनित्रं पर्णवल्कामुत् ग्रुम्थतेति तदिषयमन्ता- न्तरिलङ्गाच । तेन ग्रमीग्रकले निवर्तते । तथा चोत्तरसूत्रे साष्टं भनियाति ॥

चिर्ह्समयं पविचं कत्वा वस्ननां पविचमसीति शा-खायां शिथिलमवसजिति मूखे मूलान्यये ऽयाणि। न यन्यं करोति। ६।

प्रादेशमाचं पविचं प्रादेशमंमित इति मल्लिङ्गात्। श्राखाया मूले दभीषां मुलान्यवस्त्रति ऋगे उद्याणि । न तु तया सह बधाति॥

विष्ठत्येलाग्ने दर्भ इयान्प्रादेशसंमितः। यज्ञे पविचं पे। तमं पया हव्यं करातु मे ॥ इमा प्राणापानी। यज्ञस्याङ्गानि सर्वशः। आप्याययन्तो संचरतां पविचे हव्यश्रीधन इति क्रियमाणे यज्ञमाना उनुमन्त्रयते।१०। क्रियमाणे व्यतिषच्यमाणे भाखां च पविचं चोभे अव्यनुमन्त्रयत दत्यर्थः इमो प्राणापानाविति लिङ्गात्। पलाभलिङ्गलाचमन्तः भम्या निवर्तते न चाविभेषवचनादनिष्टन्तिर्थुका पलाभभन्देन भम्यभिधानानुपपत्तेः प्रकृतावृहप्रतिषेधाच। तथा च न्यायं प्रदर्भयिष्यति त्रण्णीं यवमयमिति॥

समूहन्त्यग्न्यगारमुपिलम्पन्यायतनानि । ११ । समूहिन संस्जिनि सर्वमग्यगारम् । ऋन्दायतनानि परिता लिम्पन्ति सगोमयाभिरद्भिः ॥ बज्जवचनमध्यकीदीनामन्यतमप्राष्ट्यर्थम् । कुतः । एकेन कते समूहने उन्येन पुनःकरणायोगात् । यथा परिसृणीत व्रतं कणुताभीनप्रज्वलयन्तीत्यादौ परिस्तरणादेः ॥

ऋ वंकुर्वाते यजमानः पत्नी च। १२।

एवमग्नीनलंकत्य खयमप्यलंकतो भवत दत्यर्थः । अन्ये लयमप्यन्यलंकारविधिरिति मन्यन्ते । तद्युक्तं विहितस्य विधानायोगात् तते।
ऽन्यस्यान्यलंकारस्याभावाच यथा वच्छिति परिसमूहनेनाग्नीनलंकुर्वन्तीति । तथा कर्चभिप्रायार्थादात्मनेपदाद्यवगच्छामः कर्त्रसंस्कारे।
उयं नान्यसंस्कार दित । स्थान्यतं अग्निसंस्कारले ऽप्यदृष्टदाराकरणानुग्राहकलेन कर्नभिप्रायलोपपत्तेः उपपन्नमेवात्मनेपदिमिति । तन्तन्दं
तथाविधेव्यपि परगोचरेषु द्रव्यसंस्कारेषु परस्नैपददर्भनादात्मगोचरेषु
विपर्ययदर्भनाच यथाग्नीनलंकुर्वन्ति पुराडाग्रानलंकुरू दारं प्रत्यलंकुर्वीत सर्वान्यहानभिष्टमित व्रतिवला नाभिदेग्रमभिष्टमित यथालिङ्गमङ्गानि संस्मिति पुनात्येवाग्नं पुनीत त्रात्मानं दाभ्यामित्यादि ॥ व्यक्तोतं चैतद्भारदाजेन यथा परिसमूहन्त्यग्यगाराणि
उपिल्यन्त्यायतनानि यावच्छर्करं सांनाय्यकुम्भ्यौ गोमयेनालिप्ते
भवतः त्रलंकुर्वति यजमानः पत्नी चेति । बौधायनस्याह स्नायादाज्ञीताभ्यज्ञीतेति तथौपवस्य्ये ऽहनीत्यधिकत्य स्थतं पैठीनिसना
त्रलंक्रतो उभ्यको गन्थपुष्पाणि सेवेतेति ॥

नवे सांनाय्यकुम्भ्यो यावच्छर्करं गामयेनालिमे भवतः।१३। यावज्जीवंपात्रधारणवचनान्नवे इति प्रथमप्रयोगविषयमिति केचित्। यावक्कर्करं यावानंग्र उपरिष्टाक्कर्कराभिरभिरक्षितः कुलालैः त्रा तावते। ऽंग्रादित्यर्थः॥

> दित षष्टी कण्डिका। दित दितीयः पटनः॥

श्रमावास्यायां यदहश्चन्द्रमसं न पश्चन्ति तदहः पिग्रडपितृयज्ञंकुरुते। १।

पिण्डेर्युकः पितृणां यज्ञः पिण्डिपित्यज्ञः स च कर्मान्तरं न तु दर्भभेषः यया वन्त्यति पित्यज्ञः स्वकालविधानादनङ्गं स्थादिति । तन्त्रध्योपदेशस्तु पचे तत्कालमध्यपातात् । तं च यदस्यन्द्रमसं न पम्यन्ति पय्यद्यां प्रतिपदि वा तदसः कुरुते । यदस्त्रयोः संधि-स्वदस्तियर्थः ॥ तथा दृश्यमाने त्र्पेष्य योग्दते यजत दित सत्याषाढः ॥

अपराह्णे ऽधिष्टश्चसूर्ये वा पिग्डिपितृयज्ञेन चर्नित । २।

नवधाकतस्वाकः सप्तमे। भागो उपराक्षः तथा देवस्व स्वितः प्रातिरित्यनुवाके विवेचनात्। पृथिवीं सुक्षा द्वाणासुपर्धेव सिक्ष-न्काले सूर्थरम्भयो निविभन्ते से उधिदृष्णसूर्यः कालः। चरन्तीति बज्जवचनं पत्थपेषया॥ तच यदौपवस्यो उद्दिन चरन्ति तदान्वा-दित एवाग्रौ प्रयोगः। श्रन्यथा दिष्णिग्निं योनित उत्पाद्येत् नाद्वनीयं श्र्थाभावात्। न च विद्युदसीत्यपासुपस्पर्भनं दिव-

हामलात्। पिल्यज्ञवत्पर्वधर्माः प्राचीनावीताद्यः सर्वेच। वचनानु विपर्वयः॥

अयां मध्यं यज्ञियमिति समूलं सक्तदाच्छिनं वर्षि-राहरति। ३।

महादेकव्यापारेण यावदेवाच्छित्रं तावदेवाहरति समूलं च। तव केंद्रने मन्त्रः तिज्ञङ्गलात् श्रन्यचापि केंद्रने दृष्टविनियोगलाच॥

सक्टराच्छिन्नानि वा तृगान्युपमू नं दिनानि । ४।

श्रयवा मूलादूर्धं दिनात्यवर्खाण्डतानि सक्टराच्छित्वान्येव दर्भहणा-न्यादरति। दर्भादन्यान्यपि यज्ञियानि हणानौत्येके॥

दक्षिणा प्रागगैर्दभैर्दिश्चिणमग्निं परिस्तीर्य दक्षिणतः पश्चादा दर्भान्संस्तीर्य दिश्चिणाप्राञ्चेनकेकप्रः पिण्डिपित-यज्ञपाचाणि प्रयुनिक्त स्फ्यं मेश्चणं कृष्णाजिनमुल्खलं मुसलं श्वर्पमाञ्चश्चालीं चरुखालीं येन चान्येनार्थी भवति। ५।

पश्चात्पुरस्ताच दिल्लाग्नैः प्रागगैरितरैरित्यर्थः। दिल्लाप्राञ्चीति के। लिल्पाय्ये योजनवान्भवित तदिपि प्रयोजनवान्भवित तदिपि प्रयोजनवान्भवित तदिपि प्रयोजनवान्भवित तदिपि प्रयोजनित यथोपस्तरणार्थां दवीं निर्वापार्थं स्वस्यं पाचं कि प्रिपूपवर्द- णादीनि च ॥

दक्षिणतः प्रागीषं वीच्चिक्वत्रमवस्थितं भवति।ई।

श्रध्यर्युरुपवीती स्थालीमेकपवित्रेणान्तर्धाय तया द-स्रिणतः शकटाद्धि निर्वपत्युत्तरता वा । ७ ।

उपवीती सता दिचणतः प्रकटस दिचणाधादाय कसिंश्वित्पाचे निर्वपति प्रकटानिष्कृय वपतीति त्रीहीन्। प्राचीनावीत्येव वा सन्नुत्तरतः॥ त्रध्यर्थुवचनं विस्पष्टार्थं श्रनाहिताग्नेरप्यध्यर्थुकर्वकतासं-देहार्थं वा ॥

तां पूरियत्वा निमार्षि। ८।

तां स्थालीं पूरियलोपरिगतान्त्री हो न्हे । स्थाली सुखं सभीकरे। – तीत्यर्थः ॥

सन्मये निर्वपति पित्रभ्यो वा जुष्टं निर्वपामीति तूष्णीं वा। ह।

तता सक्यये पाचे निर्वपति॥

श्रपरेणान्वाहार्यपचनं प्रत्यगुद्ग्गीवे क्रष्णाजिन उल्रूखं प्रतिष्ठिते दक्षिणाप्राची तिष्ठन्ती पत्यवहन्ति परापावमविवेकम्।१०।

तिष्ठन्येव पत्थवहन्ति नासीना । परापावं पराप्यपराप्य । ऋविवेकं ऋविविच्याविविच्य । ऋर्षेण तुषप्रोहर्षं परापवनम् । सतुष्वितुषाणां प्रथक्करणं विवेकः ॥

सक्तत्पालीकरोति। ११।

फलीकरणं नाम कणापाकरणार्थसाण्डुलावघातः । तमपि पत्नी सञ्चल्करोति सञ्जलानेष्यावदृत्योप्तान्न पुनस्पावदृन्यादित्यर्थः॥

दक्षिणामौ जीवतण्डु लं अपयति । १२।

यया देवत्ताखुला जीवन्ति तया अपयत्यध्वर्युः॥

त्रपहता त्रभुरा रक्षांसि पिशाचा वेदिषद इत्य-त्तरा गार्चपत्यान्वाहार्यपचनौ दक्षिणपूर्वेण वान्वाहा-र्यपचनं दक्षिणाप्राचोमेकस्प्यां पराचीं वेदिमुद्धत्य शुर्थन्तां पितर इत्यद्भिरवोद्ध्यायन्तु पितरे। मने।जवस इत्यिभमन्त्र्य सक्षदाच्छिनं वर्षिरुणास्ट स्योनं पित-भ्यस्त्वा भराम्यहम्। ऋस्मिन्सीदन्तु मे पितरः से।म्याः पिरामहाः प्रपितामहास्वानुगैः सहेति सक्षदाच्छिनेन वर्षिषा वेदिं स्नृणाति। १३।

एकस्प्रकृता लेखेकस्प्रा सा वेदिर्भवति। तां पराचीमपराष्ट्रनासु-द्धत्य सक्तदेवालिखेदित्यर्थः । त्रवाचीनेन करेणावणमवाचणम्॥

द्रति मत्रमी कण्डिका।

उत्पृतेन नवनीतेनानुत्पृतेन वा सर्पंषा स्थालीपा-कमभिषायैकस्प्यायां मेख्यमासाच स्थालीपाकमासा-दयति। १। नवनीतकच्ये इविरूपस्तरणाभिघारणे श्रपि तेनैव भवत इत्येके ॥

दक्षिणतः कशिपूपवर्षणमाञ्जनमभ्यञ्जनमुदकुमामि-त्येकैकश त्रासादयति । २ ।

एतानि च वेद्यासेव सादयति । द्विणतः स्थालीपाकस्य । क्यि-पुत्रयनीयसुपवर्चणसुपधानम्॥

त्रध्वर्युरुपवीती दक्षिणं जान्वाच्य मेक्षण उपस्तीर्य तेनावदायाभिघार्य सामाय पितृपीताय खधा नम इति दक्षिणायौ जुहोति। ३।

श्रध्यं वचनं पूर्ववत् । उपवीतीति प्राचीनावीतापवादः । द्विणं जान्वाचोति द्विहामलादेव सिद्धस्य वचनं श्रनाच्य वेति विकल्प-निष्टत्त्वर्थम् । श्राच्य मंनाच्य भूमौ निपात्वेत्यपरम् । मेचणेनावदाय तेनैव स्वाहाकारान्तिर्मन्त्रेर्जुहोति चोदनलात् श्रग्नये कव्यवाहनाय स्वधा स्वाहेति लिङ्गाच बौधायनीये च स्वाहाकारान्तानामेव पाठाच ॥

यमायाङ्गिरस्तते पितृमते स्वधा नम इति दिती-याम्। अप्रये कव्यवाहनाय स्वधा नम इति तृती-याम्। ४।

श्राक्रतिं जुड़ातीति शेषः॥

ये मेश्चर्ये तर्यं नास्तान्हत्वा तृष्यीं मेश्चर्यमाद-धाति। प्रा ये मेचणे पूर्वाङ्गत्योः मंस्रिष्टास्तण्डुलाः जीवतण्डुललादोदनस्य तथा व्यपदेशः। तानेव त्यतीयामाङ्गतिमग्नये कथ्यवाहनाय इता मेचण-मग्ना त्रण्णी प्रहरतीत्यर्थः॥ नैवमच अमितवं ये मेचण दत्यादिना चतुर्थ्यपाङ्गतिसूष्णीकाच्यत दति तिस्र श्राङ्गतीरिति श्रुतेः। न च वाच्यं मन्तु तास्तिसः प्रधानाः स्त्रिष्टश्रदर्थेषा चतुर्थी भविष्यतीति त्रतीयस्या एवाङ्गतेस्तदर्थलात्। यथाग्निं कथ्यवाहनं यजतीति प्रक्षात्राह्म श्राह्मणं श्रयो यथाग्निं स्वष्टकतं यजति तादृगेव तदिति। निगद्यास्थातमेतद्धिरण्डकेश्चनेति द्रष्ट्यम्॥

न यमाय जुहातीत्येके। ६।

गतः ॥

त्रपयन्त्वसुराः पित्रकृपा ये कृपाणि प्रतिमुच्याच-रिन्त । परापुरे निपुरे ये भरन्यिप्तिष्टां क्षोकात्रणुदा-त्यस्मात् ॥ ये देवाः पितरे ये च मानुषा ये गर्भे ममुक्त ये परास्ताः । य उद्धता उत ये निखातास्ते सम्यच्च द्रष्ट माद्यन्ताम् ॥ ये कृपाणि प्रतिमुच्चमाना त्रसुराः सन्तः स्वध्या चरन्ति । परापुरे निपुरो ये भरन्यिप्रष्टां क्षोकात्रणुदात्यस्मात् ॥ ये ज्ञातीनां प्रति-कृपाः पितृन्त्राययासुराः प्रविष्टाः । परापुरो निपुरो ये भरन्त्यमे तानस्मात्रणुदस्य लेकादिति दक्षिणामेरेका-लमुकं धूपायद्वरति । ७। एकसुल्सुकमेकाल्सुकम्। धूपायत् धूमायमानम्॥

दक्षिणपूर्वमवान्तरदेशं सक्तत्स्फोनेाञ्जिखोदीरताम-वर दत्यद्भिरवोद्योञ्जिखितान्ते निद्धाति । ८।

अवान्तरदेशः ने। णदिन्॥

यजमाना ऽत जर्ध्व प्राचीनावीती कर्माणि करोति। १।

श्रतः परं यजमानः कर्ता भवति प्राचीनावीती च । श्रत एव वच-नादितः पूर्वसुपवीत्येव भवति ॥

मार्जयन्तां मम पितरे। मार्जयन्तां मम पितामहा मार्जयन्तां मम प्रिपतामहा इत्येकस्प्यायां चीनुद्का-ऋखीन्निनयित । १०।

उदकपूर्णे। उञ्जलिसदकाञ्जलिः। तांस्तीनुदकाञ्जलीन्वेद्यामामिञ्चति॥

प्रसव्यं वा चिः परिविच्चति । ११।

'तैरेवाञ्जलिभि: परिषिञ्चति परितः सिञ्चलेकस्प्राम् ॥

चीनुद्पाचान्वाजसनेयिनः समामनन्ति । १२।

ऋज्जिखाने पात्रमेव भवति । समानमन्यत्॥

इत्यष्टमी कण्डिका।

सव्यं जान्वाच्यावाचीनपाणिः सक्तदाच्छिन्ने वर्ष्टिषि दक्षिणापवर्गान्पिण्डान्ददात्येतन्ते ततासौ ये च त्वाम-न्वित्येतैः प्रतिमन्त्रम् । १ ।

मन्त्रेष्ट्रसां स्थाने पित्रादिनामानि मंबुद्धा ग्रह्माति॥

तूष्णीं चतुर्थम्।२।

तस्याञ्जलिरपि त्रण्णीं भवति ॥

स कताकतः । ३।

चतुर्थः पिण्डः क्वचिच्छाखायां विह्तिः क्वचिद्यविह्तः वैकिष्पिक द्ति यावत्॥

प्रिपताम इप्रभृतीन्वा । ४।

पिण्डान्द्दातीत्यन्यः। प्रदानेषु प्रपितामदः प्रस्तिरादिर्धेषां ते प्रपितामद्दप्रस्तयः। प्रपितामद्दप्रस्तयः। प्रपितामद्दप्रस्तयः। प्रपितामद्दप्रस्तयः। ते च-मन्त्रक्रमप्रातिलोम्येन दिल्लापवर्गा एव भवन्ति। पिण्डग्रेषलादञ्च- लयो ऽपि तत्प्रस्तय एव स्थः॥

नानामग्रहीतं गच्छति। ५।

नामग्रहीतं नामग्रहणं तर्रहितमनामग्रहीतं तद्दानं देयं वा पिण्डादि पित्वन्न प्राप्नोति । तस्नादवश्यं ग्राह्मं नामेति ॥

यदि बन्धू न विद्यात्वधा पितृभ्यः पृथिविषद्म इति प्रथमं पिएडं दद्यात्। स्वधा पितृभ्यो उन्तरिश्चसङ्ग इति दितीयम्। स्वधा पितृभ्यो दिविषद्म इति तृतीयम्। ई।

बन्धुनामग्रन्दौ पर्यायौ । श्रयता बन्धू नामता न जानीयादित्यर्थः ॥ यदि दिपिता स्यादेकौकिस्मिन्पिएडे दौदावुपलक्षयेत् । । । पित्रगन्देनाच पित्रपितामद्दप्रितामद्दानां चयाणां ग्रदणम् । तेष्यन्यतमा दौ यस्य चेचजादेः म दिपिता । कुत एतत् । एकैकिस्मिन्पिएडे दौदाविति वीस्मावचनात्रायसाम्याच । उपलच्चयेत् नामभ्यां कीर्त्रने यया एतदां ततौ स्वर्यविष्णू ये च युवामन्वित्यादि ॥

यदि जीविषता न दद्यादा है। मात्कत्वा विर्मेत्। ८। पिट्याब्दः पूर्वबद्याख्येयः। चयाणामन्यतमजीवने ऽपि पिचादिचयमं-प्रदानिष्डप्रदानिवरोधसाम्यात् प्राक्तान्तरेषु यक्तत्वाच। तद्यमर्थः विव्यपि पिचादिषु मध्ये यदि कश्चिजीवेत्तदा न द्यात्पिण्डान् है। मान्तसेव कत्वा कर्म समाप्तुयादिति ॥ अच स्वचान्तरकारेजीव-पितुः पिण्डदानं प्रत्यनेके कल्या विकल्पेने। पिदृष्टाः येभ्य एव पिता ददाति तेभ्यः पुचो ददाति न जीवन्तमितददातीत्येक दत्यादयः। कात्यायनेन तु कर्मण एवारस्थो विकल्पितः जीवित्यत्वकस्य हे। मान्तमनारस्थो वेति । सर्वेश्वोपात्तः प्रायशो हे। मान्तकल्यः। तमेवैकं कल्पमिभरोचितवानित्यास्वामन्यत्॥

यनो माता प्रममाद यचचाराननुवतम्। तनो रेतः पिता रह्मामाभुरन्योपपद्यतां पित्रभ्यः स्वधा विभ्यः स्वधा नमः पितामहेभ्यः स्वधा विभ्यः स्वधा नमः प्रपितामहेभ्यः स्वधा विभ्यः स्वधा नम दृत्युपस्थायाच पितरो यथाभागं मन्द्ध्वमित्युक्का प्राङावर्तते। १। प्रथमस्रोपस्थानमन्त्रस्थात्रित्तरू स्था पितामहप्रपितामहयोभीसिश्राद्धे तथादर्भनात् तथालिङ्गविरोधाच । न च पित्रभन्देन चयाणामिन धानादिप नेरह इति वाच्यं एकवचनान्मात्रभन्दसमित्याहाराच । । तस्मादृहः । पितुरेवे।पस्थानं प्रथमेन ॥

श्रीषाणा व्यारत उपास्ते। १०।

व्याद्यत् व्याद्यत्तिः सा च उद्गच्छत ऊषणो न लान्तरस्थापि वीते**।सस्** पिण्डेव्यित्युत्तरचवचनात् ॥

श्रमीमदन्त पितरः से। स्या इति व्याष्टन जमाण-भिपर्यावर्तते ऽव्याष्टने वा। ११।

वावृत्यवावृत्योर्यता ऽवगमः पराङ्मुखवादात्मनः॥

यः स्थान्यां भ्रेषस्तमविज्ञवित ये समानाः समनसः पितरा यमराज्ये। तेषां लाेकः स्वधा नमा यज्ञो देवेषु कल्पतां वीरं धत्त पितर इति।१२।

गतः॥

त्रामयाविना प्राच्यो ऽनाद्यकामेन प्राच्यो या ऽल-मन्नाद्याय सन्नाद्यात्तेन वा प्राच्यः।१३।

त्रामयाविना तु यजमानेन प्राम्यो नावघेयः। श्रनाद्यं वाखा-तम्। यो ऽजमनाद्याय सनन्तवत्तया भोजनाय पर्याप्तः सन्ना-द्यात् भोतुं चमते सत्येव भोज्ये भुक्तिप्रक्तिप्रद्र्य दत्यर्थः॥

पूर्ववदेकस्ण्वायां चीनुदकाञ्जलीनुपनिनीयाञ्जना-भ्यञ्जने वासश्च चिरनुपिग्छं ददाति। १४। श्रास्त्रनादित्रयं त्रिरनुपिष्डं ददाति पिण्डेपिण्डे त्रिस्तिर्दरातीत्यर्थः श्रन्यया त्रिर्गहण्वेयर्थात् ॥

श्राङ्ख ततासावाङ्ख पितामहासावाङ्ख प्रपि-तामहासावित्याञ्जनम्। १५ ।

ददातीति श्रेषः । तच सक्तसक्षक्षनान्तः । पिण्डेषु दिपितुरू इञ्च पूर्ववत् ॥

्रवमभ्यञ्जनमभ्यङ्खेति मन्त्रं संनमति। १६ । गतः॥

यदि नामानि न विद्यादाञ्जतां मम पितर् श्रा-ञ्जतां मम पितामहा श्राञ्जतां मम प्रपितामहा द्रायाञ्जनम्। एवमभ्यञ्जनमभ्यञ्जतामिति मन्त्रं संन-मति।१७।

पित्रादिषु मध्ये यस्यस्य नाम न विद्यात्तस्य यथा विङ्गं सस मन्तो भवति ॥

इति नवमी किष्डिका।

रतानि वः पितरे। वासांस्यते। ने। उन्यत्पितरे। मा पिता चेति वाससे। दशां छित्त्वा निद्धात्यू शिस्तुकां वा स्वधा नमसि। उत्तर आयुषि स्वं खेःम।१। प्रपिताम हेभ्यः १ पितर इति स्वंच पित्रभिधानात्। आवर्ष-पितरे। यथाभागं भ् बौधायन सहसाह यथा एतानि वः पितामहा वाषां खेतानि वः प्रितामहा वाषां भीति ॥ दशा वाष थे उद्यम् । अर्धानामविले । कार्षान कार्षा अर्धान्त । खं ले । यद् धं नाभे - स्वदेवेय्यते अर्धं वे पुरुषस्य नाभी मेध्यमवाचीनममेध्यमिति अर्तेः ॥ तवार्धपुरुषायुषो उपेवयायुषः पूर्वे । तर्या च पञ्चाश्रदर्षताया अर्धे खं ले । मेत्याश्रवायनः ॥ श्रयवा वतीय - मार्थुवार्द्धकात्यम् । तथा च वीधायनः अर्धे पट्षष्टेश्य वर्षे भी उष्टभ्यश्च मासेभ्य दति ॥ चतुर्थिपण्डकच्ये तस्तिविप द्वणीमाञ्च नादि ददाति ॥

वीताष्मसु पिएडेषु नमा वः पितरा रसायेति नम-स्काराज्जपति।२।

नमस्कारानिति वचनं मन्त्राणां नमस्कारार्थज्ञापनार्थम्। तेन नमस्कुर्वज्जपति। तथा च ब्राह्मणं नमस्कराति नमस्कारा हि पित्वणामिति॥

यहानः पितरा दत्त सदा वः पितरो देश्मेति पितृ-नुपतिष्ठते। ३।

गतः॥

जर्ज वहन्तीर छतं एयः की लालं परिसुतम्। स्वधा स्य तर्पयत मे पितॄनित्युदकं निनयति। ४।

उद्जुभान्निनयखेनस्मायाम्॥

मना न्वाहुवामह इति मनस्वतीभिष्पतिष्ठते। ५। मनस्रव्यक्तिसः॥ उत्तिष्ठत पितरः प्रेत श्रूरा यमस्य पन्यामनुवेता पुराणम्। धत्तादसासु द्रविणं यच भद्रं प्र गो। श्रूताङ्का-गधां देवतास्त्रिति पितृकुत्यापयति। ६।

तादर्थीन मन्त्रोचारणसेत्रात्यापनम्॥

परेत पितरः साम्या इति प्रवाहण्या पितृन्प्रवाह-यति। ७।

प्रवाह्यन्ते प्रखायन्ते उनया पितर इति प्रवाहणी॥

प्रजापते न त्वदेतानीति यज्ञोपवीती गार्चपत्यदेशं गच्छति। ८।

उभयमेतद्गार्हपत्योपस्थानार्थं यज्ञोपवीतं गमनं च। तेनापस्था-नान्तमिस्यते यज्ञोपवीतम् ॥

यदन्तरिष्ठमिति पङ्गागार्हपत्यमुपतिष्ठते । १। पङ्गिलमस्याश्रित्यं मकरीलं लक्सपरिमास्यात्॥

त्रपां त्वीषधीनां रसं प्राणयामि भूतकतं गर्भ धत्वेति मध्यमं पिण्डं पत्ये प्रयच्छति । १०।

हि, नीयपिष्ड एवाच मध्यमे। ऽभिग्रेतः न वतीयः चतुर्थस्यानित्यवान्। पिष्डप्रामनं च पत्नीसंस्कारः गभें धत्स्वेति जिङ्गात् पुमांसं
ह जानुकोर्थ्य स्तेस । त्रतः पत्नीवज्ञले विभन्य सर्वाभ्यः प्रयक्ति
दानमन्त्रस्थावनं भेते ॥

त्राधत्त पितरो गर्भ कुमारं पुष्करस्रजम्। यथे इ पुरुषा उसदिति तं पत्नी प्रान्नाति । पुमांसं इ जानुका भवतीति विज्ञायते । ११।

जानुका जननशीला॥

ये सजाताः समनसा जीवाजीवेषु मामकाः। तेषां श्रीमीय कल्पतामिसंह्योके शतं समा इत्यवशिष्टाना-मेकं यजमानः प्राश्चाति। न वा।१२।

गतौ ॥

स्थाल्यां पिग्डान्समवधाय ये समाना इति सक्षदा-च्छिन्नमग्नौ प्रहर्ति। १३।

समवधाय सह चिद्वा। ये समाना दत्यृचैन वर्ष्टः प्रहरति। न वीरं धत्तेति यजुषापि तस्या एवादिप्रदेशात्॥

श्रभूनो हूते। इविषे जातवेदा श्रवाङ्व्यानि सुर-भीणि क्रत्वा। प्रादाः पितृभ्यः खध्या ते श्रश्लन्प्रजान-नभ्रे पुनर्प्येक्ति देवानित्येकोत्सुकं प्रत्यपिस्त्रच्य प्रोक्ष्य पाचाणि दन्दमभ्युदाहरति। १४।

प्रत्यपिस्च पुनः चिद्वाभ्युदा इरित उपाद से ॥

संतिष्ठते पिर्खिपतृयज्ञः।१५।

गतः॥

श्रपः पिग्डानभ्यवहरेद्वाह्मग् वा प्राश्चित्। १६। श्रपेर उभ्यवहरेत् श्रप्तु चिपेत्॥

सा ऽयमेवंविह्ति एवानाहिताग्नेः। १७।

एवंविहित एवायमन्यूनाधिकः पिण्डिपित्यञ्चो ऽनाहिताग्नेरिप भव-तीत्यर्थः । श्रयवानाहिताग्नेरिययमेवंविहित एव न केवलमाहिता-ग्नेरित्यर्थः ॥

श्रीपासने श्रपणधर्मा होमश्र।१८।

तस्य दिचणि ग्रिस्थानीय त्रीपासने अपण होसी भवतः॥

ऋतिप्रगीते वा जुडुयात्। १८।

त्रौपासन एव अपियला तता ऽग्निं दिचणाप्राञ्चं प्रणीय तस्मिन्वा जुड्डयादित्यर्थः । तथा चाश्वलायनः नित्ये अपियलातिप्रणीय जुड्डयादिति॥

यस्मिच्चुहुयात्तमुपतिष्ठेत । २०।

बस्मिन्नोपासने ऽतिप्रणौते वा जुड़यात्तमेव यदन्तरिचिमित्युपतिष्ठेत ॥

तच गार्हपत्यशब्दो लुप्येत संस्कारप्रतिषेधात्। २१।

तच लग्नानुपखीयमाने मन्त्रगता गाईपत्यग्रब्दो लुप्येत । कुत इति चेत् । मंस्कारप्रतिषेधात् । तच प्रतिषेधग्रब्देनाभावलच्ला । गाईप-त्यग्रब्दखाधानमंस्कार्तिमिन्तकलात्तस्य चाग्नेस्वद्भावादित्यर्थः॥ श्रचा-नाहिताग्निर्मासिश्राद्धं पिष्डपिलयज्ञं चोभयं करोति । श्राहिताग्ने- मी िष श्राद्धिन हिन भेनुने ता यथा न दर्शेन विना श्राद्ध माहिता श्रे-दिं जन्मन दित । ननु विपरीतमिष मानवाः पठिन यथा पित्य चं तु निर्वर्श्व विप्रश्चन्द्रचये ऽग्निमान् पिण्डान्वा हार्यकं श्राद्धं कुर्यान्मा-मानुमा सिकमिति । सत्यम् । त्रत एव विरोधा दिकल्पो भिवस्यति । के चिल्वेवमिवरे छिं नयन्ति । पित्य चं तु निर्वर्शे त्येतद्वा स्वाणभोजना-त्मकं श्राद्धं विद्धाति न दर्शे ने त्येतद्वे । मिण्डे रेव श्राह्मणानिष भोज-येत्पूवं श्रतेरिति ॥

> इति दशमी कण्डिका। इति वतीयः पटनः॥

श्रमावास्थायां रात्यां स्वयं यजमाना यवाग्वाग्नि-होवं जुहे।त्यग्निहोचे।च्छेषणमातच्वनार्थं निद्धाति।१।

श्रय मांनायमारभ्यते ॥ तचामावास्याश्रव्देन कर्माच्यते न कालः कर्माधिकारात् यथा पञ्चहोचामावास्यायामित्यादौ ॥ तस्यां च मायमग्निहोचस्य नियमविश्वेषो विधीयते यवाग्वा स्वयं जुहोतीति । तच्य यवागूः मांनायप्रयुक्ता श्रश्निहोचोच्छेषणमभ्यातनकीत्यातञ्चन- संयोगात् । न चेयमुच्छेषणप्रतिपत्तिरिति सांप्रतं उच्छेषणाभावे प्रतिनिध्युपदेशात् । निह प्रतिपत्तिकर्मसु द्रयान्तरागमनं न्यायविदो विषद्दे न चैवमुच्छेषणनाशे अश्विहोचाद्यत्तिः प्रतिनिधिनियमात् ॥ बौधायनस्वाद स यद्यशिहोचोच्छेषणात्रमाद्येत्पुनरेवाश्विहोचं जुड-

थादिति । तेन संनयत एवायं विधिभेतित नासंनयतः॥ तथाह कात्यायनः यवाग्वाभिहोत्रहोमः संनयतस्तां राजिमिति॥ सत्या-षाढञ्चाह यवाग्वामावास्थायां संनयत दति । श्रत एव सांनायः-विकारेषु वैश्वदेवादिखपीयाते॥

नास्थैतां राचिं कुमाराश्चन पयसे। लभन्ते। २।
चनेति निपाता उपर्थे॥ श्रस्यां रात्र्यामस्य कुमारा श्रिप पयस
एकदेशंन सभन्ते। सर्वमेव तु पथा इतिरर्थे दुद्यत दत्यर्थः॥
हुते सायमग्निहोचे सायंदेाहं दे।हयति। ३।

श्रुविद्वानुवाद श्रानन्तर्यार्थः॥

श्रमीन्परिस्तीर्याग्नमग्नी वा सांनाय्यपाचाणि प्र-श्रास्योत्तरेण गार्हपत्यं दभीन्संस्तीर्यं दन्दं न्यञ्चि प्रयु-नित्ता । ४।

श्रियं गार्डपत्यं तस्वैव कर्मसंयोगात्। श्रयी गार्डपत्यास्वनीया प्राधा-न्यादुपत्तीर्यः पूर्वश्राग्निरपरश्रेति श्रुतेश्च॥ परिस्तरणप्रकारश्चोपरि-ष्टादच्यते॥

कुमीं शाखापविचमिभधानीं निदाने दारुपाचं दे।-इनमयस्पाचं दारुपाचं वापिधानार्थमिमिहोचहवणी-मुपवेषं च। पू।

श्रभिधानी वत्सवस्थनी रज्जुः । निदाने गोः पादवस्थिन्या ॥

समावप्रच्छिनाशौ दभी प्रादेशमाची पविचे कुरुते। ई।

समी पृथ्वेन ॥

पविचे स्थो वैष्णवी वायुवीं मनसा पुनात्विति तृर्णं काष्ठं वान्तर्धाय छिनत्ति। ७।

हणं काष्ठं वान्तर्धाय दर्भयोदीत्रस्य च मध्ये कला तेन पद किनत्ति॥

न नखेन। ८।

गतः॥

विष्णोर्मनसा पूर्ते स्थ इत्यद्भिरतुम्बच्य पविचान्तर्हि-तायामग्निहे । चहवण्यामप आनीयादगग्राभ्यां पविचाभ्यां प्राक्षणीरुत्युनाति देवा वः सवितोत्युनात्विति प्रथमम्। अच्छिद्रेण पविचेणेति दितीयम्। वसोः सूर्यस्य रिप्स-भिरिति तृतीयम्। १।

श्रनुमार्जनं पविचिक्तियाङ्गम् । श्रतः पविचे क्रलेत्यादौ तदङ्गं क्रियते ॥ उत्पवने लाहाश्वलायनः नानान्तयार्यहीलाङ्गुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यासु-त्तानाभ्यां पाणिभ्यामिति ॥

श्रापो देवीरयेपुव इत्यिममन्त्योत्तानानि पाचाणि पर्यावर्त्य गुन्धध्वं दैव्याय कर्मण इति चिः प्रोक्ष्य प्रज्ञाते पविचे निद्धाति ॥ श्रापो देवीः गुडा स्थेमा पाचाणि शुन्धत । उपातङ्घाय देवानां पर्णवस्कमुत शुन्धत ॥ देवेन सिववात्पूता वसाः स्वर्धस्य रिप्रामिः। गां दे हि-पविचे रज्जुं सवा पाचाणि शुन्धतेति प्रोख्यमाणान्यिम-मन्धौता आचरिन मधुमदृहानाः प्रजावतीर्थणसा विश्वरूपाः। बद्धीर्भवन्तीरूपजायमाना दृह व दृन्द्रो रमयतु गाव द्वति गा आयतोः प्रतीक्षते यजमानः।१०। उपातङ्घाय देवानां पर्णवस्कामुत शुन्धतेति लिङ्गात्परिवामनणकल-स्थापि प्रोचणमिक्षते। प्रातर्दे विभिम्नणिनिष्टिन्तः श्रत एव लिङ्गात्। तथा भमीणकले मन्त्रनिष्टिन्तः पूर्ववत्॥ गोष्ठादिहारममीपं प्रत्यायतीर्गाः प्रतीचते। महेन्द्रोपलचणं चाच पूर्ववत्॥ तथा चाह बौधायनः। दह व दन्द्रो रमयतु गावा महेन्द्र दित वा यदि महेन्द्रयाजी भवतीति॥

दत्येकादग्री कण्डिका।

निष्टमं रक्षो निष्टमो ऽघशंस इति गाईपत्ये सांनाय्यपाचाणि प्रतितप्य ४ष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्युपवेषमादाय निरूढं जन्यं भयं निरूढाः सेना अभीत्वरीरिति
गाईपत्यादुदीचो ऽङ्गारानिरूह्म मातरिश्रना घमी
ऽसीति तेषु कुम्भीमधिश्रयति। १।

ग्रनारायतनमेव निरूद्धं व्यन्तान्छलेति कचिद्यन्तकर्णात्॥

अप्रसंसाय यज्ञस्योखे उपद्धाम्यहम्। पशुभिः संनीतं विस्तामिन्द्राय ऋतं द्धीति वा।२।

प्रातर्दे हिकुमधिपेत्तमुखे इति दिलम्। तेन नेवले पयमि दर्धान प यथार्थमूहः॥

स्गृणामङ्गिरसां तपसा तप्यखेति प्रदक्षिणमङ्गारैः पर्यृच्च वस्ननां पविचमसीति तस्यां प्रागग्रं शाखापविच-मत्याद्धाति । ३ ।

प्रदक्षिणवचनमविसारणाय ॥

उदक् प्रातः । ४ ।

प्रातर्दी इ उदगग्रमत्याद्धाति॥

कुभीमन्वारभ्य वाचं यच्छति। ५।

मन्त्रादन्यखाद्याहरणं वाग्यमनं यदि प्रमन्तो व्याहरेदिति लिङ्गात्। श्राञ्चलायनश्चाह श्रन्ययज्ञख साधनादापयेति॥

पविचं वा धारयनास्ते। ई।

कुमधन्वारम्भेणेदं विकल्पते । कुमधा उपरि पवित्रं धारयन्वाग्यत श्रास्त इति ॥

श्रदित्यै रास्नासीत्यभिधानीमादने । ७। इयं दोइनेष्टा देग्धृकर्लका सामर्थात्॥

चयस्त्रिंशो ऽसि तन्तूनां पविचेश सहागहि। शिवेयं रज्ज्रिभधान्यद्मियामुपसेवतामित्यादीयमानामभिमन्त्र-यते यजमानः। ८।

गतः ॥

पूषासीति वत्समभिद्धाति । ६ । श्वभिद्धाति बधाति । श्वन निदानाम्यां गेः पादौ च बधाति॥ उपसृष्टां मे प्रबृतादिति संप्रेष्ट्यति । १० ।

जपसृष्टां जपगतवत्सां मे प्रब्रूहीति देशयारं प्रेयात्यध्वर्थुः॥

उपसृजामीत्यामन्त्रयते। अयद्या वः प्रजया संसृ-जामि रायस्पोषेण बहुला भवन्तीरिति वत्समुपस्ट-जति।११।

श्रामन्त्रयते उध्वर्युं देगिधा तत उपस्जलार्धर्चेन ॥

गां चोपसृष्टां विहारं चान्तरेण मा संचारिष्टेति संप्रेष्यति। १२।

जनानध्वर्यः॥

यद्यपसृष्टां व्यवेयात्सांनाय्यं मा विलापीति ब्रूयात्। १३।

यदि कञ्चिदन्तरा गच्छेत्तच प्रायञ्चित्तार्थमेतद्यजुर्जपेत्॥

उपसीदामीत्यामन्त्रयते। श्रयक्षा वः प्रजया संस्ट-ज्ञामि रायस्पोषेण बहुला भवन्तीः। जर्ज पयः पिन्व-माना घृतं च जीवन्तीरुप वः सदेयमिति देग्धोपसी-दति। १४।

दे हियाजमानार्थं यजमानमामन्त्रयते तत उपसीदित ॥
न श्रुद्रो दुस्चादुस्चादा । १५ ।

भूद्र एव न दुद्यादित्यादि ब्राह्मणे तस्य निषेधादनुष्ठानाचेति। भूद्रस्यापि दोग्धुर्मन्त्रा भवन्तीति वचनात्॥

दारुपाचे दोग्धि। १६।

गतः ॥

उपसृष्टां दुद्धमानां धाराघोषं च यजमाना ऽनुम-न्त्रयते ॥ त्र्ययक्षा वः प्रजया संसृजामीत्युपसृष्टाम् । द्यौश्चेमं यत्रं पृथिवी च संदुहाताम् । धाता सामेन सह वातेन वायुः । यजमानाय द्रविणं द्धात्विति दुद्धमानाम् । १७ ।

इति दादशी कि खिका।

उत्सं दुइन्ति कलग्रं चतुर्विलिमडां देवीं मधुमतीं सुवर्विदम्। तदिन्द्राग्नी जिन्वतं स्वनृतावत्तद्यजमानम-म्हतत्वे द्धात्विति धाराघोषम्। १। दिरपस्षादिग्रहणं वैचित्रार्थम्॥

दुग्धा हरति। २।

हरत्यध्वर्यवे दोग्धा॥

तं प्रच्छित कामधुष्यः प्र शे। ब्रूहीन्द्राय हिविरिन्द्रि-यमिति। ३।

तं दे। म्यारमध्यर्थुः एच्छति कांगां दुग्धवानसीति॥

श्रमूमिति निर्दिशति। यस्यां देवानां मनुष्याणां पया हितमिति प्रत्याह । ४।

म च दुग्धां गां नामा निर्दिशन्नेवं प्रत्याह ॥ सा विश्वायुरित्यनुमन्त्रयते । ५ ।

निर्दिष्टां गामध्वर्युः॥

देवस्वा सविता पुनातु वसोः पविचेण श्रतधारेण सुपुवेति कुम्भ्यां तिरः पविचमासिच्चति । ६।

तिरे। उन्तर्धे। त्रामिञ्चति पय त्रादायानयत्यस्रर्थुः॥

हुत स्तोको हुता द्रम्स इति विप्रुषे। ऽनुमन्त्रयते। ७।

एवं दितीयां तृतीयां च देशहयति। ८। रज्जादानस्य सर्वार्थनादताभिधानाद्यावर्तते॥ सा विश्वव्यचा इति द्वितीयामनुमन्त्रयते। सा विश्व-कर्मेति तृतीयाम्। १।

गतः ॥

तिस्रो देश्वित्वा वहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्ये। हव्यमाप्यायतां पुनः । वत्सेभ्ये। मनुष्येभ्यः पुनदेशिहाय कल्पतामिति चिर्वाचं विस्टज्यानन्वारभ्य तृष्णीमृत्तरा देशहयित्वा देशहने ऽप त्र्यानीय संप्रच्यध्वस्तावरीरिति
कुम्भ्यां संद्यालनमानीयाविष्यन्दयनसुत्र्यं करोति।१०।
वज्ञ दुग्धीति भंप्रैषं विरुक्षा ततः परं वाङ्नियमानिवर्तत इत्यर्थः।
त्रमन्वारभ्य कुभीमिति भ्रेषः ॥ वौधायनस्व वानुग्रहमाह दुग्धं जममानस्य । वत्सापाकरणप्रस्तीनान्त्रान्साध्येदिति बौधायनः । त्रासेचनप्रस्तीनिति भ्रालीकिरिति॥

हं इ गा हं इ गापितं मा वा यज्ञपती रिषदिति वर्क्ष कुर्वन्प्रागुदासयत्युदक् प्रागुद्ग्वा । ११ ।

वर्त्म जुर्वन्कर्षन्॥

रकस्या दयास्तिस्टणां वैका हे दाहे त्यहे वा पुरस्ता-दुपवसयादातञ्चनार्थं दे हियत्वा संततमभिदुहन्योप-वसयात्। १२।

संततं सांयंप्रातरिक्छेदः। श्रभिदोदः उपरिदोद्यः। प्रथमं महत्यां कुम्यां दोह्यिला तस्त्रामेव कालेकाले दुइन्तीति यावत्॥ तेन श्रीतबुधमातनिक्त । १३। श्रीतमनुष्णं कुभीष्टहं यस तच्हीतबुधम्॥ सोमेन त्वातनसीन्द्राय द्धीति द्धा । १४। पयस्तेन दधातनिक्त ॥

यज्ञस्य संतितर्सि यज्ञस्य त्वा संतितमनुसंतने।मीत्यित्रिहे।चे।च्छेषणमन्ववधायायं पयः से।मं कृत्वा स्वां
योनिमपिगच्छतु। पर्णवन्तः पविचं सौम्यः से।माडि
निर्मित इति परिवासनशक्तसमन्ववद्धाति। १५।

दितीयमन्त्रस्य पलाशिलङ्गलाच्छम्यां निवृत्तिः पूर्ववत् ॥ श्रथ प्रथमा-तञ्चनद्रवस्य दधो विकल्पानाइ॥

इति चयोदग्री कण्डिका।

त्रेषधयः पूतिकाः कलास्तग्डलाः पर्णवल्का दत्या-तत्र्वनविकल्पाः।१।

श्रोषधयो त्रीह्यादयः। पूर्तिका लताविश्रेषाः। कला बदरीफलानि । पर्णवल्काः पलाश्रश्रकलानि ॥ श्रथ दितीयातञ्चनद्रव्यस्थोच्छेषणस्य नाश्रादौ प्रतिनिधिमाइ॥

उच्छेषणाभावे तर्ग्डुलैरातञ्चात्तर्ग्डुलाभाव श्रेष-धीभिः। २। श्रमत्युच्छेषणे न तत्युनरागमियतयं न च खोपः कर्मणः। श्रिपि तु तण्डुखैरातञ्चात्तदभावे बीह्यादिभिरित्यर्थः॥ एतेन मौभिके च पथखादाविप दितीयातञ्चनं व्याख्यातम्॥

श्रापा हिवःषु जाग्रत यथा देवेषु जाग्रथ। एवम-सिन्यज्ञे यजमानाय जाग्रतेत्ययस्पाचे दारुपाचे वाप श्रानीयादस्तमिस विष्णवे त्वा यज्ञायापि द्धाम्य-हम्। श्रद्धिरिक्तेन पाचेण याः पूताः परिश्रेरत इति तेनापिद्धाति॥ श्रम्यन्ययं देवपाचं यज्ञस्यायुषि प्रयु-श्रातम्। तिरः पविचमतिनीता श्रापे। धारय माति-गुरिति यजमाना जपति। ३।

यदि सन्मयेनापिदध्यात्तृणं काष्ठं वापिधाने ऽनुप्र-विध्येत्। ४।

म्हन्मयेन वापिद्थात्। तदा लिसांस्तृणं काष्ठं वा चिपेदित्यर्थः। तचाम्हन्मयमिति मन्त्रो लिङ्गविरोधान्त्रिवर्तते॥

विष्णो इव्यं रक्षस्वेत्यनधा निद्धाति। ५।

गत: ॥

द्मी पर्णं च दर्भं च देवानां हव्यशेषिनो । प्रात-वेषाय गेषाय विष्णो हव्यं हि रक्षसीति प्रज्ञातं शाखा-पविचं निद्धाति । ई। भाखापविचनिधानं प्रातर्देशिधं तचे।पये।गात्पातर्वेषायेति लिङ्गाच ॥ तेन तिदकारे पग्रुपयस्थादौ सद्यस्काले ऽपि भवत्येव। न च भवति केवले दिश्व॥

तयैव शाखया दभेंकी सायंदे। इवस्रातदें। इाय वत्सा-नपाकराति। ७।

तयैवेति शाखान्तरस्य निरासः पवित्रस्य चेत्येके । गवां प्रस्थापनादि वर्थलोपानिहत्तं रात्रावसंचारात्॥

उपधाय कपालानि सायंदेग्हवत्रातदेंग्हं देग्हयति। त्रातव्यनापिधाने निधानं च निवर्तते। नासेगमयाजी संनयेत्संनयेदा। ८।

गताः॥ ऋष सांनाय्यदेवतायवस्यां ब्राह्मणाकां दर्भयति॥

नागतश्रीमंहेन्द्रं यजेत। चया वै गतश्रिय इत्यु-क्तम्। १।

एवंप्रतीने ब्राह्मणे यदुकं तत्त्वेवानुषंधातत्रम्। न पृथाभिधास्य-त दित भावः। तत्र नागतश्रीमंहेन्द्रं यजेतेति प्रकृत्य गतश्रीश्रब्दा-र्थसावद्याखातः॥ त्रयो वै गतश्रियः ग्रुश्रुवान्यामणी राजन्य दित। तत्र ग्रुश्रुवान्वेदतदर्थयोः श्रुतवान्। ग्रामणीर्वेश्यपरिष्टढः। राजन्यः चित्रयः॥ श्रव नेचिच्छुश्रुवच्छन्दार्थे विवदन्ते वदन्ति च ग्रुश्रु-वानिति विवदिवदेवाच्यते नैकवेदिवत्। गतश्रीश्रब्द्युत्पत्तिवशा-द्वता प्राप्ता श्रीर्थन स गतश्रीः। श्रीस् विवदिवदुषास्रवः सामानि यजूंषि या हि श्रीरम्हता यतामिति श्रुतेरिति॥ तन्न विश्रथ-यम्। ग्रुश्रुवच्छब्दयुत्पत्त्या ग्रुश्रुवांसा वै कवय दति श्रुतेरेकवे-द्विदो ऽपि गतश्रीलाविरोधाच। निह सा हि श्रीरम्हता सता-मित्यचर्गादिसमुचयः प्रमाणवान्येन विरोधः खादेकैकखापि वेदस्य श्रीलोपपत्तेः। निह गोहिरएब्रीहयो नृणां धनिमत्युते तेस्वेकैक-वतां धनवत्ता न गम्यते। श्रता गतश्रीश्रव्दाविरोधात् ग्रुश्रुव-क्कव्दाविरे।धाच ॥ यथोक एव ग्रुअुवान्गतश्री शब्दार्थः एवं नित्यो गतित्रयो प्रियत दत्यादाविप द्रष्टव्यम् ॥ त्रथ तेषां महेन्द्रो देवते-त्यसार्थः । तेषां गतित्रयां नित्यं महेन्द्रो देवता तते। उन्येषां सर्वेषां नित्यमिन्द्रः। यदि ते ऽपि महेन्द्रं यियचेरंसदा सांना-व्योपक्रमप्रस्ति संवत्सरमिन्द्रमिष्ट्रा तते। व्रातपतीमिष्टिं निरूप तत ऊर्ध कामं महेन्द्रं यजेरिविति॥ त्रयं चार्थः कल्पान्तरेषु व्यक्तो **ऽनुमंधेयः । यथा ग्र**ुश्वदादीनां नित्यं महेन्द्रयागमुल्लाह भार-द्वाजः त्रयोतर दन्द्रयाजिनः स य दन्द्रयाजी महेन्द्रं वियन्तेत गंवतारमिन्द्रमिष्ट्रेत्यादि ॥ त्राथ गतित्रयामि मध्ये नेषां विच्छाखा-न्तरोतं विशेषमाह ॥

त्रीवीं गातमा भारदाजस्ते जननारं सामेज्याया महेन्द्रं यजेरन्।१०।

ये उमी त्रयसे सेामयागात्पृष्टित नित्यं महेन्द्रं यजेरन्प्राक् सेामान्तु नित्यमिन्द्रम्। न तु तेषां धंवसारमिन्द्रयागादिनियमः। स नायं कल्यः पूर्वेतिन वा विकल्यते शाखान्तरतात्। व्यवस्थिते। ऽयं विकल्प श्रौर्वादीनामित्यन्ये॥ श्रथेमं विधि सर्वेषां गतिश्रया-मगतिश्रयां च विकल्पयति॥

या वा कश्चित्। ११।

श्रनन्तरमित्यादेरनुषङ्गो यजेतेति विपरिणामश्र॥

ततः संप्रेष्यति परिस्तृणीत परिधत्तामि परिहिता ऽमिर्यजमानं भुनक्तु। अपां रस श्रेषधीनां सुवर्णी निष्का इमे यजमानस्य सन्तु कामदुधा अमुचामुष्मिं-स्रोक इति। १२।

श्रध्यें।रन्यस्य परिस्तरित्रवचनात्स्वयमात्मानमनुजानीयादितिवदा-त्मन एव संस्कारार्थः संप्रैषः। तेनाध्वर्युरेव परिस्तृणाति। संप्रैष-मन्त्रस्त्रचैरेकश्रुत्या सक्तद्भवति॥

परिस्तरणीमेतामेके समामनन्ति। १३।

श्रिसिंख कर्षे मन्त्रः करणलादुपांग्रः चातुःखर्येण प्रत्यमि भवति॥

उद्गर्जैः प्रागर्जेश्व दभैरिमीन्परिस्तृणाति । १४ । दभैः परिचरणीयैराधानक्रमेण परिस्तृणाति सर्वान् । दयोरेव तु परिचरणसुकं ब्राह्मणे यथोपस्तीर्थः पूर्वश्वाग्निरपरश्चेति श्रुते:॥

उदगग्राः पश्चान्पुरस्ताच । १५।

तेषु पश्चात्पुरस्ताच ये दभीस्त उदगग्रा भवन्ति । तच दिन्तणः पर्च उपरिष्टाद्भवत्यधस्तादुत्तर दित भारदाजः ॥

एतत्कृत्वोपवसति । १ई।

यदेतदग्यन्वाधानादि परिसारणान्तं कर्मातं एतावित कते यजमान उपवसित । श्रयवैततपरिसारणं क्रवेत्यर्थः ॥ श्रोयागार्था ऽग्निसमीपे नियमविश्रिष्टो वास उपवासः । नियमाश्च वच्छन्ते । एवं ताव-द्याश्राह्मणमुपवासप्रकार उत्तः ॥ तत्रैवेदानीं श्राखान्तरीयं विधि दर्भयति ॥

श्रग्यन्वाधानं वत्सापाकरणिमधावर्हिवेदे वेदिः। प्रागुत्तरात्परिग्राहात्कत्वा श्रोभृत श्राप्यकेषं निनीया-त्तरं परियक्कीयात्। परिस्तरणं च। पूर्वेद्युरमावा-स्यायां पौर्णमास्यां त्वन्वाधानपरिस्तरणोपवासाः।१९।

वत्सापाकरणप्रब्देनाच सर्वपूर्वे कि दोहतन्त्र ज्ञांचा । दश्रावर्हिरिति वर्षिः प्राथम्ये ऽपीभ्रप्रब्दस्थाजाद्यदन्त्र लात्पूर्वनिपातः । वेदो वेदि-विदानन्तरं वेदिकर्म तच्चोत्तरपरिग्रहाविध क्रला विरम्य प्रेषं श्रोभ्रत श्राप्य जेपनिनयनानन्तरं कुर्यात् । तत उत्तरका जे परिस्तरणं चेति ॥ एतानि कर्माण्य मावास्यायां पूर्वेद्युर्भवन्ति । पौर्णमास्यां लन्वाधानादि चयमेव पूर्वेद्युः सर्वमन्य दिभ्रावर्षिराद्युत्तरेद्युः ॥ नन्वेतौ कल्पौ किमिति वैकल्पिकौ व्याख्यायेते । यावता ज्ञानामेव कर्मणां विषय व्यवस्थयेमावेव नित्यौ भवितुं युक्तौ विकल्प लिङ्गाभावात् । नैवं युक्तौ । कुतः । पूर्वच तावदेदेरनुक्तलात् तदनुक्रमानुपपत्तेः पुरा वर्ष्विष श्राहर्ते। रिति लिङ्गविरोधात् तथा मन्त्र श्राह्मणयो-रिविष्येषेणोत्तरेद्युराष्य लेपनिनयनानन्तरमास्नातक्रमाया वेदेरमावास्था-

यां पूर्वेद्युःप्रतिकर्षविरोधात् पूर्वेद्युरिभावर्षिः करोतीत्यविश्वेषश्रुत-योरिभावर्षिषोः पौर्णमाखासुत्तरेद्युक्त्वर्षविरोधाच तथा कल्पा-न्तरक्षद्भिनियमविकल्पाभ्यां चतुर्णामपि कल्पानासुपन्यासाच । तस्मा-द्ययोक्तैव व्याख्या साधीयसी॥

सद्या वा सद्यस्तालायां सर्वं क्रियते। १८।

त्रानन्तर्यादत्र पौर्णमास्वामित्वेव संबंधते नामावास्वाद्यामिति।
न चाधिकारादुभयमंबन्धः एकवचनात् तथा सद्यस्कालां पौर्णमासौमिति भारदाजादिभिर्धक्ववचनाच ॥ तत्र सद्यस्कालानुवादेन
प्राखान्तरीयसद्यस्कालविधिः स्वचितः। स एव पुनर्धाक्रियत दति
तदयमर्थः। सद्यस्कालां पौर्णमासीं कुर्वता सद्यः समाने ऽहिन
प्रधानस्य काले यजनीये ऽहिन सर्वमन्यन्वाधानादि क्रियते न
किंचिदपि पूर्वेद्युरिति। केचिन्तु पूर्वाक्वे पूर्यमाणचन्द्रां प्रतिपदं
सद्यस्कालेत्याच्वते। तत्र स्वग्यं प्रमाणम्॥

दित चतुर्दशी कण्डिका। दित चतुर्थः पटलः॥

उदित त्रादित्ये पौर्णमास्यास्तन्तं प्रक्रमयति प्रागु-दयादमावास्यायाः । १ ।

श्रुङ्गसमुदायसन्त्रम्। तत्प्रक्रमयति यजमाना ऽध्वर्धुणा। स्वार्थिका वा णिच् द्रष्ट्यः गत्यर्थाय्वेति चुरादिषु पाठात्॥ तचे।दितहे।मे ऽपि प्रागुद्यात्प्रक्रमा अभावास्थायाः । हास्यते तु तन्त्रमध्ये ऽपि खकाले ऽग्निहाचम्। एवमन्यच विप्रकान्त इति लिङ्गात्॥

चत्वार् ऋत्विजः। २।

यजमानेन परस्परेण चासमामार्थं वचनं ब्राह्मणानुकरणार्थं वा ॥

पूर्ववद्मीन्परिस्तृणाति यद्यपरिस्तीणा भवन्ति। ३।

यद्यपरिस्तीर्णा भवन्तीत्यनेन परिस्तरणस्य कालविकस्यः स्रचते ऽर्थान्नरस्थानिरूपणाङ्गार्द्वाजादिभिरचैव परिस्तरणवचनाच ॥

कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयमिति इस्ताववनिज्य यज्ञस्य संतितरिस यज्ञस्य त्वा संतत्यै स्तृणामि संतत्यै त्वा यज्ञस्येति गार्चपत्यात्प्रक्रम्य संततामुचपराजी स्तृणात्या इवनीया तृष्णीं दक्षिणा मुत्तरां च । ४। इउम्बं वर्डिसृणसुनप दत्याचनत उग्नीरलणमिलान्ये ॥

द्शिगोनाइवनीयं ब्रह्मयजमानयारासने प्रकल्प-यति पूर्वे ब्रह्मणा ऽपरं यजमानस्य । ५ ।

गतः॥

उत्तरेण गार्चपत्याइवनीयौ दभीन्संस्तीर्थ दन्दं न्यन्ति पाचाणि प्रयुनिक्त दशापराणि दश पूर्वाणि। ई। तत्र प्रचाखीव प्रयुनकीति कल्यान्तराणि॥

कपालानि चेति यथासमामातमपराणि स्पयश्च

प्रयुच्य सुवं जुद्धमुपस्तं धुवां वेदं पाचीमाच्यस्थालीं प्राश्चिहरणमिडापाचं प्रणीताप्रणयनमिति पूर्वाणि।७।

एवमच मंखेयोपदेशादेव मिद्धे पूर्वच दशलमंख्यावचनम् । विक्रति-खनयोर्दशक्योमध्ये पाचिवदृद्धी मत्यां तैः महापि दशलमंपत्तिरेव यथा खान्नाधिका मंख्येति॥ तच च लिङ्गं कपालभ्रयस्वे ऽपि एतानि वै दश यज्ञायुधानौति दशलवचनम् । तेनाग्रयणादावुलूख-लादौनां नानात्वे ऽपि कपालवत्समानकार्याणामनेकेषामध्येकैकव-त्करणे न दन्दप्रयोगः । एवं पूर्वदशके ऽपि पश्चादिषु दितौयां जुहं दितीयासुपस्तिमत्यादौ जुङ्कादौनां द्रष्ट्यम्॥

तान्युत्तरेणावशिष्टानि। ८।

दन्दं न्यञ्चि प्रयुनकौत्यन्वयः । तान्येवाविष्रष्टानि दर्पयित ॥

अन्वाहार्यस्थालीमभानमुपवेषं प्रातदीहपाचाणी-ति। १।

उपवेषमधंनयतः प्रातर्देश्चिपात्राणीत्येव सिद्धलात् । इतिः प्रकारव-चनः । एवंप्रकाराणि वेदयोक्तवेदाग्रादीनि चैरर्थी भवतीत्यर्थः॥

प्रणीताप्रणयनं पाचसंसादनात्पूर्वमेके समामनन्ति। खादिरः सुवः पर्णमयी जुद्धराश्वत्थ्युपभृद्देकञ्जती धुवा। १०।

गताः ॥

रतेषां वा द्वाणामेकस्य सुचः कारयेत् । ११।

सर्वेषामलाभे तेषामन्यतमेनापि सर्वाः खुवः कारयेत्। खुग्गइ-णेन खुवे। ऽपि ग्रह्मते खुवः संमार्ष्टि खुवमय दति लिङ्गात् एताव-सदतामिति लिङ्गाच॥

बाहुमात्यो ऽर्ह्मिमात्यो वाग्राग्रास्वक्तोविला इंस-मुखः। १२।

श्रयभागे ऽयं मुखं यामां ता श्रयायाः। लग्भागे विकं यामां तास्वकोविकाः। इंसमुखिमिव सुखं यामां ता इंसमुख्यः। कर्तव्या इति भ्रेषः॥ वायसपुच्छा इंसमुखप्रमेचना इति भारदाजः। तथाङ्गुष्ठपर्वमाचिकः सुवे। भवत्यर्धप्रादेशमाचिकाः सुच इति च॥

स्फाः शम्या प्राशिवहरणमिति खादिराणि। १३।

स्फ्यो ऽस्थाक्तित्रादर्शकिति प्रामिषदरणं चमसाकिति वेति कात्या-यनः। म्रम्याकितः समास्थ्या व्यास्थाता। बाइमाचाः परिधयः मन्या रेति भारद्वाजः। तथाङ्गुरूधिकारे चलारे। उष्टकाः मन्येति कात्यायनः॥

वारणान्य होमार्थानि भवन्ति । १४।

गतः॥

इति पञ्चदशी किष्डिका।

अप पूर्ववत्यविचे करे।ति यदि न संनयति । १।

संनयतस्तु ते विभवतः। २।

मंनयतस्तु चे मार्चदोहार्थे ते एवाद्यापि कर्मणे प्रभवतः॥

वानस्यत्यो ऽसि देवेभ्यः गुन्धस्वेति प्रणीताप्रणयनं चमसमिद्धः परिष्ठालयित तृष्णीं कंसं मृन्मयं च। कंसेन प्रणयेद्वह्मवर्चसकामस्य मृन्मयेन प्रतिष्ठाकामस्य गोदोइनेन पश्चकामस्य। श्रपरेण गार्हपत्यं पविचा-न्तिर्हितं चमसं निधाय तिस्मन्का वा यृक्षाति स वा यृक्षातु कस्मै वा यृक्षामि तस्मै वा यृक्षामि पेषाय व इत्यप श्रानयित। ३।

गताः॥

अपे। यह्नन्यहोधंश्व पृथिवों मनसा ध्यायति । ४। मनसेति वचनात्र वाचा कीर्नयति ॥ ध्यानं चाच पृथिव्यापे। यहीष्यामोति विशिष्टप्रकारं केचिदिक्कान्ति । न तदादृष्ट्यम् । यत्र हि विशिष्टध्यानमाचार्था मन्यते तच ख्यं विशेषं दर्शयति यथा वायविडा ते मातेति वायुं मनसा ध्यायत् । यददश्चन्द्रमिस क्षणां तिदृहास्तिति मनसा ध्यायति । ग्राचा लार्पयामीति देशं मनसा ध्यायित् । श्राचा लार्पयामीति देशं मनसा ध्यायित् । श्राचा लार्पयामीति देशं मनसा ध्यायित् । श्राचा लार्पयामीति देशं मनसा ध्यायित्राद्यादि । श्रतः केवलेषु ध्यानविधिषु न कश्चिद्विशेष दति ॥

उपिननं चमसं पूरियत्वा पेक्षिणीवदुत्पूयाभिमन्त्य ब्रह्मन्नपः प्रगेष्यामि यजमान वाचं यच्छेति संपेष्यति । ५ ।

उपविजमा विजयमीपात्॥

सर्वच प्रसव उक्ते करेाति। ई।

प्रमवा उनुज्ञा॥

प्रणीयमानासु वाचं यच्छते। ऽध्वर्युर्यजमानश्चा हवि-ष्कृतः । ७ ।

वाग्यमनं व्याख्यातम्॥

के। वः प्रणयित स वः प्रणयत्वपे। देवीः प्रणयानि यज्ञं संसादयन्तु नः। दरं मदन्तीर्धतपृष्ठा उदाकुः सह-स्रपेषं यजमाने न्यञ्चतीरिति समं प्राणैर्धारयमाणः स्फोने।पसंग्रह्याविषिञ्चन्हरति। ८।

ममं प्राणिनी सिकया संमितं म्फोनी पसंग्रह्य स्फोन चमससुपक्षेत्र॥
पृथिवीं च मनसा ध्यायति । ६।

व्याख्यातः पूर्वेण ॥

को वे युनिक्ति स वे युनिक्तित्युत्तरेणाहवनीयमसं-स्पृष्टा दर्भेषु सादयति। १०।

नेङ्गयन्ति नेलयन्या संस्थाताईभैरिभिच्छाद्य। ११।

ता दर्भेरिभच्छाद्या संख्यानान्नेङ्गयिन न संस्यिन । नेखयिन नान्यत्र प्रेरयिन ॥ ता श्राह्नताः पिष्टसंयवनार्थाः तत्रासां विनियोगात् । दृष्टार्था भविष्यिन्त न लदृष्टार्थाः दृष्टे संभवत्यदृष्टकच्य-नानवकाष्मात् पप्रस्पसदादिषु संयवनाभावेन दारा दर्भनाच । यथा तत्रतत्राह पवित्रे कला यजमान वाचं यच्छेति संप्रेष्यिति वाग्यतः पात्राणि संस्वप्रतीति च । दृष्टिविधे तु पण्णौ संयवनाभावे ऽपि वचनादित्यविरोधः । तत्रापि पप्रसुप्रोडाण्यार्था भविष्यन्ति । तसा-त्युरोडाण्यत्ते एव प्रणौता नान्यत्रेति सिद्धं भवति ॥ श्रन्यत्तु मतं आद्याणे तासां रचः भान्यादिदारा यद्यर्चार्थलेन स्वनात् पाक-यद्येष्यपि तदिधानाच ॥ श्रदृष्टार्था एव सत्यः प्रभुलात्संयवनायापि सर्यन्ते तसादिवित्तः सर्वतेति ॥ तदुत्तं भारदाजेन सर्वसंख्यासु वा प्रणौता दति ॥

संविश्वनां दैवीर्विशः पाचािण देवयञ्चाया इति सपविचेण पाणिना पाचािण संख्या । १२।

इति षोडग्री कण्डिका।

वानस्पत्यासि दक्षाय त्वेत्यमिहे। चहवणीमाद्ते। वेषाय त्वेति शूर्पम्।१।

तिरे प्तदेशानां बह्रनामपि सङ्गतंमर्श्वनमन्त्रो बङ्गभिधायिलात्। ध्यायित्रत्यो चार्वतते॥ तथा च भारदाजः मन्त्रव्यवाये मन्त्राभ्यासे। द्रव्यष्ट्रयक्को ऽर्घप्ट्रयक्को देशप्ट्रयक्को चिति॥ तस्य चादितश्चतुर्णा पदानां पाचाभिधायिलादिक्कतौ पाचैकलदिलयोर्धयार्थमूहः॥

प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा त्रारातय द्रत्याहवनीये गार्ह-पत्ये वा प्रतितप्य यजमान हिवनिर्वेष्यामीत्यामन्त्र-यते। २।

यजमानमिति ग्रेष:॥

प्रवसत्यमे इविर्निर्वस्थामीति। ३।

प्रवस्ति यजमाने ऽग्निमामन्त्रयते ॥

उर्वन्तरिक्षमन्बिचीति शक्तटायाभिप्रव्रजति । ४। शकटाय शकटं प्रति॥

त्रपरेण गार्हपत्यं प्रागीषमुदगीषं वा नड्युगं प्रक-टमविस्थतं भवति वीहिमद्यवमदा । ५ ।

सुनानुडुत्कमपि नद्भयुगसेवावतिष्ठते ॥

धूरसीति दक्षिणां युगधुरमिमछणत्युत्तरां वा । ६ । धूरिति युगच्छिद्रयोरन्तराखमाख्ययते । ते दे भवते युगस्य तयो-रत्यतरामिमछणति ने भयम् । यस्त्वच के श्विद्र र्भपूर्णमासवद्भराविभ-म्हस्येति खिङ्गविरोधश्चोदितः स त तच मन्त्रमाचातिदेणार्थतया तचैव परिहरिस्यते ॥

त्वं देवानामसि सिखतमित्युत्तरामीषामास्य जप-ति। ७। ईषे युगमकटयोः संबन्धके दारुणी॥

विष्णुस्वाक्रंस्तेति सब्ये चक्रे दक्षिणं पादमत्याधाया-इतमसि इविधानमित्यारोइति। ८।

गतः॥

उरु वातायेति परीणाइमपच्छाद्य मिचस्य त्वा चक्षु-षा प्रेक्ष इति पुरोडाशीयान्प्रेक्षते। १।

परिता नीडे नद्धः कटः परीणादः । ऋपच्छाद्य ऋषाद्धृत्य । पुराडाशोयास्तदर्था त्रीदियवाः॥

निर्मां रक्षे। निर्म्तो ऽघशंस इति यदन्यत्पुरे।डा-शीयेभ्यस्तिन्दिर्स्थोर्जाय वः पया मिय धेहीत्यभिमन्त्य दशहोतारं व्याखाय श्रूपे पविचे निधाय तिस्मन्तिम-होचहवण्या हवींषि निर्वपति तया वा पविचवत्या । १९।

व्याख्यानिम इजपे। ऽभिप्रेतः यत्र जपा याजमाना इति खिङ्गात्। देवतार्थलेन प्रयक्करणं निर्वापः। तया वा पवित्रवत्येति तस्यां पवि-चनिधानविकस्यः॥

ब्रीहीन्यवान्वा। ११।

ह्वींषि निर्वपतीत्यन्वयः॥ यद्यपि प्राम्बीहिमद्यवमदिति शकटिन-शेषणबीहियवयोईिवयुं स्वचितं तथापि तस्यास्फुटलात्तदुद्वाटनार्थः पुनक्षपन्यामः॥ यक्तां पञ्चेति मुष्टिं ग्रहीता सुचि मुष्टिमाप्य देवस्य त्वेत्यनुद्रुत्यामये जुष्टं निर्वपामीति चिर्यज्षा तूष्णीं चतुर्थम्। १२।

निर्वपतीत्यन्वयः ॥

दति सप्तदशी किष्डिका।

रवमुत्तरं यथादेवतमग्नीषामाभ्यामिति पौर्णमा-स्याम्। इन्द्राग्निभ्यामित्यमावास्यायाम्।१।

पूर्वेण यह निर्वाप उत्तरचिभागवचनात्। संनयद्वेषमयाजिनेारेन्द्राग्नाग्निमोमीयनिष्ठित्तर्ययादेवतिमिति वचनात्। यथादेवतिमित्यनेनैव सिद्धे पुनरग्नीषोमाभ्यामिति वचनं क्रमप्राप्तमन्त्रविनियोगार्थं
दन्द्राग्निभ्यामिति तु श्राखान्तरमन्त्रप्रदर्शनार्थम्। श्रथवा यथादेवतिमित्यस्थैव व्याकरणार्थमुभयमित्यसमितिक्षेशेन॥ तचावेषमयाजिनः
सांनाव्याग्नीषोमीयविकारानिप नेक्क् न्ति चोदकप्राप्तमेषामिप प्रक्रतिधमेवामोत्तरकासभाविकमिति। यथाद्धमीमांसकाः सांनाव्याग्रीषोमीयविकारा ऊर्ध्वं सामात्रकतिवदिति। पग्रपुस्त वचनाङ्गविव्यति॥

चतुरे। मुष्टीनिरुप्य निरुप्तेषन्वोप्येदं देवानामिति निरुप्तानिभिष्ट्याति । इद्मु नः सहेत्यविश्वष्टान् । २ । पुनश्चतुर्मुष्टिग्रहणात्प्रतिदेवतमन्वावापः । निरुप्तेष्विति निरुप्तेरेव महे- त्यर्थः ॥ त्रथापरा व्याखा। कैश्चित्कस्पकारेक्तं चतुरे। सृष्टीत्निक्-ष्यानोषीवसुत्तरं निर्वपतीति। तिन्नराषायोच्यते चतुरे। सृष्टीत्नि-रूप्य ततः पर्वेष्वपि इतिःषु निर्काव्यनोष्य तत ददं देवानामित्यभि-म्हणतीति ॥ चतुरे। सृष्टीत्निक्ष्णेत्यनेन यत्र चतुर्सृष्टिनिर्वापस्तत्रैवान्या-वापे। नान्यत्र। तस्मादातिष्यायामन्वावापे। न विद्यत दत्युतं भव-ति। तथा च सवनीयेष्यनुविद्यति निर्कायन्यायदं देवानामित्ये-तदादि कर्म प्रतिपद्यत दति॥

स्फात्यै त्वा नारात्या इति निरुप्तानेवाभिमन्त्येद्म हं निर्वरुणस्य पाशादित्युपनिष्क्रम्य स्वर्भिव्यस्यमिति प्राङ् प्रेक्षते । ३ ।

निरुप्तानेव नाविष्रष्टान्। उपनिष्क्रम्य किंचिचलिला॥

सुवरिभविखेषिमिति सर्वं विद्यारमनुवीक्षते। वैश्वा-नरं ज्योतिरित्याद्दवनीयं स्वाद्या द्यावाप्टिश्ववीभ्यामिति स्वानिभमन्त्य दंद्दन्तां दुर्या द्यावाप्टिश्वश्चोरिति प्रत्य-वरेष्ट्योर्वनरिक्षमन्त्रिद्योति द्ररति। ४।

गतः ॥

अदित्यास्त्वोपस्थे सादयामोत्यपरेण गाईपत्यं यथा-देवतमुपसादयति । ५ ।

यथादेवतिमिति वचनादुत्तरापि देवतानुक्रमणीया। तत्र तु मन्त्र-स्वमास्थातमयोग्यान्वयतादिपरिषतमन्त्रीयते यथाग्ने हैवां रचसाग्नी- षोमी इयं रचेथामिति॥ वैद्यधे तु ममानतन्ते ये। गणान्यमि तद्भवायान्नानुषञ्चत दति न्यायेनाल्यान्यमिति रचखेति पुनःप्र-योगः॥

श्राह्वनीयं वा यद्याह्वनीये श्रपयति । ई । श्राह्वनीयमपरेणोपसाद्यतीत्यन्वयः ॥

यदि पात्या निर्वपेदक्षिणतः स्फामुपधाय तस्यां स-वीञ्चकटमन्त्राञ्जपेत्। ७।

यदि पात्रा दित विकन्यविधिरनुवादसक्यः। पात्रां पुराडाशी-यानाण तां शकटन्यानन्यामन्यारभ्य मन्त्राञ्चपेत्। सर्वानिति न कस्यचिदर्थलोपान्नोप दत्यर्थः॥

रत्यष्टादशी कण्डिका।

दति पञ्चमः पटलः॥

ंसश्रकायामिश हो चहवण्यामप श्रानीय पूर्ववदुत्यू-याभिमन्त्य ब्रह्मन्योखिष्यामीति ब्रह्माणमामन्त्य देवस्य त्वेत्यनुदुत्याग्रये वे जुष्टं प्रोष्टामीति यथादेवतं हवि-स्त्रिः प्रोष्टवाग्रिमभिप्रोष्टेत्। १।

ग्रुका धान्यपुच्छानि । सङ्गन्नान्त्रप्रोचणे संख्यायुक्ति न्यायात् चिर्ध-जुषेत्यवचनाच ॥ स च सावित्रादिरग्नीषोमाभ्यामित्यन्तः पौर्णमासे । दर्भे तु देवतावशादिकर्तथो यथादेवतमिति वचनात् । केचिनु वे। जुष्टं प्रोचामीत्यस्य चिपदस्य प्रतिदेवतमनुषङ्गमिक्कान्त । तदयुक्तं साविचप्रसवादिविषिष्टैकप्रोचणाभिधायिना यथोकस्यैकमन्तस्य
सकत्यिदितेरेव तैथें।ग्यान्वयैर्निराकाङ्कालात् साकाङ्कालादिकचणलाचानुषङ्गस्य । मन्त्रभेदास्युपगसे साविचस्यायनुषङ्गप्रसङ्गः । किं चाभविव्यद्यनुषङ्गो मन्त्रभेदश्च यदि निर्वापवत् प्रोचणमपि पृथ्यग्यिनपानेव शिष्येत । न चैविमिष्यते संस्थलाचेषासेकस्थलाच । वच्यिति
च यानि विभवन्ति सकत्तानि क्रियन्त दति । तस्याद्यथोक्तसेव
युक्तं मन्त्ररूपम् ॥ तथा च पेदुः कस्यान्तरकाराः यथाग्रये वे।
जुष्टं प्रोचास्यग्नीषोमाभ्याससुग्ना असुग्ना दित यथादेवतिसत्यादि॥

यं दिष्यात्तस्याभिषेशक्षेत्। २।

श्रभिप्रोत्तणे यज्ञोपघातप्रायश्चित्तं च वच्यति । श्रतो न प्रमदित-यमिति भावः॥

उत्तानानि पाचाणि पर्यावर्त्य मुन्धध्वं दैव्याय कर्मण इति चिः प्रोख्य प्रोक्षणीभेषमग्रेण गार्हपत्यं निधाय देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति क्रष्णाजिनमादायाव-धृतं रक्षो ऽवधूता ऋरातय इत्युत्करे चिरवधूने त्यूर्ध-ग्रीवं विश्वष्टिशसनम्। ३।

गुन्धध्वमिति पात्राभिधानादिङ्कतौ द्यार्थमूहः । ऋपामिभधाना-दनूह इति केचित्। तदयुक्तं कर्मणो ऽश्रुतलादिति ग्रोधकद्रया-भिधायिनः मकर्मकस्य गुन्धतेः मर्वत्र श्रवणात्प्रायः परस्मैपददर्श-नाच तथा ग्रोधद्रयाभिधायिनः गुप्धितिपदस्याकर्मकस्य विपर्य- याच । यथा त्रापे। त्रसानातरः ग्रुस्नन् । ता नः ग्रुस्ननु ग्रुस्थनीः। ग्रुस्थन्तु ग्रुचयः ग्रुचिम्। पर्वा पाचाणि ग्रुस्थत। पर्णवल्लासुत ग्रुन्थतेत्यादि तथा ग्रुन्थतां लोकः पित्वदनः। ग्रुत्थन्तां पितरः। देवेभ्यः ग्रुत्थध्वं। वानस्यत्यो ऽसि देवेभ्यः श्चन्थखेत्यादि । तसाद्यशार्थमूहः ॥ समानदेशानां च सङ्गनानः पूर्ववत् ॥ प्रोचणीश्रेषनिधानिभावि चित्रीचणार्थम्। ऋते। अवस्थे ऽस्य बर्हिराद्यभावे निवृत्तिः॥ बिह्हादिश्रमनमिति यथावधू-यमानस्य बह्यः पृष्ठभागो भवत्यन्नर्त्तीमभागस्वयेत्यर्थः॥

ऋदित्यास्वगसीत्युत्तरेण गाईपत्यमुत्करदेशे वा प्रती-चीनग्रीवमुत्तर लेमि।पस्तृणाति । ४।

गतः ॥

पुरस्तात्प्रतीचीं भसदमुपसमस्यति । ५ ।

भसदं कटिपदेशं पुरस्ताङ्गागेनाधस्तात्प्रतीचौं गमविलानन्तरप्रदेशेन मद दिगुणितां करोतीत्यर्थः। पुरस्तादिति मिद्धानुवादो ब्राह्म-णानुकरणेन॥

अनुत्मृजन्छष्णाजिनमधिषवणमसीति तस्मिनुलूख-समधिवर्तयति। ई।

अधिवर्तयति प्रतिष्ठापयति ॥

अनुत्मृजज्जुलुल्लमग्नेस्तनूरसीति तस्मिन्इविरावपति विर्यज्षा तूष्णीं चतुर्थम् । 😽 ।

वे जुष्टं प्रोचामीत्यस्य चिपदस्य प्रतिदेवतमनुषङ्गमिक्कन्ति। तदयुकं साविचप्रसवादिविषिष्टैकप्रोचणाभिधायिने। यथोकस्थिकमन्त्रस्य
सक्तपितिरेव तेथांग्यान्वयैनिराकाङ्गलात् साकाङ्गलादि कच्चएलाचानुषङ्गस्य। मन्त्रभेदास्युपगमे साविचस्यायनुषङ्गप्रसङ्गः। किं चासविय्यद्यनुषङ्गो मन्त्रभेदश्च यदि निर्वापवत् प्रोचणमणि पृथ्यप्यदिपामेव शिख्येत। न चैविमित्यते संस्कृतान्तेषासेकस्थलाच। वच्चिति
च यानि विभवन्ति सक्तनानि क्रियन्त दति। तस्याद्ययोक्तमेव
युकं मन्त्रस्थम्॥ तथा च पेदुः कल्यान्तरकाराः यथाग्रये वे।
जुष्टं प्रोचास्यग्नीषोमास्यामसुग्ना श्रसुग्ना दित यथादेवतिमत्यादि॥

यं दिष्यात्तस्याभिष्रोक्षेत्। २।

श्रिभिप्रोचेणे यज्ञोपघातप्रायश्चित्तं च वच्छिति। श्रतो न प्रमदित-यमिति भावः॥

उत्तानानि पाचाणि पर्यावर्त्य मुन्थध्वं दैव्याय कर्मण इति चिः प्रोक्ष्य प्रीक्षणीभेषमग्रेण गाईपत्यं निधाय देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति क्रज्णाजिनमादायाव-धृतं रक्षाे ऽवधूता ऋरातय इत्युत्करे चिरवधूने।त्यूर्ध्व-ग्रीवं बहिष्टादिशसनम् । ३।

ग्रान्थध्वमिति पाचाभिधानादिक्षतो यथार्थमूहः । अपामभिधाना-दनूह इति केचित्। तदयुक्तं कर्मणो ऽअुतलादिति ग्रोधकद्रया-भिधायिनः मकर्मकस्य ग्रान्थतेः सर्वच अवणात्प्रायः परस्मैपददर्श-नाच तथा ग्रोध्यद्रयाभिधायनः ग्राध्यतिपदस्याकर्मकस्य विपर्य- याच । यथा त्रापे त्रसानातरः ग्रुक्षन् । ता नः ग्रुक्षन् ग्रुक्षनीः । ग्रुक्षन् ग्रुक्षः ग्रुक्षिम् । स्वा पानाणि ग्रुक्षत । पर्णवस्तस्त ग्रुक्षतेत्वादि तथा ग्रुक्षतां लेकः पित्रषदनः । ग्रुक्षन्तां पितरः । देवेभ्यः ग्रुक्षस्तं । वानस्तवो ऽसि देवेभ्यः ग्रुक्षस्तेत्वादि । तसाद्यवार्थमूहः ॥ समानदेशानां च सङ्क्रकन्तः पूर्ववत् ॥ प्रोचणीश्रेषनिधानमिश्रावर्ष्टिवेदिप्रोचणार्थम् । त्रता ऽवस्थे ऽस्य वर्षिराद्यभावे निवन्तः ॥ वर्षिष्टादिश्रसनमिति यथावधू-यमानस्य वर्षः पृष्टभागो भवत्यन्नर्लोमभागस्यथेत्वर्थः ॥

ऋदित्यास्वगसीत्युत्तरेण गाईपत्यमुत्करदेशे वा प्रती-चीनग्रीवमुत्तरेखामे।पस्तृणाति । ४।

गतः॥

पुरस्तात्यतीचीं भसदमुपसमस्यति । ५ ।

भसदं कटिप्रदेशं पुरस्ताद्वागेनाधस्तात्प्रतीचीं गर्माधलानन्तरप्रदेशेन सह दिगुणितां करोतीत्यर्थः। पुरस्तादिति सिद्धानुवादो ब्राह्म-णानुकरणेन॥

त्रमुलम्बाद्याजिनमधिषवणमसीति तस्मिनुलूख-समिधवर्तयति । ई ।

श्रधिवर्तयति प्रतिष्ठापयति ॥

त्रमुजनुलूखलमग्ने सानूरसीति तस्मिन्हविरावपति विधेन्षा तूष्णीं चतुर्थम् । है। वासेनानुतार्गः सामर्थात्॥

श्रद्भित वानस्पत्य इति मुसलमादाय हिवष्कृदे-हीति चिरवहन्ति। श्रनवझन्वा हिवष्कृतं ह्वयति। ८। चातुःखर्येणोपांशु महाच मन्त्रः करणमन्त्रले। विपर्ययस्त्वाङ्गा-नार्थले। श्राङ्गानं चाच देवतारूपस्य हिवष्कृतो वेदितयं य एव देवानां हिवष्कृतस्तान्ङ्वयतीति श्रुतेः मानुषस्त्रैवावहन्तुर्वन्त्य-मानस्त्राङ्गानं मंनिधेः॥ तथा च बौधायनः। हिवष्कृदेहीति पर्जन्य एवष उक्तो भवति। श्रथाप्युदाहरन्ति हिवःमंस्कारिण्को-वैतदाहेति॥

हिवष्कृदेहीति ब्राह्मणस्य हिवष्कृदागहीति राज-न्यस्य हिवष्कृदाद्रवेति वैश्यस्य हिवष्कृदाधावेति श्रद्रस्य । १।

ग्रुद्रस्थेति निषादस्थपत्यर्थम्॥

प्रथमं वा सर्वेषाम्। १०। यजुरिति ग्रेषः॥

श्रव रस्रो दिवः सपत्नं वध्यासिमत्यवहन्ति । ११ ।
पूर्वं चिरवहतमन्वहतं वा हविर्यावदैत्यमध्दर्युश्वहन्ति ॥
दत्येने।नविंशी नाण्डिका ।

\$-

धू य

प्रः दन्

दनू। भिध

गाच

उचैः समाहन्तवा इति संप्रेष्यति । १ । यमाइन्तवे समाहन्तवम्॥

कुटरुरसि मधुजिह्न इत्याम्नीधो ऽग्मानमादायेषमा-वदे।जमावदेति हषदुपले समाहन्ति। २। दृषकोपला च दृषदुपलम्। तस्मिन्ममाहन्ति। तत्र तु

दिर्हषदि सक्तदुपलायां चिः संचारयत्रवक्तत्वः संपा-दयति । इ ।

सक्षदुक्तेन मन्हेण दिर्दृषदि सक्षदुपलायां च क्रियामंचार्णमेकः संचारणपर्यायः। तस्वैव दिराष्ट्रच्या नवक्रलः समाइननं संपादयति। यच पर्यायसमाप्तिस्तचोपक्रमः पर्यायान्तरस्तेत्येके॥ समाइननं दैतह-षदुपलसंस्कारार्थलाक्वीदितन्त्रे निवर्तते। यथोकं भारदाजेन असित द्रये कर्मलोपो यथा चरौ समाइननमाय्येभ्यो निनयनमिति॥

साविचेण वा श्रम्यामादाय तथा समाहन्ति । ४ । साविचो देवस्य लेखादिः । स यचादानार्थस्वचादद इति मन्त्रान्तः श्रादद रन्द्रस्य श्रादद स्टतस्य ला श्राददे ग्रावेखादिलिङ्गात्॥

वर्षष्टद्वमसीति पुरस्ताच्छूर्पमुपे। इत्युत्तरते। वा। पू।
पुरसायुकूषककोपे। इत्युपयक्कति॥

वर्ष रहा स्थेत्यभिमन्त्य प्रति त्वा वर्ष रहां वेन्वित्यु-दपति । ई । पुरेखाणीयानिति श्रेषः ॥ परापूतं रक्षः परापूता ऋरातय इत्युत्करे परा-पुनाति। ७।

परापवनं व्याख्यातम् ॥

प्रविद्धं रक्षः पराधाता श्रमिचा इति तुषान्प्रस्कन्द-ता ऽनुमन्त्रयते। ८।

⊭गत: ॥

मध्यमे पुराडाणकपाचे तुषानाय्य रक्षमां भागो ऽसीत्यधस्तात्कच्याजिनस्योपवपत्युत्तरमपरमवान्तरदे-शम्। १।

प्रथमे। प्रधेयस्थापि कपालयोगे मध्यमभावित्वादस्य मध्यमत्ववादः।
पुरे। डाश्रकपाल दित वचनात्पुरे। डाश्राधे प्रयुक्तेनैव कपालेने। पवपित । अवान्तरदेशं के। एदेशं प्रति ॥

इस्तेनापवपतीति बह्न्चब्राह्मणम्। १०।

इस्तकपालविकल्यः पुराडाधनन्त्रेषु। चर्वादिनन्त्रे तु इस्तो व्यविन-ष्ठते कपालाभावात्॥

श्रद्धः कपालं संस्पर्ध्य प्रज्ञातं निधायाप उपस्पृश्य वायुर्वे वि विनिक्तिति विविच्य देवे। वः सविता हिर-ण्यपाणिः प्रतियुक्तात्विति पात्यां तग्डुलान्प्रस्कन्दिय-त्वाद्य्येन वश्रश्रुषावपश्यामि रायस्पोषाय वर्षसे सुप्र-ज्ञास्वाय चक्षुषा गोपीयायाशिषमाशास इत्यवेश्य विक्रालीकर्तवा इति संप्रेष्यति । ११ ।

म् ज

इर् इन्

भि

नाइ

तुषोपवपनस्य राचमलादेव सिद्धे ऽपासुपस्पर्धनवचनं क्रमार्थम्। तथा यदेव रचसासुपकारकं तदेव राचमं न तु रचःसंबन्धमाचा-दिति ज्ञापनार्थं च । श्रतः परापवनादौ न भवति । विवेकफली-करणे व्यास्थाते । चिष्पालीकर्तवे फलीकरणं चिः कर्तव्यसित्यर्थः॥

या यजमानस्य पत्नी साभिद्रत्यावहन्ति । १२ । गतः॥

या वा कश्चिद्विद्यमानायाम्। १३।

श्रविद्यमानायामनालभ्कात्वादिना निमित्तेनासंनिहितायामभावे च तस्या दत्यर्था ऽविश्रेषात्। वच्यति च पत्यभावे तेजग्रादि लुप्यत इति । नन् पत्नीवदस्याग्निहोचं भवति । युका से यज्ञमचासाता दत्यादिना कर्मणः पत्नीवत्त्ववचनात्तदभावे कर्मेव न संवर्तेत । नैवम्। कर्म न संवर्तितानङ्गले श्रङ्गले तु संद्यत्तं स्थात्। सुतः। श्रसाग्निहाचं मे यज्ञमिति यजमानस्वैव स्वामिलस्वापनाच न पत्थाः तथा बीह्यवपश्चाच्यपयःकपालपत्नीमंबन्धानीति तस्याः प्रसि-द्धाङ्गसमभिवाहाराच ॥ तथा कर्मचोदना श्रपि वजमानसेवाधि-कुर्वन्ति न पत्नीं। यथा वसन्ते ब्राह्मणो ऽग्निमादघीताग्निहीचं ज्ज्ञयाद्र्भपूर्णमासाभां यजेत स्वर्गकाम दलादि। बङ्गचन्नाह्मणे चोतं तसादपत्नीका ऽष्यग्निहात्रमाहरेदिति॥ किं चोद्वाटितमे-तत्करणान्तरकारै: पत्थभावे ऽष्यग्निसङ्गावं वदङ्गिः। भारदाजस्तावत् अथ यदापत्नीकः सादुभाभ्यां तस्य मस्कार श्रीपासनाग्निहाचाभ्या-मिति। तथा च तलवकारकत्ये जैमिनिः श्राहिताभ्रेश्चेत्यूवे जाया मियेत तां निर्मन्थीन दहेत्संतपनेन वेति। तथाहार्थेणानाहिताग्नि

पत्नीं चेत्यायनायनः॥ किं चाचारा उपाच दृष्टः शिष्टतमानां पूर्वेषां यथा कर्णावभाण्डकभीयादीनां यथा च भगवता दाश्वरथेः। किं च महाधिकारे उपि पत्था यजमानमाम्यं तावनास्थेव। यथोतं मीमांमकैः यावर्जमाश्रीर्वञ्च चर्चमतुक्यलादिति तस्मात्मिङ्गभभावे उपि पत्था न कर्भणो निष्टत्तिरिति॥

दति विंशी किष्डिका।

देवेभ्यः शुन्धध्वं देवेभ्यः शुन्धध्वं देवेभ्यः शुम्भध्व-मिति सुफलीक्षतान्करोति । तूल्यीं वा । १ ।

मन्त्रचयान्ते उवघातः प्रतिप्रन्त्रसित्यवचनान् ॥

प्रश्वास्त्र तुग्डुलांस्त्रिष्णलीवियमाणानां या न्यङ्गो स्रविशिष्यते। रश्चसां भागधेयमापस्तत्ववह्नतादित इत्यु-त्करे चिर्निनयति। २।

फलीकरणोदकनिनयनमपि तुषोपवपनवट्टाचरं रचमां भागधेयमिति मन्त्रलिङ्गात् तुषेर्वे फलीकरणैर्देवा इविर्धचेभ्यो रचांमि निरभजन्तिति बङ्गचत्रुतेथा। तस्मानिजीयोदकसुपस्पृष्ठति॥

श्रव कष्णाजिनस्यादानादि प्रागिधवर्तनात्कत्वा दिव स्तम्भनिरसीति कष्णाजिन उदीचीनकुम्बां श्रम्यां निधाय धिषणासि पर्वत्येति श्रम्यायां दषद्मत्याधाय धिषणासि पार्वतेयीति दषद्यपन्तामत्याद्धाति । ३। १. २१. ७.]

चापलम्बीये श्रीतसूत्रे ग्रम्यायाः स्थविष्ठो उन्तः कुम्बम्॥

पूर्ववदनुत्सर्गः । ४।

उनुखलादिवयुत्तरे। तर्ख निइनस प्रम्यादेवीसेनानुसर्गः॥

श्रंशव स्थ मधुमन्त इति तग्डुलानभिमन्य देवस्य लेखनुदुत्यामये जुष्टमधिवपामीति यथादेवतं हषदि तर्दुलानधिवपति चिर्यज्वा तूर्ष्णी चतुर्थम्। ५।

श्रधिवपनमन्त्रः प्रोचणमन्त्रेण वाख्यातः। तद्ययाप्रये ज्रष्टमधिव-पाम्यभीषोमाभ्यामिन्द्राय वैम्हधाय धान्यमसि धिनुहि देवानि-त्यादि । तण्डुलास्तु यावन्तः सक्तरपेष्टुं प्रक्यन्ते तावता ऽधिवपति ॥

प्राणाय त्वेति प्राचीमुपलां प्रोइत्यपानाय त्वेति प्रतीचीं व्यानाय त्वेति मध्यदेशे व्यवधारयति प्राणाय त्वापानाय त्वा व्यानाय त्वेति संततं पिनष्टि । ई ।

गताः ॥

दीर्घामन प्रसितिमायुषे धामिति प्राचीमन्ततो ऽनुप्रोच्च देवो वः सविता चिर्ण्यपाणिः प्रतियुक्तात्विति क्रणाजिने पिष्टानि प्रस्तन्द्यित्वाद्येन वश्रक्ष्णावेश इत्यवेद्यासंवपन्ती पिंघाणूनि कुरुतादिति संप्रेष्यति। ७। श्रमंत्रपन्ती दृषदि तण्डुलानमंगतानावपन्ती पिंघ पिण्डपिष्टानि चाणूनि कुर्वित्यविष्यष्टतण्डुलार्थः पत्था दास्था वा प्रैषः॥

दासी पिनष्टि पत्नी वा। ८।

ते ऋषि कष्णाजिन एव पिष्टः॥

श्रिप वा पत्यवहन्ति श्रद्रा पिनष्टि। १।

पूर्वं पत्थाः फलीकरणावघातसुक्का ततः पेषणे ऽपि दास्या सह विकल्प उक्तः। त्रनेन पुनःपेषणे दास्या नियमे। वर्णते। पत्थव-घातमेव करोति न पेषणं तत्तु प्रद्भा दास्थेव करोति॥

द्रत्येकविंगी कण्डिका। दित षष्टः पटलः॥

श्राइवनीये गाईपत्ये वा इवींषि श्रपयति।१।

श्रिधकारादौषधहिविषयो ऽयमग्निविकल्पः । हशैंषीति बद्धवचन-मैन्द्राग्नापेचया । सांनाययोस्त्रपदेशातिदेशाभ्यां गार्हपत्य एव व्यव-तिष्ठते अपणम्॥

धृष्टिर्सि ब्रह्म यच्छेत्युपवेषमादाय रक्षसः पाणिं दहाहिर्सि बृध्निय इत्यभिमन्त्यापामे ऽमिमामादं जहीति गाईपत्यात्मत्यचावङ्गारौ निर्वर्त्य निष्क्राव्यादं सेधेति तयोरन्यतरमुत्तरमपरमवान्तरदेशं निरस्या देव-यजं वहेति दक्षिणमवस्थाप्य भ्रवमसीति तिसान्मध्यमं पुरोडाश्रकपाखमुपद्धाति। २। श्रभिमन्त्रणस्याग्निक्कने ऽपि कर्मतया प्रक्रत उपवेष एवाभि-मन्त्रणेनान्वयमर्दति कर्मान्तरानुपादानात्। न च लिङ्गविरोधस्व-स्वैवाग्निप्रेरकस्याग्निवदुपचारात्॥ तथा चैतं मन्त्रसुपवेषादान एव सत्याषाढो विकल्पितवान्॥ निर्वर्त्यं निष्कृय्य दिचणमवस्याय निर-स्वादन्यं दिचणता ऽवस्थाय॥

निर्देग्धं रक्षो निर्देग्धा अरातय इति कपाले ऽङ्गार-मत्याधाय धर्चमसीति पूर्वं दितीयं संस्पृष्टम्। धरुणम-सीति पूर्वं तृतीयम्। चिद्सि विश्वासु दिक्षु सीदेति मध्यमाद्विणम्। परिचिद्सि विश्वासु दिक्षु सीदेति मध्यमादुत्तरम्। ३।

उपद्धातीति ग्रेषः॥

यथायोगमितराणि। ४।

त्रतः पराणि यथायोगसुपद्धाति यथा पुरे। डाग्रप्रतिष्ठापनयोग्यो योगः संपद्यते तथेत्यर्थः ॥

इति दाविंगी किष्डिका।

महतां शर्थों ऽसीति षष्ठम्। धर्मासीति सप्तमम्। चित खोत्यष्टमम्। १।

गतः। म्युकानि सर्वाण्डुपधेयानि उत्तानेषु कपाले व्यधिश्रयतीति कचिद्यमदर्भनात्॥

रवमुत्तरं कपालयोगमुपद्धाति। २।

एवमङ्गारनिर्वर्तनादिना विधिनापदधाति। तन्त्रसुपवेषादानं विभु-लात्॥

श्रिप वा मध्यममुपधाय सव्यस्य पाणेरङ्गल्याभिनि-धाय निर्दग्धं रक्षो निर्दग्धा श्ररातय इति कपाले ऽङ्गारमत्याधाय धर्चमसीति तस्माद्परं धरुणमसीति तसात्पूर्वं यथायोगमितराणि। ३।

श्रभिनिधायावपीद्य॥

तस्यतस्याङ्ग्ल्याभिनिधानमङ्गाराधिवर्तनं च वाज-सनेयिनः समामनन्ति। ४।

तस्वतस्य प्रतिकपान्तिस्वर्थः॥

चित स्थोर्ध्वचित इत्यूर्ध्वमष्टाभ्य उपद्धाति तूर्ष्णीं वा। पू।

उत्तरकपालयोगिवषयो ऽयं विधिः। प्रथमे ऽसंभवात्तेनाग्नेयवि-कारेषु न भवति। तच तु कपालाधिको समग्रः प्रतिविभक्येति न्यायेनाष्टानामेव मन्त्राणां प्रतिविभागः॥

भृगुणामिक्रिर्सां तपसा तप्यध्वमिति वेदेन कपाले-वक्कारानध्यू ह्य मदन्तीरिधश्रयति । ई ।

श्रङ्गाराध्यूहनस्य प्रतिकपालयोगमात्रत्तिः । श्रापस्तप्ता मदन्य द्व्या-

खायने तासामर्थे (प: प्रणीताभ्यो (धिश्रयति प्रणीताभि: संयौ-तीति वचनादासामपि संयवनार्थलाच । खौकिकीभ्य दृत्यन्ये॥ श्रत्र गोप्रतीचणादिविधिना प्रातर्दीहं दोहयति । व्याखाता ऽख श्रपणाग्रिः ॥

> दति चयोविंगी कण्डिका। दति सप्तमः पटलः ॥

प्रश्वालितायां पात्यां निष्टतीपवातायां पविचवत्यां पिष्टानि संवपति देवस्य त्वेत्यनुद्रत्याग्रये जुष्टं संवपा-मीति यथादेवतं चिर्यज्षा तृष्णीं चतुर्थम्।१।

ग्रुद्धायामपि तदानीं प्रचालितायां निष्टपनेन ग्रुष्कायां पाचां क्रण्णाजिनात्पिष्टानि संवपति । भ्रेषसु व्याख्यातः ॥

संवपन्वाचं यच्छति तामभिवासयन्विस्जते। २। वच्छिति पुराेेेेडा भसाध्यूहतीति तदिभवासनिमृत्युचिते भस्नना-भिवासयतीति त्राह्मणानुकारात्॥

प्रोक्षणीवित्पष्टान्युत्पूय प्रणीताभिः संयाति। ३। संयोति सिश्रयति ॥

अन्या वा यजुषेात्पृय यदि प्रणीता नाधिगच्छेत्। ४। यानि प्रणीतारहिततन्त्राणि प्रसङ्गीनि प्रणीतापेचाणि कर्माणि थया सेामविधे पश्रो पश्रुपुराखाशः सौमिकेषु पश्रुषु सवनीया देविका देवसुवां ह्वींषीत्यादि तदिषयो ऽयं विधिः॥ किमर्थसार्ष्ट वाश्रद्धः। प्रणीताभिर्विकस्पार्थः। तद्र्यमपः प्रणीय ताभिवां
संयौत्यन्याभिर्वेत्यर्थः। सत्याषाढस्वाह यदि प्रणीता नाधिगच्छेदित्यापदर्थे। वाद दित ॥ नाचापामिभमन्त्रणमुत्पूयाभिमन्त्र्यत्यन्यः
विश्रेषवचनात्। चरुषु अपणार्थान्ययाच्यदिधपयांसि यथार्थमूहेनेतत्पूय सपविचायां स्त्रास्त्रामानीय तेषूत्पूतांश्वरव्यानावपति पविचवत्याच्ये कणानावपतीति सिङ्गात्। तच पयोघृतादेश्वरुअपणार्यस्रोहेनेत्यवनमभिमन्त्रणं चाह सत्याषाढो यथा देवस्त्रा सवितेतत्पूनालित्युत्यवनं संनमित पयो देवाग्रेष्यग्रेम्वय इत्यभिमन्त्रणमिति। ग्रिते नेदीयसि वाच्यमानयतीति बौधायनः॥

सुवेण प्रणीताभ्य श्रादाय वेदेने।पयम्य समापे। श्राद्वरमतेति पिष्टेषानीयाद्भिः परि प्रजाता इति तप्ता-भिरनुपरिक्षाव्य जनयत्यै त्वा संयौमीति संयुत्य मखस्य श्रिरे। उसीति पिण्डं कत्वा यथाभागं व्यावर्तेथामिति विभज्य समौ पिण्डौ कत्वा यथादेवतमभिम्हणतीदम-ग्रेरित्याग्रेयम्। इदमग्रीषे।मयारित्यग्नीषे।मीयम्। ५।

परिश्वाय परितः सिक्का । संयुत्य पिष्टान्यपञ्च सेलयिलेत्यर्थः ॥
तत्र तु संयवनमन्त्रो उग्नीषोमाभ्यामित्यन्त उत्तरस्थादिनेति न्यायात् ।
स च देवतादिभेदे प्रोत्त्रणादिमन्त्रवद्ययादेवतं विकर्तयो उन्यया
लिङ्गविरोधात् । न चार्थवादलं समवेताभिधायिलादग्रये लाग्नीषोमाभ्यामित्याह व्याष्टन्या दति अतेञ्च । म च यथादेवतमित्यव-

चनादिवकार इति वाच्यं प्रोचणादिमन्त्रख्रूणतया तनुत्वन्यायतया
च तेरेव व्याख्यातिवकारलाञ्चन्त्रवचनाच बौधायनेन ययाग्रये लाग्नीघोमाभ्यामसुग्ना इति यथादेवतिमिति॥ श्रन्ये तु जनयछै ला
संयोमीत्यन्तं संयवनमन्त्रमिष्ट्रा भेषं विभक्ताभिमर्भने सौचेण मन्त्रेण
सद्द विकल्पयन्ति। नायं स्वचतेता ऽभिप्रायः श्रष्ट्रथिविनयोगात्।
कथं चायमाचार्यः। कार्त्न्येनैतं मन्त्रममाचायं विनियुद्धाना मन्त्रमेकं संगितवानिति संभावयामः। तस्त्रात्मूनमेकमन्त्र्येण विकर्तयमिति। तदयं प्रयोगात्मा। जनयत्ये ला संयोग्यग्नये लाग्नीषोमाभ्यामिन्द्राय वैद्यधायेत्यादि। मखस्य ग्रिरेा ऽसीति सर्वमेकं पिण्डं
कला तते। विभच्च दौ समी कला तथोराग्नेयमितरं चाभिमर्भने
नियच्छिति॥ वैद्यधममानतन्त्रले तु पुरोडाश्र्मणे यथाभागमित्यादिन्यायेन विभच्चोत्तमयोरेव देवते।पदेशनं करे।ति नाग्नेयस्थ।
तथा न केवलाग्नेयाभिमर्भनं विभागाभावात्॥

द्रमहं सेनाया अभीत्वये मुखमपाहामीति वेदेन कपालेभ्यो ऽङ्गारानपाद्य घर्मी ऽसि विश्वायुरित्याग्नेयं पुरोडाश्रमष्टासु कपालेष्विश्वश्रयति । ई ।

श्रपोद्दने कपालेभ्य दत्यविश्वेषवचनादिधश्रयणे ऽष्टासु कपाले स्विति विश्वेषणाचीत्तरसादिप कपालयोगादङ्गारानपोद्य ततो ऽधिश्रयण-माग्नेयस्य। तथा दिल्लासादपोद्योत्तरसादपोद्दतीत्येव सत्याषाढः। तच प्रतिकपालयोगं मन्त्राभ्यासे। देशभेदादसंभवात॥

एवमुत्तरमुत्तरेषु । ७।

20

त्रिधित्रयतीत्यन्वयः । उत्तरत्वसुत्पत्त्यपेत्रया इविषाम् । एविमिति मन्त्रातिदेशः ॥

एवमनुपूर्वाएयेवैषत जध्वं कर्माणि क्रियन्ते। ८।

श्रधिश्रयणादृध्यं ये संस्ताराः प्रथनादयस्ते उप्येषु पुरोडाभ्रे स्र्वेवमधिन्त्रयणोक्तेनोत्पत्तिक्रमेणैव कर्तयाः । एस्विति बद्धवचनमैन्द्रामापेचया समानश्चायं न्यायः सर्वहिवधां विभ्रेषहेलभावात् । तेन हिवर्गणेषु चर्रदोहादियितिषङ्गे उप्युत्पत्तिक्रमेणैव हिवःषु संस्तारा भवन्ति ॥ श्रत उद्धीमित चातः पूर्वमविभक्तलाद्धविषामानुपूर्वासंभवादुकां न त तत्र न्यायलात् । श्रतो विक्रतिषु स्रति संभवे पूर्वचाण्यसेव न्यायो द्रष्टयः यथा नानाबीजादिषु निरुप्तामिमर्भनादीनाम् ॥ श्रस्तेवसुत्पत्तिक्रमेण हिवःषु संस्ताराणां प्रवृत्तिस्त एव संस्ताराः किं काण्डानुसमयन्यायेनैकेकच काण्डभः कार्याः उत पदार्थानुसम-यन्यायेनैकेकः संस्तारः सर्वेषु परिनिष्टापनीय दत्यपेचायामिममतं न्यायं दर्भयति ॥

इति चतुर्विश्री किष्डिका।

समानजातीयेन कर्मगौकौकमपवर्जयति । १।

एकविधिचोदित एको व्यापारः समानजातीयं कर्म। तस्य बज्जषु क्रियमाणस्य व्यक्तिनानालासमानजातीयलाभिमानः। तेनैकैकं इविरनुसमेत्यापवर्जयति निर्वत्तार्थं करोति। न तु भिन्नजातीयैरने-कैरेकैकमित्यर्थः। तद्यया प्रथमस्य क्रला प्रथनं दितीयस्य करोति तथैव स्नित्त्णिकरणादीनि। एवं प पदार्थानुसमय एव सर्वेचा-भिमत दृत्युक्तं भवति॥ तचाइ सत्याषाढः संयुक्तानि लेकापवर्गाणि यथावदानप्रदाने उदपननिष्यवने चेति। मीमांसकाश्चाद्धः संयुक्ते तु प्रक्रमान्तदन्तं स्वादितरस्य तदर्थलादिति॥

यानि विभवन्ति सक्तानि क्रियन्ते। २।

तच यानि कमीणि मङ्गत्ङतान्येव मर्वेषासुपकाराय प्रभवन्ति तानि सङ्गदेव क्रियन्ते। न वेकेकस्य। यथा पर्यग्रिकरणादीनि बङ्कवच-नात्प्रोचणादीनि च सर्वाणि॥

उर प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतामिति पुरे।डाशं प्रथयन्सर्वाणि कपालान्यभिप्रथयति।३।

यथा मंशिण कपालान्यभितिष्ठति पुरोडाग्रस्तथा प्रथयतीत्यर्थः॥

अतुङ्गमनपूपाङ्गतिं कूर्मस्येव प्रतिङ्गतिमश्रणमाचं करोति । ४।

श्रतुको अनुष्वपृष्ठः । श्रनपूपाक्तिनं चापूपवद्तिनीचः । किं तु यथायं कूर्मस्य प्रतिक्रतिस्व भवति तथा करोति । ते अपस्यन्पुरोडाग्रं कूर्में भूतमिति कूर्माक्रतिसंस्वादिति भावः ॥ श्रफः खुरः ॥

यावन्तं वा मन्यते। ५।

यावन्तिमञ्चायाः ग्रेषकार्याणां च पर्यातं मन्यते तावन्तिमिति ग्राफप्रमाणविकन्यः ॥

तं न सचा पृथं करातीत्वेके। ६।

तसुकात्प्रमाणात्मचा पृथुमत्यर्थं पृथं न कुर्यात्। ऋन्यं तु पार्थवं संमतमित्येके मन्यन्त इत्यर्थः ॥

त्वचं यत्त्वीषेत्यद्भिः श्वर्ष्णीकरे।त्यनितश्चार्यन्। ७। श्रनतिचारयन्यथा पुरोडाश्रमतीत्य नापः चरन्ति तथा ॥

अन्तरितं रक्षो उन्तरिता अरातय इति सर्वाणि हवींषि चिः पर्यमि छत्वा देवस्वा सविता अपयत्व-त्युलाकैः परितपति। ८।

परित उल्मुकनयर्न पर्धग्रिकरणं तद्दोच्चोरपि करोति सर्वाणीति वचनात् । तथा च भारदाजः पर्यक्रिकरणकाले दथ्युपद्धातीति। तच यदायाइवनीये इवि:अपणं भवति तदापि प्रातदेीइस्य गाईपत्यस्थलात्तेनाग्निना पर्यग्निकरणं सामर्थात्। परितपति परित-स्तपति प्रोडाश्रम् ॥

श्रिमले तनुवं मातिधागिति दभैरिभिज्वलयति ज्वालैवी। १।

श्रभिञ्चलयत्युपरि ञ्चलयति । ञ्चालैञ्चलिङ्गलुणादिभिः॥

श्रविदहन्तः श्रपयतेति वाचं विसृजते। १०।

तामभिवासयन्विस्जत इति प्रागुक्तस्य वाग्विसर्गस्यायं कालः प्रदर्श्वते तामभिवासयिति लचणार्थे । भसनाभिवासनात्पूर्वकालस्य लचणे-त्युतं भवति । संग्रेषो ऽयमाग्रीमं प्रत्यविवचितवद्भवचनस्रस्थैवोत्तरच अपणविधानात ॥

श्रामीधो हवीं ि सुशृतानि करोति । ११।

गतः ॥

सं ब्रह्मणा प्रचाखेति वेदेन पुराडाशे साङ्गारं भस्माध्यूहति।१२।

श्रध्युद्रत्यध्वर्ष्रभिवासयतीत्यर्थः ॥

ऋच वा वाचं विस्त्रेत्। १३।

श्रिसंसु कच्चे तामभिवासयित्रिति शत्राभिवासने। त्रकाले। लिलेते। भवति । तेनाविद्दन्त इति संप्रैषो ऽप्यचोत्कथ्यते ॥

श्रङ्गुलिप्रश्चालनं पाचीनिर्धेजनं चोल्युकेनाभितष्य स्फ्येनान्तर्वेदि तिस्रो लेखा लिखित प्राचीरदीचीर्वा । १४।

त्रङ्गुरुथः प्रचान्यने येन येन च पाची निर्णिन्यते तद्भयमपि सद्यद्दीतं जन्मुन्मुनेनोपिर्यद्दीतेन ताप्यति ॥ तथा च ब्राह्मणं जन्मुनेनाभिग्यहाति ग्र्यत्वायेति ॥ प्राचीः प्रागायतास्त्रथोदीचीः । ताञ्चोभय्यो ऽपि पश्चिमायामारभ्य पूर्वान्ता लेखा लेखितयाः ॥

तास्वसंस्यन्दयंस्त्रिर्निगयति प्रत्यगपवर्गमेकताय स्वाहेत्येतैः प्रतिमन्त्रम्। १५।

तासु विद्रिखन्द्यन्नेकैकेन मन्त्रेषैकैकिन सक्तस्क्रिन्यित । न लेकैकन निनयनादन्तः निस्तिरित्यन्त्रनात् ॥

निनीय वाभितपेदभितपेत्। १ई।

रेखास्रदकं निनीय तत्र वा प्रथगुरुसकेनाभितपेत्। दिस्तिः प्रश्नसमाप्तिस्वचिका ॥

इति पञ्चविंशी किष्डिका।

इति श्रीभद्दहद्तप्रणीतायामापसम्बद्धचद्यती सूचदीपिकायाम-ष्टमः पटलः ।

इति प्रथमः प्रश्नः ॥

देवस्य त्वा सिवतुः प्रसव इति स्फामादायेन्द्रस्य बाहुरित दक्षिण इत्यभिमन्त्य हरस्ते मा प्रतिगामिति दभीण संख्ञ्यापरेणाहवनीयं यजमानमाचीमपरिमितां वा प्राचीं वेदिं करोति। १।

गार्डपत्याद्वनीययोरन्तराखमद्द्वे ऽप्याद्वनीयानन्तर्थे वेदेर्द्भ्यन्तप-रेणाद्वनीयमिति॥ त्रपरिमितभन्दः सर्वनोक्तात्प्रमाणाद्धिकविषय दति न्यायविदः। कात्यायनश्चादः त्रपरिमितं प्रमाणाङ्ग्य दति। तथापरिमितभन्दे संख्याया ऊर्ध्वमिति भारदाजः॥

यथासन्तानि हवीं वि संभवेदेवं तिर्श्वीम्। २।

यथासन्नानि इवीं षि वेदिः संभवेत्संग्रहीयात्तया तिर्श्वीं तिर्थिन-स्तीर्णाम ॥

वेदेन वेदिं विविदुः पृथिवीं सा पप्रथे पृथिवी पार्थिवानि। गर्भे विभित्तं सुवनेष्ठन्तस्ततो यज्ञो जायते विश्वदानिरिति पुरस्तात्स्तम्बयजुषो वेदेन वेदिं चिः संमार्छ्यपरिष्टादा। ३। सान्वयजुरित्यनन्तरस्य कर्मणो नाम। तस्य पुरस्तादुपरिष्टादा संमार्ष्टि॥

पूर्वार्धादेदेविंतृतीयदेशात्स्तम्बयजुईरति। ४।

वेदेः पूर्वाधानचापि विगतवेदिलतीयदेशात्। किसुतं भवित पूर्वं वेदिलतीयं हिला मध्यमख वेदिलतीयख पूर्वाधादिति यावत्। स्तम्बयजुरिति सल्णाः पांसवा ऽभिधीयन्ते तद्योगात्कर्म च कवित्॥

पृथिये वर्मासीति तचोदगग्रं प्रागग्रं वा दर्भं निधाय पृथिवि देवयजनीति तिसान्स्फोन प्रह्तवाप-हतो ऽरकः पृथिव्या इति स्फोन सतृणान्पांसूनपादाय व्रजं गच्छ गोस्थानिमिति हरति। वर्षतु ते द्यौरिति वेदिं प्रत्यवेश्वते यजमानं वा। पू।

गतौ ॥

वधान देव सवितरित्युत्तरतः पुरस्तादिवतीयदेश उद्गिदपदे ऽपरिमिते वा वेदेर्निवपति । ई ।

वेदेरत्तरते। निवपति । कसादेदिप्रदेशादुत्तरतः कियति वाध्वन्यु-त्तरतः । पुरस्तादिवतीयदेश उद्ग्दिपदे उपरिमिते वा । एतदुत्तं भवति पूर्वे वेदिवतीयं हिलानन्तरदेशादुदग्दिपदे तते। उधिके वा देशे उतीते निवपतीति ॥ वच्चति च महावेद्यां चालालाद्वादशसु प्रक्रमेषु प्रत्यगुत्करस्तावत्येवाध्वन्युद्ग्यथा चालाल दति ॥

स उत्करः। ७।

यन न्युतं स्तस्वयनुः स देश उत्कर रत्यर्थः। तथा चान्यनानुवदि-व्यत्युत्करे निवपति समान उत्कर दति। उतं च प्रागुत्करे परा-पुनातीत्यादि॥

अरहस्ते दिवं मा स्कानिति न्युत्तमाग्नीघो ऽञ्जलि-नाभियह्वाति। ८।

उकरे न्युप्तं सामयजुरूपर्यञ्जिता ग्रहातीत्यर्थः । याजमाने तत्क-रमभिग्रह्ममाणमिति तात्स्याभिप्रायं वेदितव्यम् ॥

एवं दितीयं तृतीयं च हरति। १।

एवं चयो हरणपर्याया भवन्ति ॥

तूष्णीं चतुर्थं हरन्सर्वं दर्भशेषं हरति। १०।

गतः ॥

दति प्रथमा कण्डिका।

श्रपारहमदेवयजनं पृथिव्या इति दितीये प्रहरणो ऽरहदीं मा पप्तदिति तृतीये। श्रपहतो ऽरहः पृथिव्यै देवयजन्या इति दितीये ऽपादानो ऽपहतो ऽरहः पृथिव्या श्रदेवयजन इति तृतीये। १।

प्रद्वियते येन मन्त्रः प्रहरणः । तथापादानः ॥

ञ्चवबाढं रह्म इति द्वितीये निवपन ञ्चामीधो ऽभियुक्कात्यवबाढो ऽघशंस इति तृतीये ऽवबाढा यातु-धाना इति चतुर्थे। २।

दितीये निवपने न्युप्तमभिग्ट्हातीत्यर्थः । त्राग्नीध्यहण्मव्यामोद्दार्थम् ॥

द्रपाले द्यां मा स्कानिति खनिं प्रत्यवेश्य स्फ्येन वेदिं परियुक्ताति वसवस्त्वा परियुक्तन्तु गायचेण छन्दमेति दक्षिणतो रुद्रा इति पश्चादादित्या इत्युत्त-रतः। ३।

यतः पांसव उपात्ताः स प्रदेशः खनिः। परिग्रह्णाति परितः खीका-रिच हे रेखादि करोति। स्ट्रास्तेत्यच नापासुपस्पर्शनं स्ट्रानुपका-राद्रुद्रगणलाच। तद्धि क्रैकस्ट्रार्थकर्मविषयमिति ब्राह्मणप्रसिद्धिः॥

त्रपाररमदेवयजनं पृथिव्या ऋदेवयजनो जहीति स्फोनोत्तमां त्वचमुद्धन्ति । ४ ।

उत्तमां वर्च वेदिस्र मेरपरितनीं मद्रम् ॥

समुडतस्याग्नीध्र उत्करे चिनिवपति। ५।

बसुद्धतस्य बसुद्धतम् ॥

इमां नराः क्रणुत वेदिमेत देवेभ्यो जुष्टामदित्या उपस्थे। इमां देवा अजुषन्त विश्वे रायस्पोषा यज-मानं विश्वन्विति संप्रेष्यति। ई।

•

1

1

7

, w

3

संप्रेक्षतीति परिस्तरणसंप्रेषेण काखातम्। श्रधवा परिकर्मिण्य वेदिं तुर्वेन्ति सौमिने ऽस्तिनसंप्रेषे तथादर्भनात्॥

देवस्य सिवतुः सव इति खनित दाङ्गुलां त्यङ्गुलां चतुरङ्गुलां यावत्पाष्ट्याः शुक्तं तावतीं पृथमाचीं रथवर्क्षमाचीं सीतामाचीं प्रादेशमाचीं वा पुरीष-वतीम्। ७।

पार्ष्णः पादस्य पश्चिमभागसस्य यावाञ्कुको देशसावत्खनित । पृथमात्रं त्रयोदशाङ्गुलमिति बौधायनः । रथत्रक्षं रथत्वक्रवर्ता । सीता फालकृष्टा रेखा । पुरीषवतौं पुरीषं पांसः तदती यथा भवति तथा खनति ॥

नैता माचा श्रतिखनति। ८।

खकासु माचासु याया माचाङ्गीकता तांतामतीत्य न खनित। न्यूनले तु नातीव दोष इति भावः॥

दक्षिणता वर्षीयसीं प्राक्ष्यवणां प्रागुदक्ष्यवणां वा। १।

पुरीषभ्यमा यथा दनिएत उन्नता तद्भामाच प्राक्प्रविणा स्थात्तवा करोतीत्यर्थः ॥ तथा च श्रुतिः यथा वै दिन्निएः पाणिरेवं देवय-जनमिति॥

इति दिनीया कण्डिका।

F

10

₹

f

प्राची वेदांसावुन्वयति प्रतीची श्रोणी। १।

प्राञ्चावुन्नयत्यभित श्राह्वनीयमुन्नयत्युदूहित । श्रोणी च प्रतीचा-वभिता गार्हपत्यम्॥

पुरस्तादं हीयसी पश्चात्यश्रीयसी मध्ये संनततरा भवति। २।

श्रंहीयसी तनीयसी। संनमनं शुल्बे व्याख्याखते॥

यनमूलमितिश्रेते स्फोन तिच्छिनित न नखेन। ३। धत्तवीषधादेश्कितस्य मूलमितिश्रेते ऽतितिष्ठति पुरीषं तत्स्योन कित्ति न नखेन सहकारिणा॥

यत्पुरीषमतिशेत उत्करे तिववपति । ४ । श्रितिशेते ऽतिरिचते ॥

श्राहार्यपुरीषां पशुकामस्य कुर्यात् । ५ ।

श्राहार्थं पुरीषं देशान्तराद्यस्थाः सा तथोका । तत्र प्रकारमाह ॥

यत्याक् खननात्तत्कृत्वा यदाहरेत्तन्त्रन्त्रेण खनेत्। ई। प्राक् खननाद्यदाहरेत्पुरीषं तत्खननमन्त्रेण खनेत्। तदा त ह्यङ्गुलादिनियमो वेद्यां पुरीषे भवति ॥

ब्रह्मनुत्तरं परियाहं परियहीष्यामीति ब्रह्माणमा-मन्त्य स्प्येन वेदिं परियह्णात्यृतमसीति दक्षिणतः। च्यतसदनमसीति पश्चात्। च्यतश्चीरसीत्युत्तरतः। ७। गतः॥

विपरीतौ परिग्राहावेके समामनन्ति। ८।

विपरीतलं मन्त्रव्यत्यासात्। तच केचिददन्ति ते ऽग्निना प्राञ्चो ऽजयितिति लिङ्गाद्यचाविह्त श्राह्वनीये वेदिस्तच विपरीतावेव परिग्राहावन्यचानियम दित । तन्तु न स्वयते प्रकृतौ तुः खार्थयो- धंर्मयोः प्रकृतिविद्वित्तताविष तुः खवन्याप्तेरनिवारणात् । श्रर्थवादे च प्राग्मागपरिग्रहार्थायाः प्राग्निना परिग्रहस्तुतेक्भाविष परिग्राहौ प्रत्यविशेषादिशेषे चोत्तरपरिग्राहे प्राग्भागपरिग्रहप्रसङ्गास्त । तस्ता- नुः खविद्वस्त्यः सर्वत्र ॥

धा असि स्वधा असीति प्रतीचीं वेदिं स्फोन यायु-प्यते। १।

प्रतीचीं प्रत्यगपत्रगा योयुष्यते निकान्त्रतसमीकरणार्थं घट्टयति ॥

उदादाय प्रथिवीं जीरदानुरिति वेदिमनुवीश्वते। १९।

गतः ॥

पश्चार्धे वेदेवितृतीयदेशे स्फां तिर्यञ्चं स्तब्धा संप्रे-ष्यति प्राष्ट्रणीरासादयेधावर्ष्टिरुपसादय सुवं च सुचश्च संमृड्डि पत्नीं संनह्याज्येनादेहीति । ११ ।

पश्चार्धे वेदेरित्यादिः पूर्वार्धादेदेरित्यादिना व्याख्यातः। पाश्चात्यं वेदिवतीयं हिला सध्सस्य वेदिवतीयस्थापरार्धे दत्युकं सविति ॥ संप्रैषस्य परार्थवादाग्नीत्र एतानि कर्माणि कुर्यात्। श्रध्वर्धरेव वा करोति संप्रैषे परानुपादानात् श्राग्नीत्रो ऽस्मानमाग्नीत्रे। हवीषी- त्यादिवच विश्वेषावचनात् खयमात्मानमनुजानीयादिति न्यायेनात्मन्यपि संग्रेषोपपत्तेष्ठ । न चैवं ग्रेषानर्थकां कर्त्वसंस्कारार्थतलादित्याहानुपूर्वताया दित श्रुतेष्ठ । तदुकां कात्यायनेन यथाप्रेषितमन्यः
करोति पराधिकारात्खयं वाविरोधादिति । भारद्वाजञ्च श्राम्नीश्र
एतानि कर्माणि कुर्यादित्येकमध्यर्पुरित्यपरिमिति । पत्नीदित्वक्वलयोरपि पत्नीं संनद्येत्यविकारः प्रकृतावृह्मप्रतिषेधात् । न च संग्रेषस्य
निवृत्तिः पत्नीग्रातिपदिकार्यसमवाये तद्गुणसंख्याविरोधमानेण
मन्त्रवाधस्यायुक्तलात् जातिसंख्यावित्रचयापि कथंचिदेकवचनोपपत्तेश्व।
एवं च प्रकृतिसिद्धस्थैवास्य विकृतावय्यनूष्टः ॥

श्रिप वा न संप्रेषं ब्रूयात्। १२। तदा तु परानधिकारादाध्वर्यवाखेव कर्माणि॥

प्राष्ट्रणीरिभपूर्योदचं स्प्यमपाच्च दक्षिणेन स्प्यम-संस्पृष्टा उपनिनीय स्प्यस्य वर्क्षन्साद्यत्यृतसधस्येति देष्यं मनसा ध्यायन्। १३।

भ्यासुदर्श्व कर्षन्तपोहित स्म्यस्य वर्त्वानिति वचनात्। त्रसंस्पृष्टाः स्म्योन । देखं यजमानग्रनुम्। पापापि ग्रनुहिंसकलात् पाप्रानमेवास्य भाट्यं हन्तीति लिङ्गाच । मनसा ध्यायनिति व्यास्थातं प्राक्॥

श्रतश्रष्टिरसि वानस्पत्धो दिषते। वध इति पुरस्तात्प-त्यञ्चमुत्करे स्पयमुदस्यति देखं मनसा ध्यायन् । १४ । इष्यं पुरसाद्वाने प्रत्यगयसुदस्यति ॥ गतः ॥

नानवनिज्य इस्तौ पाचाणि पराइन्ति । १५ । श्रीमृह्यति ॥

इस्तावविनच्य स्फ्यं प्रश्चालयत्ययमप्रतिस्थन्।१६। स्माप्रचालनमप्यविनक्षस्तेनैवेत्यचासंदेश्वार्थं पृनर्धसावनेजनवचनम्॥ उत्तरेणाह्वनीयं प्रागयमिधाविर्धिरुपसाद्यति द-श्चिणमिधामुत्तरं विर्द्धः।१९।

> दित हिनीया किष्डिका। दिति प्रथमः पटलः॥

पत्नीसंनइनमेके पूर्वं समामनित सुक्संमार्जन-मेके। १।

यदा पत्नीसंनद्दनं पूर्वं तदा संप्रैषिनियन्ति:। क्रमिविरोधादित्याद्दानु-पूर्वताया दति लिङ्गविरोधात् तृष्णीं यवमयमिति लिङ्गाच ॥

ष्टताचीरेतामिनी ह्वयति देवयञ्चाया इति सुच श्रादाय प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा श्ररातय इत्याहवनीये गार्हपत्ये वा प्रतितप्यानिश्विता स्थ सपत्रक्षयणीरि-त्यिभमन्त्य वेदायाणि प्रतिविभञ्चाप्रतिविभञ्च वा तैः सुचः संमाष्टिं प्राचीरुदीचीनीत्ताना धारयमाणः। २। स्वप्राभित्रहरणयोरिप सह स्रुग्भिरादानं प्रतितपनं च तयोरिप संमार्गवचनान्। प्राचीरदीचीर्वेत्ययविकस्य उपस्तो ऽन्यासां तस्या उपस्तसुदीचीमिति नियमात्॥

उपभूतमेवोदीचीमित्येके। ३।

जपस्तमेवोदीचीं प्राचीरन्या दखेने व्वत्यामाज्ञरित्यर्थः॥

गेष्ठं मा निर्म्धिमिति सुवमग्रैरन्तरता अयाकारं सर्वता विलमभिसमाद्वारम्। मूलैर्द्ग्डम्। ४।

श्रुपैर्वेदाग्रे: । श्रन्तरतो विलोदरम् । श्रभ्याकारमित्याभीच्छे णसुल् । श्रभ्याकारं संमार्ष्टि पुनःपुनः संमार्ष्टीत्यर्थः । सर्वतो विलमभि-समाहारं सर्वेभ्वः पार्श्वभ्ये विलं प्रति समाहत्यसमाहत्य संमार्ष्टि । मूलेर्वेदायमूलेर्दे एडसंपरिष्टात्प्राचीनमधलात्प्रतीचीनं च संमार्ष्टि तस्मा-दर्ये प्राञ्च्यपरिष्टात्वामानि प्रत्यञ्चधलादिति लिङ्गात् ॥

वाचं प्राणमिति जुह्नमग्रैरन्तरते। अयाकारं प्राचीं मध्यैंबीह्यतः प्रतीचीम्। मृलैर्दग्डम्। ५।

प्राचीं प्रतीचीमिति क्रियापवर्गवादः । वेदाग्रमधीर्वज्ञादारभ्याग्रात्प्रा-गपवर्गसुपरिभागं संस्टच्य तावन्तं बाह्यभागं प्रत्यगपवर्गं संमार्षि । पूर्ववन्यूलेर्दण्डम् ॥

चक्षुः श्रोचिमत्युपश्चतमुदीचीमग्रैरन्तरता ऽभ्याकारं प्रतीचीं मध्येबीह्यतः प्राचीम्। मृलैर्द्ग्डम्। ई। छदीचीसुदगग्राम्। उदक्किनियमार्थे वचनम्। प्रतीचीं मध्येबीह्यतः प्राचीं विलख मद्यं पार्श्वमुपरिभागे प्रत्यगधोभागे प्राक्त संमार्ष्टि ॥ प्रजां यानिमिति यथा सुवमेवं ध्रवाम् । ७ । गतः ॥

रूपं वर्णं पश्चनां मा निर्म्धः वाजि त्वा सपत्वसाः संमाज्मीति प्राश्चिच्चरणं तूष्णीं वा। ८। श्विचमो ऽस्य संमार्गप्रकारे। यथा सुविमिति केचिदनुवर्तयन्ति॥

न संस्ट शान्यसंस्ट है: संस्पर्शयति । ६ । संस्ट त्यमानपाचेषु न संस्ट शासंस्ट हथोः संसर्गः कार्यः। तत्र यदि स्पर्शयत्युनरेव निष्टय संस्ट जेदिति भारदाजः॥

अग्नेर्वस्ते जिप्तेन तेजसा निष्टपामीति पुनः अतितय्य प्रोक्याग्रेणात्करं दभेषु सादयति जघनेन वा ११०० उक्तरं जघनेनापरेणेळार्थः॥

सुन्संमार्जनान्यद्भिः संस्पर्ध्य । ११ रित चतुर्थी कण्डिका ।

दिवः शिल्पमवततं पृथियाः ककुभिः श्रितं तेन वयं सहस्रवल्ग्रेन सपतं नाशयामिस स्वाहेत्यग्नौ प्रह-रित यिसान्प्रतितपत्युकारे वा न्यस्यति । १ । यस्त्रीतान्यन्यवाग्रेर्द्धतीत्यन्यनिन्दाग्निस्त्वर्थेति भावः ॥ श्राशासाना सौमनसिमत्यपरेण गार्हपत्यमूर्धेज्ञु-मासीनां पत्नों संनद्यति तिष्ठन्तीं वा । २ । जर्धे जानुनी यसाः सोर्धज्ञः॥

वाचयतीत्येके। ३।

पत्नी वाचयति वा मन्त्रलिङ्गानुगुष्हार्यमिति भावः॥

मौद्धेन दामान्यतरतः पाशेन येद्विश वाभ्यन्तरं वाससः। ४।

मंनह्यतीत्यन्वयः । योक्रमनोवाहबन्धनी रङ्गः । वासमो ऽभ्यन्तरं वस्ताव्यवहिते गरीरे ॥

न वासो ऽभिसंनद्यति । श्रभिसंनद्यतीत्येके । ५ । न वासो ऽभिसंनद्यतीत्यस्य पूर्वेण सिद्धस्थाभिसंनद्यतीत्यनेन विकल्पार्था ऽनुवादः ॥

उत्तरेण नाभि निष्टकी ग्रन्धिं कत्वा प्रदक्षिणं पर्यू ह्य दक्षिणेन नाभिमवस्थाप्योपात्यायाग्ने ग्रहपत उप मा ह्यस्वेति गाईपत्यमुपतिष्ठते । ई ।

उपात्थानसमानकर्द्धकलात्पत्नीकर्माण्येतानि । श्रध्यर्थसु योत्नान्ते पाग्रं प्रतिसुच्य विरमति ॥ निष्टर्क्यः ग्रिखाञ्जतिर्ग्रस्थः । तं दचिणेन नाभि नयति प्रदिचणं नौलावस्थापयति न तु प्रसन्धम् ॥

देवानां पत्नीरूप मा इयध्वं प्रति पत्येष ते खेकिं। नमस्ते अस्तु मा मा इंसीरिति देवपत्नीरूपतिष्ठते। ७। श्रपरेण गार्डपत्यं देवएकीनां लोकस्तत्र ता उपतिष्ठते ॥

तसाइेशादपत्रम्य सुप्रजसस्वा वयमिति दक्षिणत उदोच्युपविशति। ८।

देशाइचिणत उदीचानास दति ब्राह्मणव्यानिख्यामयोकं तसाहेशा-दपक्रम्येति । दचिएतः कस्य । तस्यैव देशस्य तते। उन्यस्यान्पादा-नात्॥ उत्तं च हिरण्यने भिना दिचणतः पश्चाद्गाईपत्यस्थोदी चुप-विश्वतीति ॥

इन्द्राणीवाविधवा भूयासमदितिरिव सुपुचा। अ-स्थूरि त्वा गाईपत्योपनिषदे सुप्रजास्वायेति जपति। १। गतः॥

युक्ता ने यज्ञमन्वासाता इति यजमानः संप्रेथिति 1001

पत्नीमिति शेषः । मंनद्दनादिः भंगेषान्ता विधिः पत्नीसंस्कार्तात्र-तिपत्यावर्तते ॥

वज्ञाञ्याभ्यां दर्भपूर्णमासाभ्यां यजत इति विश्वायते 1881

गतः॥

इति पश्चमी किष्डिका।

पृपा ते कि विद्यान्तित सर्पिधानस्य विलमपावर्षे दिश्वणामा कि विलाण्यादितिरस्य च्छिद्रपचेत्या ज्यस्था- कोमादाय भेद्दीनां प्रया उस्थाषधीनां रसस्तस्य ते श्रीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्याया इति तस्यां पवि- कान्तिति विश्वणार्थे विष्णुर्विचक्रम इति दिश्वणामाविधि श्रित्येषे त्वेति दक्षिणार्थे गाईपत्यस्था- धिश्रित्योर्जे कित्यपादार्थ वेदेने। प्रयस्य पत्या उपहरति। १।

विर्धियते यिक्तिमाण्डे तसर्पिधानम्। बङ्गभिरत्र कल्पकारैर्गय-कालामे उनामि श्वीराज्यं तदभावे तैलं च प्रतिनिधेयमुक्तं यथा नरभाव श्वातं पाहिणं वा तदभावे तैलिमित्यादि । तत्र प्रतिनि-िक्षामेलसाण्या विदुर्मा दृष्ट्यास्ताच्छव्यं च । यथोक्तमाश्वलायनेन भाष्ट्रतास्त्वे मन्ति णां श्रद्धाः प्रतिनिधिस्वपीति ॥

तत्सा निमी क्य वीधानुक्छसन्त्यवेश्वते महीनां पया प्रभीति। २।

क्षणी निर्मार्क वीच्य प्रान्मक्षणावेचते । पत्र्यनेकले चार्हात्त-

तेत्रा प्रीत्याभूत्राधंगार्हपत्यस्याधिश्रयति । ३।

गमः॥ पत्यभावे ने तेजचारि चुष्यते गाईपत्येऽधिश्रयणम्

181

14

तेज इति मन्त्रस्थादिर्थस्थाधिश्रयणस्य तन्तेजश्चादि। तद्गाईपर्ये-ऽधिश्रयणं पत्यभावे लुप्यते तदीचणाभावात्॥ तथा च ब्राह्मणं श्रमेश्चं वा एतत्करे।ति यत्यत्यवेचते गाईपर्ये ऽधिश्रयति मेश्चला-येति॥ श्रिधिश्रयणान्तरं तु भवत्येव पत्यभावनिमिन्तं च प्रागेव व्याख्यातम्॥ तच पत्नीमन्त्राणां प्रतिषेधमाइ बौधायनः यथा यजमानायतन श्रामीना जयमान एवतान्त्रन्त्रान्त्रगदेदिति। तथा नैवैनानाद्रियेतेति च॥

तेजसे त्वेत्यपादाय तेजा ऽसि तेजा ऽनुप्रेहीति हर-ति। त्रिप्रस्ते तेजा मा विनैदित्याहवनीये ऽधित्रित्या-ग्रेजिं ह्यासीति स्प्यस्य वर्त्सन्सादयति। ५। गतौ॥

श्राज्यमित सत्यमसीत्यध्वर्युर्यजमानश्च निमील्य वीख्यानुच्छसन्तावाज्यमवेश्वेते । ई ।

पत्यवेचणेन याखातः॥

श्रयैनदुदगयाभ्यां पविचाभ्यां पुनराहारमृत्युनाति। ७।

इति षष्टी कण्डिका।

पूषा ते बिखं विष्यत्विति सिर्धानस्य विखमपावर्त्यं दिश्वणामावाज्यं विलाण्यादितिरस्यि च्छिद्रपत्नेत्याज्यस्था-लोमादाय महीनां पया उस्योषधीनां रसस्तस्य ते उश्चीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्याया इति तस्यां पवि-चान्तिहितायामाज्यं निरुष्येदं विष्णुविचक्रम इति दिश्चणामाविधिश्रित्येषे त्वेति दिश्चणार्थे गार्हपत्यस्था-धिश्रित्योजे त्वेत्यपादाय वेदेनापयस्य पत्या उपहरति। १।

मर्पिधीयते यस्मिन्धाण्डे तत्सर्पिधानम्। वक्तभिरच कल्पकारेर्गेश-स्थालाभे ऽजामहिन्द्योराच्यं तदभावे तेलं च प्रतिनिध्यसुक्तं यथा तदभाव आजं माहिषं वा तदभावे तेलिमित्यादि। तच प्रतिनिध्यस्थाने प्रिचाक्तेलस्थापाच्यवद्धमा द्रष्टश्यासाच्छन्यं च। यथोक्तमायलायनेन प्राक्ततास्लेव मन्त्राणां प्रद्याः प्रतिनिधिव्यपीति॥

तत्सा निमी त्य वीख्यानु च्छमन्य वेखते महीनां पये। इसीति । २ ।

द्वणीं निमीख वीच्य पश्चात्मन्त्रेणावेचते। पत्यनेकले चार्टात-वीधायनेनोका यथैकीकामाज्यमीचयेदिति॥

तेजा उसीत्युत्तरार्धे गार्हपत्यस्याधिश्रयति । ३।

गतः॥

पत्यभावे तेजग्रादि लुप्यते गार्हपत्येऽधिश्रयणम्। ४।

तेज इति मन्त्रस्थादिर्यस्थाधिश्रयणस्य तन्तेजश्रादि। तद्गार्हपत्ये-ऽधिश्रयणं पत्यभावे लुप्यते तदीचणाभावात्॥ तथा च ब्राह्मणं श्रमेश्यं वा एतत्करोति यत्यत्यवेचते गार्हपत्ये ऽधिश्रयति सेश्यता-येति॥ श्रधिश्रयणान्तरं तु भवत्येव पत्यभावनिमिन्तं च प्रागेव याख्यातम्॥ तच पत्नीमन्त्राणां प्रतिषेधमाइ बौधायनः यथा यजमानायतन श्रामीना जयमान एवतान्यन्त्रान्त्रगदेदिति। तथा नैवनानाद्रियेतेति च॥

तेजसे त्वेत्यपादाय तेजा ऽसि तेजा ऽनुप्रेहीति हर-ति । अग्निस्ते तेजा मा विनैदित्याहवनीये ऽधिश्रित्या-ग्नेजिह्नासीति स्प्यस्य वर्त्सन्साद्यति । ५ । गतौ॥

त्राज्यमित सत्यमसीत्यध्वर्युर्यजमानश्च निमील्य वीद्यानुक्तसन्तावाज्यमवेश्वेते। ई।

पत्यवेच्लेन वाखातः॥

त्र्रथैनदुदगयाभ्यां पविचाभ्यां पुनराहारमुन्युनाति। १।

दति षष्टी कि खिका।

शुक्रमसीति प्रथमं ज्योतिरसीति दितीयं तेजा ऽसीति तृतीयम्।१।

पुनराहारमविच्छेदेन पुनराह्त्याह्त्य॥

पूर्ववदाञ्चितिप्ताभ्यां प्रेष्तिणीरुत्यूयानिष्कासिना सु-वेण वेदमुपस्तं क्रत्वान्तर्वेद्याञ्चानि यह्णाति २।

म्रनिष्कासिना निष्कासः शेषः वारुष्टै निष्कासेनेति दर्शनात्। सुवेद्भृतं निःशेषं ग्रह्णातीत्प्रर्थः। वेदसुपस्तं कवा वेदेनेप्रयस्य सुचम्॥

समंबिखं धारयमाणा जुह्वां मध्यदेश उपश्वति भूमी प्रतिष्ठितायां भुवायाम् । ३ ।

समंबिलं जुङा बिलमाज्यस्थात्वा बिलेन समम्। मध्यदेश उपस्ति तस्या एव मध्यदेश उपस्ते। बिलं धारसमाण उपस्ति रहलाती-त्यर्थः। धुवायां तु सह वेदेन प्रतिष्ठितायां रहलाति॥

चतुर्जुह्मामष्टाव्पष्टति चतुर्भुवायाम् । ४ ।

गतः॥

पशुकामस्य वा पञ्चयहीतं भुवायां यथाप्रकतीतरः याः । ५ ।

दतरयोर्थथाप्रकृति चतुरष्टकृतश्चेत्यर्थः । नामञ्दः पूर्वविधिविकल्पार्थः पचवारुत्त्यर्था वा॥

दश्यहीतमुपभृति पच्चयहीतमितर्यारित्येके। ई।

नायं कल्पः काम्येन पूर्वेण विकल्पते किं तु पूर्वतरेण नित्येन।

स चायं पञ्चावित्तविषय इति केचित्। तद्युकं दिः पञ्चावित्तन

इत्यादिविद्यभेषावचनात् श्राज्यभागप्रसत्यवदानविधिय्वेव तद्वचनाच।

तस्मादिवश्रेषेण सर्वविषय एवायं कल्पो युक्तः॥

भूयो जुह्वामल्पीय उपस्ति भूयिष्ठं ध्रुवायाम् । ७। गतः॥

शुक्रं त्वा शुक्रायामिति चिभिः पञ्चानां त्वा वाता-नामिति च दाभ्यां जुद्धां चतुः पञ्चक्रत्वो वा प्रति-मन्त्रम्। ८।

ब्रुजं लेखादिषु चिषु धाकेधास दत्यादेरनुषङ्गः॥

पञ्चानां त्वा दिशां पञ्चानां त्वा पञ्चजनानां पञ्चानां त्वा सिललानां धर्चाय यह्णामि पञ्चानां त्वा प्रष्ठानां धर्चाय यह्णामि धामासि प्रियं देवानामना- धृष्टं देवयजनं देववीतये त्वा यह्णामीति चरेगस्वा पञ्चिकस्येति च पञ्चभिरूपभृत्यष्टकृत्वो दशकृत्वो वा प्रतिमन्त्रम्। १।

उपस्ति प्रयाजानुयाजाया दाविमी पञ्चमन्तकी गणी तद्योतकथ पञ्चममन्त्रान्त दतिकरणः। तत्र यदाष्ट्रग्रहीतं तदा गणान्ययोः पञ्चमद्रमयोर्जीपः । तथा प्रायणीयोद्यनीययोः प्रयाजानुयाजा-नामन्यतराभावे तदर्थस्य गणस्य लोपः ॥

ग्रेषेण भुवायां चतुः पच्चक्रत्वो वा प्रतिमन्त्रम्।१०।

श्रेषेणानुवाकशेषेण॥

नात्कर आज्यानि सादयति।११।

गतः॥

नान्तर्वेदि यहीतस्य प्रतीचीनं हरन्ति। १२।

यन्तर्वेदि ग्रहीतं खुगातमाच्यं न पश्चाद्धरिना ॥ कः प्रसङ्गः ।
पत्नीसंयांजेषु श्रीवपाप्तेरदिवं होमाणाम् । केचित्रत एव प्रतिषेधात्यूर्वाग्निवर्तिना दिवं होमानिष श्रीवादिष्क्रन्ति । तन्द्रन्दं तखाद्विहोममाचार्यत्वे ऽप्येतं प्रतिषेधोपपत्तेः खुवेण भुवाया श्राच्यमादादेखाघारे यत्नविश्रेषाच । ब्राह्मणमिष प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्धादेश्चदिति प्रकृत्य तस्माद्यजन्याच्यभागावुपसृणन्यभिघारयन्तीति
यज्ञार्थतामेव श्रीवस्य दर्भयति । श्रुत्यन्तरं चाचोदाहरिन सर्वसी
वा एतद्यज्ञाय ग्रह्मते यद्भवायामाच्यमिति । कात्यायनश्चाह
यज्ञतयो श्रीवादिडाप्राश्चित्राघाराञ्चेति ॥ तस्माद्यागा एव श्रीवात्कार्थाः । दिविहामास्त्रृते वचनादाञ्चस्थान्या दत्येव मांप्रतम् ॥

इति सप्तमी कण्डिका। इति दितीयः पटनः॥ पूर्ववत्याक्षणीरभिमन्त्य ब्रह्माणमामन्त्य विसस्येधां कृष्णो ऽस्याखरेष्ठ इति चिः प्राष्ट्रति । वेदिरसीति चि-वेदिं वर्ष्टिरसीति चिर्वर्षिः । अन्तर्वेदि पुरेग्रिज्य बर्षि-रासाद्य दिवे त्वेत्यग्रं प्रोष्टत्यन्तरिक्षाय त्वेति मध्यं पृथियौ त्वेति मृलम् । १ ।

गताः॥

सुच्यशास्युपपाय्य मूलान्युपपाययति । २।

उपपाययति क्षेदयति ॥

पेषाय त्वेति सहसुचा पुरस्तात्प्रत्यचं ग्रन्धं प्रत्युक्य प्रोक्षणीभेषं स्वधा पितृभ्य इति दक्षिणाये श्रोणे-रेक्तरस्याः संततं निनीय पूषा ते ग्रन्धं विष्यत्विति ग्रन्धं विसंसयति । ३।

महस्तुचा हसीन पुरसाद्गतेन सुचः प्रत्यञ्चं मंतं यत्थिं प्रत्युचित । दिस्तिणाची दिस्तिणायाः ॥

प्राचमुत्रूढं प्रत्यचमायच्छति । ४।

मंनहनकाले यदि पञ्चात्रागुद्गूढो ग्रन्थिकं पुच्छे रहीला पञ्चादा-कर्षति । प्रागपवर्गलापवादाधें वचनम् ॥ विष्णो स्तूपे। उसीति कर्षनिव। इवनीयं प्रति प्रस्त-रमपादत्ते नेाद्यौति न प्रयौति न प्रतियौति न विश्चि-पति न प्रमार्ष्टि न प्रतिमार्ष्टि नानुमार्ष्टि । पू ।

त्रयं प्राण्यापानय यजमानमिपगच्छताम्। यज्ञे ह्यभूतां पातारौ पवित्रे हव्यशेषिने। यजमाने प्राणा-पानौ द्धामीति तिसान्पवित्रे त्रिपिसच्य प्राणापानाभ्यां त्वा सतनुं करेमिति यजमानाय प्रयच्छित। यजमाना ब्रह्मणे। ६।

श्रपिस्टच्य चिप्ला। गतः श्रेषः॥

ब्रह्मा प्रस्तरं धारयति यजमाना वा। ७। खयमेव वा यजमाना धारयति न ब्रह्मणे प्रयक्कतीति भावः॥ इत्यष्टमी कण्डिका। दभे वेदिमन्तर्धाय दक्षिणतः संनद्दनं स्तृणात्यक्ष्णया वा।१।

मंनइनं ग्रुब्बम् । दचिणतः प्राचीनं प्रागुदीचीनं वा स्नृणाति निद्धाति यदा विस्रस्य द्भीन्स्नृणाति । तदस्रंनइनं विस्रस्थेति कात्यायनवौधायनौ॥

जर्णाम्बद्सं त्वा स्तृणामीति वर्ष्डिषा वेदिं स्तृणाति बहुलमनितृदृश्यं प्रागपवर्गं प्रत्यगपवर्गं वा विधातु पञ्चधातु वा । २ ।

बक्जलं भ्रयिष्ठम्। श्रनितदृश्यं यथा त्रणान्यतीत्य न दृश्यते भ्रमि-स्तथा। विधातु विमंधि॥

श्रग्रैर्मृलान्यभिच्छादयति । ३।

प्रागपवर्गपचे उप्येतत्समानमि यनुमंधातव्यम् ॥

धातीधाती मन्त्रमावर्तयति । ४।

गतः ॥

प्रस्तरपाणिः संस्पृष्टानपरिधीनपरिदधाति गन्धवी ऽसि विश्वावसुरित्धेतैः प्रतिमन्त्रमुद्गां मध्यमं प्रागयावि-तरौ । ५ ।

संस्पृद्यानचोत्यम् ॥

त्राहवनीयमभ्यग्रं दक्षिणमवायमुत्तरम्। ६।

श्राइवनीयं प्रत्यभिमुखायं दिवणं परिद्धाति विपरीताग्रमुत्तरम्॥
सूर्यस्वा पुरस्तात्पात्वित्या इवनीयमभिमन्त्योपर्या-

हवनीये प्रस्तरं धारयन्त्रीं कल्पयति । ७।

पुरेशभागपरिधानार्धमिभमन्त्रणं मन्त्रलिङ्गात्। तथा न पुरस्तात्यरिदधात्यादित्यो ह्येनाद्यन्पुरस्ताद्रचांस्वपहनीति वाक्यभेषात्।
प्रथ स्र्येण पुरस्तात्यरिदधाति स्वर्यस्ता पुरस्तात्यात्विति बौधायनवचनाच । तेनापसदवस्र्यादिषु परिध्यभावे न भवत्यभिमन्त्रणम्।
कस्पर्यति वस्त्वननं करेति॥

त्रनूयाजार्थे प्राची उल्मुके उदूहतीति वाजसने-यकम्। ८।

त्रयानूयाजार्घे दे उन्सुने उदूहित प्राग्भागगते करेाति । वाज-सनेयग्रहणमादरार्थे न तु कन्यनेन विकन्पार्थे श्रिपिस्ज्योन्सुने द्रत्युत्तरच नित्यवदनुवादात् उन्सुने उदूह्याहवनीयं कन्ययिलेति सत्याषाढेन व्यक्तवरनाच ॥

मध्यमं परिधिमुपस्पृश्योध्वे त्राघारसमिधावाद्-धाति। १।

सकदुपस्पृष्य परिधिं समिधावूर्ध्वाग्रे त्रादधाति। कुत्र। मध्ये ऽग्नेरिति भारदाजः॥

वीति हो चं त्वा कव इति दक्षिणां समिदस्यायुषे त्वेत्युत्तराम्। १०।

द्विणोत्तरतं मिथः॥

तूर्षां वा। ११।

उत्तरामिति ग्रेषः। त्रानन्तर्याद्यजुषान्यां द्रव्यीमन्यामिति श्रुतेश्व॥

समावनन्तर्गभी दभी विधृती कुरते। १२।

विध्ती कुरते विधितलेन कल्पयित ॥

विशेष यन्त्रे स्थ इत्यन्तर्वेद्युद्गग्रे निधाय वस्ननां हृद्राणामादित्यानां सदिस सीदेति तथाः प्रस्तर्मत्या-द्धाति। १३।

विश्रो यन्त्रे स्थ इति निधाने मन्त्रो न करणे। सादयति विश्रो यन्त्रे स्थ इति कस्यान्तरेषु व्यक्तदर्भनात्॥

अभिह्नतराणि प्रस्तरमूलानि वर्हिर्मृलेभ्यः। १४।

यव धातौ प्रस्तरः साद्यते तद्वर्हिर्मूलेभ्य प्रस्तरमूलान्यभिद्वततराणि श्राह्वनीयाभिसुखं पुरसाङ्कृतानि भवन्ति॥

जुह्नर्सि घताचीत्वेतैः प्रतिमन्त्रमनूचीरसंस्प्रष्टाः खुचः प्रस्तरे सादयति । १५ ।

जुहरसीत्यनुषतस्पिनिर्देश उपसद्ध्वयोरिप प्रदर्शनार्थः । अनूचीः प्राचीः । असंस्पृष्टा मियः ॥

इति नवसी किष्डिका।

ऋपि वा जुइसेव प्रस्तरे। १।

मादयतीत्यन्वयः । श्रस्मिन्कच्ये सर्वासां सादनप्रकारमाह ॥

समं मूलैर्जु हा दग्डं करोति। उत्तरेग जुह्रमुप-भृतं प्रतिक्षष्टतरामिवाधस्तादिधृत्योः। उत्तरेगोपभृतं भ्रुवां प्रतिक्षष्टतरामिवोपरिष्टादिधृत्योः। २।

यथा प्रसरमूलसमं जुइमूलं भवति तथा जुइं साद्यिला तसा देवत्प्रतिक्षष्टां प्रत्यकृष्टासुपस्तं साद्यति तसा ऋपि प्रतिकष्टतरां धुवाम्॥

ऋषभो ऽसि शाकारो एताचीनां सूनुः प्रियेश नामा प्रिये सदिस सीदैति दक्षिशोन जुद्धं सुवं सादयत्युत्तरे-शोत्तरेश वा भ्रवाम्। ३।

गतः ॥ द्रष्णीमाच्यस्थास्यासाचा तस्या ऋपि याजमानदर्भनात् ॥

एता असद्विति खुचा ऽभिमन्य विष्णुनि स्थ वैष्ण-वानि धामानि स्थ प्राजापत्यानीत्याज्यानि कपालव-गुरोडाशादङ्गारानपेश्च सूर्य ज्योतिर्विभाष्टि महत इन्द्रियायेत्यभिमन्याप्यायतां घतयानिर्धिष्ठं व्यानुमन्य-ताम्। खमङ्क त्वचमङ्क सुरूपं त्वा वसुविदं पश्चनां तेजसामये जुष्टमभिघारयामीत्यामेयं पुरोडाशमभि-घारयति तूष्णीमृत्तरम्। ४। खुच दित मसुवा ग्रह्मने एतावमदतामिति खिङ्गात्। श्राच्यानीति च सुग्रातानि सुचामधिकारात्। केचित्राच्यानीत्यविभेषवचनादा-ज्याच्याच्या श्रामादितलाच तद्गतस्याप्यभिमन्त्रणमिच्छिन्ति। समान-जातीयेनेति न्यायेनाङ्गारापाद्दनादीनां प्रवृत्तिकमः। इविरिभमन्त्र-णमन्त्रस्थैकाभिधायिलादावृत्तिः श्रभिघारणमन्त्रस्लाभ्रेयार्थलान्तदि-कारेस्वेव भवति। तच च देवतावाचिना दितीयाभ्रिम्ब्रस्थैवादः॥

यस्त त्रात्मा पशुषु प्रविष्टो देवानां निष्ठामनु यो वितस्थे। त्रात्मन्वान्सोम घतवान्हि भूत्वा देवानगच्छ सुवर्विन्द यजमानाय मह्यमिति प्रातदेशहम्। ५। गतः॥

स्योनं ते सदनं करोमि घतस्य धार्या सुभेवं कल्प-यामि त इति पाच्यामुपस्तीर्यार्द्रः प्रथसुर्भुवनस्य गापाः ऋत उत्स्वाति जनिता मतीनामित्यपर्यावर्तयन्पुरो-डाभमुद्दास्य। ई।

इति दशमी कण्डिका।

वेदेन भस्म प्रमुख्य तिस्मिन्सीदासृते प्रतितिष्ठ ब्रीही-णां मेथ सुमनस्यमान इति पाव्यां प्रतिष्ठापयति । १। सदनकरणं सर्वस्य छलोदासनादि प्रतिष्ठापनान्तमेकैकस्य करोति । सदनकरणाद्येकैकस्थेत्यन्ये। ततः प्रातर्देश्चिद्यस्यति॥

तृष्णीं यवमयम्। २।

यदा यवान्तिर्वपति तदा तृष्णीं प्रतिष्ठापयति । ब्रीहीणामिति लिङ्गविरे।धादिति भावः । एवं च विक्रताविप यवमयं तृष्णीमिति षिद्धं भवति ॥

इरा भूतिः पृथियौ रसे। मेात्क्रमीदिति सुवेण कपालानि प्रत्यच्य देवस्वा सविता मध्यानिक्राति सुवेण पुरोडाश्मनिक स्वक्तमकूर्मपृषन्तमपरिवर्गमणिकाषम् । ३।

उपरिष्टादभ्यच्याधस्तादुपानितः । ४ ।

श्रधस्तादञ्जनं इस्तेन पर्यावर्तनप्रतिषेधात्। तथा इस्तेनाधस्तादुपा-नकौति सत्याषाढः॥

चतुर्हीचा पौर्णमास्यां हवींष्यासाद्येत्यच्चहे।चा-मावास्यायाम्। ५।

युगपदासादनं सर्वेषामसंभवे लाटित्तर्भन्तस्य ॥

प्रियेण नामा प्रियं सद श्रासी देति यदन्य इविद्रिश-पूर्णमासिकेभ्यस्त देतेनासाद येदिति विज्ञायते । ६ ।

केचिनु प्राक्षत एव इविरासादने सन्त्रसेतं विद्धति । तिवरासार्थ-सस्य वैक्षतत्वप्रदर्भनम् । तेनास्य विक्षत्यर्थसुत्पन्नताद्भिक्रस्वनूहः । एकवचनं तु श्रयं यज्ञः समसद्दित्यादिवयज्ञादिरूपेण इविःससुदा-याभिधानं द्रष्टव्यम् ॥

ऋपरेण सुचः पुरे।डाशावासादयति । ७।

गतः॥

उत्तरी देाही। ८।

कस्मादुत्तरौ । सुम्य इति ब्रूयात् तासामेवावधिलेनाधिकारात् । पुराडाश्वाभ्यां वा रौद्र उत्तर इत्यादाववधिमत्तया क्रतस्यायव-धिलदर्भनात् ॥

श्रिष वा मध्ये वेद्याः सांनाय्यकुम्भ्यो संद्धाति पूर्वं श्रुतमपरं दिध । श्रुश्रेने ब्युदृहित दक्षिणस्यां श्रोण्यां श्रुतमासादयत्युत्तरस्यां दिध । १ ।

इस्तस्ये एव कुरम्यौ मक्तदेदिमध्ये मंश्लेय नतस्ते युदूहित विभन्य गमयति॥

श्रयं वेदः पृथिवीमन्विवन्दतुष्ठा सतीं गहने गह्न-रेषु। स विन्दतु यजमानाय लेकिमच्छिद्रं यज्ञं सूरि- कर्मा करेगित्वत्यग्रेगोत्तरेण वा भ्रुवां वेदं निधाय वेद्यन्तान्परिस्तीर्य हेातृषद्नं कल्पयित्वा सामिधेनीभ्यः प्रतिपद्यते। १०।

वेदिं परिस्तीर्थेति यावानर्थसावानेव वेद्यन्तान्परिस्तीर्थेति । यदा यत्र इवींषि सादितानि तान्वेदिप्रदेशानित्यर्थः । तथा सति महा-वेद्यामिप परिता इवींषीदं स्तरणं न परिता वेदिमिति सिद्धं भवति । सामिधेनीस्थः प्रतिपद्यते तदर्थिमिश्वाधानादि प्रक्रमते ॥

> दत्येकादभी कण्डिका। दति त्वतीयः पटनः॥

श्रग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीति संप्रेष्यति समिध्य-मानायानुब्रूहीति वा। १।

ब्रूहीत्युकारः म्नावियतयः॥

पञ्चदश सामिधेनीरन्वा ह। २।

होतिति शेषः । परिभाषायामयं पञ्चदशकत्यः सर्वेषामविशेषेणोकः पञ्चदश सामिधेन्यो दर्शपूर्णमासयोरिति । स एवाचानूदिता वच्छ-माणैः कर्ल्णैर्विकल्पार्थं तेन राजन्यवैश्वबद्धयाजिकस्पैरपि स विकल्पते ॥

चौंलचानित्युक्तम्। ३।

चौंकृचानित्यनुवाने नित्याः। काम्या नैमित्तिकाञ्च सामिधेनीकल्या जकाः। ते ऽपि यथात्राह्मणमनुसंधेया दत्यर्थः॥

प्रणवेप्रणवे समिधमाद्धाति। ४।

गतः ॥

सामिधेनीविष्टडौ काष्ठानि विवर्धन्ते। प्रतिइसमा-नासु प्रकृतिवत्। पू।

वृद्धिष्टामौ पञ्चद्रभापेचया । प्रकृतिवरप्रकृत्या पाञ्चद्रश्चेन तुन्त्यमित्यर्थः । एतदुकं भवित नीं स्नृचाननुत्रूयात् । एकां मामिधेनीं
चिरन्वाहेत्यादिषु मामिधेनीष्टामे न मिधामिप द्वाम एकः ।
किं तु ताः पञ्चद्रभैव ममभो विभज्याधेया दति । वन्त्यति च पिञ्चायां
ममभ दभां नैधं विभज्य चिराद्धातीति । परिधानीयायामाधेयाः
शिव्या दत्यन्ये ॥

सिमडो अग्न आहतेत्यभिज्ञायैकामनूयाजसिमधम-विश्रष्य सर्विमधाश्रेषमभ्याद्धाति परिधानीयायां वा ६। परिधानीयोत्तमा ॥

वेदेनामि विरुपवाच्य सुवेश धुवाया आज्यमादाय वेदेनापयम्यासीन उत्तरं परिधिसंधिमन्ववहृत्य प्रजा-पतिं मनसा ध्यायन्दिख्णाप्राज्वस्त्रं संततं ज्योतिष्म-त्याघारमाघारयन्सर्वाणीध्यकाष्ठानि संस्पर्भयति। ७। उपवाजनसुपवीजनम् । तचादृष्टार्थं न तु दीष्ट्रथं चिरिति निय-मात् उदकसुपवाज्येत्यवस्ये सत्याषाढवचनाच । तस्मादवस्ये ऽपीव्यते ॥ परिधिसंधिमन् तेन मार्गेणावच्चत्य प्रपाद्य प्रजापतिं मनसा ध्यायन्देवतालेन तस्मान्मनसा प्रजापतये जुङ्कतीति श्रुते: ॥ च्छजुमवक्रम् । संततमविच्छिन्नधारम् । ज्योतिश्वति ज्वलत्यग्नौ । श्राद्यारयन्दीर्घधारां कुर्वन् ॥

त्राघारयार्वदत्यृजू प्राची हे।तव्यी तिर्यची वा व्यतिषक्तावव्यतिषक्ती वा। ८।

श्राघारयोरेतान्विकल्पान्वदित ब्राह्मणम्। के ते । ऋजू प्राञ्चावि-त्येकः कल्पः। तिर्यञ्चौ मिथो व्यतिषकाविति दितीयः। तावेवाव्य-तिषकारुजू दति त्रतीयः॥

सुवेणा ज्यस्था न्या ज्यामा दाया प्यायतां धुवा छते-नेत्यवदाया वदाय धुवामा प्याययतीति सार्विच कम्। ६। प्रतिसुवमा प्यायनं वीपावचनात्। सार्विच कमिति न नेव समाधारे किंतु सर्वे स्वेत्र कर्मसु यत्र धौवादवद्यादित्यर्थः। मन्त्रसु प्रकरणादै-ष्टिक एवा प्यायन दृत्ये ने ॥

त्रमीत्परिधींश्वामिं च चिस्तिः संमृड्ढीति संपे-ष्यति । १० ।

गतः ॥

इति दादशी किष्डिका।

इधासंनहनैः सहस्पर्वेश्चितस्पर्वेश्वाभोधो ऽनुपरिक्रामं परिधीन्यथापरिधितमन्वयं विस्तिः संस्ट्रचाभ्ने वाजजि-दाजं त्वा सरिष्यनां वाजं जेष्यनां वाजिनं वाजितां वाजित्याये संमाज्य्यीभमनादमनाद्यायेति विरिधं प्राच्यम्। १।

श्रनुपरिकामं तंतं परिधिदेशं गला । यथापरिधितं येन कसेण परिहितास्तेन क्रमेण । धकारण्कान्दसः । श्रन्वग्रं मूलादारभ्याग्रात् ॥

भुवनमसीत्ययेग धुवां जुह्नं वाञ्जिलं कत्वा जुह्ने-हीति जुह्नमादत्त उपभदेहीत्युपभृतम्। २।

श्रञ्जिलिराइवनीयनमस्कारार्थः। मन्त्रिक्षण्ञानसा एव नमस्करो-नीति मन्त्रविधिवाक्यभेषात् श्राइवनीयायाञ्जिलं करोतीति भारदा-जवचनाच। दिचणस्य व्याप्टतलात्मव्येनादानसुपस्तः। तथा सव्येनो-पस्तमित्येव वौधायनः॥

सुयमे मे श्रद्य घताची भ्यास्तं खावतौ स्त्रपावता-वित्युपस्रति जुद्धमत्याद्धाति । ३ ।

त्रवादधाति खापयति ॥

मुखता ऽभिह्नत्य मुखत उपावहरति। ४।

त्रवादधत् जुह्रसुपस्ति सुखेनाभिह्त्याभिमुखं ह्लात्यादधाति । तथा हे।भार्धमुपावहरनुखत एवे।पावहरति त्रपादने॥

सर्वचैवमत्याधानापावहरणे भवतः। प्र।

श्रन्यत्राप्यत्याधानापावहरणे एवमनन्तरोक्तप्रकारेण सुखता भवतः। मन्त्रस्तु प्रकरणादाघारार्थ एवेष्टो नान्यत्र॥

न च संशिज्जयित नाभिदेशे च सुचौ धारयित। ई। चम्रदादेतदिप दयं मार्विचिकम्। संभिज्जयिति मञ्दाययित ॥

श्रमाविष्णू मा वामवक्रमिषमित्यग्रेण सुचा ऽपरेण मध्यमं परिधिमनवक्रामं प्रस्तरं दक्षिणेन पदा दक्षि-णातिक्रामत्युदक् सब्येन। ७।

अनवकाम पदा प्रस्तरमनवक्रम्यानवक्रम्य । दिचिणेन सब्धेनेति तथोः प्राथम्यनियमः अनवक्राममित्याशीचण्यवचनान् । अयमपि मन्दवजें सार्विको विधिः । तथा चोत्तरच वच्छिति ॥

रतदा विपरीतम्। ८।

षयेनातिक्रम्य दिचिणेन प्रत्याकामतीत्यर्थः॥

विष्णो स्थानमसीत्यवतिष्ठते। १।

गत: ॥

त्रन्तर्वेदि दक्षिणः पादे। भवत्यवद्यः सत्यः । १० । दन्तिणावद्यः सयः । तत्पार्व्णिसंसृष्टाङ्गुन्तिरित्यर्थः ॥

श्रयोर्ध्वस्तिष्ठन्दक्षिणं परिधिसंधिमन्ववह्नत्य । ११। इति नयोदगी कण्डिका ।

समारभ्योध्वा अध्वर इति प्राच्चमुदच्चमुजुं संततं च्योतिषात्याघारमाघारयन्सर्वागीधाकाष्ठानि संस्पर्भ-यति।१।

जधीं ऽप्रदः। ग्रेषस्तु वाखातः पूर्वाघारे। तत्राघारे धारायां चादिसंयोग इति न प्रसार्तव्यम्॥

यं कामयेत प्रमायुकः स्यादिति जिद्धां तस्येत्युक्तम्।२। प्रमायुका मर्णधर्मा । जिल्लां वक्रम् ॥ त्राह्मणप्रदर्शनस्जुलादरार्थम् ॥ जर्धमाघार्य विच्छिन्द्याहेष्यस्य । ३।

ऊर्ध्वमाघार्च नाभिदेशादृर्ध्वसुद्गृहीतया खुचा धारामारभ्य मध्ये विकिन्दात्॥

व्यपखा। ४।

इतद्रता विकिरन्वा धारां विक्किन्वादित्यर्थः । एकारम्कान्द्रसः । यजमानसादेव्यलानेवं विच्हेत्तव्यमिति भावः॥

न्यचं दृष्टिकामस्य । ५ ।

न्य मं नाभिदेशा नीचैः मत्या स्वाघारयेदित्यर्थः॥

देघासीत्येके। ई।

नीचराघारा देखसा । तसादर्जनीय दत्येक दति भावः॥

जर्धमाघारं खर्गकामस्य सूयिष्ठमाहृतीनां जुहु-यात्। ७।

पूर्ववदूधें मशेक्रतीनां मधे भूचिष्ठं च खर्गकामस जुक्रवात्॥

त्र्रिपि वा नाधारयेन्यूर्वार्धे मध्ये पश्चार्धे वा जुहु-यात्। ८।

नाघारयेदित्याघारगुणप्रतिषेधः । दौर्घधारादिसंयोगादयो धर्मा न

हुत्वाभिप्राणिति। १।

श्राघारखोपरि श्रिषिति॥

ब्ह्झा इति सुचमुहृ याहि माग्ने दुश्वरितादा मा सुचरिते भजेत्यसंस्पर्भयन्सुचौ प्रत्याकामति। १०। गतः॥

एते एवाक्रमणप्रत्याक्रमणे मन्त्रवती भवतः । ११ । इत्यमन्यत्र मन्त्रपर्युदासात्तते उन्येषामाक्रमणप्रत्याक्रमणधर्माणां सार्व-चिकत्वं स्पष्टीकृतं भवति । सुचोरसंस्पर्धननियमनं मन्त्रश्चाचैवेष्यते प्राण त्राघारः यसंस्पर्धयेदिति तन्त्रिन्दार्थवादस्वाचारसंयोगात् ॥

मखस्य शिरो उसीति जुह्ना भ्रुवां दिस्तिवी सम-निक्ति। १२। ध्रवेति ध्रवास्त्रमाच्यं लच्छते च्योतिषा च्योतिरङ्कामिति लिङ्गात्॥

उन्नीतं राय इति सुवेग भुवाया आज्यमादाय सुवी-राय स्वाहेति जुद्धमभिघार्य जुह्नो ऽपादाय यज्ञेन यज्ञः संतत इति भुवां प्रत्यभिघार्यायतने सुचौ सादियत्वा । १३।

इति चतुर्दशी कण्डिका।

क इदमध्वर्धभीविष्यति स इदमध्वर्धभीविष्यति यज्ञी यज्ञस्य वागार्त्विज्यं करातु मन आर्त्विज्यं करातु वाचं प्रपद्ये सूर्भवः सुवर्विष्णो स्थाने तिष्ठामीतीधासंनद्दनानि स्प्य उपसंग्रह्य वेद्याश्र त्रणमव्यन्तमादायात्तरतः प्रव-रायावतिष्ठेते पूर्वी ऽध्वर्युरपर आग्नीधः । १।

जुक्को जुक्काः । उपसंग्रह्योपश्चेय । श्रयन्तं वेद्या श्रविगतमन्तं वेद्यन्तस्यमूक्तमिति यावत् वेद्या श्रविगतान्तं वा । उत्तरतः वेद्या एवात्तरतः । तचोत्तरत उत्कर दति तु भारदाजबौधायनौ । प्रवराय प्रवरं वक्तुं तिष्ठति तिक्कित्वान्त्रस्य । व्यविहतेनायवितष्ठेते दत्यनेनान्त्रयः ॥

इधासंन हनान्याग्रीधो उन्वारभ्य क इदमग्नी द्वविष्यति स इदमग्नी द्वविष्यतीति मन्त्रं संनम्गति । २। द्रभसंनहनान्येवाग्रीश्रो उन्वार्भते न स्प्यत्ये॥

ब्रह्मन्प्रवरायाश्राविष्धामीति ब्रह्माणमामन्त्याश्रा-वया श्रावय श्रावयामाश्रावयेति वाश्रावयित । ३।

श्रव हतीयो निगदस्य चरशत्यां प्रणवादिः ॥ तेषु चाद्ययोरग्नीत्रिषणे परस्य चेति प्रथमदितीयावचौ अवेते नान्यच । तावेवोदाहत्याचैवायं अत दत्यत दति नियमात् । केचिन्तु चतुर्थे ऽपि प्रणवादुत्तरौ आवयन्ति प्रथम एव निगदः प्रणवाधिक दति काला ॥

त्रसु श्रीषडित्याभीभी ऽपरेगाेेे स्वामुखस्ति-ष्ठन्स्प्यं संमार्गात्र धार्यन्प्रत्यात्रावयति । ४ ।

मंमार्गा दश्यमंनइनानि। तेषां स्वाख च धार्णं प्रवरादन्यचेति इष्ट्यं प्रवरे तेषामध्यर्युणा धृतलात्। श्रीषिक्योकारं सावयति॥

त्रामीभे सामे। ५।

सामे लाग्नीभागारे तिष्ठन्॥

सर्वचैवमाश्रुतप्रत्याश्रुते भवतः। ई।

श्राश्रुतमाश्रावणम् ॥

दित पञ्चदशी कण्डिका। दित चतुर्थः पटलः॥

श्रनपव्याहर्नः प्रचरन्ति। १।

मन्त्रादन्यस्य वचनमनप्याहारः। तमवदानाद्या प्रदानात्र कुर्युः सर्वे प्रचरितारः। एतदेव प्रपञ्चयति॥

श्राश्राविषयन्नान्यदाश्रावणाद् ब्रूयादाश्राविते ना-न्यदामीधः प्रत्याश्रावणात्। प्रत्याश्राविते नान्यदध्वर्यु-र्यजेति वचनायजेत्युक्ते हे।ता नान्यदषद्गारात्। २।

गतः॥

यद्यस्यद्ब्र्यात्युनरेवात्रावयेत्। ३।

यद्येतेषां कश्चिद्पव्याहरेत्युनरेवात्रावणादि सर्वमावर्तयेत्। तचा-त्रावणमाचवचनं तिस्निनुत इतरेषामर्थसिद्धलाभिप्रायम्॥

व्याह्तीर्वा जपेत्। ४।

श्रपयाद्वति ग्रेषः ॥

जर्धज्ञमासीनं होतारं हणीते ऽग्निर्दे वे। होता देवा-न्यस्रदिदांश्चिकित्वान्मनुष्टद्भरतवदमुवदमुवदिति यथा-पेया यजमानः । ५ ।

देवहे। हिस्पेण खरूपेण च मानुषस्य हे। तुर्देवे ज्याप्रार्थनं वरण-मिन्नर्देवे। होते ह्यादिमन्त्र लिङ्गात्। ब्राह्मणे च य एव देवानां होता तं हणीत दति स्वनात् पर्द्धेशमयोर्देवं च मानुषं च होतारौ हति वचनाच । यथार्षेयः यस्य यजमानस्य यः प्रवरः प्रवरकाण्डे दर्भितस्यस्य तचोक्तानृषीनसुवदसुवदिति कीर्तयन्होतारं हणीते यावन्तः सुरिति । यथा जमदिशवदीर्ववङ्गुगुवदित्यादि ॥

चीन्ययर्षि मन्त्रक्षते। हणीते । ई।

यस यजमानस्य य ऋषयो गोत्र ऋषिलेने।पास्थायन्ते मन्त्रकृत्य तांस्तीनृणीते कीर्तयतीत्यर्थः॥ त्रत्र चाविश्रेषेण चीनृणीत इति वचनात्पञ्चार्षयसाप त्रयाणामेव वरणम्। एकद्वार्षययोस्त त्रया-णामभावात्रिष्टत्तिरेवार्षयवरणस्थापन्ना। तत एव च हेतोः कर्म-ण्वेवानिधकारस्वयोरित्यन्ये। यन्त्रेकं दृणीते दी दृणीते चीन्वृणीत इति तदपि चिलविधेरेवावयुत्यानुवादं मन्यन्ते। तथा चात्र्यार्षे-यसाद्दानं सादिति मीमांसकाः॥

श्रपि वैकं दी चीन्पञ्च। ७।

श्रिप वा यथासंभवं मन्त्रकतो हणीते। एकमेकार्षेयो दौ ह्यार्षे-यस्त्रींस्थार्षेयः पञ्च पञ्चार्षेय दति। तथा चायलायनः यजमान-स्वार्षेयान्त्रहणीते यावन्तः स्वृरिति॥

न चतुरा वृशीते न पञ्चातिप्रवृशीते। ८।

तच चतुर्ऋषिमंभवे पञ्चभ्यो ऽधिकिषिमंभवे च न तेषां वर्ण-मित्यर्थः । त्रयवाचैकं दे। चीन्पञ्चेति नियतविधानादेव संख्यान्तर-स्थाप्राप्तेर्ज्ञासुय्यायणविषयः प्रतिषेधः । तस्य हि गोचद्वयवरणाचतुः-षद्वादिवरणं प्राप्नोति ॥ यथाह मत्याषाढः दिगोचस्य चीस्तीनेकै- कसाद्गीचादिति । कथं तर्द्धस्य वरणिमिति चेत्तन्तु प्रवरे दर्शिययते । श्रय द्वास्ययायणानां कुलानामिति ॥ श्रायलायनश्चाह तेषासुभयतः प्रवणीतैकिमतरता दावितरतः दे। वेतरतस्त्रीनितरतः । निर्व चतुर्णां प्रवरे। ऽस्ति न पञ्चानामितप्रवरणिमिति ॥

इत जर्ध्वानध्वर्धृर्दणीते उमुता उर्वाचा होता । १ । इतः प्रवरादारभ्य श्रमुतः परस्तादारभ्य । तस्त्रोभयं प्रवरेषूदाइ-रिव्यति ॥

पुराहितस्य प्रवरेण राजा प्रवणीते । १० । प्रवरकाण्डपठितानामेव विधीनामिहोपदेश श्रादरार्थी द्रष्टवा ॥

ब्रह्मख्दा च वश्चद्वाह्मणा त्रस्य यज्ञस्य प्रावितार इति प्रवर्श्येषमा ह । ११ ।

प्रवर्शेषः प्रवर्निगदस्य शेषः ॥

स्रिप वा नार्घेयं रुगोते। मनुविद्त्येव ब्रूयात्। १२। इदं च मंनिह्तराजन्यविषयम्। श्रिण वा यथोनं प्रवरं न रुगोते किं तु तत्खाने मनुविद्योतावर्ब्यूयात्॥

सीदित होता। १३।

हे।तुरायनकालविकल्पार्थं वचनम्। त्रासीनं वा हे।तारं हणीते हता वाच काले निषीदति॥ होतुरूपांशु नाम यह्णाति मानुष दत्युचैः । १४ ।

वेद्यां तृगमिपस्जिति । १५।

यद्यन्तमानं हणं तत्प्रत्यपिस्जिति॥

इति षोडग्री कण्डिका।

प्रतवित शब्दे जुद्धपश्चतावादाय दक्षिणा सक्तद्तिकान्तो ऽपरेणाघारसंभेदं पञ्च प्रयाजान्प्राचे। यजित ।१।

घृतवित शब्दे घृतविदिति शब्दे अथवा घृतशब्दवित घृतवतीमित्यसिन्

शब्द उक्त दत्यर्थः । यथा यहुतवत्यदमनूच्यत दित ॥ सक्षदितिकान्तो

न तु प्रतिप्रयाजम् । आघारसंभेद आघारयोर्धितिषङ्गदेशः । प्राचः

प्रागपवर्गान् ॥

प्रतिदिशं वा सिमधः पुरस्तात्तनूनपातं दक्षिणत इडः पश्चादर्हिरुत्तरतः खाहाकारं मध्ये। २।

प्रतिदिशं वा यजत्यपरेणवाघारमंभेदम्॥

सर्वान्वैकथ्यम् । ३।

ऐकथमिति थमुञो रूपमेकधा। एकस्मिन्देश इत्यर्थः। त्रपरेणा-घारमंभेदिमित्येव॥ त्रात्रावमात्रावं प्रत्यात्राविते सिमधे यजेति प्रथमं संप्रेष्यति । यज यजेतीतरान् । ४ ।

प्रथमं संप्रेथिति प्रथमं प्रयाजं प्रति हे। तारं संप्रेथितीत्यर्थः । इत-रानित्येवसेव योज्यम् । ननु किंदेवत्याः प्रयाजाः । तचाइ वैधियनः च्छतुदेवताः खनु प्रयाजा भवन्तीति । मन्तवर्णाश्च भवन्ति । तथा वसन्तस्वद्रनां प्रीणामीत्यादि ब्राह्मणाच ॥

यं कामयेताभितरं वसीयान्स्यादित्यभिकामं तस्य जुहुयादवतरं पापीयानिति प्रतिकामं न वसीयान पापीयानिति समानच तिष्ठन्। ५।

श्रभितरं स्तराम्। वसीयान्पृष्टः। श्रभिकामं प्रतिप्रयाजं किंचिदन्त-रमग्निमभिक्रम्याभिक्रम्य। श्रवतरमवद्यष्टतरम्। पापीयान्दरिद्रः। यः पुरा भद्रः सन्पापीयान्स्वास पुनर्वस्वोरग्निमादधीत पुनरेवैनं वामं वस्तपावर्तते भद्रो भवतीति लिङ्गात् तथा तस्ताच्छ्रेयांमं पापीयान्पश्चादन्वेतीति लिङ्गाच। प्रतिकामं श्रग्नेः प्रतीपं कान्त्वा। समानव तिष्ठम् उभयथायकामन्तेकच स्थितः॥

चीनिष्वार्धमौपभ्रतस्य जुह्णामानीयात्तराविष्वा प्रत्या-क्रम्य शेषेण भ्रुवामभिघार्यानुपूर्वं हवींष्यभिघारयत्यु-पस्तमन्ततः। ई।

श्रवापि ध्रुवासुपस्तिमित्याञ्चलचणा पश्रा नेापस्तिमिति लिङ्गात्। इवौंखुत्यत्तिक्रमेणाभिघारयति॥ न हवीं ष्यभिषार्येद्देष्यस्य । श्रायतने सुचौ साद-यति । ७ ।

गतौ ॥

इति मप्तद्भी कष्डिका । दति पञ्चमः पटलः ॥

श्राग्नेयः सौम्यश्राज्यहिषावाज्यभागा चतुर्यहोता-भ्याम्।१।

श्राज्यभागे। नाम कर्मणी। तावाज्यद्दविष्की। चतुर्ग्रहीताभ्यां चाज्याभ्यां कार्या॥ श्रथाज्यभागप्रसङ्गात्सर्वान्दर्विहामसाधारणान्धर्मानाद॥

जमदग्नीनां तु पञ्चावत्तमष्यजामदग्न्यो जामदग्न्य-मामन्य पञ्चावत्तं कुर्वीत सर्वच । २ ।

यचय चतुरवत्तचोदना तच जमदिश्रगोचाणां पञ्चावत्तं भविति
यथा यचतुरवत्तं जुहोतौत्यादी। तथाजामदग्यो ऽपि पञ्चावत्तमिच्छञ्जामदग्यमनुद्याय पञ्चावत्तं कुर्वीत। सार्विचिकमिति वच्छमाणेनैव सिद्धे सर्वचेति वचनमसंदेहार्थम्। केचित्तु सर्वचेति वचनाद्विहामेष्यपि चतुर्यहीतवत्सु पञ्चग्रहीतमिच्छन्ति। तदयुक्तमदविहामाधिकारात्। तथाज्जतीः प्रकृत्य याज्यापुराऽनुवाक्यावतीषु
चतुरवत्तपञ्चावत्ते पञ्चावत्तं जमदश्नीनां चतुरवत्तमितरेषां गोजाणामिति सत्याषाढादिभिर्यक्रवचनाच। तस्याद्विहोभेषु चतुर्यहीत-

चोदनायां पञ्चावित्तना ऽपि चतुर्ग्यहीतमेव भवति न पञ्चग्रहीतम्। स्रग्निहाचे तु वचनाङ्गवति॥

श्रवद्यनमुषा श्रनुश्रृहीति पुरेाऽनुवाक्यां संप्रेष्यति। श्रवदायावदाय सुवेण प्रस्तरवर्हिः समज्य जुद्धपश्चता-वादाय दक्षिणातिकम्याश्राव्य प्रत्याश्राविते ऽमुं यजेति याज्यामिति सार्विचिकम्। ३।

श्रवद्यन्तवदाने प्रकान्त दत्यर्थः । जुङ्घासुपसीर्थं सेमाय पितमते उनु खधेति संप्रेथ्यतीति लिङ्गात्॥ श्राष्टाय भ्रुवां प्रस्तरवर्ष्ट्रिषी समनिता । याज्यां संप्रेथ्यतीत्यन्वयः । तद्थें हे।तारं संप्रेथ्यतीत्यर्थः॥

उत्तरार्धपूर्वार्धे ऽमये जुहाति । ४।

गतः॥

दक्षिणार्धपूर्वार्धे सामाय समं पूर्वेण । ५ । यत्र इतः पूर्वेणाक्रभागेन दक्षिणमिव चकुः सक्षेन समे। भवति

तत्र जुहाति॥

उभे ज्योतिषाति। ई।

उमे एते श्राइती मार्चियग्री जुहाति। न वन्यमाणाइतिव-इतार्चिषीत्यर्थः॥

पूर्वमाञ्चभागं प्रति सुचावात्ते न निद्धात्या स्विष्ट-कृतः। ७। श्राज्यभागं प्रति तत्काले । ततश्चात्तायामेव सुचि प्रक्षते प्रधाना-वदानदर्भनादनाज्यभागे ऽपि पश्चप्रायणीयादाविसन्काले सुचा-वादीयेते ॥

श्राज्यभागावन्तरेगेतरा श्राहुतीर्जुहे।ति। ८।

श्राज्यभागदेशयोर्भथ एवेतरा श्रद्विहामाङतीर्जुहोति न बहि-स्ताभ्याम्। श्रद्विहामाङतीनां तु देशो वच्छते॥

प्रत्याक्रम्य जुह्नामुपस्तीर्य मा भेर्मा संविक्या मा त्वा हिंसिषं मा ते तेजो ऽपक्रमीत्। भरतमुह्नरेम-नुषिच्वावदानानि ते प्रत्यवदास्यामि। नमस्ते श्रस्तु मा मा हिंसीरित्याग्नेयस्य पुरे। डाश्रस्य मध्यादङ्गुष्ठ-पर्वमाचमवदानं तिरीचीनमवद्यति। पूर्वार्धाह्वतीय-मनूचीनं चतुरवत्तिनः। पश्चार्धात्तृतीयं पच्चावत्तिनः। ६। श्रङ्गुष्ठपर्वाङ्गुष्ठस्थोत्तमं काष्डम्। तिरीचीनं तिरस्थीनं तिर्थियर-ङ्गुत्यङ्गुष्ठैरिति यावत्। श्रनूचीनं प्राचीनं प्रागायतेरङ्गुत्यङ्गुष्ठैर्दितीयं वतीयं चेत्यर्थः। तथोस्तु नावदानमन्त्रस्थादित्तरपादानद्रव्यामि-धायितात्तदेकताच। न चावदानदित्वे निवर्तते जात्यास्थायां बद्धवचनात्॥

असंभिन्दनांससंहिताम्थामङ्गुलीभ्यामङ्गुष्टेन च पुरेा-डाणस्यावद्यति । १० ।

दत्यष्टादशी कण्डिका।

सुवेगाञ्यसांनाय्ययाः। १।

त्रमंभिन्दन्वदानदेशावसंकिरन्। दयोरवदानदेशयोर्मध्ये कियांश्चिदेशः स्थाप्यत दत्यर्थः॥ मांससंहितास्थामनखसंहितास्थामङ्गुष्ठेन चानेन च सुवेणावद्यति। इस्तेनावद्यतीत्यविशेषचोदितौ सुवहस्तौ द्रवकिन्नियोहिवषोः सामर्थान्त्रधस्ते। तेन सांनाय्यविकारे ऽपि वपादौ हस्त दस्यते पुराडाश्चिकारे ऽपि यवाम्बादौ सुवः॥

श्रानुजावरस्य पूर्वाधान्प्रथममवदानमवदाय पूर्वाधे सुचे। निद्ध्यान्। मध्यादपरमवदाय पश्चाधे सुचे। २। यो उत्यतेजस्वात्समानजातीयानामनुगन्ता भवति स श्रानुजावरः प्रजापितिरिन्द्रमस्टजतानुजावरं देवानामित्यनुवाके तथावगमान्। तस्य चाग्रगमनं परीषाता उयं विधिः। दन्द्रो वे देवानामानुजावर श्रामीदिति प्रक्तत्यानुजावरस्य विधिसुक्षा स एवनमग्रं समानानां परिणयतीति फलामानादिश्वनो वे देवानामानुजावरौ पश्चेवाग्यं परिणयतीति प्रक्रत्य तावेवेनमग्रं परिणयत दति श्रवणाच । तसान्ताम्य एवायं कन्यः ॥

पूर्वप्रथमान्यवद्ये उच्चेष्ठिनेयस्य या वा गत-श्रीः स्थात्। ३।

चोष्ठा प्रथमाढा भार्था तस्याः पुत्रो चौष्ठिनेयः। तस्य प्रथमजस्य गतिश्रयस्य पूर्वार्धात्प्रथमान्यवदानान्यवदोदिति नैमित्तिका विधिः॥

अपरप्रथमानि कनिष्ठस्य कानिष्ठिनेयस्य ये। वानु-जावरे। ये। वा बुसूषेत्। ४। श्रवाद्य पत्तो नैमित्तिकः उत्तरौ काम्यौ मध्यमञ्च पूर्वेणानु-जावरकत्येन विकत्यते। कानिष्टिनेयो चौष्टिनेयेन व्याख्यातः। बुभ्दषेद्भवितुमिच्छेत् भृतिकाम इति यावत्॥

श्रथ यदि पुरोहितः पुरोधाकामा वा यजेत पूर्वा-धात्यथममवदानमवदाय पूर्वार्धे खुवा निधाय पूर्वार्धे ऽम्रेर्जुहुयात् । ५ ।

पौरेाहित्यं पुरेाधा । दितीयहतीययोरवदानयोर्निधानदेशावचना-दनियमः ॥

श्रवदानान्यभिघार्य यदवदानानि ते ऽवद्यन्विका-माकार्षमात्मनः। श्राच्येन प्रत्यनम्येनत्तत्त श्राप्यायतां पुनरिति इविः प्रत्यभिघार्याग्नये ऽनुब्रू ह्याग्नं यजेति संप्रैषौ। ई।

त्र्यादिति ग्रेषः॥ ननु सामान्यतः। प्रागेव विहितस्य याच्यानु-वाक्यासंप्रेषस्य पुनर्विधिः। किमर्थम्। केचिदाङः तत्र तावद-वद्यन्संप्रेय्यतीत्यवदानसमयानुवाक्यासंप्रेषविधिरङ्गविषयः प्रधानविष-यस्त्रयं प्रत्यभिघारणोत्तरकालविधानार्थं दति। तदयुक्तं तत्र सार्विकिमित्यनेन विरोधात् स्त्रिष्टक्रत्यभिघारणोत्तरकालं तदचन-विरोधादत्र च याच्यासंप्रेषोपादानवैय्य्यात्तस्य च क्रमार्थताया-मात्रावणप्रत्यात्रावणयोक्ष्वकर्षप्रमङ्गान्यन्त्रत्राह्मणस्त्रचिङ्गविरोधात्र॥ पुराडाग्रानामवदीयमानानामनुत्रृह्मीति। ऐन्द्रस्थावद्यन्त्र्यादिन्द्रायानु-त्रृह्मीति जुङ्गासुपस्तीर्यं सामाय प्रित्नमते उनु स्वधेति संप्रेय्यतीत्यादि। तथोपसीर्थ दित्तणस्य पुरे। डाशस्य पूर्वाधादवद्यना हा यये उनुबूही त्येव बौधायनः ॥ तसान्न युक्तः पूर्वे तक्रममनस्यः अन्यन्त मतम्। याज्यान् वाक्ययोर्मुर्धिलङ्गलादयये मूर्धन्वते अग्निं मूर्धन्वन्ति मा स्तां मंग्रेषावित्येवमर्थमदं वचनमिति । तदप्ययुक्तं यदायेयो उष्टाकपाल दत्युत्पन्तावश्रुतस्य गुणस्य देवताविश्रेषण्येन दुराशक्कलादितरयाज्य-भागयोरयये व्यन्ने उग्नये वधन्यत इति लिङ्गानुगुणदेवतादेश-प्रमङ्गाच ॥ तस्मात्पूर्वमसुद्धा अनुबूह्यमं यजेति मामान्यते। निर्दिष्टस्य देवतादेशनस्य विश्वेषतः प्रदर्शनमाचमेतदिति । नातीवाच क्रेष्टयमा-युक्षद्वित्तान्यः कित्रत्यं उप्यक्तित्व मंग्रेषविधः सा उपि किचिद्वेवता-प्रदर्शनार्थः किचित्रं प्रदर्शनस्य मंग्रेषविधः सा उपि किचिद्वेवता-प्रदर्शनार्थः किचित्रं प्रदर्शनस्य कित्रप्रदर्शनार्थः किचित्रं विकार-प्रदर्शनार्थः किचिद्वेकत्यप्रदर्शनार्थः किचिद्वेवत्वस्य प्रदर्शनार्थः किचिद्वेवत्य प्रदर्शनार्थः किचिद्वेवत्वस्य प्रदर्शनार्थः किचिद्वेवत्य द्वित्वस्य प्रदर्शनार्थः किचिद्वेवत्वस्य ।।

त्राञ्चं प्रश्वीत्यापिद्धदिवाप्रक्षिणन्हुत्वाञ्चेनान्वव-श्वीतयति। ७।

खुगातमाञ्चं प्रथमं सावधिलाग्नौ प्रास्तं पुरे। डाग्रमपिद्धदिव स्थगयन्त्रिव सुचा तं श्रप्रचिणज्ञहिंसन्झलाञ्चग्रेषमन्ववस्रावयति॥

श्राघारसंभेदेना हुतीः प्रतिपाद्यति । ८।

श्राचारव्यतिषङ्गदेशेनाज्जतीः प्रतिपादयति प्रवेशयतीत्यर्थः। श्रथ वा प्रतिपादयति प्रश्रमयति प्रथमाज्जतिं तत्र जुहातीत्यर्थः॥

खुच्यमाघारमभिजुहोति पूर्वीपूर्वी संहिताम्। १। एवं प्रतिपाद्य खुचाघारखोपरि पूर्वीपूर्वीमाइति परस्परसंस्रष्टां जुहाति। पूर्वशब्दो ऽच पूर्वे त्तरायां दिशि गौणो द्रष्टयः। अत एव वाच पूर्वविप्रतिषेधादैक व्यक्ताविमौ विधी द्रष्टयो॥ तथा सुच्यमाघारमभिजुहोति पूर्वे। पूर्वे। वेत्येव सत्याषाढभारदाजौ। बौधायनस्वाह सुच्यमाघारमभिजुद्धयादित्योपमन्यवे। मध्ये प्रदिच्णं मण्डलीकारमिति राथीतर दति॥

यं दिष्यात्तं व्यूषन्मनसाहृतीर्जुह्यात्।१०। यं दिब्यायजमानसं मनसा वृषन्तद्धिंसामभिष्यायित्रवर्थः॥

यदा वीताचिलें लायतीवा प्रिर शाहुती जुं होति। ११। खेलायतीति जिल्डो यल्ना इटि बात्ययेन परसीपदमीकारस्य चाकारः। यल्लुगन्नादा प्रमृद्धिश्व बात्ययेन कान्द्रस्तात्॥ यथा पुष्करपर्णे वातो भ्रतो उलेलायदिति। कालादिषु वा खेलेतिपाठो द्रष्ट्यः॥ यदा प्रान्ता चिरङ्गारेषु लेलीयमान दव विस्पूर्जत्य प्रिस्तदा जुहोती व्यर्थः। वक्त्यति च यदङ्गारेषु बावप्रान्तेषु खेलायदीव भातीति॥

श्राज्यहितरपांशुयाजः पौर्णमास्यामेव भवति वैष्ण-वे। ऽग्नीषामीयः प्राजापत्या वा। १२। बौधायनादिभिरमावास्वायामध्यपांशुयाजविधानात्तविरामार्थः पौ-र्णमास्वामेवेत्येवकारः॥

प्रधानमेवापांशु। १३।

उपां ग्रुयाजसमाख्याना कत्समन्त्रोपां ग्रुवे प्राप्ते वचनम् । प्रधानसेव देवता भिधान एव मन्त्रांश उपां ग्रुरन्यो यथाप्राप्त द्रव्यर्थः ॥

विष्णुं बुसूषन्यजेत। १४।

दत्येकानविंशी कण्डिका।

अमीषामौ भात्यवान्।१।

नित्ययोरेवानयोर्देवतयोः कामा वेदितयः नित्यवद्गे उनुक्रमणा-दन्यया तदीयर्थाच ॥

श्रामेयवदुत्तरैईविभिर्यथादेवतं प्रचरति। २।

समवदाय दे। हाभ्याम्। ३।

समवदाय सहावदाय दोहाभ्यां प्रचरित । देशकालकर्द्धदेवतैच्या-दिति भावः । तत्रोपस्तरणाभिघारणे श्रिप विभुवात्तन्त्रेण भवतः ॥

दभ्रो ऽवदाय श्रतस्थावद्यत्येतदा विपरीतम्। सर्वाणि द्रवाणि सुङ्मुखेन जुद्दे।ति। ४।

गताः ॥

सुवेण पार्वणौ होमौ॥ ऋषभं वाजिनं वयं पूर्णमासं यजामहे। स ना दे। हतां सुवीर्यं रायस्पोषं सहस्रिणम्। प्राणाय सुराधसे पूर्णमासाय स्वाहेति पौर्णमास्याम्॥ अमावास्या सुभगा सुग्रेवा धेनुरिव भूय आप्यायमाना। सा ना दे। हतां सुवीर्यं रायस्पोषं सहस्रिणम्। अपा-नाय सुराधसे ऽमावास्याये स्वाहेत्यमावास्यायाम्। पू। पर्वण्यो ऽच कर्मवचनः प्रकरणान्तद्देवतलाच होमधोः। ताभां हि दर्भपूर्णमासावेव कियमाणाविज्येते मन्त्रिक्तान्तेन विक्रतिषु न गच्छतः तच तथोः ससुदाययोरभावात्। कर्मणस्त्रप्रधिन-लात्फलनियमकर्ष्टमसुदायस्थानन्त्रयस्त्रद्वश्चनलादिति न्यायेन ससु- दायस्य चानतिदेश्यवात्पार्वणाविति वचनाच । तदुत्तं न्यायविद्भिः पार्वणयोस्वप्रवृत्तिः ममुदायार्थमंयोगात्तदभीज्या हीति॥

नारिष्ठान्होमाञ्जुहोति दश ते तत्वो यज्ञ यज्ञिया-स्ताः प्रीणातु यजमाना घतन। नारिष्ठयोः प्राशिष-मीडमाना देवानां दैव्ये धि यजमाना उन्दता असूत्॥ यं वां देवा अकल्पयनूजों भागं शतक्रत्त्। एतदां तेन प्रीणाति तेन तृष्यतमं इही॥ अहं देवानां सुक्रतामस्मि स्रोक्षे ममेदिमष्टं न मिथुभेवाति। अहं नारिष्ठावनुय-जामि विद्यान्यदाभ्यामिन्द्रो अद्धाङ्कागधेयम्॥ अद्रार-स्टङ्गवत देव सामास्मिन्यज्ञे मस्ता स्टुता नः। मा ना विद्दिभभामा अश्रत्तिमा ना विद्दृजना देष्या या। ई।

इति विंभी कण्डिका।

ब्रह्म प्रतिष्ठा मनते। ब्रह्म वाचे। ब्रह्म यज्ञानां हिवधामाञ्यस्य। श्रितिहत्तं कर्भणे। यच हीनं यज्ञः पर्वाणि प्रतिर्वेति कल्पयन्। स्वाहाङ्गताहृतिरेतु देवान्॥ सं ते मनता मनः सं प्राणे प्राणं दधामि ते सं व्याने समपानं दधामि ते। परिच्छ यजमाने। उद्यते। उम्रूच्चं न एधि दिपदे शंचतुष्यदे स्वाहेत्येतैः प्रतिमन्त्रम्। १।

नारिष्ठा नामोत्तरे होमा नारिष्ठदेवतायंबन्धाने तु खुचा कार्याः ॥
तत्र सं ते मनसा मन दत्यादि प्रदिष्टं यजुः षष्ठम्। सं प्राणे
प्राणमित्युकतुष्पदा सप्तमी। सं ते मनसा मन दत्यादिर्थयापठित एका मन्त्र दति केचिन्तेषां लृगचरपरिमाणविरे।धः कारकवैद्धयं च खाद्यथा मनसा मनः प्राणे प्राणमित्यादि ॥

रष उपहोमानां कालाे जनतरं वा प्रधानात्पाग्वा समिष्टयज्ञुषः।२।

यस्मिन्कर्मणुपहासाञ्चोद्यन्ते तचैते कालविकन्याः॥

जुन्नामुपस्तीर्य सर्वेषां इविषामुत्तराधीत्मक्रत्मक-त्स्वष्टक्षते व्यवति । दिः पञ्चावत्तिनः । ३ ।

उपांश्याजस्य वर्षनुप्तानि ग्रेषकार्थाणि तदर्थस्य चतुर्रहीतस्य ग्रेषाभावात्मर्वार्थवाच भ्रीवस्य। सहद्घुवाच्यादवद्यतीति वौधायनः। न चावदानमन्त्रः स्तिष्टकति प्रधानार्थवात्॥

दैवतसौविष्टक्षतै उचातुर्धाकार णिकाना मुत्तर मुत्तरं ज्यायः । ४।

ऋवदानमिति शेषः॥

दिर्भिघार्य न इविः प्रत्यभिघार्यति । ५ । श्रत एव प्रतिवेधाञ्ज्ञायते प्रत्यभिघारणं खिष्टहृद्र्धिमिति । तेन पद्मवदानेषु सौस्ये च चरौ निवर्तते ॥ अप्रये सिष्टकते ऽनुबृह्यमि सिष्टकतं यजेति संप्रैषी। उत्तरार्धपूर्वार्धे जुहेत्यसंसक्तामितराभिराहृतीभिः।ई।

संप्रैषविधिः प्रागेव व्याख्यातः॥

प्रत्याक्रम्य जुह्वामप त्रानीय वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साइसमुत्सं श्रतधारमेतम्। स नः पितरं पितामहं प्रपितामहं स्वर्गे लोके पिन्वमाना विभर्तु स्वाहेत्यन्तःपरिधि निनयति निनयति। ७।

प्रत्याक्रमणवचनं प्रत्याक्रम्यैव यथा निनयेन्न तु दचिणतः स्थित दति। नेचिन्तु पिटलिङ्गलान्मन्त्रस्य निनयने प्राचीनावीतमिन्क्रन्ति॥

द्रत्येकविंशी किष्डिका।

इति श्रीभद्दर्त्तप्रणीतायामापस्तम्बस्च च हत्ती स्वदीपिकायां षष्टः पटनः ।

इति दितीयः प्रसः॥

इडामेके पूर्व समामनन्ति प्राशिचमेके। १।

इडाम्रब्दो देवतावचनः तत्संबन्धाट्ट्ये कर्मणि च प्रयुच्यते । प्रामिच-मब्दो द्र्यवचनः तत्संबन्धात्कर्मणि । तदिह सामर्थ्यात्कर्मपरौ वेदि-तथा॥ तच प्रामिचपूर्वकच्यः स्वचक्रतेवानुक्रमिय्यते । यदा त्वितर-स्वदावदानेषु प्रामने चेडा पूर्वा भवति यथाभिधार्थेडां प्रामिचमव-चिति प्राम्येडां मार्जियवा प्रामिचं प्राम्नातीति॥

श्रामेयं पुरोडाणं प्राश्चं तिर्यश्चं वा विरुश्चाङ्गुष्ठे-ने।पमध्यमया चाङ्गुल्या व्यूह्म मध्यात्याणिचमवद्यति यवमाचं पिप्पलमाचं वाज्याया यवमाचादाव्याधा-कृत्यतामिदम्। मा रूरुपाम यज्ञस्य शुद्धं स्वष्टमिदं इविरिति। २।

विरुच्य मस्तकं भङ्का। उपमध्यमयानामिकया यूच्च त्रभ्यन्तरम-क्वुनी गमयिला। मध्यात् पुराेडाशाेदरात्। पिप्पन्तमाचं त्रीहि-प्रमाणमित्यर्थः। तथा चाइ भारदाजः प्राशिचं पिप्पन्तमाचमिति त्रीहिमाचं स्थादिति॥

एवमुत्तरस्यावद्यति । ३।

एवं विरोजनादिना विधिनावद्यति । तत्राविरुच्चोत्तरस्मादिति तु सत्याषाढभारदाजौ । तथा चरोर्ने प्राधिनमिति भारदाजः । न सांनाव्यात्प्राधित्रं पुरोडाग्राधिकारात् सर्वेभ्ये इविभ्यं दतीडायां विग्रेषवचनाच ॥

उपस्तीर्यं नाभिघारयत्येतदा विषरीतम्। ऋषि वेा-पस्तृणात्यभि च घारयति। ४।

श्रनातरत्तच कर्तव्यसुभयं वेत्यर्थः॥

अचैवास्य परिहर्णप्राणनमेके समामनन्ति। ५।

यदेडा पूर्वा यदा वा प्राणितं तथोर्भयोर्पि कल्पयोरवदानानन्त-रमेव वा प्राणित्रस्य परिहरणप्राणिने भवत इत्यर्थः ॥

इडापाच उपस्तीर्थ सर्वेभ्यो हिवर्भ्य इडां समवद्यित चतुरवत्तां पञ्चावत्तां वा। ई।

चतुरवन्तां पञ्चावन्तां वेत्यविश्रोषवचने ऽपि न पञ्चावन्तिनञ्चतुरवन्त-मिस्यते तस्य पञ्चावन्तं सर्वचेति नियमात् दिरभिघारयेत्पञ्चावन्तिन इति लिङ्गाच । विनिवेशविकस्यो वा प्रागुक्तव्यवस्थानुरोधेनास्त्रेयः ॥

मनुना दृष्टां घतपदीं मिचावरूणसमीरिताम्। दक्षि-णाधीदसंभिन्दन्ववद्याम्येकतामुखामित्याग्नेयस्य पुरोडा-श्रस्य दक्षिणाधीत्ययममवदानमवद्यति। ७।

गतः॥

संभेदाद्वितीयम्। ८।

यो अवदानदेशयोर्भध्ये स्थिता इविरंशः स संभेदस्तता दितीयमव-द्यति॥

पूर्वार्धाच यजमानभागमणुमिव दीर्घम्। ८।

श्रवद्यतीति मंबन्धः। दव देषदर्थे ॥

तमाज्येन संतर्ध भुवाया उपाहति। १०।

मंतर्ष समज्य ध्रुवाया उपोहित ध्रुवासमीपं गमयित । तत्रायेण ध्रुवामिति भारदाजवीधायनौ ॥

अपि वा दक्षिणार्धादवदाय यजमानभागमय संभे-दात्। ११।

दिचणार्धात्रयमिकावदानमवदाय तते। यजमानभागमवद्यति । ततः संभेदात् दितीयमिकावदानमित्यर्थः ॥

ग्वमुत्तरस्थावद्यति । १२।

एवं मनुना दृष्टामित्यादिना विधिनेत्त्तरस्य इविषः पुराेडाग्रस्थ सांनायस्य चावद्यति सर्वेभ्वा इविभ्वं दत्यधिकारात्॥

दति प्रथमा कण्डिका।

श्रभिघार्येडां होचे प्रदाय दक्षिणेन होतारमित-कामत्यनुत्मृजन्।१।

पञ्चावत्तायां लिडायां दिरभिघारणेन मंख्यामंपत्तिः दिरभिघार-यत्पञ्चावत्तिन दति लिङ्गात् । पञ्चार्धात्तृतीयं पञ्चावत्तायामिति तु मत्याषाढः । होत्रे प्रदायेडां तामनुसृजन्नेवातिकामिति होतुः पञ्चाद्रच्छति तदङ्गुखञ्चने प्राङ्मुखलार्थम् । तथा च मत्याषाढभा-रदाजौ दिचिणातिकम्य पञ्चात्पाङामीना हे।तुरङ्गुलिपर्वणी श्रन-कौति ॥

होतेडयाध्वर्यु परियह्णाति । २।

होता विडामादाय तयाध्वर्धुमितकामन्तं परिग्रहाति दिचणता ह्रवेडामन्तराध्वर्धुमात्मानं च करेातीत्वर्धः ॥

अपि वा प्राचीमिडामपेाच्च दक्षिणत आसीनः सुवेण हेातुरङ्गुलिपर्वणी अनिक्त । ३।

श्रिप वाध्वर्ध्हों दे दहामदला प्राचीमपाद्य खयं च पश्चाद्गला हातुर्दे चिणत उद्भुख श्रामीनसदङ्गु लिपर्वणी श्रनिक तत दडां ददातीत्यर्थः । पर्वणी प्रदेशिन्या उत्तमे द्रत्याश्वलायनः ॥

ऋपरमङ्क्ता पूर्वमेतदा विपरीतम्। ४।

गतः॥

् उपसृष्टोदकाय पुरस्तात्मत्यङ्कासीन दडाया हे।तु-ईस्ते ऽवान्तरेडामवद्यति । ५ । खपसृष्टोदकस्य हेातुईस्ते इडाते। ऽवानारेडामिडेकदेशमवद्धाती-त्यर्थः॥

त्रध्वर्युः प्रथममवदानमवद्यति स्वयं होतात्तरम् एतदा विपरीतम् । ६ ।

गतः ॥

चेपादुपस्तर्णाभिघारणे भवतः। ७। चेपात् इडागताञ्चचेपांत्॥

दिरभिघारयेत्यच्चावत्तिनः। उपह्नयमानामन्वारभेते अध्वर्युर्यजमानय । दैव्या अध्वर्यव उपह्नता इत्याभ-ज्ञायापह्नतः पश्चमानसानीत्यध्वर्युर्जपति। उपह्नता ऽयं यजमान इत्यभिज्ञायैतमेव मन्त्रं यजमानः। ८।

गताः॥

उपह्नतायामग्रेणाच्वनीयं ब्रह्मणे प्राणिचं परिच-रति। १।

ब्रह्मणे परिहर्ति तत्सकाशं नीता प्रयक्कतीत्वर्थः । प्रदर्शनिम्हमन्य-स्थापि प्रस्तरादेर्धज्ञाङ्गस्य । तचान्तरान्यने ऽप्यदोष दत्येके ॥

तिसान्प्राणिते हे।तावान्तरेडां प्राश्नाति वाचस्पतये त्वा हुतं प्राश्नामि सदस्पतये त्वा हुतं प्राश्नामीति। १०।

प्राणितायामिडे भागं जुषस्व ना जिन्व गा जिन्वा-वंतः। तस्यास्ते भिक्षवाणः स्याम सर्वात्मानः सर्वगणा इति यजमानपन्वमा इडां प्राण्य। ११।

दति दितीया किष्डिका।

वाग्यता श्रासत श्रा मार्जनात्। १।

वाग्यता श्रामते वाग्यता भवन्तीत्यर्थः ॥

मना ज्योतिर्जुषतामित्यद्भिरन्तर्वेदि प्रस्तरे मार्जिय-त्वामेयं पुराडाणं चतुर्धाकत्वा वर्हिषदं करोति वर्हिषदं वा कत्वा चतुर्धाकरोति । २।

मनो ज्येतिरिति ष्ट्रह्स्यतिवत्या मार्जनं तस्याः प्रकरणपाठात्। श्रन्तर्वेदीति वचनं वेदिस्य एव प्रस्तरे मार्जनं यथा स्थात् मा स्टत्प-स्तरमादाय बहिरिति। मार्जनिमिति च इस्ते ऽपामासेचनसुच्यते। तदेव श्रिरस्थानयनसहितमिति केचित्। तद्युक्तं श्रिश्चहोचान्ते मार्ज-यते श्रिरस्थप श्रानयत इति प्रथात्रिधानात्। तथा श्रञ्जलिमन्त-धायाप श्रासेचयते तन्मार्जनिमत्येवाश्वलायनः॥ बर्हिषदं स्तीर्णे वर्हिष सन्तर्म। चतुर्धाकरणमाग्रेयस्थैवेस्यते नान्यस्य एवसुत्तरमित्य-वचनात्। तेनोत्तरिवकाराणामिप न भवति। तच चतुर्धाकरणं चरेार्नं विद्यत इति भारदाजः॥

तं यजमाना व्यादिशतीदं ब्रह्मण इदं होतुरिद-मध्वर्थीरिदमग्नीध इति। ३।

तं चतुर्धाक्ततं व्यादिशति विविधमादिशति ददं ब्रह्मण ददं होतु-रिति॥

अग्रीत्रयमान्हे। तप्रथमान्वा । ४।

दरमग्रीध ददं ब्रह्मण दत्यग्रीत्रथमानृत्विजा भागित्वेनादिश्रतीत्यर्थः। तथा हेात्रथमानिति॥

द्दं यजमानस्येत्यध्वर्युर्यजमानभागं निर्दिश्य स्थवि-ष्ठमग्नीधे षडवत्तं संपादयति । ५ ।

खितिहो भागो यथाग्रीधः खात्तया पूर्वमेव बादिख तमग्रीधे प्रथमाय प्रयक्तव्यवनं संपादयति । कथमिव संपादयति ॥

सक्यदुपस्तीर्यं दिराद्धदुपस्तीर्यं दिर्मिघारयति। ६। श्रामीप्रक्षे प्रथमं मक्षदुपसीर्यं ततस्तद्भागं देधाद्यला एकमवधाय पुनरूपसीर्यापरमाधाय दिर्मिघारयतीत्यर्थः ॥

श्रीप वा दिरुपस्तृणाति दिराद्धाति दिरिभघार-यति। ७।

श्रयवा प्रथममेव दिरूपसीर्य ततो दिराधाय दिरभिघारयति॥

अग्नेराग्नीभ्रमस्यग्नेः शामिचमित नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीरित्याग्नीभ्रो भक्षयति । ८।

गतः ॥

वेदेन ब्रह्मयजमानभागा परिहरति। १।

वेदेन इला यथाखानमामीनाभ्यां प्रयक्ति॥

पृथक् पाचाभ्यामितर्याः । १०।

भागौ परिहरतीति शेषः। वेदादत्येन पाचेण हेातुभागं तता उन्येन चात्मन दत्यर्थः॥

पृथियै भागा ऽसीति होता भक्षयत्यन्तरिक्षस्य भागा उसीत्यध्वर्युर्दिवा भागा उसीति ब्रह्मा । ११।

ब्रह्मणः खकाल एव भचणम्॥

दक्षिणामावन्वाहार्यं महान्तमपरिमितमाद्नं पचित 1851

श्रवाहार्थी दिल्लार्थ श्रोदनः। तं महान्तं पचित यथिनिग्धः पर्वाप्तो भवति। तचापरिमितमिति प्रखादिना तण्डुलपरिमाण-प्रतिषेधः ॥

श्चीरे भवतीत्येके। १३।

गतः॥

तमभिघार्यानभिघार्य वादास्यान्तर्वेद्यासाद्य। १४।

दति हतीया कण्डिका।

दक्षिणसङ्घ उपहर्तवा इति संप्रेष्यति। १।

यजमानं मंप्रेव्यति द्विणतः स्थितेभ्य ऋतिभ्यो द्विणा तयो-पहर्तयोति॥

ये ब्राह्मणा उत्तरतस्तान्यजमान त्राह दक्षिणत एतेति। २।

ये ऽध्वर्थादय उत्तरतः स्थितासानाह । स्थित एव तु ब्रह्मा दिवणत दिति ॥

तेभ्यो ज्वाहार्यं ददाति ब्राह्मणा अयं व स्रोदन इति। ३।

तेभ्यश्रुतुर्भी दित्तणसङ्घी ददाति ॥

प्रतियहीत उत्तरतः परीतेति संपेष्यति । ४।

तैर्द्विणां प्रतिग्रहीयवित्यादिविधिना प्रतिग्रहीत त्रोदने उत्तरत त्रागतान्मंप्रेयिति यजमान इति भेषः परीतेति वचनात्॥

ह्विः श्रेषानुदास्यापिसृज्योत्सुके ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः समिधमाधायाग्रीत्परिधींश्वाग्निं च सक्तसक्रतसंसृड्ढीति संप्रेष्यति । पू ।

ये पूर्वमुख्मुके उद्गृहे ते प्रत्यूच्य मंप्रेयति। ब्रह्मन्प्रस्थाम्याम दत्यनूयाजार्थे प्रतिपद्यामहे तद्ये प्रमुहीति। श्रग्नीत्वभपि समिध-माधाय संस्टुहीति॥ अनुज्ञाता ब्रह्मणामीध्रः समिधमाद्धात्येषा ते अमे समित्तया वर्धस्व चा च प्यायस्व वर्धतां च ते यज्ञ-पतिरा च प्यायतां वर्धिषीमहि च वयमा च प्या-यिषीमहि स्वाहेति। ई।

नन्वामन्विधिताध्यर्थरेव ब्रह्मणायनुज्ञातय श्रों प्रतिष्ठेति तत्कथ-मुच्यते श्रनुज्ञातो ब्रह्मणाग्नीश्र दति । श्रूयतामध्यर्थणा तावस-स्थास्थाम दति बद्धवचनात् । सर्वेलिंगर्थमामन्त्रणमुन्नं ब्रह्मणायों प्रतिष्ठेति । बद्धवचनार्थेनैकवचनेन सर्वार्थ एव प्रसवः कृतः तेनाग्नी-श्रस्थापि श्रनुज्ञातलात् । युन्तसेव तथा वन्तुम् । श्रथवानूयाज-प्रक्रमार्थमां प्रतिष्ठेत्याग्नीश्रस्वैवानुज्ञा यथाहाश्वलायनः श्रों प्रतिष्ठेति समिध्मनुजानीयादिति ॥

पूर्ववत्परिधीन्सक्तसक्तसं मृज्या से वाजजिदाजं त्वा सस्त्वां सं वाजं जिगिवां सं वाजिनं वाजजितं वाज-जित्याये संमाज्य्यीसमन्तादमन्त्राद्यायेति सकदिसं प्राच्यम् । ७।

गतः॥

इधासंनद्दनान्यद्भिः संस्पर्ध्य या सूतानामधिपती रुद्रस्तन्तिचरो ह्या। पश्चनस्नाकं मा हिंसीरेतदस्तु हुतं तव स्वाहेत्यभी प्रहरत्युत्करे वा न्यस्यति श्रालायां बलजायां परोगाष्ठे परोगव्यूती वा। ८। प्रालाग्निपाला। बलजा धान्यराप्तिः वंप्रवस्थनार्था रज्जुरित्येके।
परे गोष्ठाद्यो देशः स परेगगेष्ठः। परे ज्ञाब्दवत्समासः परप्रव्दस्य
च परेभावा द्रष्ट्यः। एवं परेगग्व्यूतिरिति। ग्व्यूतिर्गामार्गः।
गोस्थानाद्गोमार्गादा अन्यच यच कचिद्यस्थतीत्यर्थः॥ तथा च
बाह्मणं यद्येनानि पप्रवे। ऽभितिष्ठेयुनं तत्पारुभ्यः कमिति।
मन्त्रवर्णस्य भवति प्रपूर्वसाकं मा हिंसीरिति॥

दित चतुर्शी कण्डिका । दित प्रथमः पटलः॥

श्रीपशृतं जुह्वामानीय जुह्मपश्चतावादाय दक्षिणा सक्तद्रतिकान्तो ऽग्रेणाघारसंभेदं प्रतीचस्त्रीननूयाजान्य-जत्याश्रावमाश्रावं प्रत्याश्राविते देवान्यजेति प्रथमं संप्रेष्ठाति। यज यजेतीतरौ। १।

याख्याता ऽयं प्रयाजग्रयेन । श्रत्र तु देवान्यजेति सर्वानूयाजार्थः प्रयमः संप्रैषः प्रातिखिकौ लितरो । तेनान्तरयोर्द्धयजलं बाद्धयम्। प्रयोजनं च पश्रो दर्शययामः ॥

पूर्वार्धे प्रथमं समिधि जुहाति मध्ये दितीयं प्राच-मुत्तमं संख्यापयन्तितरावनुसंभिद्य । २ ।

त्रवेणाचारसंभेदं यो देशस्य पूर्वभागे प्रथममनुयाजं समिधि जुहाति मध्यदेशे दितीयम्। ततः पञ्चादुत्तममारभ्य प्राञ्चमप- प्रत्याक्रम्यायतने सुचौ साद्यित्वा वाजवतीभ्यां व्यूहित। ३।

वाजवतीभ्यां वच्चमाणाभ्यां यूइति विविधं गमयित सुचौ। तत्र दितीयस्या वाजवतीलोपचारः प्राणस्टदस्ययमसाइचर्याट्टस्यः। तदेवं वाजवतीभ्यां यूहतीति कर्मविधित्राह्मणसुदाइतं तदेव व्याचर्षे॥

वाजस्य मा प्रसवेनेति दक्षिणेन इस्तेनेत्तानेन सप्रस्तरां जुङ्कमुचच्छित। अथा सप्रतानिति सर्थे-नापभृतं नियच्छिति। ४।

नियक्ति निग्टहाति ॥

उद्गाभं चेति जुह्ममुद्यच्छति नियाभं चेत्युपभृतं नियच्छति । ५ ।

भ्रत्रोभयं दत्तिणेन हस्तेन मयाग्रहणाद्परि पुनःस्यग्रहणाच ॥

ब्रह्म देवा अवीरधनिति प्राचीं जुद्धं प्रोहित। ई।

गत: ॥

अया सपत्नानिति सब्येनापभृतं प्रतीचीं बहिवेदि निरसित्वा पे। ख्यैनामभ्युदाहृत्य जुह्वा परिधीननित्त वसुभ्यस्वेति मध्यमं रुद्रेभ्यस्वेति दक्षिणमादित्येभ्यस्वे-त्युत्तरम्। ७।

जङ्काञ्चलेपेन । सर्वाञ्चनासंभवात्परिध्वेकदेशानामञ्जनम ॥

न प्रस्तरे जुद्धं सादयति। ८।

वेद्यामेव बहिः प्रस्तरात्सादयित ॥

संजानायां द्यावापृथिवी मिनावर्गी त्वा दृष्या-वतामिति विध्तीभ्यां प्रस्तरमपादाय वर्हिष विधती अपिसच्य सुक्षु प्रस्तरमनिक । १।

गत: ॥

इति पञ्चमी कण्डिका।

श्रक्तं रिहाणा इति जुह्वामयम्। प्रजां यानिमि-त्युपस्ति मध्यम्। आप्यायन्तामाप श्रीषध्य इति भ्रवायां मूलम्। एवं चिः।१।

एवं चिरिति वचनात्ममन्त्रकछाष्ट्रिः॥

श्रीप वा दिव्यङ्क्तेति जुह्वामग्रम्। श्रन्तिरिश्चे ऽङ्क्तेत्युपभृति मध्यम्। पृथिव्यामङ्क्तेति भ्रुवायां मूलम्। २।
मन्त्रमाने विकल्यः॥

एवं पुनः। ३।

एवं चिरित्यर्थः ॥

श्रथापरम्। पृथियौ त्वेति भ्रवायां मूलमन्तरिक्षाय त्वेत्युपश्रति मध्यं दिवे त्वेति जुह्वामग्रम्। ४। गतः॥

श्रायुषे त्वेत्यक्तस्य तृणमपादाय प्रज्ञातं निधाय दक्षिणोत्तराभ्यां पाणीभ्यां प्रस्तरं यहीत्वा जुह्वां प्रतिष्ठा-प्यासीन श्राश्राव्य प्रत्याश्राविते संपेष्यतीषिता दैव्या होतारा भद्रवाच्याय प्रेषिता मानुषः स्रक्तवाकाय स्रक्ता ब्रहीति। प्र।

श्रतस्य त्यां श्रतस्य प्रसारस्य मंबित्य त्याम् । दिन्निणोत्तराभ्यां दिन्निण उत्तरः स्व्यादुपरि ययोस्तो तथोती । पाणीभ्यामिति दीर्घपाठः प्रामादिकः ॥

अनुच्यमाने स्क्रावाके मरुतां पृषतय खेति सह शाखया प्रस्तरमाहवनीये प्रहरति। ई।

स्तवाका नामेष्टदेवतानुकीर्तनार्थ ददं द्यावाष्ट्रियवी दत्यनुवाकस्तद-

नुवचनकाले प्रस्तरं प्रहरति । शाखा चेदस्ति सापि तेन सह प्रहर्तथे-त्यर्थः । सा लपविचा प्रद्वियते ॥

न खाहाकराति। ७।

मस्तां पृषतय खेति मन्ते खाद्दाकारं न करोति नन्वजुद्देतिता-देवाप्राप्ते खाद्दाकारे किं प्रतिष्ठेषेन । सत्यं न प्राप्तस्त्रयापि परम-तेनाप्रक्षितः प्रतिषिध्यते । एतद्धि मतं जैमिनीयानां श्रांख याग-विधिः स्नतवाकेन प्रसरं प्रदर्तीति तत्र याज्याखानीयः स्नतवाकः प्रस्तरो द्रयं मान्तविधियो देवताः प्रदर्तिश्च यजत्यर्थे दति । प्रस्तरप्रतिपत्तेस्त कालविधिरिति स्वत्रकते ऽभिप्रायः। श्रत एवेकि-मनुष्यमाने स्नतवाक दति तस्माद्यकः प्रतिषेधः॥

न विधूनेति नावधूनेति न विश्विपति न प्रमार्षि न प्रतिमार्षि नानुमार्षि नेद्चं प्रहरेत्। ८।

जुङ्घा प्रस्तरं प्रहरत्न विधूने।ति न चालयति । नावधूने।ति नावाचीनं कम्पयति । इतरेषां चतुणां पूर्ववद्याख्या । ने।दञ्चं नीदगग्रम् ॥

तिर्यञ्चं इस्तं धारयन्कर्षन्तिवाहवनीये प्रहरति। १।

दिवणं इस्तं तिर्यञ्चमधस्तादुत्ताने।दङ्मुखाङ्गुखिकं जिह्यं धारयसृष्टिनेव सह कर्षित्रव प्रने:प्रने: प्रहरति। तथा जिह्यमिव इस्तं धारयनिन्योव सत्याषाढभारदाजो। खयं च वच्यति न्यञ्चं इस्तं पर्यावर्तयनिनिति॥

न प्रतिशृणातीत्युक्तम्। १०।

न प्रतिग्रहणातीत्यादित्राह्मणे यदुकं नियमजातं तद्यनुमंधातव्यमि त्यर्थः । न प्रतिग्रहणाति यथा प्रसरप्रमर्दिता अङ्गाराः प्रतिश्रीणां न भवन्ति तथा प्रहरतीत्यर्थः । तथोपरीव प्रहरतीति निय्क्ति नात्यग्रं प्रहरेदित्यादि द्रष्ट्यम् । नात्यग्रमिति यथाग्रिमतीत्याग्रं गतं न भवति तथेत्यर्थः ॥

प्रथयित्वा प्रहरेशं कामयेत स्थस्य जायेतेति । ११।

न प्रथयितव्य इति भावः॥

श्राभीः प्रति प्रस्तरमवस्त्रति । १२।

दति षष्टी कण्डिका।

न्यचं इस्तं पर्यावर्तयन् । १।

श्राभीः प्रति श्राभिषः प्रति होतुः श्राभीर्वचनकाल दत्यर्थः । ऋव-स्निति विस्त्रति । कथम् । यथोक्तप्रकार्धतं हस्तं द्विणं प्रसार्थे प्रसारस्थोपरि न्यञ्चं पर्यावर्तयन् ॥

अभी हमयेति संप्रेष्यति। २।

प्रस्तरमधिं गमयेति मंप्रैषार्थः ॥

चिरञ्जिनाग्नीभ्रो ऽविषञ्चं प्रस्तरमूर्ध्वमुखौति रेाहि-तेन त्वाग्निदेवतां गमयत्वित्येतैः प्रतिमन्त्रम् । ३ ।

त्रविख्य संवेताऽयं प्रस्तरमूर्ध्वसुद्याति । यथाद्यतः सर्वा ऽप्तिं गमितः स्वात्तयोद्यम्य प्रहरतीत्यर्थः यदेतैः प्रस्तरं प्रहरतीति खुतेः । स्वयं च वच्यत्यग्रीधा प्रस्तरं प्रहियमाणमिति ॥

अधैनमाहामीभ्रो ऽनुप्रहरेति। ४।

अन्प्रहरेति का ऽर्घसमेव व्यनित ॥

यत्प्रस्तरानृगमपानं तदनुप्रहरति स्वगा तनुभ्य इति । ५ ।

श्रध्वर्युरिति शेषः ॥

एतदैतदिति चिरङ्गुल्या निर्दिग्याग्निमभिमन्त्रयत त्रायुष्पा त्रग्ने उस्यायुमें पाचीति । ई ।

एतदित्यङ्ग्बा तदेव वर्णं निर्दिश्य दर्शयिना ॥

भुवासीत्यन्तर्वेदि पृथिवीमभिस्याति। ७।

गतः ॥

अधैनमाहामीधः संवद्खेति। ८।

के। ऽयं मंबादे। नाम । तदेव दर्शयति ॥

त्रगानग्नीदित्यध्वर्धुराह। त्रगन्तित्याग्नीधः। त्रावयै-त्यध्वर्युः। श्रीषडित्याग्नीधः। ८। अग्रीत्मसरः किमग्रिमगानिति प्रश्नः। तथागनित्युत्तरम्॥

मध्यमं परिधिमन्वारभ्य संप्रेष्यति खगा दैव्याहे।-त्रभ्यः खिस्तर्मानुषेभ्यः श्रंयोर्बूहीति । १० । गतः ॥

श्रनुच्यमाने श्रंयुवाक श्राहवनीये परिधीन्प्रहर्गत । ११।

अनुच्यमान इति पूर्ववत् ॥

यं परिधिं पर्यथत्या इति मध्यमम्। यज्ञस्य पाष्ट्र उपसमितमितीतरौ।१२।

युगपदितरयोः प्रहरणं समितमिति चिङ्गात्॥

उत्तरार्ध्यस्यायमङ्गारेषूपेाइति । १३ । उपाइति उपगूर्वति ॥

यजमानं प्रयतेति परिधीनभिमन्य जुह्वामुपभ्रते। इप्रमवधाय संस्रावभागा इति संस्रावेणाभिजुहोति। १८। संस्रावहामः परिधाङ्गं तदिभिहोमलात् प्रहृत्य परिधीञ्जहोतीति वाजिनब्राह्मणस्य परिधीनप्रहृत्य संस्रावानं कलेति वाजरणाच। श्रते। उमे। निवर्तते प्रायणीयायाम्॥

अचैवर्त्विजा इविःश्रेषान्भक्षयन्ति । १५ ।

श्रक्षिन्काले भवयन्ति नातः पुरस्तात्परस्तादा ॥

दति सप्तमौ कण्डिका। दति दितीयः पटनः॥ त्राज्यनेपान्प्रश्चान्य समुवे जुद्धपश्चतावध्वर्धरादत्ते वेदं होता स्म्यमाज्यस्थानीमुदकमण्डनुं चाम्रीअः।१। गताः॥

त्रामीभ्रप्रथमाः पत्नीः संयाज्यिष्यन्तः प्रत्यन्ते। यन्ति।२।

पत्नीः संयाजयिक्षन्तः नात्यथा। त्रतः पित्र्यायामपत्नीसंयाजायां न गक्कन्ति । गक्कत्येवाध्वर्युः कर्मान्तरार्थम् ॥

अग्रेण गार्चपत्यं दक्षिणेनाध्वर्युः प्रतिपद्यत उत्तरे-णेतरी। ३।

प्रतिपद्यते गच्छति ॥

अग्नेवीमपन्नयहस्य सदिस सादयामीति कस्तम्भां सुची सादियत्वा धुरि धुर्ये पातिमिति युगधुराः प्रोहित । ४ ।

कं शकटं तद्यन सम्यते सा कस्तमी । पत्रादी तु सुग्वझ्ने वां सुन्निनी धन्तं पार्तामत्येषां बद्धवदूदः न धुर्थावित्यस्य दंपत्यभिधा-नात्। तथा च ब्राह्मणं धुरि धुर्या पार्तामत्याद जायापत्योगीपी-थायेति मन्त्रस्य भवति यज्ञस्य युक्ती धुर्थावस्त्रतामिति ॥

यदि पात्या निर्वपेदेताभ्यामेव यजुर्भ्यां स्पर्धे सुचौ साद्येत्। ५।

यदि पानीता निर्वापसदा दाभ्यामि यनुभी स्को सुनावासाद-येत्। यदापि सुवाभ्यां पत्नीः संयाजिययिन्ति तदापि नियतं सुनी-न्यनं सादनं च नित्यवदेव विधानात्। त्रत एवापत्नीसंयाजार्थलम-प्यनयोः स्वितं भवति। तेन पित्रायामिष क्रियते॥

सुग्भ्यां सुवाभ्यां वा पत्नीः संयाजयन्ति । ई ।

ताम्यामेव सुग्भ्यां यजन्तीत्येकः कन्यः तत्स्वानीयाभ्यामागन्तुकाभ्यां सुवाभ्यामिति दितीयः। ग्रहणार्थस्य सुवः सर्वच नित्यः तच जुह्र-स्वानीयः सुवः प्रयुविन्नः सामर्थात्॥

वेदमुपभ्रतं कत्वा जुद्धा सुवेग चेत्येके। ७।

सुवेणेति ग्रहणार्थसीव सुवस्थानुवादः। वेदसुपस्तः स्थाने क्वला यथा पूर्वे जुक्रा सुवेण चेत्यर्थः। सुवेग ऽपि कश्चिदागन्तुर्जुक्रा सह धार्यत इत्यन्ये॥

अपरेण गार्हपत्यमूर्धज्ञव आसीना ध्वानेनापांशु वा पत्नीः संयाजयन्ति । ८ ।

श्रव खरवाञ्चनयोः प्रयगुपनिधाः स ध्वनिर्धानः । सुखप्रयत्नवान-निमयक्षणब्दप्रयोगः उपांग्रः । श्रनयोश्च कुष्टेन शेष इति कुष्ट-खरापवादार्थे वचनम् । पत्नीरिति वच्छमाणा देवताः समाचष्टे देवपत्नीसंबन्धात् ॥

्रदक्षिणा प्र्वर्युहत्तर श्रामीधो मध्य होता। १। गतः॥ त्राज्येन सेामत्वष्टाराविष्टा जाघन्या पत्नीः संयाज-यन्त्याज्यस्य वा यथाग्रहीतेन । १०।

यज्ञियस्य प्रमोर्जाघत्या पुच्छेन सौितिकेन देवानां पत्नीः संया-जयिना। त्राज्यसैव वा ययाग्टहीतेन यथा यस्य ग्रहणसुकं तथा चतुरवत्तेन पञ्चावत्तेन वेत्यर्थः॥

सोमायानुबृहि सोमं यजेति संप्रैपावृत्तरार्धे जु-होति।११।

वाखातः प्राक्॥

एवमितरांस्वष्टारम्। १२।

दत्यष्टमी किष्डिका।

देवानां पत्नीरमिं यहपतिमिति। १।

एतानष्येवं याच्यानुवाक्याप्रैषे रत्तरार्धे यजतीत्यर्थः॥

दक्षिणतस्त्वष्टारमुत्तरता वा मध्ये ऽिमं ग्रहपतिम्।२। दिचणतः चेामखोत्तरता वा लष्टारं यज्ञत्युत्तरार्ध एव । तथार्मधे ऽिमं ग्रहपतिमित्यर्थः ॥

श्राहवनीयतः परिश्रिते देवपत्नीरपरिश्रिते वा । ३। यथाइवनीयो न दृश्यते तथा परिश्रिते प्रच्छादिते गार्हपत्य द्रत्यर्थः ॥ राकां पुचकामा यजेत सिनीवालीं पशुकामः कुई पुष्टिकामः । ४।

नामानि त्रीखेतानि न पत्नीपभंयाजाः किं तु तत्कालभावीनि काम्यानि यागान्तराणि । कुतः । पूर्वत्र सेामादीनां परिगणना-चत्वारः पत्नीमंयाजा दति श्रुतेश्व । तेनेषां नेात्तरार्धादिनियमः॥

नित्यवदेवें समामनन्ति। ५।

नित्यवद्यया नित्यं तथा कामे। पवन्धरहितमित्यर्थः । नित्यपचे विकृताविप गच्छन्ति ॥

पुरस्ताहेवपत्नीभ्य एता एके समामनन्ति। उपरि-ष्टादा। ई।

दावेतौ यागकालौ राकादीनामुभययाष्यासानात्॥

पूर्ववद्वोतुरङ्गुलिपर्वणी अङ्गीपस्पृष्टोदकाय हेातुईस्ते चतुर आज्यविन्दूनिडामवद्यति षडग्नीधः । ७ ।

उपसृष्टोदकायेति पूर्ववत् ॥

उपह्रयमानामन्वार्भन्ते ऽध्वर्युराग्नीधः पत्नी च।८। गतः॥

उपद्भतां प्राक्षीता हे।तामीध्रयः। ८ । उभौ सांसां हस्लो प्राक्षीतः॥ श्रव सुवेग संपत्नीयं जुहोति पत्यामन्वार आयां सं पत्नी पत्या सुकतेन गच्छतां यज्ञस्य युक्ती धुर्यावसूताम्। संजानानौ विजहतामरातीर्दिवि ज्योतिर जरमार भेतां स्वाहेति। १०।

श्रव श्रिसिन्काले। मं पत्नीति मन्त्राचरमंबन्धात्मंपत्नीय रति होम-नाम। श्रव्वारञ्चायामिति कर्तरि निष्ठा। न चानालभुकायां होमनिष्टत्तिः श्रङ्गनिष्टत्या प्रधानस्थानिष्टत्तेः॥

पुरस्ताइवपत्नीभ्य एतामेके समामनन्युपरिष्टादा। उपरिष्टादा पिष्टलेपफलीकरणहे। माभ्याम्। ११।

चयो अमी कालविकल्याः पूर्वेण सह चलारः तत्र पत्नीसंयाजाना-मपि पिष्टलेपकलीकरणहे। मबल्काले। पलवणमाचलात् । न तदङ्गमयं होमः । तेन पित्र्यायामपि क्रियते ॥

दक्षिणामाविधाप्रवश्वनान्यभ्याधाय पिष्टलेपफलीक-रणहोमी जुहोति। १२।

पिष्टलेपसंगुको होमः पिष्टलेपहोमः तथा फलीकरणहोमः। तो चाज्यामिचादितन्त्रेव्यर्थले।पान्तिवर्तते पिष्टलेपफलीकरणप्रतिपन्धर्थन्वात्। पिष्टलेपहोमस्त न नेवलं तत्प्रतिपन्धर्थः किं तु विपुड्ढोमा-दिवदुलूखलादिश्चिष्टपिष्टावयवादिप्रतिपादनार्थं च मन्हलिङ्गात्। तेन पश्चादिषु पिष्टलेपाभावे ऽपि श्राज्येन नेवलेन कार्यः॥ तथा

चतुर्य्हीतं प्रक्रत्याह बौधायनः ऋन्वाहार्थपचने प्रायश्चित्तं जुहोत्यु-लूखते सुसल दति। भारदाजञ्चाह श्राज्येनैव पिष्टलेपं जुहोतीति॥ तत्र चाश्चिषेष यचराविति मन्त्रमूहति॥

दति नवमी किण्डिका।

पालीकरणहे।मं पूर्वमेतदा विपरीतम्। चतुर्गृहीत श्राज्ये पालीकरणाने।प्यामे ऽद्याया ऽणीततना इति जुहोति। एवं पिष्टलेपानुलूखले मुसले यच श्रूपं श्राणि-श्रेष दषदि यत्कपाले। श्रवपुषे। विप्रुषः संयजामि विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम्। यज्ञे या विप्रुषः सन्ति बह्वीरमौताः सर्वाः स्विष्टाः सुहुता जुहोमि स्वाहेति।१। गताः॥

या सरस्वती विश्राभगीना तस्यै स्वाहा या सरस्वती वेशभगीना तस्यै स्वाहेन्द्रोपानस्यकेहमनसे। वेशान्कुरु सुमनसः सजातान्स्वाहेति दक्षिणाग्नौ प्रतिमन्त्रं जुहोति। २।

पुनर्विणाभिग्रहणं विख्यष्टार्थम् ॥

्वेदो ऽसोति वेदं होता पत्था उपस्थे चिः प्रास्थ-ति। इ। है। त्रस्था त्रोपदेशो ब्राह्मणानुसारात्॥ उपस्थो ऽद्धः। प्रास्थिति चि-पति। प्रतिप्रासनं सन्त्रस्थाद्यन्तिः क्रियते क्रियान्तरेण व्यवायात्। पत्नीसंस्कारश्यायं विन्दते प्रजासिति चिङ्गात्। तेन प्रतिपिति प्रास्थिति॥

निर्दिषनं निर्रातिं नुदेतीतरा प्रास्तंप्रास्तं प्रति-निर्स्थति। ४।

प्रतिनिरस्थित प्रतिचिपति॥

तन्तुं तन्विन्ति वेदं होता गाईपत्यात्प्रवस्य संतत-माइवनीयात्स्तृणात्या वा वेदेः। ५।

त्राङ् उभयच मर्यादायाम् । वेदं विस्रख सृणाति ॥

इमं विष्यामीति पत्नी याक्तपाशं विमुच्चते । ई ।

गतः॥

तस्याः संयोक्ते ज्ञाली पूर्णपाचमानयनि । ७।

पात्रपूर्णसुदकं पूर्णपात्रं तक्तृष्णीसानदति । पत्थनेकले चाद्यतिः पूर्ववत् ॥

समायुषा सं प्रजयेत्यानीयमाने जपति । ८ । मन्त्रविङ्गादयं प्रजीमन्त्रः ॥

निनीय सुखं विख्ज्योत्तिष्ठति पृष्टिमती प्रमुमती प्रजावती गृहमेथिनी स्यासमिति। १। तदुदकं भूमो निनीयार्द्रेण इस्तेन मुखं विम्छन्य मन्त्रेणोत्तिष्ठति॥
दिति दशमी किष्डिका।
दिति हिनीयः पटनः॥

यथेतमाइवनीयं गत्वा जुह्वा सुवेगा वा सर्वप्राय-श्वित्तानि जुहोति। १।

यथेतं येन मार्गेण पश्चाद्गतः तेन प्रत्यागत्य दर्भपूर्णमासयोरिव-ज्ञातदोषनिर्धाताथानि प्रायश्चित्तानि जुहेत्याज्यस्थास्था आज्येन दर्विहामलात् । तच दर्भितमेव प्राक् । तथाज्यस्थास्थाः सर्वप्राय-श्चित्तानीत्येव कस्यान्तरकाराः ॥

ब्रह्म प्रतिष्ठा मनस इत्येषा॥ आश्रावितमत्याश्रा-वितं वषट्कतमत्यनूक्तं च यज्ञे। अतिरिक्तं कर्मणा यच हीनं यज्ञः पर्वाणि प्रतिरचेति कल्पयन्। स्वाहाकताहृतिरेतु देवान्॥ यद्दो देवा अतिपाद्यानि वाचा चित्रयतं देवहेडनम्। अराया असाँ अभि-दुच्छुनायते ज्याचासम्बद्धतक्तं निधेतन॥ ततं म आप-स्तदु तायते पुनः स्वादिष्ठा धीतिरुच्याय शस्यते। अयं समुद्र उत विश्वभेषजः स्वाहाक्तस्य सम् तृप्णुत-भुंवः॥ उद्दयं तमसस्पर्युदु त्यं चिचितमां मे वरुण तत्वा यामि त्वं ने। अमे स त्वं ने। अमे त्वममे अयास्यया-सन्मनसा हितः। अयासन्ध्यमूहिषे ऽया ने। धेहि भेषजम्॥ प्रजापत इत्येषा॥ इष्टेभ्यः स्वाहा वषडिन-ष्टेभ्यः स्वाहा। भेषजं दुरिष्ट्ये स्वाहा निष्कृत्ये स्वाहा। दौराद्ये स्वाहा दैवोभ्यस्तनृभ्यः स्वाहा। ऋद्ये स्वाहा। सम्बद्ये स्वाहा॥ अयाआमे ऽस्यनभिशस्तिश्व सत्य-मित्त्वमया असि। अयसा मनसा धता ऽयसा हत्य-मूहिषे ऽया ने। धेहि भेषजम्॥ यदस्मिन्यचे उन्तर्गाम मन्त्रतः कर्मता वा। अन्याहृत्या तच्छमयामि सर्व तृष्यन्तु देवा आष्ट्रपन्तां घतेन। २।

द्रत्येकादशी किष्डिका।

श्राज्ञातमनाज्ञातममतं च मतं च यत्। जातवेदःं
संधेहि त्वं हि वेत्य यथातथम्॥ यदकमं यनाकर्म
यदत्यरेचि यनात्यरेचि। श्रिप्राध्तिवष्टकदिद्दान्सर्वं
सिष्टं सुहुतं करोतु॥ यदस्य कर्मणो ऽत्यरीरिचं यदा
न्यूनमिहाकरम्। श्रिप्राधित्वष्टकदिद्दान्सर्वं सिष्टं सुहुतं करोतु॥ यत इन्द्र भयामहे ततो ना श्रभयं
कथि। मधवञ्कािध तव तन जतये वि दिषो वि स्थे।
जिह्न स्वस्तिदा विश्रस्पतिर्थचहा विस्थे। वशी।

हषेन्द्रः पुर एतु नः स्वस्तिदा अभयंकरः॥ आभि-गींभिर्यदेता न जनमाप्यायय हरिवा वर्धमानः। यदा स्तोत्वभ्या महि गाचा रुजासि सूथिष्ठभाजा अध ते स्याम॥ अनाज्ञातं यदाज्ञातं यज्ञस्य कियते मिथु। अमे तदस्य कल्पय त्वं हि वेत्य यथातथम्॥ पुरुष-संमिता यज्ञी यज्ञः पुरुषसंमितः। अमे तदस्य कल्पय त्वं हि वेत्य यथातथम्॥ यत्पाकचा मनसा दीनदक्षा न यज्ञस्य मन्वते मर्तासः। अमिष्टद्वाता क्रतुविद्विज्ञान-न्यजिष्ठा देवाँ ऋतुशा यज्ञाति॥ यद्विदांसा यद्विदांसा मुग्धाः कुर्वन्त्यृत्विजः। अमिर्मा तस्मादेनसः श्रद्वा देवी च मुख्यताम्। १।

इति दादशी किण्डिका।

श्रयाडग्निर्जातवेदा श्रन्तरः पूर्वी श्रम्मनिषद्य। स-बन्मिनं मुविमुचा विमुच्च घेद्यसामु द्रविणं जात-वेदेा यच भद्रम्॥ ये ते श्रतं वर्षण ये सद्गसं यज्ञियाः पाशा वितता पुरुचा। तेभ्यो न इन्द्रः मवितात विष्णु-विश्वे देवा मुच्चन्तु मर्गतः खल्या॥ या सूतानामुद्दुध्य-स्वाप्न उदुत्तममिति व्याह्नितिभिर्विह्नताभिः समस्ता-भिश्व हुत्वा। १। श्रनोहुधस्ताम इति सांहित्येव रह्यते नामिहोत्रे वच्छमाणा श्रादि-प्रदिष्टलात् ॥

पूर्ववद्भवामाष्याय देवा गातुविद द्रत्यन्तर्वेद्यूर्थ-स्तिष्ठन्धुवया समिष्टयजुर्जुहोति । २ ।

श्रवापूर्वाष्यायनविधानादेवामाती मन्त्र इति इता पूर्वविदिति मन्त्रातिदेशः । मन्त्रान्त एव होसी न पूर्वथीः खाहाकारथीः समिष्टयजुरित्हेकवचनात् प्रभावनेन सहान्ये च दे उत्का चीणि समिष्टयजूषि जुहोतीति वचनाच ॥

मध्यमे खाहाकारे वर्हिरनुप्रहरति। ३।

मन्त्रान्ते पारिभाषिकखाद्दाकारापेचया दितीयखाच मध्यमलमिभिप्रेतम्। ऋत एव च लिङ्गादवगच्छामा मन्त्रान्तगत एव खाद्दाकारः प्रदानार्था न मध्यगत दति । ऋदिगतखापि कचित्पदानार्थनं परिवणे दर्भणिखामः॥ मध्यमे खाद्दाकार दति का ऽर्थः। वाचि खाद्देत्यसिवित्यर्थः। तेन पग्रदेशमयोः समिष्टयजुर्विद्यद्वाविप तिस्तिनेव वर्द्धःप्रदारः। प्राक्षतस्वैव मध्यमख तचापि विद्यमानलाद्विः सर्वमनुप्रदरित ॥ वर्द्धिशुष्टिं वेति तु सत्याषाढभारदाजौ ॥

यदि यजमानः प्रवसेत्रजापतेर्विभानाम लेकि इति भ्रवायां यजमानभागमवधाय समिष्टयजुषा सह जुहु-यात्। ४।

दधामीति लिङ्गादवधाने मन्त्रः॥

श्रीमसृणीहि परिधेहि वेदिं जामिं मा हिंसीरमुया श्रयाना। हेात्यदना हरिताः सुवर्णा निष्का इमे यजमानस्य ब्रभ्न इति हेात्यदनैवेदिमभिस्तीर्य के। वे। ऽयोष्टीत्स वे। विमुख्वित्यन्तवेदि प्रणीता श्रासाद्य विमुख्यति। पू।

प्रणीतानां विमाचने मन्त्रसासिङ्गलात् । कर्माङ्गलनिवर्तनार्थतया मन्त्रीचारणमेव विमाकः॥

यं देवा मनुष्येषूपवेषमधारयन्। ये श्रस्मद्पचेतस-स्तानसम्यमिष्ठा कुरु॥ उपवेषोपविद्धिः नः प्रजां पुष्टिमयो धनम्। दिपदेा नश्चतुष्यदेा ध्रुवाननपगान्क-विति पुरस्तात्मत्यञ्चमुत्कर उपवेषं स्वविमत उपगू-इति। ई।

स्यविमतः स्थूलमूलप्रदेशादारभ्येात्वरपांसुषु पुरस्ताङ्कागेन प्रत्यगुप-गूहति ॥

इति चयोदगी किष्डिका।

यद्यभिचरेद्योपवेषे शुक् सामुख्च्छतु यं दिषा इत्य-यासौ नामग्रह्य प्रहर्गत । १।

यद्यभिचरितुमिक्केदयासी नामग्रह्य त्रस्थाभिचर्यमाणस्य नाम योपनेषे ग्रुक् सा देनदत्तम्हक्क्लिति ग्रहौलोत्कर एव प्रहरति वज्रवत्ताद्धिंसार्थतयाचिपतौत्यर्थः । त्रयवा ऋसौ एनसुद्धिय तस्वैव नाम गरहीला प्रहरतीत्यर्थः ॥

निरमुं नुद् श्रोकसः सपत्नो यः पृतन्यति। निर्वा-ध्येन इविषेन्द्र रणं पराश्ररीत्॥ इहि तिस्रः परावत इहि पच्च जना श्रति। इहि तिस्रो ऽति रोचना यावत्मूर्थे श्रमहिवि॥ परमां त्वा परावतिमन्द्रो नयतु दृवहा यता न पुनरायिस शश्रतीभ्यः समाभ्य इति हता ऽसावविधिमामुमित्येताभिः पच्चभिनिर्स्येनिस्-नेद्या। २।

यजुष्टे ऽष्यन्थयोर्चः बाङ्जल्यादेताभिरिति स्त्रीलिङ्गिवर्देशः । तत्र च स्टायजुर्विवेचनार्थः प्रथम दतिकरणः । भनुनामग्रहणार्था मन्त्रेष्यदः -भव्दः । निरस्थेन्निर्णुदेदुत्करे । निखनेन्निहन्यास्त्रङ्गवत् ॥

अवसृष्टः परापत शरा ब्रह्मसंशितः। गच्छामिचा-न्प्रविश मैषां कंचनाच्छिष इति वा। ३।

श्रनन्तरविधावेवायं मन्त्रविकन्यः ॥

यानि घर्मे कपालानीति चतुष्पदयची कपालानि विमुच्य संख्यायादासयति । ४ ।

चतुष्पदयर्चेति ब्राह्मणानुकरणम्। श्रवापि विमाकः पूर्ववत्। संख्या-वचनमप्रमादार्थं यद्येकं कपालं नम्येदिति प्रणाग्ने प्रत्यवायप्राय-श्चित्तयोः श्रवणात्॥

संतिष्ठेते दर्शपूर्णमासौ । ५ ।

एवमन्तावाध्वर्धवेण संतिष्ठेते याजमानभेषस्य वच्छते ॥ सन्ति हेडास्वत्तवाक्ष्रंयुवाका नाम हे। हिनगदसंयुक्तास्त्रयः कर्मविभेषासे स्विडा
ताबद्व्यभेदेने। भयोरपाइवनीयगाई पत्ययो नियता हिविरिडाइवनीये
श्वाच्येडा गाईपत्य दति । तथा स्वत्तवाक्ष्रंयुवाकाविप स्वान्तरकारैनियमविकन्याभ्यासुभयवे खेते । स्वकारस्य तावन्यतर वैवेच्छन्
हिविरिडानन्तरमाहवनीये पूर्वमिभिहितवानिदानीं लाच्येडानन्तरं
गाईपत्ये स्वातां नाहवनीय दत्याह ॥

शंखन्तं वाहवनीये संख्यापयेदाच्येडान्तं गार्हपत्ये। इडान्तं वाहवनीये शंखन्तं गार्हपत्ये। ६।

तच ताबद्वाभ्यां वाश्रव्दाभ्यां दावेव कच्यो विकच्येते न चलारः।
श्राहवनीयगार्हपत्यश्रव्दाभ्यां च गार्हपत्यात्पूर्वापरदेशी लच्छेते
श्रनग्निमंथोगिलादिडायाः यदि शंखन्तं पद्यात्यादिति लिङ्गाच।
तद्यमर्थः। यत्पूर्वदेशमंयुक्तमिडादि कर्म तद्यथाप्रसिद्धमेव शंयुवाकान्तं कुर्याद्परदेशमंयुक्तमप्याच्छेडान्तमिति प्रथमः कच्यः। स च
पूर्वीक एव कच्य उत्तरविकच्यार्थमनूदिता वेदितद्यः यथा चैचे।
भोजनीय दत्युक्ता चैचे। वा भोज्यतां भैचे। वेति। दितीयः कच्यच्विडान्तमेव मंख्यापयेत्पूर्वदेशे न तु स्वक्तवाकशंयुवाको तच भवतः
तौ लपरदेशे भवत दति। यदा लपरदेशे भवतस्वदैवं प्रयोग दत्याह॥

यदि शंखन्तं पश्चात्याद्वेदात्तृगमपादाय जुह्वामय-मञ्ज्यात्सुवे मध्यमुपश्चित वाज्यस्थाल्यां मूलम्। तस्य प्रसारवत्कल्पः स्नुतवाकाद्या शंयुवाकात्। ७। यदि शंयुवाकान्तं कर्म पञ्चाहेशे खात्तदाज्ञेडानन्तरं प्रस्रस्थाने वेदल्लमङ्का नददेव प्रदर्शत । तच स्वक्रवाकास्विक्रतमा शंयुवा-कादित्यर्थः ॥ प्रस्रप्रहारस्तु निवर्तते प्रत्याचानात् । परिधिप्रहारस्तु भवत्येव खकाले प्राप्तलादप्रत्याचातलाच । न चैषां गार्डपत्ये प्रहारः शंयुवाकानङ्गलादाहवनीयमंयोगिलाच । तथान्येषामपि तहेश्रमंयोनिगनां तचतच यथाकालं प्रयोगो ऽवगन्तयः ॥ केचिनु मंखापनश्र-ब्दीचित्याहर्भपूर्णमास्योरेवेमौ खण्डमंखाविकच्यो याचवते तचतच यत्तन्तं तच्चंयुवाकास्यन्तेवे संख्यापयेदिति । तच गुणागुणयोः खापने प्रमाणं स्वविद् दत्यनं निवन्धेन ॥ सन्तीह दर्भपूर्णमासयोरिधका-रवाक्यानि खर्गकासो दर्भपूर्णमासायां यजेत सर्वेभ्यः कासेभ्यो दर्भपूर्णमासौ यावच्यीवं दर्भपूर्णमासायां यजेतत्यादीनि । तानी-दर्गी व्याच्छे ॥

स्वर्गकामा दर्शपूर्णमासौ। ८।

कुर्यादिति शेषः । तित्यौ दर्भपूर्णमामावफलार्थिनायनुष्ठेयाविति स्थास्ति । तथायेतौ स्वभं कामयमानस्य तमपि माधयत दत्यर्थः ॥

एककामः सर्वकामा वा। १।

एककाम इत्यनन्तरोक्तस्वैव खर्गकामस्वोत्तरविक स्वार्था ऽनुवादः। स्वर्गकामश्रुतेश्व स्वर्गकामा वा तौ कुर्यात्वेभ्यः कामभ्य इति श्रुतेः सर्वकामा वेत्यर्थः। यदा तु सर्वकामस्तदा

युगपत्कामयेताहारपृथक्के वा । १०।

दर्भपूर्णमासयोरारस्थदशायामेव सर्वप्रयोगार्थं सर्वान्कामान्युगपत्काम-येत श्राहारश्राहारे वा प्रथमेकैकमित्यर्थः॥

ताभ्यां यावज्जीवं यजेत। ११।

श्राधानप्रसृति यावनां कालं जीवित तावद्यजेत न कदाचिदिक्कि-न्द्यात् । यदि विक्किन्द्यात्मत्यवेयादित्यर्थः । प्रव्रजितस्य तु दीचित-वत्पतिषेधादेव निवृत्तिरनिम्नविवचनसामर्थाच ॥

चिंग्रतं वा वर्षाणि। १२।

विंग्रतमेव वर्षाणि यजेत तता विरमेत्॥

जीगीं वा विरमेत्। १३।

यावज्जरमाभिश्वता ऽसमर्थः कर्मणि खात्तावदिष्ट्वा विरमेत्तदिरमा-देव निव्यत्तिस्वदिकाराणाम् । न तु विरमेदग्निहाचादिति यथातं कात्यायनेन श्रश्निहोचमेव जुड्डयादिति ॥

दे पौर्णमास्यौ दे श्रमावास्ये यजेत यः कामयेतर्धु-यामित्युका हैकामेव यजेतेति । १४ ।

त्रथानयोः कर्मणोर्च्छक्रकामप्रयोगे विश्वेषः प्रदर्श्वते । यः कामये-तर्भ्वयामिति पौर्णमासीममावाखां च खेखे काले देदे यजेत । किसुनं भवति । एकस्मिन्नेव पर्वणि पौर्णमासीमध्यकेत् पञ्चद्य्यामेकां प्रतिपदीतराम्। तथा खकाले ऽमावास्त्रामित्यर्थः ॥ तत्र प्रथमेति-प्रव्याननारमिति तेवापात्तं द्रष्ट्यम् ॥ दत्युक्काह एवमस्थासमुक्का पुनर्नाह्मणमाह एकामेव घजेतेति । उभयीमध्वेकामनम्यसामेव यजेत न तु देदे दत्यर्थः । वैकन्धिका उभ्याम दत्युकं भवति ॥

> इति चतुर्दश्ची कण्डिका । इति चतुर्घः पटलः ॥

श्रयोत्तरेण पटलेत दर्भपूर्णमासयोर्नित्यान्काम्यांश्वानुनिर्वाणान् गुण-विकारांश्चीपदिभति॥

संस्थाप्य पैर्गामासीमिन्द्राय वैस्धाय पुरेडिश्मे-काद्शकपालमनुनिर्वपति। १।

योर्णमासीमनुनिर्वपतीति वचनात् । ससुदायाङ्गं वैष्टधः तेन पोर्ण-मासविकारेषु न भवति । श्रामावास्यं लस्य तन्त्रमैन्द्राग्नविकारत्वात्॥

समानतन्त्रमेके समामनन्ति। २।

गतः ॥

तस्य याथाकामी प्रक्रमे । प्रक्रमानु नियम्यते । ३।

तस्य वैस्ट्रधस्य प्रक्रांसे याद्याकास्यं दर्भपूर्णसामारस्यद्रशायासेवारस्यते न वा । त्रयं तु विशेषः प्रक्रमान्त्रियस्यत इति । किसुकं भवति । यद्यारस्यते न कदाचित्त्यज्यते यदि नारस्यते न कदाचिद्गृह्यत इत्यर्थः॥ तथा च वैस्ट्रधं प्रहात्याह कात्यायनः तं यदा निर्वेपेन्न तत ऊर्ध्यं विरसेदिति । भारदाजञ्चाह नित्यवदेने समामनन्ति काम्यवदेन इति ॥

सप्तद्शसामिधेनीका यथाश्रबद्क्षिणः । ४।

वैस्टध इति शेषः । समानतन्त्रत्वे ऽपि केचिङ्चिणायाः ससुचयमि-च्यन्ति ॥

शर्धवत्या संयाज्ये। अग्ने शर्ध महते साभगाय तव युमान्युत्तमानि सन्तु। सं जास्पत्यं सुयममाक्षणुष्ठ शचू-यतामभितिष्ठा महांसि॥ वातापधूत इषिरा वशा अनु तृषु यदना वेविषदितिष्ठसे। आते यतन्ते रथ्या यथा पृथक् शर्धांस्यग्ने अजराणि धक्ष्यस इति। ५।

मंयाच्ये दति मौविष्टकत्योर्थाच्यानुवाक्ययोः ममाख्या॥

श्राधोमीयमेकादशकपालं पौर्णमास्यामनुनिर्वप-त्यादित्यं घते चत्तं सारस्वतं चत्तममावास्यायां पौष्णं चैन्द्रमेकादशकपालममावास्यायां पौर्णमास्यां च आह-व्यवता ऽभिचरता वा। ६।

भाव्यादातानं रिरचिषतसं जिघांमता वा दे द्मे दृष्टी द्योः पर्वणोरनुनिर्वपति । तत्र पौर्णमास्धां मंस्याय वैद्यधं त्रश्नीषोमीया-दित्था निर्वाप्यो सारस्वतपौष्णावमावास्थायाम् । ऐन्द्रस्तभयत्र । हतीयसेषु च पौष्णः पिष्टैश्वरः तस्मात्पूषा प्रपिष्टभाग दत्यविश्वेषेण अवषात् पिष्टानां पौष्णं अपयतीति प्रदर्शनात्र ॥

्रान्द्राय चाचे चर्ह दितीयं वैस्थस्य कुर्याद्ये। सत्ये।-ज्यान्या वा विभीयात्। सुष्करे। दक्षिणा। ७। दितीयं वैस्थिक्षेति वैस्थिन समानतन्त्रमित्यर्थः । देख्धः पौर्णमा-सममानतन्त्रे ऽपि मदितीयो निरूष्यते । ज्यानिः व्याधिपीडा । सुष्को ऽण्डः तदान्वजीवर्दा सुष्करः सेचनसमर्थ दति यावत् ॥

इन्द्रायेन्द्रियावते पुराडाशमेकादशकपालमनुनिर्व-पेत्प्रजाकामः पशुकामः सजातकामः। ८।

मजाताः सयामाः तत्कामस्तैः सह वस्तुकामः ग्रामकाम इति यावत्॥

एतं वानुनिर्वाप्यं कुर्वीत। ६।

एतमैन्द्रियावतमेव वा वैस्टध्य स्थाने नित्यमनुनिर्वायं कुर्वीत ॥

इतरी वा। १०।

श्रननारोको वा वैसधवावी सहितावित्यर्थः॥

यमभीव संशयीत। ११।

इति पञ्चदशी किष्डिका।

स इन्द्राय वैस्थायानुनिर्वपेत्। १।

यं प्रति रेगगाभिभवादुर्निमित्तादिना वा संग्रयीत इव लोकः जीवे-दयं न वेति सदितीयं वैम्हधं निर्वपेत्॥

यो नेव घोषेन्वेव समायातम इन्द्रायां होमुचे। २।

पुराडाम्रसेकादमकपालमनुनिर्वपेदिति प्राक्ततेनाच्यः। यो नेव घोषेत् यो रागवमान्त घोषेदिव न व्यक्तं भाषितुं चमेत न च ग्रहणुयादि-वाव्यक्तं ग्रहणुयादित्यर्थः॥

यो भ्रात्व्यवान्स्यात्म इन्द्राय व्यतुरे । ३ । पूर्ववदेवान्वयः ॥ अय्य यं न कुतस्यनातपेत्म इन्द्रायैव । ४ ।

यं रे।गोपइतकायेन्द्रियं कुतश्चिदपि प्रकारादुष्णं वस्तु नातपेत् स इन्द्राय निरूपपदाय निर्वपेदित्यर्थः ॥

यो भात्व्यवान्स्यात्म पौर्णमासं संस्थाप्यैतामिष्टि-मनुनिर्वपेदाग्नावैष्णवमेकादशकपालं सरस्वत्ये चर् सर-स्वते चरुम्। ५।

पौर्णमामं मंखायिति त्राह्मणानुकरणार्थम् । प्रकान्तवैष्टधस्य तु तद-नुभाविन्येवेय्यते ॥

पोर्णमासीमेव यजेत आतृव्यवानामावास्याम् । ६ । किं तर्हि क्रत्यममावास्याम् । न किं चिरन्यत्पिष्डपित्यज्ञादिन स्याह ॥

पित्यज्ञमेवामावास्यायां कुरुते। ७।

नन्त्रमावास्या निषेधादेव निवर्तिव्यते पित्रयज्ञश्चानङ्गलात्प्रवर्तिव्यते । किमर्थे प्रयमारभः । सत्यं पौर्णमास्या एवामावास्यायामपि प्रवन्ति- संदेइनिरामार्थमिति बूयात्। कः प्रमङ्गः। श्रस्ति प्रमङ्गः पौर्णमा-मीसेव यजेतेति ब्राह्मणार्थस्य विग्रयिवात्। तथा च बौधायनः। उभयच पौर्णमामहविभिर्यजेतेति बौधायन दति॥

संक्रामेसंक्रामे वज्जं भातृत्याय प्रइरतीति विज्ञा-यते। ८।

संक्रामो ऽतिक्रमः । दर्शकातिक्रभेऽतिक्रमे वज्रं प्रचवे प्रहरति स एवातिक्रमो वज्रीभ्यला तं इन्तीत्यर्थः॥

व्यवरार्धममावास्यां संज्ञामति। १।

श्वरान्दर्भानतिकामत एव कामावाप्तिनीर्वागित्यर्थः ॥ त्रथ दर्भपूर्ण-मामयोर्गुणविकारानुपदिभति ॥

अग्नीषोमीयानि प्रधानानि स्युरमावास्यायां पौर्ण-मास्यां च भातृव्यवता ऽभिचरता वा। १०।

यानि प्रधानानि दर्शपूर्णमासयोद्देशिष तान्यश्लीषोमीयानि खुरशी-षोमदेवताकलेन गुणेन विक्रतानि खुः । तखतस्य धर्मेषु ये देवता-निगमास्तेषु तद्देवतापनयेनाश्लीषोमापलचणं स्वादिति यावत् ययाशे-यस्वाश्लीषोमास्थां जुष्टं निर्वपामि अश्लीषोमास्थां जुष्टमिमवारयामि अश्लीषोमयोर्हं देवयञ्चयान्नादो स्वासमित्वादि । एवमेव सांनाव्ये आव्यायस्वमित्रया अश्लीषोमास्यां देवभागमित्वादि द्रष्टव्यम् । याञ्चा-नुवाक्ये लश्लीषोमीये एव देवतानुसारित्वात् तन्हेण सामावास्थायां स्वाणिषां द्रष्टक्षभेदात् । प्रथक्ष्रचार एव पौर्णमास्यां नानाधर्मेणो-पांद्र्याजेन व्यवायात्॥

साकंप्रस्थायीयेन यजेत पशुकाम इत्यमावास्या वि-क्रियते। ११।

साकंप्रखायीयेन यजेत पश्चकाम दित ब्राह्मणे। साकंप्रखायीयो नामामावास्थाया गुणविकारमाचं न तु संज्ञया कर्मान्तरं न चोभ-योर्विकार दत्यर्थः। यचाध्वर्थः साकं बद्धभिदीहेः प्रखाय यजित स साकंप्रखायीयः तच च गुणफलं पश्चकीन नित्यफलस्थाविरोधः॥

दी सायं दोहावेवं प्रातः। १२।

यथोक्तेन दोहिविधिना दे।हयोईयोरभ्यामः कार्यः । तत्र सर्वेष्विपि दोहधर्मेषु विभवतां तन्त्रलमविभ्द्रनां चाटित्तिर्यथाययमनुसंधातये॥

सायं सायंदोहाभ्यां प्रचरन्ति प्रातः प्रातदीहा-भ्याम्।१३।

मायं पूर्वेद्यू राची मायंदोहाभ्यां प्रचरिन्न प्रातरपरेद्युर्यथाकालं प्रातर्दीहाभ्यामित्येकीयः पचः। पचान्तरमाह॥

सवैर्वा प्रातः। १४।

पूर्विसिन्पचे कितपयप्रधानप्रतिकर्षेण नानाकाललाः प्रधानानां तन्त्रस्य प्रतिकर्षे । प्रतिकर्षे ।

पावसंसादनकाले चत्वार्थीदुम्बराणि पाचाणि प्र-युनिक्त । १५ ।

चलारि होमार्थानि पात्राणि जुङ्घा महैकीक्रत्य प्रयुनिक प्रागुक-न्यायात्॥

तेषां जुद्भवत्वस्यः। १६।

तेषां संमार्जनादिसंस्कारा जुह्हतन्कार्यः । तत्र वाचं प्राणमिति मन्त्रो वाजि ला सपत्नसाहमित्यू ह्यते गुणविक्रतिलात्॥

श्राज्यभागाभ्यां प्रचर्याग्नेयेन च पुराडाग्रेनाग्नीधे सुचौ प्रदाय सह कुम्भीभिरभिकामनाहेन्द्रायातु-ब्रह्माश्रावयेन्द्रं यजेति संप्रैषौ । १७ ।

त्रात्रावणविद्यस्थार्थमाज्यभागवचनम् । सायंदोह्योः सायंप्रचार-पचार्थमिति केचित् । तदयुकं कुक्षीभिरिति वज्ञवचनेन विरोधात् श्राप्रेयेन च पुराडाभेनेति समुचयवचनविराधाच । श्राप्रेयप्रचारा-नुवादक्तचैव विभेषविवचया वेदितव्यः यथाग्रेयेन प्रचर्यान नरमग्रीधे सुचौ दत्ता कुक्षीरादाय दिच्णातिकामनपुराऽनुवाच्यां संप्रेय्यतीति । दन्द्रग्रहणं महेन्द्रस्थाप्युपलचणं प्राक्षतदेवतानुवादलात् ॥

इति घोडग्री कण्डिका।

यावत्यः कुम्भ्यस्तावन्तो ब्राह्मणा दक्षिणतउपवीतिन उपात्याय कुम्भीभ्यः पाचाणि पूर्यात्वा तैरध्वयु जुह्वतमनु जुह्वति । १ ।

यावत्यः कुमध दित विशेषणमसमासाधं ब्राह्मणानां ते चिलंजा ऽभिष्रेताः श्रधिकारात् श्रध्ययुं जुङ्गतमिति लिङ्गाच ॥ दिचिणत- उपवीतिन दित यञ्चोपवीतिन दृत्यर्थः यथा दिचिणत उपवीयोप- विश्व श्रजिनं वासा वा दिचिणत उपवीयेत्यादी । श्रथ वापवीतिना दिचिणत उपात्थाय न लपरेणाहवनीयमितक्रस्थेत्यर्थः ॥ उपवीत- वचनमुत्तरीयनियमार्थं मा स्रत्सचिकल्पो ऽपि वा सचमेवापवीतार्थं दिति । कर्मार्थं वा दितीयमुपवीतं विधीयते । तथा कर्मार्थं यञ्चापवीतविधं प्रकृत्य वौधायनः श्रजिनं वासः सचं वा दितीयं यस्य यद्भवति तेन स उपव्ययत दिति ॥

खिष्टलङ्गसाय न विद्यन्ते। २।

दोहानामिति भेषः। तेन दोहाः सर्वज्ञता दत्युतं भवति॥

समानमत जर्ध्वम् । संतिष्ठते साकंप्रस्थायीयः । ३ । गतौ ॥

दाक्षायगयज्ञेन सुवर्गकामः। ४।

यनेतेति श्रेषः ॥ दाचायणेन दृष्टी यज्ञी दाचायणयज्ञः । कर्भ-धारय दति नेचित् । तन्न श्रोभते दाचायणलनाम्नो विश्वेषणस्या-प्रसिद्धः यज्ञी दाचायणस्रोति सानववचनात् सार्वसेनियज्ञी वसिष्ठ- यज्ञः श्रीनकयज्ञ द्रत्यादिभिवैद्धयायोगाच ॥ से ऽपि दर्शपूर्णमास-योरेव गुणविकारः । कर्मान्तरमित्येके । तथा चाइ कात्यायनः नामफलगुणयोगात्कर्मान्तरं गुणविधानं वा मंनिधिसंपदचनाभ्या-मिति ॥

दे पौर्णमास्यौ दे श्रमावास्ये यजेत। ५।

व्याखाता ऽयम्हद्भिनामप्रयोगे ॥

आग्नेया ऽष्टाकपाला ऽग्नीषामीय एकादशकपालः पूर्वस्यां पौर्णमास्थामाग्नेया ऽष्टाकपाल ऐन्द्रं दध्युत्तर-स्थाम्। आग्नेया ऽष्टाकपाल ऐन्द्राग्न एकादशकपालः पूर्वस्थाममावास्थायामाग्नेया ऽष्टाकपाली मैचावरुखा-मिश्चा दितीयात्तरस्थाम्। ६।

श्रत्र पुनर्विधानाद से समयाजिने। ऽपि ब्राह्मणस्याभीषोमीयः पुरे-हाभो भवति संनयते। ऽधिन्द्राग्नः सांनाय्यं च। नित्यमेन्द्रं च तत्स-विषाम्। तथा ग्रद्धतं चोषां ग्रुयाजश्च न भवतः सर्वहविषां पुन-रनुक्रमणात्। श्रामिचामाग्रयणे व्याख्यास्ति॥

व्यारकाम इत्युक्तम्। ७।

व्याद्यत्काम एतेन यज्ञेन यज्ञेतत्यादि ब्राह्मणे यदुक्तमान्तादनुवाकस्य तद्यनुसंधातव्यमित्यर्थः । तच व्याद्यत्कामः समानेभ्य श्रात्मने। व्याद्यत्कामेषुः ॥ चुरपविरसिधारा । ताजक् सद्यः । पच्यूकनमध्या-दिभिर्विना इस्ताभिमदंनेन श्रोधनम् ॥

ऋत्वे वा जायामुपेयात्। ८।

यदुकं ब्राह्मणे न स्त्रियमुपेयादिति तच च्हताबुपेयादा । महिषी-मित्यर्थः ॥ त्रच दर्भपूर्णमामव्रतवन्त्रमंकालान्येतानि व्रतानीत्युक्ता पुनराह भारदाजः तेन मन्यामहे उन्तरालकालव्रतानि यथा चातुर्मास्येष्टिति॥

सो ऽयं दर्शपूर्णमासयाः प्रक्रमे विकल्पो ऽनेन दर्श-पूर्णमासाभ्यां वा यजेत । १ ।

श्रयमपि यज्ञा वैद्धधवत्प्रक्रम एव दर्भपूर्णमासाभ्यां विकल्पते। श्रादित एव प्रक्रम्यानेन यजेत ताभ्यां वा। न तु प्रक्रान्तस्य त्यागो ऽप्रक्रान्तस्य वा ग्रहणमिति॥

तेन पञ्चद्भ वर्षाणीष्ट्रा विरमेद्यजैत वा। १०।

पञ्चदशवर्षतास्य दर्भपूर्णमासयोक्तिंशदर्षतया संमिता वेदितव्या प्रयोगता देगुण्यात्। यजेत वा यावज्जीविमिति शेषः॥

संतिष्ठते दाक्षायणयज्ञः। ११।

गतः ॥

एतेनैडाद्धः सार्वसेनियज्ञो वसिष्ठयज्ञः शौनक-यज्ञश्र व्याखाताः। १२।

दबादधेन दृष्ट ऐबादधः। एवमुत्तरे ऽपि द्रष्ट्यास्ते च दाचायण-

यज्ञेन व्याख्याताः तत्समानप्रयोगासत्समानप्रसाश्चेत्रर्थः । नामधेय-प्रयोजनमेडादधीयं इविरिद्मेषां मयीत्यादि द्रष्टव्यम्॥

> इति मप्तदशी कण्डिका । इति पञ्चमः पटलः॥

ब्रह्मिष्ठो ब्रह्मा दर्भपूर्णमासयोः। १।

दार्भपोर्णमासिकमिदानीं ब्रह्मत्वमुपदिस्थते। यो ब्रह्मिष्टो ब्राह्मण-गुणेन प्रक्षष्टः स ब्रह्मा भवति॥

तं वृणीते भूपते भुवनपते महतो भूतस्य पते ब्र-ह्याणं त्वा वृणीमह इति । २ ।

यजमान इति श्रेषः तथा याजमाने ऽनुवादात्। यथा चैतदेवं तथा तत्रीव वच्छते॥

हता जपति। ३।

यदैवं दृतस्त्दोत्तरं मन्त्रं जपतीत्यर्थः। दृत इति वचनात्प्रायणीयादौ निवर्तते ॥

श्रहं भूपितरहं भुवनपितरहं महता भूतस्य पित-देंवन सिवचा प्रस्तत श्रार्त्विच्यं करिष्यामि देव सिव-तरेतं त्वा रुणते रुहस्पतिं देव्यं ब्रह्माणं तदहं मनसे प्रविश्विम मना गायिषये गायची चिष्ठुमे चिष्ठुकागत्ये जगत्यनुष्ठुमे उनुष्ठुप्पङ्क्त्ये पिक्कः प्रजापतये प्रजापतिविश्वेभ्या देवेभ्या विश्वे देवा बहस्पतये बहस्पतिर्वद्वाणे ब्रह्म सूर्भुवः सुवर्बहस्पतिर्देवानां ब्रह्माहं मनुष्याणां बहस्पते यद्यं गापायेत्युक्तापरेणाहवनीयं दक्षिणातिक्रम्य निरस्तः पराग्वसः सह पाभ्रानेति ब्रह्मसदनानृणं निरस्येदमहमर्वाग्वसेाः सदने सीदामि प्रस्तता देवेन सिवचा बहस्पतेः सदने सीदामि तद्यये प्रव्रवीमि तद्यये तत्स्वर्याय तत्प्रिय्या इत्युपविश्वति। ४।

उत्तरता वेदेसिष्ठन्नेतं जपसुक्षा तता दिचणातिक्रम्योपविश्वति ॥

श्राहवनीयमभ्याद्रत्यास्ते । ५ ।

उपविश्ववाद्याद्वनीयाभिसुख त्रास्ते॥

कर्मणिकर्मणि वाचं यच्छति। ई।

कर्मणिकर्मणि मर्वेद्येव कर्मसु॥

मन्त्रवत्सुवा कर्मसु। याथाकामी तृष्णीकेषु। ७। श्रथवा मन्त्रवत्स्वेव कर्मसु वाग्यमननियमस्त्रणीकेषु लनियम इत्यर्थः॥

्रायि प्रमत्तो व्याहरेदेषावीस्चं व्याहतीय जिल्ला बाचं यक्केत्। ८। प्रमादे प्रायश्चित्तमेतत्॥

ब्रह्मनपः प्रगेष्यामीत्युच्यमाने । १।

दत्यष्टादभी कण्डिका।

प्रणय यज्ञं देवता वर्धय त्वं नाकस्य पृष्ठे यजमाना ऋतु । सप्तर्षीणां सुक्षतां यच लेकिस्तचेमं यज्ञं यज-मानं च धेस्थों प्रणयेति प्रसीति । १ ।

उच्चमान द्रत्यच न वर्तमानकाली विविचितः श्रामन्त्रणमध्ये ऽनुज्ञानुपपत्तेः। प्रमाति श्रनुजानाति। उपांद्यजपसुक्षीचैः प्रसवः म च प्रणवादिः यज्ञेषु चैतदादयः प्रसवा दति वचनात् श्रोमिति बद्या प्रमौतीति श्रुतेश्च॥

सर्वेषामन्त्रणेषेवं प्रसवस्तेन कर्मणा यिसन्तामन्त्र-यते। २।

यचयच कर्मण्डेनमध्वर्युरामन्त्रयते ब्रह्मन्त्रोत्तिष्वामीत्यादिभिर्निगदै-साचतचामन्त्रितेनेव तेनतेनामन्त्रणविषयेण प्रोत्त्रणादिना कर्मणा विश्रिष्टः प्रसवः कार्यः यथा श्रों प्रोत्त श्रों परिग्टहाणेत्यादि ॥

प्रीक्ष यज्ञमिति इविष इधाविहिषश्च प्रीक्षे। वह-स्पते परिग्रहाण वेदिं स्वगा वा देवाः सदनानि सन्तु। तस्यां विहिः प्रथतां साध्वन्तरहिंसा नः पृथिवी देव्य- सामिधेनीरनुवश्चन्तम् । वाचस्पते वाचमात्रावयैता-मात्रावय यज्ञं देवेषु मां मनुष्येषिति प्रवरे । ३ ।

एतेषु कर्मखामन्त्रित एतानान्त्राञ्चिपता प्रमौति ॥ सामिधेनीरनु-वच्यन्तमिति होतारमिति भेषः । स यत्र ब्रूयाङ्ग ह्यन्सामिधेनीरनु-वच्छामीति तदा प्रजापते ऽनुब्रूहीति प्रसौति ॥

देवता वर्धय त्वमिति सर्वचानुषज्ञति। ४।

गतः ॥

मिचस्य त्वा चक्षुषा प्रेष्ठ इति प्राशिचमवदीयमानं प्रेष्ठते। प्र।

प्रेचणे सक्तदेव मन्त्रो इविर्गणे ऽष्यकरणलाद्यवायाच यथा पर्ध्रगणे मनाता॥

च्छतस्य पथा पर्येहीति परिह्रियमाणं सूर्यस्य त्वा चक्षुषा प्रतिपर्धामीत्याह्रियमाणम्। ६।

परिच्चिमाणमयेणास्वनीयं त्राच्चियमाणमासन्तं च्चियमाणम्। प्रती-चत दति भेषः॥

सावित्रेण प्रतियद्य पृथिव्यास्वा नाभौ साद्यामी-डायाः पद इत्यन्तर्वेदि व्यूद्य तृणानि प्राग्दण्डं साद्यि-त्वाद्येन त्वा चक्षुषावेश्च इत्यवेश्य सावित्रेणाङ्गुष्ठेनी-पमध्यमया चाङ्गुल्यादायाग्नेस्वास्येन प्राश्नामि ब्राह्मण-स्योदरेण वहस्पतेर्ब्रह्मणेन्द्रस्य त्वा जठरे साद्यामीत्य-संखेत्यापिगिर्तते। ७। सावित्रः प्रतिग्रह्णामीत्यन्तः प्रतिग्रहे तथैव ब्राह्मणे पाठान्। त्रादाने लादद इत्यन्तः तथा दर्धितलान्। उपमध्यमानामिका । श्रसंग्लेख प्राणित्रं दन्तैरनभिम्टय । श्रिपिग्रित निगिरित ॥

द्रत्येकानविंशी कण्डिका।

या ऋष्वन्तर्वेवतास्ता इदं श्रमयन्तु खाहाक्षतं जठर-मिन्द्रस्य गच्छ खाहेर्त्याङ्करभ्यवनीयाचम्य घसीना मे मा संप्रक्या जर्भ्व मे नाभेः सीदेन्द्रस्य त्वा जठरे सादयामीति नाभिदेशमभिग्दश्ति।१।

उच्छिष्ट एवाङ्किः प्राधित्रमभ्यवनीयान्तं नीला तत श्राचामति॥

वाङ्म श्रासनिति यथालिङ्गमङ्गानि।२।

तत्तिक्किन मन्त्रेण तत्तदङ्गमभिन्ध्यति॥

अरिष्टा विश्वानीत्यवशिष्टानि। ३।

विश्वमन्दो उन मामर्थादविष्यविश्वाङ्गाभिधायीति भाव: ॥

प्रश्वाल्य पाचं पूरियत्वा दिश्रो जिन्वेति पराचीनं निनयति । ४।

पराचीनसेकप्रयक्षेन निनयति ॥

मां जिन्वेत्यभ्यात्मम्। ५।

पुनरपो ग्रहीलाभ्यात्ममात्मन उपरि निनयति श्रेषमितः वचनात् श्रपरं पूरियलेति कल्पान्तरवचनाच ॥

यचासौ ब्रह्मभागमाहरति तं प्रतिग्रह्म नासंस्थिते भक्षयति । ई ।

नामंस्थिते न कपाखितमोचनात्पूर्वे नित्यर्थः तत्र मंस्थावचनात्॥

ब्रह्मन्ब्रह्मासि ब्रह्मणे त्वाहुताच मा मा हिंसीर-हुता मद्यं शिवा भवेत्यन्तर्वेद्यन्वाहार्यमासन्नमभि-मृश्ति। ७।

विक्रतिषु दिचणानेकले ब्रह्माणो ब्रह्माणः स्य दत्यादि यथार्थमूहे। इष्टयः॥

ब्रह्मन्प्रस्थास्थाम इत्युच्यमाने देव सवितरेतने प्राह तत्प्र च सुव प्र च यज ब्रह्स्यतिर्ब्रह्मा स यज्ञं पाहि स यज्ञपतिं पाहि स मां पान्नों प्रतिष्ठेति प्रसौति। ८।

ननु सर्वेव्वामन्त्रणेव्वेवं प्रमत इत्यनेनैव सिद्धस्य प्रमतस्थेह पुनर्वचनं तता उपल्रव्येह पूर्वजपविधानं च किमर्थम्। ब्रह्मन्प्रस्थास्थाम इति बद्धवचनेनामन्त्रवतः प्रतिष्ठेत्ये कवचनेन प्रमवः पूर्वजपस्य देवता वर्धय लिमत्यनुषङ्गलोपस्य यथा स्थातामित्येवमर्थम्। अन्यथा हि विपरीतः प्रयोगो भवेत्। प्रतिष्ठेत्येकवचनं लिन्द्याते। ब्रह्मणागीध्र इत्यवैव नाम्क्षात्रम् ॥ सूमिर्भूमिमगानाता मातरमध्यगात्। सूयास पुनैः पशुभियो ना देष्टि स भिद्यतामिति यत्किंच यज्ञे सन्मयं भिद्येत तद्भिमन्त्रयेत । १।

त्रनेनाभिमन्त्रितमनेनैवापो उभ्यवहरत्यध्वर्धः॥

ब्रह्मभागं प्राय्यायाडमिर्जातवेदाः प्र शो यक्ष्यभि वस्यो त्रस्मान्सं नः स्टज सुमत्या वाजवत्येत्याइवनीय-मुपस्थाय यथेतं प्रतिनिष्कामति । १०।

कपालिवमोचनान्ते दिवो भागो ऽसीति ब्रह्मभागं प्राम्याचन्याया-डिमिरित्युचा प्र को यचीति यजुषा चोपखाय येन मार्गेक प्रविष्ट-स्तेन प्रतिनिक्कामित ॥

एवं विहितमिष्टिपशुबन्धानां ब्रह्मत्वं ब्रह्मत्वम्। ११। यदेवं विहितं दर्शपूर्णमामयोर्बह्मलमिदमेव मर्वेष्टीनां पशुबन्धानां च ब्रह्मलमित्यर्थः ॥

दित विंशी कण्डिका। दित श्रीभट्टर्द्तप्रणीतायामापसम्बद्धच्हनौ स्वदीपिकायां षष्ठः पटनः।

दित हतीयः प्रश्नः ॥

पुनरपो ग्टहीर अपरं पूरि श्रीम्॥

याजमानं व्याखास्यामः।१।

दर्भपूर्णमामयोरिदानीं यजमानकर्म याख्यायते। तत्प्रसङ्गातकति-त्पानौकर्मापि यथा जायापती श्रश्नीत दत्यादि। यजमानयोवी कर्म याजमानं उपझता ऽयं यजमान दत्यादी पत्यामपि यजमान-व्यपदेशीपस्तमात्॥

यजमानस्य ब्रह्मचर्यं दक्षिणादानं द्रव्यप्रकल्पनं कामानां कामनम्। २।

ब्रह्मचर्थं ब्रह्मचर्या मैथुनवर्जनादि । दक्तिणादानमृत्विक्परिक्रयः । द्रव्यप्रकत्यनं यज्ञसाधनद्रव्याणासुपस्यापनम् । काम्यन्त दति कामाः क्रित्यप्रकारान्यङ्गपत्वानि च । याजमानाधिकारे पुनर्यजमानग्रहणं सार्व- विकलार्थम् । तद्यमर्थः । ब्रह्मचर्थादि चतुष्टयमविश्रेषेण चोदितमपि सर्वत्र यजमानस्थैव भवति नर्विजाम् । कुतः । कर्मणसदर्थतात् । वचनादृत्विजामपि भवति यथा यो ऽस्थाग्रिमाधास्यन्त्यात् एतां रात्रं व्रतं चरति त्रवद्यान्होत्रा देयः यदि कामयेताध्यर्थरात्मान- मित्यादि ॥ तथा च यावदुक्तमेव कर्म पत्याः सर्वचेति न्यायविदः । स्थाषाद्याह यावदुकं पत्थाः कर्माणि ब्रह्मन्

प्रत्यगाशिषा मन्त्राञ्जपत्यकरणानुपतिष्ठते ऽनुमन्त्र-यते । ३ ।

वेदस्याध्वर्यवसमाख्यया सर्वेषां मन्त्राणामाध्वर्यवले प्राप्त उच्यते। य त्रात्मात्रिर्भिवादिन त्राध्वयंवे कर्मणि करणतया चाविनियुका मन्त्रास्ताञ्चपति तैर्पतिष्ठते तैरनुमन्त्रयते वा यजमानो न लध्वर्युः। कुतः। श्रामासितगासिफललादात्माणिषां खाम्यर्थलाच सर्वकर्मफ-लानाम्। श्रतः सामर्थेन समाख्या बाध्यत इति भावः। तदुत्रं कैमिनिनापि मन्त्राञ्चाकर्मकरणास्तद्वदिति॥ ये तु करणमन्त्रास्ते प्रत्यगाभिषो ऽपि विनियोगवलादाध्वर्यवा एव यथा ममाग्ने वर्च दत्यादयः। तेव्यणाणिषो यजमानार्था एवेयन्ते भाकस्त्रसम्बद्धे भविष्यति ॥ जपादीनां तु विषयविभागं खयमेव तचतच दर्शाययिति यथा ऋचाधीयमाने जपति ऋचादित्यसुपतिष्ठते प्रणीताः प्रणीय-माना त्रनुमन्त्रयत इत्यादि। यत्र तु न दर्शयियति योग्यतयैव तच व्यवस्थानुसंधेया यथा प्रवरे प्रत्रियमाण द्वादौ जपः स्व श्रायतने मनीषयेति गार्हपत्यमित्यादावुपस्यानमनुमन्त्रणं वा वेदिं संख्ञमानामित्यादावनुमन्त्रणमिति। प्रायिकं चैतज्जपादि द्रष्ट्यं क्रियान्तराणामपि कचित्पृद्रभंनात् यथा पुराडाभमिस्भती-त्यादि॥

पर्वेणि च केशसम्यु वापयते । ४।

स्य पर्वणि पाचिकं सन्नियम्यते वापयत एव

नान् तेनाकरणे ऽपि दर्भपूर्णमासयोः कार्यं यथा संवत्सरमग्रिहीचं हलाय दर्पपूर्णमासावारभते चिंग्रतं वा वर्षाणि जीलीं वा विरसे-दित्यादिक चेषु॥ कर्माङ्गं वा वपनं प्रकरणात् स्टना वा एषा लगमेथा यत्नेग्रम्भ मृतामे इत्वममेथामपहत्य यज्ञियो सत्ना मेधसुपैतौति लिङ्गाच तदापि पर्वग्रहणात्॥ पथिकनुखार्था प्रज्ञतो विक्तिषु चापर्वकालासु नेव्यते यथा नैमित्तिकेष्टिषु केशसम्भुग्रहणा सोमवपनमैक्किकं वेदितयम् । वाजसनेयिमतानु तदेवादृनमिळाइ॥

अप्यल्पभा बामानि वापयत इति वाजसनेय-कम्। ५।

खोमानि तनूरु हाणि तान्यन्यान्यपि वापयितयानि । नेप्राप्तश्रु लन्धं सरुपेच्यतामिति भावः । प्रक्षतसेव वा ग्रामुखोमण्ड्येन विविचितं जोमितिग्रेषतास्त्राश्रुणः । यथाऊर्नेघण्डुकाः तनूरहं रोम लोम तबृद्धौ साम्रु पुंसुख इति॥ तद्यमर्थः। केप्रासम्भुषु च मध्ये साम्रु लल्पमि वापयत एव केशास्त्रल्पे सन्तो नोष्येरिनिति। बौधायन-स्वाइ यदि केवलं सम्भु वापयिष्यमाणः स्वादिति ॥

विद्युद्सि विद्य मे पामानम्हतात्सत्यमुपैमीति यक्य-मागो। ऽप उपस्पृशति। ई।

यत्वमाणो यषुं कतसंकल्यः । संकल्पश्च मनसो ऽसाधारणवापारं-नान्मानमः ययाद्यः मांख्याः मनःसंजल्यमिति । वाचिको ऽयोत्य-परं यो यह्य इत्युका न यजत इति जिङ्गात् मान्य र

वाचा निक्षिगित बौधायनवचनाच ॥ तच क्रत्यकामो ऽपि कामियतयः यथा वच्यति क्रवादो क्रत्यकामं कामयते यज्ञाङ्गादौ
यज्ञकामिमित । तत्पृकारयोको बौधायनेन यथा पर्वकामो ऽग्नीनाधास्य दत्यान्याधेये स्वर्गकामो दर्भपूर्णमामाभ्यां यच्य दति दर्भपूर्णमामयोः स्वर्गकामः पग्रजना यच्य दति पग्रवन्थे स्वर्गकामः पेग्नेन
यच्य दति सेग्ने मवकामा ऽग्निं चेय दत्याग्रचयन दति ॥ तच वेवं
कामग्रव्यो ऽसति काञ्चे लुप्यते सत्यपि वा वर्जनम्। श्रेयस्तद्धि
परमं परदेवताप्रीणनं परमे निःश्रेयमायेति सर्वशास्त्राणां मर्थादा ।
यथोक्तं भगवद्गीतास् कार्यमित्येव यत्वर्म नियतं क्रियते ऽर्जुन ।
मङ्गं त्यक्ता फलं देव म त्यागः सान्तिको मत दति । स्वकारयाद्यः
नेमं लोकिकमधें पुरस्कृत्य धर्माय्यरेदिति तथा धर्मे चर्यमाणमर्था
श्रनृत्ययन्त दति च । श्रुतिय कामानुपद्दतस्थानन्दानुपदिग्रति श्रोचिन
यस्य चाकामहतस्थेति । तस्नादग्नीनाधास्थे दर्भन यच्ये दत्येतावानेव
यस्त्र संकन्यः ॥

तदिदं सर्वयज्ञेषूपस्पर्शनं भवति । ७।

तदिदमपासुपर्एर्शनं न केवलं दर्शपूर्णमामयोः किंतु सर्वेध्वेव यजित-चोदितेध्विष्टिपग्रुसेसेषु भवति यच्छमाणो वेष्ट्रा वेति श्रुतेः। श्रुतश्च दर्विसेषु न भवति ॥

े श्रीमं यत्तामि सुरयं या मयाभूर्य उद्यन्तमारे। हित मर्थमन्ते। श्रादित्यं ज्योतिषां ज्योतिहत्तमं श्रोयज्ञ,य ताः। ताः पूर्वः परिग्रत्तामि स्व त्रायतने मनीषया॥ इमामूर्जं पञ्चदशीं ये प्रविष्टास्तान्देवान्परिग्रत्तामि पूर्वः। त्रिमिईव्यवाडिह तानावहतु पौर्णमासं हिविरि-दमेषां मयोति यथालिङ्ग-माहवनीये उन्वाधीयमाने जपति। ८।

सद्यस्तालायां पौर्णमास्यामाद्या लुष्यते श्रोयज्ञायेति लिङ्गिवरोधात्। तथा व्यतीया पञ्चदशीमिति लिङ्गिवरोधात्। यदा लल्पापि पञ्चदशी स्थानदा न लेपः। व्यतीयस्था विद्यतिषु तु यथार्थमूरः सर्वत्र यथा श्रद्ययज्ञाय दमामूजें प्रथमामित्यादि॥ तथा नामवतीस्विष्टिषु तेनतेन नास्नोपलचणं कर्मणः यथा चैत्रं इविः श्राययणीयं इविरि-त्यादि। श्रनामकारतु सामान्यनास्नोपलचणीयाः यथेथं इविरिति॥

श्रन्तरामी पश्रवा देवसंसदमागमन्। तान्पूर्वः परि-रिक्तामि स्व श्रायतने मनीषयेत्यन्तरामी तिष्ठञ्जपति। १। श्रमी गाईपत्यास्वनीयो॥

इह प्रजा विश्वरूपा रमन्तामियां ग्रहपतिमिभिसंव-सानाः। ताः पूर्वः परिग्रल्लामि स्व श्रायतने मनीषया॥ इह पश्रवे। विश्वरूपा रमन्तामियां ग्रहपतिमिभिसंव-सानाः। तान्पूर्वः परिग्रल्लामि स्व श्रायतने मनीष-येति गार्हपत्यम्। १०।

दित प्रथमा किष्डिका ।

श्रयं पितृणामित्रिरवाङ्क्या पितृभ्य श्रा। तं पूर्वः पिरिम्ह्याम्यविषं नः पितुं करिदिति दक्षिणात्रिम्॥ श्रजसं त्वा सभापाला विजयभागं सिमन्थताम्। श्रग्ने दीदाय मे सभ्य विजित्ये श्ररदः श्रतिमिति सभ्यम्॥ श्रवमावस-श्रीयमभित्रराणि श्ररदः श्रतम्। श्रावसये श्रियं मन्त्र-महिर्नुश्रिये। नियक्कित्यावसथ्यम्। १।

सर्वजासाधीरमानसुपतिष्ठत इति शेषो अनुमन्त्रयत इति वा॥

इदमहमित्रचेष्ठेभ्या वसुन्या यज्ञं प्रव्रवीमि। इदम-हमिन्द्रच्येष्ठेभ्यो रुद्रेभ्यो यज्ञं प्रव्रवीमि। इदमहं वरुण-च्येष्ठेभ्य त्रादित्येभ्यो यज्ञं प्रव्रवीमीत्यन्वाहितेषु जपति। २।

श्रवान्वाधीयमान दित प्रक्रम्य पञ्चानामग्रीनां याजमानान्युका तेव्यन्वाहितेव्यित्युपमंहारात् ॥ सभ्यावसय्ययोराध्यर्थवे ऽनुक्रमप्यस्ति द्वण्णीकमन्वाधानमित्यवगन्तव्यम् । मन्त्रवर्णस्य भवति विजयभागं समिन्धतामिति ॥

पयस्वतीरे। प्रशा वत्सानामपाकर्तारमावास्यायाम् । ३।

श्राहर्ते। राहरणात् तथापाकर्ते। स्ति । काललचणा चेयम् । तेव नेर्णमास्यामन्वाधानपरिस्तरणोपवासा एव कियले यदा षामावास्त्रायां न मंनयते तयोः कालयोरश्नीतः प्राक् परिसरणानां वर्षिषो वाहरणात्। प्रथमग्रामे चेाभयोर्मन्तः। श्रयं चास्मिनहन्य-र्थपाप्तस्याग्रनस्य कालनियमस्तेन मद्यस्कालास्त्रमत्यां चुधि नेस्यते॥

पौर्णमासायापवत्त्यन्तौ नातिसुह्नितौ भवतः। ४। उपवामः प्रागेव खाखातः। तं रात्रौ करिखन्तावहरिप नातिसु-हितौ नातिव्रत्तौ भवतः। वृत्तिश्वान्नखेत्यस्वापवादः॥

त्रमाषममांसमाञ्चेनाश्चीयातां तद्भावे द्धा पयसा या। ५।

माषमां सयो: यञ्जनार्थयोः प्रतिषेधः । त्राज्यादीनि द्वपसेके नियस्यन्ते । माषण्यो सुद्गादेरिप कोणीधान्यस्य प्रदर्णनार्थः त्रा प्राणातिकादिति लिङ्गात् । बौधायनञ्चाह सर्वमेतदृहः कोणीधान्यं वर्जयदेन्यत्र तिलेभ्यसास्य ब्राह्मणं प्रतिपाद्यात्रीयादिति तथा पत्या प्रतिदृहरू द्यादिति च ॥

बर्हिषा पूर्णमासे व्रतसुपैति। वत्सेष्ठपाञ्चतेष्ठमावा-स्थायाम्। ६।

श्रवापि बर्हिवताग्रव्याभ्यां पूर्ववत्कालबचणा। बर्हिषाद्वियमाणेन सहेति ग्रेषः॥

प्रणीतासु प्रणीयमानास्वासनेषु वा इविःषु व्रतसुपै-तीत्युभयच साधारणम् । ७ ।

डमयबोमयोः पौर्णमाखमावाखयोः माधारणमिदं कालदयमि-स्मर्थः अश्रनमग्न्यन्वाधानं व्रतापायनमित्येके। व्रतापाय-नमश्रनमग्न्यन्वाधानमित्येके। अग्न्यन्वाधानं व्रतापा-यनमश्रनमित्येके। ८।

चय एते क्रमविकन्यास्त्रयाणासेषां कर्मणां यथोक्तेन सुख्येन सह चलारस्तच यदाष्यभनं पूर्वं तदापि प्रणयनात् परमे वेति वेदि-तव्यम्॥

पयस्वतीरोषधय द्रत्यप त्राचामत्युपस्पृत्रति वा। ६। त्राचामति भचवति ॥

त्रपरेगाइवनीयं दक्षिगातिकामति। १०। गतः॥

एव एवात जर्ध्व यजमानस्य संचरो भवति।११। भाक्तीययोर्निर्गमनप्रवेशयोरेष एव पन्याः॥

इति दितीया किष्डिका।

दक्षिणेनाइवनीयमवस्थाय व्रतमुपैष्यन्समुद्रं मनसा ध्यायति। १।

व्रतसुपयन्तित कन्यान्तरकारमतिनराकरणार्धसुकं व्रतसुपेव्यन्ति ॥ त्राय जपत्यमे व्रतपते व्रतं चरिष्यामीति ब्राह्मणः। वायो व्रतपत आदित्य व्रतपते व्रतानां व्रतपते व्रतं प्रमीति राजन्यवैश्यो।२। राजन्यवैश्वयोरेकैकस्य चयो ऽपि मन्ताः ॥

सर्वान्वा ब्राह्मणः।३।

गतः ॥

श्रयादित्यमुपतिष्ठते सम्राडिस व्रतपा श्रिस व्रतप-तिरिस तत्ते प्रव्रवीमि तच्छकेयं तेन शकेयं तेन राध्यासमिति। ४।

श्रवाह बौधायनः उपनिक्रम्याग्यागारादादित्यसुपतिष्ठत इति बौधायना ऽचैव तिष्ठचिति शासीकिरिति॥

यद्यस्तिमते व्रतमुपेयादा इवनीयमुपतिष्ठन्नेतद्यजुर्ज-पेत्। प्र।

ग्टहमेधीयाद्यधं वचनम् ॥

उभावमी उपस्तृणते देवता उपवसन्तु मे। ऋहं याम्यानुपवसामि मह्यं गोपतये पश्चनिति सायं परि-स्तीर्यमाणेषु जपति। ६।

उभाविति चिङ्गाद्वाह्यणोक्ताग्निद्वयपरिस्तरणविषय एवायं मन्त्र इति केचित्। तदयुक्तं परिस्तीर्थमाणेखिति वज्जवचनात् प्राधान्यान्वया-दुभयाभिधाने।पपत्तेश्च यथा वज्ज्खागतेषु विषष्टवामदेवावागता-विति॥ त्ररखेभवमत्रमारखं नैवारादि तत्सायमाश्रखाने उन्नाति। माष-मांसयोः पूर्ववद्यञ्चनार्थयोः प्रतिषेधः। त्रन्यया ग्राम्यलादेव माष-खाप्राप्तेर्भाषश्रब्दो उत्रापि पूर्ववद्याखेयः॥ त्रन्नातीत्येकवचनात् त्रारखाश्रनं पत्या नेखते। भारदाजेन लिष्टा एवात्मसंस्कारास्तस्याः॥

त्रिप वा काममा मार्गादा मधुन त्रा प्राशाति-कात्। ८।

भागें मृगविकारं मांमम् ॥ प्राण्णातिकं केण्णिधान्यं दस्मात्रणातने-ने द्वियते ॥ तद्यमर्थः । यदेव किंचि च्चित्रचनमी प्रितं तदेव काम-मञ्जीयात्र मार्गिमिष्यमाणं भोक्तव्यमिति । मधुनस्वप्रतिषिद्धस्थापि श्रवत्यसामान्यादेव प्रायो निष्टत्तिः स्थादिति प्रतिप्रसवः ॥

अपो वा। न वा किंचित्। ट। गतौ॥

न तस्य सायमश्रीयाद्येन प्रातर्यस्थमाणः स्थात्। १०।

यकातीयेन इविषा योयष्टा तकातीयं द्रयं नामीयात्। ततसा-क्येनानुपरेक्यः पौर्णमास्यां सायमाभा भवति द्धिपयोभ्यां च दंभें। तथानुपवस्योव्यपौष्टिपग्रपृषु योभाविषु तत्साधनद्रव्यामनिष्टत्तिः येन प्रातयेक्यमाण दति सामान्यता निर्देशात् पुनःसायंग्रहणाच ॥

त्रारखायोपवतस्यनपो ऽस्नाति न वा। ११।

श्रार छेनैव इविधा श्रोचष्टा यस्तस्य नास्यार खामनं तदा विभावेव . श्रीहिया- विधानात् तस्यारण्यनियमाच यथा तस्यारण्येनेवात जध्यें होम इति। विक्रत्यर्थं वा वचनं यवारण्यं इविर्यथा गार्मुतं चक्ं निर्वपेदित्यादी। तदा लिदमेव वचनं ज्ञापकं भविष्यति चेापवमथा श्रिप विक्रतयो सम्यन्त इति। बौधायनश्चाह दृष्टिपग्र्यवन्थाः चेापवमथाः सद्योयज्ञा वेति॥

जञ्जभ्यमानो ब्रूयान्मयि दक्षक्रतू इति। १२। कर्ममधे यदा जञ्जभ्यते जस्मते तदा प्रायश्चित्तार्थमेतद्यजुर्जपेत्॥ त्रमावास्यां राचिं जागर्ति। १३।

गतः ॥

श्रिप वा सुप्यादुपरि त्वेव न श्रयीत। १४।

जागरणाश्रकी सुष्यात् उपरिश्रयनसेव तु वर्जयेत्॥

अपि वोपरि शयीत ब्रह्मचारी त्वेव स्यात्। १५।

जपरि ऋषि वा अयौत सर्वथापि तावद्वद्वाचर्यं परिपालयेदित्यर्थः॥

उभयच जागरणमेके समामनन्ति। १६।

उभयवामावासायां पौर्णमास्यां च ॥

त्राइवनीयागारे गाईपत्यागारे वा श्रेते।१७।

त्रन्यदाइवनीयागारमन्यद्वाईपत्यखेति वच्छति । तयोरन्यतरचैव शेते ॥ इति हतीया कष्डिका । देवा देवेषु पराक्रमध्यं प्रथमा दितीयेषु दितीयास्तृ-तीयेषु चिरेकाद्या इह मावत इदं शक्तेयं यदिदं करोम्यात्मा करोत्वात्मने। इदं करिष्ये भेषजमिदं मे विश्वभेषजा अश्विना प्रावतं युवमिति जिपत्वा श्वीसृते ब्रह्माणं द्याति। १।

उन्नं ब्रह्मविधावेव ब्रह्मवरणं तस्यानेन काल उत्यते। श्वोस्ते प्रकान्ते तन्त्रे क्रुप्ते च ब्रह्मासने देवा देवेच्चिति जिपला तते। ब्रह्माणं हणीते। न चायं जिपा ब्रह्मवरणग्रेषः कर्मग्रिकप्रार्थनार्थलात्। श्रतः प्राय-णीयादाविप परिस्तरणोत्तरकाले भवति। केचिनु जिपलेत्यन्तं पूर्व-ग्रन्थेन योजयन्ति जिपला ग्रेत दिति॥

सूपते भुवनपते महतो भूतस्य पते ब्रह्माणं त्व वृणीमह दृत्युक्तापरेणाह्वनीयं दक्षिणातिक्रम्योपवि शति। २।

यो ऽयं ब्रह्मवरणार्था मन्त्रससुक्तानन्तरमेव तेन सहातिक्रम्य यः मान उपविभित्त ॥

पूर्वी ब्रह्मापरो यजमानः। ३।

पूर्वापर्लं देशतः कालतश्च ॥

भूश्व कश्च वाक चर्क च गौश्च वट् च खं च धू नंश्व पंश्वेकाश्चराः पूंद्शमा विराजो या इदं विश्वं स्ट स्ति गैन नयत प्रजानतीर्बह्मपूता स्थ। को वो युनिक्त स वो युनक्तु विश्वेभ्यः कामेभ्यो देवयज्यायै। याः पुरस्तात्प्रस-वन्युपरिष्टात्सर्वतश्च याः। ताभी रिक्सपविचाभिः श्रडां यज्ञमार्भ इति प्रणीताः प्रणीयमाना श्रनुमन्त्रयते॥ यजमान इविनिर्वस्थामीत्युच्यमान श्रों निर्वपेत्युचैर-नुजानाति। ४।

गतौ ॥

श्रिमं होतारमिह तं हुव इति हविर्निष्यमाणम-भिमन्त्रयते। ५।

ातिइविरभिमन्त्रणाष्ट्रिः इविषो मे ऋखेत्येकवचनात् निरूष्यमाण-मिति वर्तमाननिर्देशाच ॥

इविर्निर्वपणं वा पाचमभिम्दशत्यभि वा मन्त्रयते ई।

ाहण्यते यस्मिन्पाचे तद्धविनिर्वपणम्। तस्वादौ मञ्जदिभमर्भनमिन-ष्वणं वा पाचमंस्कारलात्॥

तदुदित्वा वाचं यच्छति। ७।

ष्ट्रह्मध्वर्थयजमानद्गिः ग्राखान्तरीयो वाग्यमनकाल उत्तः प्रणीय-ास वाचं यक्कत दति । तेनेदानीं खग्नाखास्त्रः काले। विकल्पते रानस्य । तदिति च वाक्यादिसामान्यरूपविवचयापि नपुंसते

श्रय यज्ञं युनिक्ति। ८।

श्रयग्रब्दः कर्मान्तर्वद्योतनार्धः। तेनानौषधतन्त्राखणुपमदादिषु चज्रयोगः कार्यः। को ऽयं चज्रयोगो नाम। तं दर्भयति॥

कस्वा युनिक्त स त्वा युनिक्तिति सर्वं विद्वारमनुवी-स्रते। १।

गतः॥

इति चतुर्थो कण्डिका। इति प्रथमः पटलः॥

चतुःशिखण्डा युवितः सुपेशा प्टतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्चञ्चमाना महते सौभगाय मद्धां धुव्व यजमानाय कामानिति वेदिं संस्टञ्चमानाम्। १। अनुमन्त्रयत दित शेषः॥

या मा हदा मनसा यश्व वाचा ये। ब्रह्मणा कर्मणा देष्टि देवाः। यः श्रुतेन हृद्येनेष्णता च तस्येन्द्र वज्जेण णिर्म्ळिनद्मीति स्तम्बयजुर्ह्वियमाणम्। २।

तत्र सम्वयनुषां प्रथक्षान्यन्त्रावृत्तिः । चतुर्यस्य त इरणस्य तृष्णी-कर्णान्यनुमन्त्रणम् ॥ ददं तस्मै हर्म्य करोमि ये। वो देवाश्वरति ब्रह्म-चर्यम्। मेधावी दिश्च मनसा तपस्व्यन्तर्दूतश्चरति मा-नुषीषित्युत्करमभिग्रह्ममाणम्। ३।

श्रमिग्रहणस्य त चतुर्थसायद्वणीकलाङ्गवर्येवानुमन्त्रणम् ॥

यज्ञस्य त्वा प्रमयाभिमया प्रतिमयोन्सया परियः ह्वा-मीति वेदिं परियः ह्यमाणाम् । ४।

उभयोः परिग्रहयोरनुमन्त्रयते श्रविशेषात् पूर्वश्चेति भारदाजवचनाच॥

यदुद्वन्तो जिहिंसिम पृथिवीमोषधीरपः। ऋष्वयवः स्प्यक्तः स्प्येनान्तरिक्षं मोरु पातु तस्मात्॥
यदुद्वन्तो जिहिंसिम क्रूरमस्या वेदिं चक्रमा मनसा
देवयन्तः। मा तेन हेड उपगाम भूम्याः शिवा नी
विश्वभुवनेभिरिस्वत्युडन्यमानाम्॥ भूमिर्भृत्वा महिमानं पुपोष ततो देवो वर्धयते पर्यासि। यिज्ञया यज्ञं
विचयन्ति शं चौषधीराप इह शक्तरिश्चेति क्रियमाणाम्॥ इडेन्यकतूरहमपो देवीरुपज्ञवे। दिवा नक्तं च
ससुषीरपस्वरीरिति प्रोक्षणीरासाद्यमानाः॥ जर्णास्टदु
प्रथमानं स्योगं देवेभ्यो जुष्टं सदनाय बिहः। सुवर्गे
खोते यजमानं हि धेहि मां नाकस्य प्रष्टे परमे ब्योमिन्नित बिहरासाद्यमानमा। ।।

गतः ॥

अद्भिराज्यमाज्येनापः सम्यक् पुनीत सवितुः पविचैः। ता देवीः शक्रारीः शाकरेणेमं यज्ञमवत संविदाना इत्याज्यं प्रोक्षणीश्चोत्पूयमानाः। ई। श्राज्यसुत्पूतं प्रोक्षणीश्चोत्पूयमाना इत्यर्थः॥

उभावाज्ययहाञ्जपतः। ७।

उभाविति वचनमध्यर्थुणा सह प्रयोगार्थं याजमानाध्यर्थवकाण्डयोः संकीर्णतात्। श्रमीषामित्यभिप्रायः॥ इति पञ्चमी कण्डिका।

त्रशिश्रेम वर्हिरन्तः पृथित्यां संरोहयन्त श्रेषधी-विव्यक्षाः। यासां मूलमुद्वधीः स्फ्येन श्रिवा नस्ताः सुहवा भवन्तु॥ सुमनसो यजमानाय सन्त्वोषधीराप इह श्रक्षरीश्व। दृष्टिद्यावा पर्जन्य एना विरोहयतु हिर्ण्यवर्णाः श्रतवन्शा अद्या द्रत्यन्तर्वेदि वर्हिरा-सन्तम्। १।

गतः ॥

चतुःशिखण्डा युवितः सुपेशा प्रतप्रतीका वयुनानि

यजमानाय कामान्॥ शिवा च मे श्रग्मा चैधि स्थोना च मे सुपदा चैध्यूर्जस्वती च मे पयस्वती चैधि। इषमूर्ज मे पिन्वस्व ब्रह्म तेजा मे पिन्वस्व क्षचमोजो मे पिन्वस्व विशं पुष्टिं मे पिन्वस्वायुरनाद्यं मे पिन्वस्व प्रजां पश्चमे पिन्वस्वेति स्तीर्थमाणाम्। २।

नाच धातौधातौ मन्त्राष्ट्रितः स्तीर्यमाणाया वेदेरेकलात् तदिभ-धानलाच मन्त्रस्य ॥

भुवो ऽसोत्येतैः प्रतिमन्त्रं परिधीनपरिधीयमानान्। श्रिमान्यज्ञ उप भूय इनु मे ऽविक्षोभाय परिधीन्दधामि। धर्ता धरुणो धरीयानमिर्देषांसि निरितो नु दाता इति च। ३।

श्रसिन्यज्ञ दत्यनया महदन्ते उनुमन्त्रणं परिधीन्दधामीति लिङ्गात् श्रसिन्यज्ञ दति सर्वानिति भारदाजवचनाच ॥

युनिक्म त्वा ब्रह्मणा दैन्येनेत्या हवनीयम्। तेजिष्ठा ते तपना या च रोचना प्रत्योषनीस्तन्वो यास्ते त्र्यमे। ताभिर्वमीण्यभितो व्ययस्व मा त्वा दभन्य ज्ञहनः पि-शाचा दित च।४।

विनियोगञ्चित्तवचनाच कल्पान्तरेषु । परिध्यङ्गमिदमनुमन्तणं तसंनिधावान्तानात् । खादेतत् ॥ युनिष्म ला ब्रह्मणा देव्येनेत्याचैष
वा अग्नेर्थागस्तेनित अतेः प्रथक्षमैवेदमग्नियोगो नामेति । तन्मन्दं
परिधियोगस्तेन तत्राग्नियोगन्तेनाभिग्नेतलात् तथा तिद्मोकस्त्रेवाग्निविमोकलेन । तद्कां ब्राह्मणे वि ते सृञ्चामि रश्चना वि रश्मीनित्याचैष वा अग्नेर्विमोक दति । व्याख्यास्त्रित च तथा सृज्ञकारः वि ते
सृञ्चामौति रिधिषु विस्च्यमानेष्ट्यित । व्यक्तोकं च तत्मत्याषाढेन
यथा युनिष्म ला यन्ते अग्न दति दाभ्यामिग्नं परिधीयमानं
तेजिष्ठा त दति परिधिनिमिति । तस्मादुपसदवस्थ्यग्रद्दमेधीयादिषु
परिध्यभावादनुमन्त्रणस्य कोपः ॥

विच्छिनद्मि विधतीभ्यां सपत्नाञ्चातान्भात्व्यान्ये च जनिष्यमाणाः। विश्रो यन्त्राभ्यां विधमाम्येनानहं स्वानामुत्तमो ऽसानि देवाः॥ विश्रो यन्त्रे नुद्माने श्रातिं विश्वं पाम्नानममितं दुर्मरायुम्। सीदन्ती देवी मुक्ततस्य लोके धृती स्थो विधृती स्वधृती प्राणा-न्मयि धारयतं प्रजां मिय धारयतं पश्चन्निय धारयत-मिति विधृती श्रासाद्यमाने।५।

गतः॥

इति षष्टी किष्डिका।

श्रयं प्रस्तर उभयस्य धर्ना धर्ना प्रयाजानामुतानू-याजानाम्। स दाधार समिधी विश्वरूपास्तस्मिन्सुची श्रथ्यासादयामीति प्रस्तरमासाद्यमानम्। १।

श्रिप वा जुझमेव प्रस्तर द्रत्यसिन्कस्ये लुप्यते मन्तः उतानूयाजा-नामिति सुव दित च लिङ्गविरोधात्। तथा प्रायणीयोदयनीययो-रनूयाजप्रयाजयोर्ययार्थमूहो उन्यतरस्य धर्ता धर्ता प्रयाजानां स दाधारेत्यादि॥

प्राणाः। हिरण्यपक्षाजिरा संभ्रताङ्गा वहासि मा सुक्षतां यच लेकाः॥ जुङ्गरिस प्रताची गायचीयाची किविभिर्जुषाणा। अव्यथमाना यज्ञमनुयच्छस्व सुनीती यज्ञं नयास्युप देवानाग्नेयेन शर्मणा देव्येनेति जुङ्गम्॥ अवाहं वाध उपभ्रता सपत्नाञ्चातान्भावव्यान्ये च जनिष्यमाणाः। देाहे यज्ञं सुदुघामिव धेनुमहमुत्तरे। भ्यासमधरे मत्सपत्नाः॥ सुभ्रदस्युपभृहृताची चेष्टुभेन बन्दमा विश्ववेदाः। अव्यथमाना यज्ञमनुयच्छस्व सुनीती यज्ञं नयास्युप देवानेन्द्रेण शर्मणा देव्येनेत्युप-भ्रतम्॥ ये। मा वाचा मनसा दुर्मरायुर्ह्वदारातीया-दिभदासद्ग्रे। इदमस्य चित्तमधरं भ्रवाया अहमुत्तरे। भ्रयासमधरे मत्सपत्नाः॥ भ्रवासि धरणी धन्म जागतेन छन्दसा विश्ववेदाः। अव्यथमाना यज्ञमनुयच्छस्व सुनीती यज्ञं नयास्युप देवान्वेश्वदेवेन शर्मणा
दैव्येनेति ध्रुवाम्॥ स्योना मे सीद सुपदः पृथिव्यां
प्रश्रिय प्रजया पश्रुमिः सुवर्गे लेकि। दिवि सीद पृथिव्यामन्तरिक्षे ऽहमुत्तरा भ्रुयासमधरे मत्सपताः॥ अयं
सुवा अभिजिहित होमाञ्छतस्य म्लन्दसानृष्टुभेन।
सर्वा यज्ञस्य समनिक्त विष्ठा बाईस्थत्येन शर्मणा देव्येनेति सुवम्॥ इयं स्थाली पृतस्य पूर्णाच्छिनपयाः शतधार उत्सः। माहतेन शर्मणा देव्येनत्याज्यस्थालीम्।२।
सर्वव साद्यमानमनुमन्त्रयत इति श्रेषः॥

इति सप्तमी कण्डिका।

तिरसि गायचं छन्दस्तर्पय मा तेजसा ब्रह्मवर्चसेन तिरिस चेष्टुभं छन्दस्तर्पय मौजसा वीर्येण तिरिस जागतं छन्दस्तर्पय मा प्रजया पशुभिरिति पुराडाशा-नज्यमानान्।१।

प्रतिहितराष्ट्रित्तर्मन्त्रस्य त्रिरमीत्येकवचनात् श्रज्यमानानिति वर्त-माननिर्देशाच ॥

यज्ञो ऽसि सर्वतः श्रितः सर्वता मां शृतं भविष्यच्छ-ल्वाशिषः सद्दसं मे सन्तु हृत्वता इरा- वतीः पशुमतीः प्रजापितरिस सर्वतः श्रितः सर्वते। मां भूतं भविष्यच्छयतां श्रतं मे सन्ताशिषः सहस्रं मे सन्तु स्रत्यता दरावतीः पशुमतीरित्याग्नेयं पुराडाश्रमासन्त-मभिम्हश्रति सर्वाणि वा हवींषि । २।

यदा सर्वाणि तदावृत्तर्मन्त्रस्य यज्ञो अभीति पुरोडाग्राभिधानादे-कवचनाच । सर्वाणि हवींषीति च येषामासादनसुत्तमाध्वर्यवे चतु-हींचा पौर्णमास्यामित्यादिना तेषामेव ग्रहणं न लाज्यानामिष । सुतः । स्थानात् त्रासन्तान्यभिष्टप्रतीति वचनात् सर्वेषां हिवषासुत्त-राधात्सर्वेभ्याे हिवभ्यं द्रडामित्यादौ तथादर्भनाच । तेनोपसदादाव-भिमर्थननिवृत्तिराज्यस्य ॥

द्दिमिन्द्रियमसृतं वीर्यमनेनेन्द्राय पश्ची चिकि-त्सन्। तेन देवा अवताप मामिन्देषमूर्जं यशः सन्द त्रोजः सनेयं शृतं मिय श्रयतामिति प्रातदीहम्। यत्पृथिवीमचर्त्तत्प्रविष्टं येन।सिच्चद्दलमिन्द्रे प्रजापितः। द्दं तच्छुकं मधु वाजिनीवसेनापरिष्टाद्धिनान्महेन्द्रं दिध मां धिनात्विति दिध। ३।

त्रामनमभिष्ट्यतीत्यन्यः॥

श्रयं यज्ञः समसद्बविषान्दचा सामा यज्ञा देव-ताभिः। तेन खेाकान्स्रर्थवता जयेमेन्द्रस्य सख्यमस्त-त्वमञ्चामिति सर्वाणि इवीधि। ४। इविश्वानयं यज्ञ इति यज्ञाभिधानात् नातृत्तिर्भन्तस्य। तथा प भारदाजः मर्वाणि ममस्तान्यभिम्द्रशति ममाग्ने वर्षे विद्वेष्टित्यनु-वाकेनायं यज्ञः समसदद्धविश्वानिति चेति॥

ये। नः कनीय इह कामयाता ऋसिन्यज्ञे यजमा-नाय मह्मम्। ऋप तिमन्द्राग्नी भुवनानुदेतामहं प्रजां वीरवतीं विदेयेत्येन्द्राग्नम्। ५।

जहेनाभिमर्भनं वैस्थस्यापि ॥

ममाग्ने वर्ची विह्नवेष्ठस्वित्यनुवाकेन सर्वाणि ह्वीं-ष्यासन्त्रान्यभिम्रश्रेद्षाभिवा। ई।

व्याख्यातः पूर्वतरेण ॥

चतुर्हीचा पै। श्रीमास्यां हवीं घ्यासन्तान्यभिष्टश्रेत्रजा-कामः पञ्चहे। चामावास्यायां स्वर्गकामा नित्यवदेके समामनन्ति। ७।

गती ॥

इत्यष्टमी कष्डिका। इति दितीयः पटनः॥

दशहोतारं वदेन्पुरस्तात्सामिधेनीनाम्। १।

गतः ॥

श्रक्तिरसे। मास्य यज्ञस्य प्रातरनुवाकौरवन्विति सामिधेनीनां प्रतिपदि जपति। २।

प्रतिपदि प्रथमायाम्ह्यारको वा॥

अनुच्यमानासु दशहोतारं व्याखायोच्छुक्यो अप्न इति समिध्यमानम्। समिडो अग्निराहुतः स्वाहाकतः पिपर्तु नः। स्वगा देवेभ्य इदं नम इति समिडम्। ३।

अनुमन्त्रयत दति शेषः उपतिष्ठत दति वा ॥

मना ऽसि प्राजापत्यमिति स्रीवमाघार्यमाणम्। ४। श्राचारमनुमन्त्रयत इति शेषः॥

सुच्यमन्वारभ्य वागस्वैन्द्रीत्यनुमन्त्रयते । ५ ।

श्राघारियतुरन्वारक्ष एवाघारान्वारकः । श्रनुमन्त्रणवचनमन्वार-भार्था ऽयं मन्त्र दति मा प्रद्वीति ॥

देवाः पितरः पितरे। देवा ये। उहमस्मि स सन्यजे यस्यासि न तमन्तरेमि स्वं म इष्टं स्वं दत्तं स्वं पूर्तं स्वं श्रानं स्वं हुतम्। तस्य मे ऽग्निरुपद्रष्टा वायरुपश्रोता-

बैन्धुर्य एवासिम स सन्यज इति हेातप्रवरे ऽध्वर्यप्रवरे च प्रवियमाणे । ई ।

जपतीति ग्रेष: । प्रवरस्थानापचे ऽपि मीद होतरित्यच गोचिर्षमं-बन्धाकीर्तनाचायं जपः यो ऽहमिस्र स सन्यजे यस्यास्ति न तसन्त-रेमीति लिङ्गानुरोधात्॥

चतुर्होतारं व्याखाय वसन्तम्तृतां प्रीणामीत्येतैः प्रतिमन्त्रं प्रयाजान्हुतंहुतम्। ७।

श्रनुमन्त्रयत इति श्रेषः। सर्वप्रयाजशेषस्तुर्द्धाता। श्रतो न प्रतिप्रया-जमावर्तते ॥

एके। ममैका तस्य ये। उस्मान्देष्टि यं च वयं दिष्मो दी मम दे तस्य चया मम तिसस्तस्य चत्वारे। मम चतसस्तस्य पच्च मम न तस्य किंचन ये। उस्मान्देष्टि यं च वयं दिषा दत्येतैश्व प्रतिमन्त्रम्। ८।

क्रतंक्रतमनुमन्त्रयत दत्यन्वयः। यो उस्मानित्यादेः सर्वत्रानुषङ्गः॥

अग्रीवामयारहं देवयज्यया चसुपान्भूयासमित्या-ज्यभागौ। १।

इतावनुमन्त्रयत इति भेषः॥

निच्नतानुमन्त्रणी वा। १०।

विद्यंतं व्यसमनुमन्त्रणं ययोस्ती तथाकौ ॥

श्रीमना यज्ञश्रुषानमेरहं देवयञ्चया चश्रुषा-न्भूयासम्। सोमेन यज्ञश्रुषाँ सोमस्याहं देवयञ्चया चश्रुषानभ्यासमिति विह्नते। ११।

यदा विह्नतौ तदाभ्यां पृथगनुमन्त्रचितव्यौ ॥

पञ्चहोतारं वदेत्पुरस्ताडविरवदानस्य । १२।

सर्वहित्रथः पञ्चहोता न तु प्रत्येकमावर्तते वीपाभावात् ॥

याजमिति वचनात्। न च लिङ्गविरोधः यागाभिधानात्॥

श्रगेरहं देवयज्ययानादे। भ्यासिमत्याग्नेयं हतमनु-मन्त्रयते दिक्ष्यसीत्युपांशुयाजमग्नीषे।मये।रित्यग्नीषे।-मीयमिन्द्राग्नियोरित्येन्द्राग्निमन्द्रस्येत्येन्द्रं सांनाय्यं महे-न्द्रस्येति माहेन्द्रमग्नेः स्विष्टक्षत इति सौविष्टक्षतम् ।१३। श्रगीषोमीये ऽष्ट्रपांश्ययांचे दिक्षरमीत्येव मन्तः दिक्षरमीत्युपांश्य-

पुरस्तात्विष्टकता उन्यदेवतान्येके समामनन्ति।१८। प्राक्तते ज्ञतानुमन्त्रणसमाचाये खिष्टक्रवान्त्रात्पूर्वं प्राक्षतीभ्यो उन्यदे-वतान्यिप वन्त्यमाणानि यजूंथेके प्राखिनः समामनन्ति किं चात-सानि तु प्रकृतावसंभवात्प्रकर्णं बाधिता तिसङ्गानुरोधेन विक्ष-तिषु निवेप्रयित्थानीत्याइ॥ इन्द्रस्य वैद्यध्या हं देवयञ्चया सपतो वीर्यवान्ध्या-सिन्द्रस्य चातुरहं देवयञ्चया चाता भ्र्यासं द्यावाप्ट-थिक्योरहं देवयञ्चयोभयोक्तिकयोर्क्यथ्यासं। भ्र्मानं प्रतिष्ठां गमेयिमत्येके। पूष्णो ऽहं देवयञ्चया प्रजनि-षीय प्रजया पश्रुभिः सरस्वत्या ऋहं देवयञ्चया वाच-मन्नाद्यं पुषेयं विश्वेषां देवानामहं देवयञ्चया प्राणैः सायुज्यं गमेयमर्थम्णा ऽहं देवयञ्चया स्वर्ग क्लाकं गमे-यमदित्या ऋहं देवयञ्चया प्र प्रजया च पश्रुभिश्व जनिषीयेन्द्रस्येन्द्रियावता ऽहं देवयञ्चयेन्द्रियाव्यनादां भ्र्यासमिति यथालिङं वैक्रतीः। १।

एतिर्ययालिङ्गं वैक्षतीर्देवता दष्टा अनुमक्त्यत दत्यर्थः। एवं चैषां प्रत्यचमासानात्वर्वेष्ययेतद्देवत्येषु इविःषु इविःसामान्यविरेष्धे ऽप्येता-न्येवानुमन्त्रणानि भवन्ति न प्राक्षतान्यूच्यन्ते॥

ऋशिमा दुरिष्टात्पात्विति प्राशिचमवदीयमानम्।२। इविर्मणादवदाने ऽपि मकदेव मन्तः। यथा चैवं तथा ब्रह्मले बाख्यातम्॥

सुरूपवर्षवर्ण एहीतीडाम्। ३।

श्रवदीयमानामित्यनुषद्गः । मकदचापि मन्तः पूर्ववत् ॥

भूयस्येहि श्रेयस्येहि वसीयस्येहि चित्त रहि द्धिष

गवीर्जपित। चिद्सि मनासि धीर्सि रन्ती रमितः स्वतः स्व्रीत्युचैरुपहवे सप्त मनुष्यगवीः। देवोदेवैरिभ मा निवर्तध्वं स्थानाः स्थानेन प्टतेन मा समुक्षत नम इद्मुदं भिषयषिर्वस्था यहदे समुद्रादृदचित्रव सुचा वागये विप्रस्थ तिष्ठति स्वङ्गिभिर्दश्रभिर्दिश्विति च । ४।

देवगव्यभिधायिनो मन्त्रा देवगव्य दृत्युचन्ते। तथा मनुष्यगवः॥

उपह्रयमानायां वायविडा ते मातेति होतारमीक्ष-मागो वायुं मनसा ध्यायेत्। ५।

वायविडा ते माता वायो ते वत्मभ्रतस्थेडा मातेति ध्यानप्रकार-विधिर्न तु मन्त्रस्या त्राह्मणे यक्तलाद्यथा वायुर्वत्स इति प्रकत्योकां वायुं मनसा ध्यायेकाचे वत्ससुपावस्चतीति॥

सा में सत्याशीरित्याशिःषु। श्राशीर्म जर्जमिति च

जपतीति ग्रेषः। त्रयं च जपः सोमेष्टिव्वपि भवत्येवैकस्या त्राशिषो विद्यमानवात्। तत्र लस्मास्तिन्द्र इत्यादि निवर्तयति॥

इडाया ऋहं देवयज्यया पश्चमानभ्यासिमत्युपह्न-ताम्॥ इडा धेनुः सहवत्सा न आगादूर्जं दुहाना पयसा प्रपीना। सा ना ऋजेन हिवधोत गोभिरिडा-भ्यसा आगादिति भक्षायाहियमाणाम्। ७। उभयनानुमन्त्रयत इति भ्रेषः ॥

उक्त इडाभक्षो मार्जनी च। ८।

भवो भवणम्। मार्जनीयण्डेन मार्जनं खच्चते। तदुभयसुक्तमाध्व-र्घव एव यजमानस्थापि तन्नेदानीं प्रसार्तव्यमिति भावः॥

ब्रभ्न पिन्वस्व द्दता में मा ह्यायि कुर्वता में मोपद-सिंह्णां कृतिरिस दिशों में कल्पन्तां कल्पन्तां में दिशों दैवीय मानुषीया होराचे में कल्पेतामर्थमासा में कल्पन्तां मासा में कल्पन्तास्तवा में कल्पन्तां संवत्सरी में कल्पतां कृतिरिस कल्पतां म इति वर्हिष पुराडा-श्मासन्त्रमभिस्शित । १।

चतुर्धा कला सद्दिनिहितं पुराडाणं तन्त्रेणाभिस्त्रणति ॥

इति दशमी कण्डिका।

श्रयैनं प्रतिदिशं क्यूहत्याशानां त्याशापालेभ्यश्रतुभीं। श्रामतेभ्यः । इदं भूतस्याध्यक्षेभ्या विधेम हविषा वयम्॥ ब्रह्मपा हि भजतां भागी भागं माभागो भक्त निर्भागं भजामः । श्रपस्यिन्वीषधीर्जिन्व दिपात्पाहि चतुष्पाद्व दिवा दृष्टिमेर्य॥ ब्राह्मणानामिदं इविः साम्यानां सामपीयिनाम्। निर्भक्तो ज्वाह्मणा नेहाब्राह्मणस्या-स्तीति।१।

ब्यूहित विभज्य गमयित सङ्गदुकीन मन्त्रेण ॥

उपह्नते चौः पिताप मां चौः पिता ह्वयतामग्निरा-ग्रीआदायुषे वर्चमे जीवात्वै पुख्यायोपह्नता पृथिवी माताप मां माता पृथिवी ह्वयतामग्निराग्नीआदायुषे वर्चमे जीवात्वै पुख्यायेत्याग्नीअभागस्य वैशेषिकम्। २।

यूर्निमिति विपरिणामेन संबन्धः । पूर्वे तु यूर्रनं चतुणां भागानां साधारणिमदं चाग्नीप्रभागस्य वैशेषिकमित्यर्थः । तत्नाग्नीप्रभागस्येति वचनादिदं बह्मण दत्यादिषु यादिष्टेषु भागेस्विति द्रष्ट्यम्॥

ब्रभ पिन्वस्वेत्यन्तर्वेद्यन्वाहार्यमासन्त्रमिस्याति॥ इयं स्यास्यस्तस्य पूर्णा सहस्रधार उत्सो श्रश्चीयमाणः। स दाधार पृथिवीमन्तरिष्ठं दिवं च तेनौदनेनातितरा-णि सृत्युमिति च । ३।

प्रथममन्त्रस्य धर्वत्राविकारे। भागाभिधानात्। दितीये लादितः पदचतुष्टयस्थादनस्यास्त्रभिधायिना उन्यत्र तदभावे लापः। सहस्र-धाराचीयमाणप्रव्दयोश्च स्तिङ्गस्याविकारः उत्सविशेषणलात्। श्रेषस्त

उत्तः संप्रैषा ज्वाहार्यस्य च दानम्। ४।

उत दडाभच दतिवद्याख्या । मंग्रैष दति च दिविषत एते। त्तरतः परीतेति दयोरपि मंग्रैषयोर्घहणं तथा तच दर्धितलात्॥

एषा ते अग्ने समिदित्यान्याजिकीं समिधमाधीय-मानाम्॥ यं ते अग्न आख्याग्यहं वा खिपितश्वरन्। प्रजां च तस्य मूलं च नीचैदेंवा निद्यत ॥ अग्ने यो नो ऽभिदासति समाना यय जिख्यः। इधास्येव प्रशा-यतो मा तस्योच्छेषि किंचन ॥ यो मां देषि जातवेदो यं चाहं देषि यय माम्। सवीस्तानग्ने संदह यांश्वाहं देषि ये च मामित्याहितायालग्निम्। पू।

वेदिविहिः ऋतं ह्रविरिधाः परिधयः खुचः। आज्यं यज्ञ ऋचे। यजुर्याच्याख वषद्वाराः। सं से संनतयो नमन्तामिधासंनहने हुत इति संमागीन्हुतान्। ६। संमागी दश्रसंनहनानि तेषां च वज्ञवनिर्देश दश्रसंनहने ज्ञत दति चैतदस्य ज्ञतमिति च मन्द्रानुकरणाडू छ्यः॥

सप्तहोतारं वदेन्युरस्तादनृयाजानामुपरिष्टादा। ७।

सप्तहोतुरनृयाजाङ्गलादननृयाज उदयनीये न भवति ॥

दुर्श्वेकादणी कण्डिका।

वर्हिषो ऽहं देवयच्यया प्रजावान्स्यासिमत्येतैः प्रतिमन्त्रमनूयाजान्हुतंहुतम्।१।

गत: ॥

उभी वाजवत्यो जपतः। २।

उभयोरपि याजमानाध्वर्यवकाण्डयोः पाठादिति भावः॥

वह्नन्देवान्यज्ञेनापिप्रें रुद्रान्देवान्यज्ञेनापिप्रेमादि-त्यान्देवान्यज्ञेनापिप्रेमिति प्रतिमन्त्रं परिधीनज्यमा-नान्॥ समङ्कां वर्ष्ट्रिंविषा घतेन समादित्यैर्वसुभिः सं मरुद्धिः। सिमन्द्रेण विश्वेभिर्देवेभिरङ्कां दिव्यं नभो गच्छतु यत्खाइति प्रस्तरमज्यमानम्। ३।

गती ॥

श्रग्नेरहमुज्जितिमनूज्जेषिमिति यथालिङ्गं सूक्तवाक_ देवताः। ४।

स्नताने कीर्तिता देवताः स्नतानदेवतासास्तिङ्गाभिक् ज्ञितिभि-रपितष्ठते उनुमन्त्रयते वा । यथालिङ्गमिति समाद्यायसिद्धानां मन्त्राणां लिङ्गवभेन विनियोगादनान्ताताया उपांध्याजदेवताया श्राज्यपानां च नोज्जित्योपस्थानम्॥ श्रयवा तन्त्रान्त्रयोरिप श्राखान्त-रीयः पाठो उनुमीयते निर्वापादिस्वेवेन्द्राग्रमन्त्रस्थ । सुतः । स्नतवाक-देवता दत्यविभेषवचनात् स्नतवाने होता यांथां देवतामिभित्याहर्ति तांतां यजमानो उनुमन्त्रयत दति सत्याषाढवचनाच ॥ यदा चास्य होता नाम यह्लीयादय ब्र्यादेमा अग्मनाशिषो दोहकामा इति।५।

सोसेष्टिचाणिष एकलादेयमगनाणीर्दाहकामेल्यूहः॥

सा मे सत्याशीर्देवानगम्याज्जुष्टाज्जुष्टतरा पण्यात्प-ण्यतरारेडता मनसा देवानगम्याद्यज्ञो देवानगच्छत्वदो म श्रागच्छित्विति स्वत्तवाकस्याशिःषु यत्कामयते तस्य नाम यह्णाति। ६।

श्रविक्रत एवायं मन्त्रः मोसेष्टिषु ॥

रोहितेन त्वाधिर्देवतां गमयत्वित्येतैः प्रतिमन्त्रम-ग्नीधा प्रस्तरं प्रज्ञियमाणम्। ७।

गतः ॥

द्वः खीलो ऽवततः पृथिव्या ऋध्यत्यितः। तेना सहस्रकाण्डेन दिषन्तं शोचयामसि। दिपन्ने बहु शोच-त्वोषधे मो ऋहं शुचमिति प्रस्तरत्यो प्रहियमाणे। ८। जपतीति शेषः॥

वि ते मुचामीति परिधिषु विमुच्चमानेषु। १।

परिधिषु ततस्ततो देशादिमुख्यमानेषु प्रद्वियमानेष्विति यातत्। विमुख्यमानेष्विति वचनमेष वा श्रग्नेविमोक इति ब्राह्मणव्याचिख्या-मया परिधियोगे पूर्वे युनज्जि लेति युक्तस्याग्नेरिदानीं परिधिविमोके वि ते सुद्वामीति विमोकाभिषंधानमेव विमोक इति ॥ विष्णोः शंयोरिति शंयुवाके। यन्न नमस्ते यन्न नमो नमश्च ते यन्न शिवेन में संतिष्ठस्व स्थोनेन में संतिष्ठस्व सुभूतेन में संतिष्ठस्व ब्रह्मवर्चसेन में संतिष्ठस्व यन्नस्य-र्डिमनु संतिष्ठस्वोप ते यन्न नम उप ते नम उप ते नम इति च॥ इष्टो यन्नो भृगुभिद्रविणोदा यतिभिरा-शीदी वसुभिराशीर्वान्। श्रथविभिस्तस्य मेष्टस्य वीतस्य द्रविणेहागमेरिति संसावं हुतम्।१०।

गताः ॥

दित दादशी किष्डिका। दित हितीयः पटलः॥

सोमस्याहं देवयञ्चया सुरेता रेतो धिषीयेति यथा-लिक्नं पत्नीसंयाजान्हुतंहुतम्। १।

देवपतीनां ग्टहपतेय यागान्तर्यवाये ऽपि समानमनुमन्हणं मन्त्रजिङ्गात्॥

राकाया ऋहं देवयज्यया प्रजावानसृयासं सिनी-वाल्या ऋहं देवयज्यया पशुमानस्यासं कुन्ना ऋहं देवयज्यया पुष्टिमानपशुमानस्यासमिति काम्याः।२। काम्यवहणेन काम्यदेवता उपजनवित न तु नित्या व्यावर्तयित । तेनाविश्रिष्टमनुमन्त्रणं नित्यवे ऽपि॥ राकाया अहं देवयञ्चया प्रजावती भ्यासं सिनी-वाल्या अहं देवयञ्चया पशुमती भ्यासं कुह्वा अहं देवयञ्चया पृष्टिमती पशुमती भ्यासमिति पत्यनुम-न्वयते। ३।

गतः ॥

इडास्मानन् वस्तां घतेन यस्याः परे पुनते देवयन्तः । वैश्वानरी शक्तरी वादधानीप यज्ञमस्थित वैश्वदेवीत्या-ज्येडाम् । ४।

घृतेनेत्युद्काभिधानान्यां सेडायामयनू इः। तथा च ब्राह्मणं दृष्टिशे इडा दृष्ट्ये वे निक्रमणे घृतं प्रजाः संजीवन्तीः पिवन्तीति॥

ऋन्तर्वेदि वेदं निधायाभिस्यति वेदो ऽसीति। प्र।

पुरा विदेशेति यद्यङ्गातृव्यस्याभिध्यायेत्तस्य नाम यक्कीयात्। तदेवास्य सर्वे दृङ्ग इति विज्ञायते। ई।

तत्र विदेवेत्येतक्कदान्यूवें भाव्यस स्वं यसत् गोहिरणादि श्रभि-धायेत् ददं में स्वादिति तस्य नाम ग्रहीयात् यथा देवदत्तस्य गां विदेयेति । तस्ववेदेवास्थापादत्त दत्याह श्रुतिः । श्रमित तु कामे यथासातो मन्त्रः ॥

या सरस्वती विशोभगीना तस्यां मे रास्व तस्यास्त

भितानो सूयास्मेति फलीकर्णहोमे हुते मुखं

सुखिवमार्गे। ऽयं फलीकरणहोमसंयोगात्तदङ्गमतो ऽनौषधतन्त्रासु निवर्तते॥

वसुर्यज्ञो वसुमान्यज्ञस्तस्य मा यज्ञस्य वसोर्वसुमतो वस्तागच्छत्वदो म त्रागच्छत्विति समिष्टयजुर्द्धतमनुम-न्त्रयते। यत्कामयते तस्य नाम यह्वाति। ८। गतः॥

सं यज्ञपतिराशिषेति यजमानभागं प्राञ्चाति। १। इति चयोदशी कण्डिका।

द्धिकाव्योा श्रकारिषमिति सायंदोहम्। इदं हवि-रिति प्रातदीहम्।१।

ददं इविरिति मौचामणीपठितः खाद्दान्तो मन्त्रः॥

नाब्राह्मणः सांनाय्यं प्रास्त्रीयात्।२।

चिववैद्यौ न सांनायोडायजमानभागौ प्रास्नीतः॥

त्रिनविदि प्रणीतास्वध्वर्यः संततामुदक्षधारां स्नाव-यति । सदिस सन्मे भूया दत्यानीयमानायां जपति । ३। प्राच्यां दिशि देवा च्रत्विजो मार्जयन्तामित्येतैर्थया-लिक्नं व्युत्सिच्य समुद्रं वः प्रहिणोमि खां योनिमपिग-च्छत। अच्छिद्रः प्रजया भ्र्यासं मा परासेचि मत्पय दत्यन्तर्वेदि श्रेषं निनीय यद्पु ते सरखित गोष्ठश्रेषु यन्भधु। तेन मे वाजिनीवित मुखमिङ्ग्ध सरखित। या सरखिती वैशम्बच्या* तस्यां मे राख तस्यास्ते भश्चीय तस्यास्ते भ्र्यिष्ठभाजा भ्र्यास्मेति मुखं विस्षष्टे।।। यथा चिक्नं श्रीसच्य तत्तवान्त्रप्रकाशितायां दिशि तेनतेन मन्तेणो-ध्वंमपः सिक्का॥

उभी कपालिकोचनं जपतः।५।

उभयोरपाध्वर्यवयाजमानकाण्डयोः पाठादिति भावः॥

विष्णोः क्रमो ऽसीति दक्षिणे वेद्यन्ते दक्षिणेन पदा चतुरो विष्णुक्रमान्प्राचः क्रामत्युत्तरमुत्तरं ज्यायांसम-नतिहरन्सव्यम्। ई।

विष्णुक्रमा नाम तिसङ्गमन्त्रविशिष्टाः पदिविचेपाः तान्दिचिणे वेदि-मीन्ति क्रामित । तेषु चोत्तरोत्तरं क्रममधिकान्तराखं क्रामित न च कदाचित्सयं पादं पुरस्तान्तयित ॥

^{*} Thus according to the best MS., the others. read वैसम्बद्धा विस्त्रभूखा like Taittirîya Brâhmana 2. 5. 8. 6.

नाइवनीयमतिकामति। ७।

यत्राष्याद्वनीयसीमः परता वेदिः सामपग्रुचातुर्मास्येषु तत्रापि न तमतिकामति ॥

त्रवस्थाय चतुर्थं जपति। ८।

चतुर्थं तु कमं द्वणीं कान्वावखाय तता मन्तं जपित न तु मन्तान्ते कामतीत्यर्थः । ऋथा हतीयक्रमं कान्वा तत्रेवावखाय चतुर्थं मन्तं जपित न तु तेन कामतीत्यर्थः । चतुरे। विष्णुक्रमानिति तु मन्त्रा-भिप्रायं द्रष्टयम् । कस्मात् । विष्णाः क्रमत्रेनेषां क्रमाणां खवनात्तस्य चतुर्थक्रमाभावात् यक्तवचनाच बौधायनादिभिः यथा हतीये चतुर्थ-मनुवर्तयित न चतुर्थाय प्रकामतीत्यादि ॥ चक्तः खशाखास्थो विष्णु-क्रमक्त्यः ऋथापरौ शाखान्तरीयौ विकल्पौ दर्शयित ॥

विष्णुक्रमान्विष्णुतिक्रमानतीमोद्यानिति व्यतिष-तानेके समामनन्ति। विनिरुढानेके। १।

श्रयमर्थः । प्राष्टते याजमानकाण्डे त्रीनेतानेके ऽधीयते व्यतिषकांश्च तान्यया प्रथमं विष्णुक्रमपर्थायमुक्ताय विष्णुतिक्रमाती मेराचाणा-माद्या पर्यायो ततो दितीयमुक्ता तेषामि दितीयावित्यादि । श्रन्ये तु त्रीनेतानधीयाना विनिक्द्धानन्योन्यममंकीर्णानधीयते यथा ममाप्य विष्णुक्रमांखतो विष्णुतिक्रमांखतो ऽती मेराचानिति । तदेव-मेते पूर्वेण नेवलविष्णुक्रमकत्येन सह त्रयः कत्या जका भवन्ति ॥ केचिनु विष्णुक्रमवदिष्णुतिक्रमाती मेराचानिप नित्यानिष्ट्वा तेषां

ঘ

यां

व्यतिषङ्गाव्यतिषङ्गमाचिकस्पमेनिमक्किनः। तदयुकं विष्णुक्रमवत्तेषां खरूपस्थान्यते। सिद्धेः। न तावदेषां श्रुतितः सिद्धिः दर्भपूर्णमासम्न्त्रवाद्वाणप्रकरणयोः केवलविष्णुक्रमाणामाम्बानात् स्ववे ऽपि त एवान्नन्तरं नित्यविद्विता श्रनुदिताश्च प्रदेशान्तरेषु यथा पूर्णपात्रं निनयति विष्णुक्रमान्कामतीत्यादि। कन्यान्तरेष्वनुपात्ता एव विष्णुतिक्रमादय दति न कृतश्चिद्येषां स्वरूपिसिद्धं पग्यामः। तसान्द्वातिषङ्गादिविश्रिष्टस्वरूपमेवैषामच विकन्यत दति स्क्रिमिति। श्रीस्व केवलो विष्णुक्रमकन्य दति॥

श्रीमना देवेन पृतना जयामीति विष्खतिक्रमाः। ये देवा यज्ञहन इत्यतीमाक्षाः। १०।

गतः॥

श्चगन्म सुवः सुवरगन्मेत्यादित्यसुपतिष्ठते । ११ । इति चतुर्दशी कण्डिका ।

उद्यन्तय मिनमहः सपत्नाने अनीनशः। दिवैना-निव्युता जिह निम्नोचनधरान्क्षधि॥ उद्यन्नय वि ने। भज पिता पुनेभ्यो यथा। दीर्घायुत्वस्य हेशिषे तस्य ना देहि सूर्य॥ उद्यन्नय मिनमह आरोइनुत्तरां दिवम्। हृद्रोगं मम सूर्य हरिमाणं च नाशय॥ शुकेषु मे हरिमाणं रे।पणाकासु द्धासि। अथा हारि-द्रवेषु मे हरिमाणं निद्धासि॥ उदगादयमादित्ये। विश्वेन सहसा सह। दिवन्तं मम रन्थयन्ते। श्रहं दिवते।
रथम् ॥ ये। नः श्रपादश्रपते। यश्च नः श्रपतः श्रपात्।
उषाश्च तस्मै निस्तुक्च सर्वं पापं समूहतामिति च।१।
बाखातः पूर्वेणादिखोपसानेन ॥

येन्द्रीमाञ्चतमन्वावर्ते इति प्रदक्षिणमावर्तते । २ । गतः॥

यद्यभिचरेदिदमहममुष्यामुष्यायणस्य प्राणं निवेष्ट-यामीति दक्षिणस्य पदः पाष्ण्या निस्द्रीयात् । ३। श्रामुख्यायणस्रेति गोचनिर्देशः यथा देवदत्तस्य गौतमस्रेत्यादि । बबरः प्रावाहणिरित्यादिवत्पिटनिर्देश इत्यन्ये॥ निस्द्रीयात् भावयं पीद्यमानं बुद्धा पाष्ण्यां भूमं निपीडयेत्॥

पुष्या भवन्तु या लक्ष्मीः पराभवन्तु याः पापीरि-त्युक्ता समइं प्रजया सं मया प्रजेति पुनरूपावर्तते । ४। खिख पुनरागक्कतीत्यादिवत्यतिनिवृत्तिवचनः पुनःशब्दः । पुनरूपावर्तते प्रमचं प्रजविति वर्तते प्रमच श्रावर्तत दत्यर्थः । तथोदक् पर्यावर्तते समइं प्रजविति वौधायनः ॥

सिमिडो श्रग्ने मे दीदिहि समेद्वा ते श्रग्ने दीद्यास-मित्याहवनीयमुपसिमन्द्रे । वसुमान्यज्ञे। वसीयान्सू-यासुमित्युपतिष्ठते । ५ ।

इति पञ्चदशी किष्डिका।

यां :

या नः सपत्ना या ऽर्गा मर्ना ऽभिदासित देवाः। इधास्येव प्रश्रायता मा तस्याच्छेषि किंचनेति च।१। गतः॥

श्रम श्रायूंपि पवस दत्यामिपावमानीभ्यां गार्हपत्यमु-पतिष्ठते। श्रमे ग्रहपत इति च। २।

श्रम्भे ग्टहपत इति मन्तः शतं हिमा इत्यन्तः। गतः श्रेषः ॥

पुचस्य नाम यह्णाति तामाशिषमाशासे तन्तव इत्यजातस्य। श्रमुषा इति जातस्य। ३।

दे एते यजुषी जाताजातयोः पुत्रयोनीसग्रहणार्थे। तयोः प्रथमेन
प्रथममजातस्य पुत्रस्य नाम ग्रह्णाति तन्तव द्रति परोचनाद्या।
तच तज्जनार्थे तेजस्योवास्य ब्रह्मवर्षभी पुत्रो जायत द्रति श्रुतेः॥
श्रूथ दितीयेन यजुषा जातस्य नाम ग्रह्णाति श्रुद्धमा द्रति तदीयनाम्ना। तच तत्सम्हद्ध्यये तेज एवास्मिन्ब्रह्मवर्षमं द्धातीति श्रुतेः॥
तेन जातस्यापि म्हतस्य पुत्रस्य न नाम ग्रह्णाति। तदेवं पुत्रवते।
नामग्रहणद्वयं भवति तद्यया तामाग्रिषमाणासे तन्तवे ज्योतिप्रतीं
तामाग्रिषमाणासे देवदत्ताय ज्योतिप्रतीमिति। श्रुप्त्रस्य तु प्रथममेव दितीयस्थामंभवात्। पुत्रवते। ऽपि दितीयमेव न प्रथममिति
वेचित्। तद्युनं तन्तव दत्यजातस्थेत्यविण्योत्रे भवियत्युनार्थं पुत्रवते।
ऽपि तदनिवारणात् श्रजातपुत्रस्थेत्यववनात्रः॥ व्यक्तोतस्य ससुन्तयो
वौधायनेन तामाग्रिषमाणासे ऽसुन्नात्रसुन्ना दति यावन्तो ऽस्य पुत्रा

जाता भवन्ति तन्तव दत्यन्तत दति ॥ बद्धपुत्रले तु ख्खानविद्धाः नामां ग्रहणं न लभाद्या यथोतं मत्याषाढेन बद्धपुत्रः संवैषां पुत्राणां नामान्यनुद्रत्य ज्योतिश्वतीमित्यन्ततो ऽवद्धातीति यद्यथा तामाश्रिषमाशासे रूद्राय सर्थाय विष्णवे ज्योतिश्वतीमिति ॥ श्रक्षतनामस् नचननाम ग्राह्मम्। नैव ग्राह्मं पुत्राः पुत्रस्थेति वचनात्॥

ज्योतिषे तन्तवे त्वासावनु मा तन्विक्वतो दैव्यस्त-न्तुमा मनुष्यञ्छेदि दिव्याद्वामो मा क्लिस्स मा मानुषादिति प्रियस्य पुचस्य नाम यह्वाति। ४।

श्रमानिति मंबुद्धा नामग्रहणम् । प्रियपुत्रस्थेति वत्तनात् जाताजात-विभागवत्तनाचाप्रियपुत्रस्थापुत्रस्य च क्रत्समन्त्रस्य स्रोपः । बद्धपुत्रस्य पाम्यादृत्तिः श्रनु मा तन्त्रस्थित्व दृत्योकवत्तनात् जहप्रतिषेधाच ॥

श्रमे वहे खदितं नस्तनये पितुं पच। शं ताकाय तनुवे स्थान इति दक्षिणाग्निम्। पू।

उपतिष्ठत इति भेषः ॥

ज्योतिषे तन्तवे त्वेत्यन्तर्वेद्युपविश्वति । पूर्ववन्नामय-इणम् । ई ।

व्याख्यातः पूर्वतरेण ॥

च्यातिरसि तन्तव द्रत्युपविश्य जपति। ७।

या

उपविद्य जपसापि लोपे। ऽपुत्रस मध्यमपुरविरोधात्॥

वेदमुपस्य त्राधायान्तर्वेद्यासीना ऽतीमोस्राज्जपति।

वेदाधानसुपरिष्टादेदस्तरणपत्ताश्रयणेनातं श्रन्यत्र सीर्णलादेदस्य । श्राश्वनायनेन तु पूर्वत्रेव स्तरण उत्तं शेषं निधायेति । सत्याषाढ-स्वाइ वेदहणान्युपस्य श्राधायेति ॥

श्रव वेदस्तरणं यजमानभागस्य च प्राश्रनमेके समा-मनिता । १।

यदा लच तदा महैवाभयो हत्कर्षा नान्यतरस्य ॥

कस्वा युनिक स त्वा विमुच्चिति यद्यं विमुच्चिति । १०।

मन्त्रीचार्णमेव विमाकः ॥

अग्ने व्रतपते व्रतमचारिष्यमिति व्रतं विस्वजते। ११। वैर्यजुर्भः प्राप्ततसुपेतं तैरेव विस्वजते। विकारमाचेण विशेषः॥ यज्ञा बसूवेति यज्ञस्य पुनरालमां जपति। १२।

विक्रताविष यत्र पुनः क्रियेष्टा तत्रैव पुनरालकाख जपे। उनर्थना-द्यथा पत्राग्यणादिवु ॥

गामानिति प्राङ्देख गामतीं जपति। १३।

सर्वेष्टिपग्रुषु नित्यो गोमतीजपः॥

अच वा यजमानभागं प्रास्त्रीयात् । १४।

गतः ॥

यज्ञ शंच म उप च म आयुष्ट में बलंच में यज्ञ शिवों में संतिष्ठस्व यज्ञ खिष्टों में संतिष्ठस्व यज्ञारिष्टों में संतिष्ठस्वेति दर्शपूर्णमासाभ्यां सोमेन पशुना वेष्टा जपति।१५।

श्रिधकारादेव सिद्धेः पुनर्दर्भपूर्णमासग्रहणं तदिकारेषु मा भूदिति॥

ष्टिरिस द्य मे पाग्नानस्तात्सत्यमुपागामितीष्ट्राप उपस्पृत्रति। तद्दं सर्वयज्ञेषूपस्पर्शनं भवति। १६।

ग्न्यो ऽयं विद्युद्षीत्यादिना व्याख्यातः॥

ब्राह्मग्रांस्तर्पयितवा इति संप्रेष्यति । १७।

चित्रः मंनिधानात्तां सार्पियतवै तर्पयत भोजनादिभिः । तेषां च तर्पणं यज्ञसन्दद्धार्थं यज्ञमेव तर्पयतीति वाजसने यिश्रुतेः ॥

प्रवसन्काचे विहारमभिमुखा याजमानं जपति। । १८।

प्रवसन्देशान्तरे वसन् खेखे काले उपवसक्ये उद्दिन यजनीये च विद्या-रदेशमभिसुखो याजमानाध्ययवकाष्डोकान्सर्वानिष याजमानमन्त्रा-श्वपति । तदीयानि तु कर्माष्यध्यर्थः करोति । तथा च भारदाजा- दयः यानि मंस्यृष्य कमीा खर्थाति कुर्यादिति । यानि तु मंभवन्ति तानि ख्यमेव तत्र कुर्यात् यथापामु पस्पर्भनमादित्ये। पस्थानिनि त्यादि ॥

प्राचा विष्णुक्रमान्क्रामित । १८।

द्विणवेद्यन्तानाभान्या नेतिपवत विष्णुकमाः । प्राञ्चः विहाराभि-सुखाः क्रमिय्यन्त दत्यारस्यः ॥

प्राङ्देत्य गामतीं जपति जपति । २०।

प्राङ्देख तता विद्यासभाष्य एव स्थिता जपति॥

इति घोडग्री किएका।

इति श्रीभट्टर्दत्तप्रणीतायामापसम्बद्धत्रवृत्ती स्त्रदीपिकायां चतुर्थः पटनः ।

इति चतुर्थः प्रकः॥

श्रोम्॥

एवं दर्भपूर्णमासौ व्याख्यायानन्तरं सर्वश्रौतकाण्डोपकारकं सर्वप्रय-मभावि चाग्न्याधेयमारभते॥

अग्नाधेयं व्याखास्यामः।१।

श्रिशेशियमग्याधेयम् । कृत्यखुटे । वज्जमिति भावे यः द्रष्ट्यः । श्रिशेशियो ऽस्मिन्कर्मणीति वा वज्जभीहिः ॥ तचोपनयनादिवदा-वय्यनं पुरुषस्य । कृतः । कृष्णकेशो ऽग्नीनादधीतेति श्रुतेः स्वृतिष्य-प्यग्याधेयमित्रहोत्रं दर्भपूर्णमामावित्यावय्यकेषु पुरुषसंस्कारेषु पाठात् श्रवय्यं च ब्राह्मणो ऽग्निमादधीतेति विमष्ठवचनात् श्राचार्थेणायपूर्-द्राणामदुष्टकर्मणासुपायनं वेदाध्ययनमग्याधेयं फलवन्ति च कर्मा-णीति दिजातीनां वर्णधर्मत्वेनानुक्रमणात् मनुनाप्यनाहिताग्निता स्वैष्णमिति तदिक्रयायासुपपातकत्वेन स्मरणाच । तस्मासिद्धमावय्य-कमग्याधेयमिति ॥ श्रवाह वे।धायनः श्रग्नीनाधास्थमानः प्राच्यमा-तमानं कुवीति येनास्य कुग्रलं स्वानेन कुग्रलं कुवीतिति । तथोक्त-मात्मनः पुरुष्यरणमिति च ॥

ये। अश्रयः शमीगर्भ आहरोह त्वे सचा। तं ते हरामि ब्रह्मणा यज्ञियैः केतुभिः सहेति शमीगर्भस्या-श्रयस्यारणी आहरति। २। श्रव यजमान श्रागुरते श्रशीनाधास्य इति । न विद्युदमीत्यपासु-पस्तर्भनं श्रयज्ञलात् । श्रयाध्यर्थररणी पूर्वाहते श्रिप मन्त्रेण युग-पदाहरति॥ श्रमीगर्भस्थेति षष्टीसमासः इयं वै श्रमी तस्या एष गर्भे। यदश्रत्य इति श्रुतेः यो श्रश्यत्यः श्रमीगर्भा स्टिमं मूलेन स्पृष्ट इति भारदाजवचनाच ॥ श्ररणीप्रमाणं चानुकत्वादर्थलवणं भवति । चतुरङ्गुलसुत्सेधां दादशाङ्गुलं विस्तीणीं घोडशाङ्गुलमायतामिति बौधायनः । चतुर्विश्रत्यङ्गुला वेति कात्यायनीयाः । तथा वैष्णव-पुराण उक्तं श्ररणीं चकारयेत्रमाणं चाङ्गुलेः कुर्वन् गायनीं पठेत्यठ-तश्चाचरसंख्यान्येवाङ्गुलान्यरण्या भवन्तीति ॥

अध्यश्मीगर्भस्येति वाजसनेयकम्। ३।

श्रामीगर्भे ऽपि मन्त्रानिष्टत्तिः श्रयत्यमावस्त्रैव श्रमीगर्भस्तवनात् । यथात्रं दिरण्यवेशिना दयं वै श्रमी तस्त्रा एष गर्भे। यदयत्य दति वि-ज्ञायत दति । बौधायनयाह श्रयो खलु य एवायत्यः श्रमीगर्भ दति ॥

श्रश्राह्यवाहाहि जातामग्नेस्तनूं यित्तयां संभ-रामि। श्रान्तयानिं श्मीगर्भमग्नये प्रजनयितवे। श्रा-युर्मिय धेन्नायुर्यजमान इत्यर्णी श्रभमन्त्य सप्त पार्थि-वान्संभारानाहरति। एवं वानस्पत्यान्। पञ्चपञ्च वा।४। गतौ॥

भूयसे। वा पार्थवान्। ५।

श्रष्टी पार्थिवा वच्छानो ते सर्वे भवन्ति सप्तने वानस्यत्यानाम्। पञ्चने तु सप्ताष्ट वा स्थुः॥

न संभारान्संभरेदिति वाजसनेयकम्। ई।

गतः॥

वैश्वानरस्य रूपं पृथिव्यां परिस्तमा। स्थानमाविश्रन्तु न इति सिकताः॥ यदिदं दिवा यददः पृथिव्याः संजज्ञाने रादसी संबस्वतुः। जषान्क्षणामवतु क्षणा-मूषा इहाभयार्यज्ञियमागमिष्ठा इत्यूषान्॥ उतीः कुर्वा-गो। यत्पृथिवीमचरे। गूहाकारमाखुरूपं प्रतीत्य। तत्ते न्यक्तमिह संभरनाः शतं जीवेम शरदः सुवीरा इत्या-खुकरीषम्॥ जर्जे पृथिव्या रसमाभरनः शतं जीवेम प्ररदः पुरूचीः। वस्रीभिरनुवित्तं गुहासु श्रोचं त उर्व्यविधरा भवाम इति वल्बीकवपाम्॥ प्रजापितस्ट-ष्टानां प्रजानां क्षुधा ऽपहत्यै सुवितं ने। ऋस्तु। उपप्र-भिन्निमपमूर्ज प्रजाभ्यः स्दरं ग्रहेभ्या रसमाभरामीति स्दम्॥ यस्य रूपं विश्वदिमामविन्दतुहा प्रविष्टां सरि-रस्य मध्ये। तस्येदं विहतमाभरन्तो उच्छम्बद्धारमस्यां विधेमेति वराइविइतम्। ७।

दति प्रथमा किष्डिका।

याभिरहं हज्जगतः प्रतिष्ठामुर्वी मिमां विश्वजनस्य भर्नीम्। ता नः शिवाः शर्कराः सन्तु सर्वा इति शर्कराः॥ त्रमे रेतश्चन्द्रं हिरण्यमङ्गाः संभूतमम्दतं प्रजामु। तत्संभरनुत्तरता निधायातिप्रयच्छन्दुरितिं तरेयमिति हिरण्यम्। १।

सर्वचाहरतीति संबन्धः ॥ त्राखुकरीषमारह्नकरः । वल्कीकस्य म्टइ-ल्कीकवपा । स्दरे जलाश्रयस्य म्टइशिष्यस्य । तथा चाह बैधियनः चे अनुपदासी स्दरः स्थान्तत श्वाहारचेत् स्दरे अवद्यमाने कुलीरस्-षिरादाहारचेदिति । त्रचे हिरण्यकला भवन्ति पञ्चपञ्चाग्रेः । केचिनु कल्यान्तरदृष्ट्या हिरण्यसासंभारतं मन्यन्ते । तदयुक्तं संभारानाहर-तीति प्रक्रत्य हिरण्यमणुक्ता तत अर्ध्वमिति पार्थिवा इति निगम-नात् तत्संभरित्तित मन्त्रलिङ्गाच । तस्नादसंभारपचे हिरण्यमपि निवर्तते ॥

इति पार्थिवाः।२। क्ष्मिरती श्वरन

यदि पञ्चादुम्बराणि लेव्हिश्कलानि पञ्चमा भवति। ३।

उदुम्बरं तास्रम्। पञ्चमंभारपचे तास्रमयानि लोइणकलानि पञ्चमः संभारा भवति। तेषां ह्यणीं संभरणम्॥

त्रश्री रूपं क्रला यदश्रत्ये ऽतिष्ठः संवत्सरं देवेभ्ये। निलाय। तत्ते न्यक्तमिह संभरन्तः शतं जीवेम शरदः

सुवीरा इत्यश्वत्यम्॥ जर्जः पृथिव्या अध्वत्यिता ऽसि वनस्पते शतवस्थो विरोद्य। त्वया वयमिषमूर्जं मदन्तो रायस्पे। षेण समिषा मदेमेत्युदुम्बरम्॥ गायनिया ज्ञियमाण्स्य यने पर्णमपतन्तीयस्य दिवा ऽधि। सा ऽयं पर्णः सेामपणीडि जातस्तता हरामि सामपीथ-स्वावरुद्धौ ॥ देवानां ब्रह्मवादं वदतां यद्पाऋणाः मुख्रवा वै ख्रुते। ऽसि। तते। मामाविशतु ब्रह्मवर्चसं तत्संभरंस्तद्वरुन्धीय साष्टादित्येताभ्यां पर्णम्॥ यया ते सृष्टस्थाग्रेहें तिमश्रमयत्रजापतिः। तामिमामप्रदा-हाय शमीं शान्ये हराम्यहमिति शमीम्॥ यत्ते सृष्टस्य यते। विकङ्कतं भा ऋार्ड्जातवेदः। तया भासा संमित उहं ने। खेाकमनुप्रभाद्यीति विकक्कतम्॥ यत्ते तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दञ्जातवेदा महता श्रद्धिस्तमयित्वा। रतत्ते तद्शनेः संभरामि सात्मा अग्ने सहृद्या भवेहे-त्यश्निइतस्य दक्षस्य ॥ यत्पर्यपश्चत्सरिरस्य मध्य उर्वी-मपश्यज्ञगतः प्रतिष्ठाम्। तत्युष्करस्यायतनाडि जातं पर्ण पृषिव्याः प्रथनं हरामीति पुष्करपर्णम् ॥ इति वानस्पत्याः। १।

पूर्ववद्याजना । तत्रायत्यादयः शब्दास्तद्वयवपरा द्रष्ट्याः । त्रश्रानिस्-ताभावे श्रीतस्तं वातस्तं वेति वैधियनः ॥

दति दितीया कण्डिका।

यं त्वा समभरं जातवेदे। यथा श्रारं भूतेषु न्यक्तम्। स संभ्रतः सीद् श्रिवः प्रजाभ्य उद्दं ने। खेाकमनुनेपि विद्यानिति संभ्रत्य निद्धाति। १।

मंस्त्य एवमाइत्य तान्मंभारानेकस्थान्कला निद्धातीत्यर्थः। श्रयता श्राहरणमेव संभरणम्। एवं मर्वानाइत्य मसुदितमनेन निद्धाती-त्यर्थः नारण्धारनेन निधानं संभारिलङ्गलात्। श्रत्र श्राद्धमाइ बैा-धायनः॥

श्रय नक्षनाणि।२।

वच्यन इति शेषः॥

क्तिकासु ब्राह्मण श्राद्धीत मुखो ब्रह्मवर्षसी भवति। ३।

सुख्या ब्रह्मवर्चभीति ब्रह्मवर्चिमना प्रथम दत्यर्थः ॥

यहांस्तस्याग्निदीहुका भवति। ४।

दाङकः दहनशील इति। इमं देषमनुजानते। ऽयं काल इति भावः॥

रे।हिण्यामाधाय सर्वानरे।हानरे।हित । ५ । वर्वानुक्कायान्प्राप्नोतीत्वर्थः ॥

सगर्यार्षे ब्रह्मवर्चसकामा यज्ञकामा वा। ६। श्राद्धीतेति भेषः॥ यः पुरा भद्रः सन्पापीयानस्यात्पुनर्वस्वोः। ।।
भद्रो वसुमान् पापीयान्दरिद्रः। पुनरेवैनं वामं वस्रपावर्तते भद्रोः
भवतीति चिङ्गात्॥

पूर्वयोः फल्गुन्योर्यः कामयेत दानकामा ने प्रजा स्युरिति। ८।

मह्यं दातुमिच्छन्तु प्रजा इति कामः॥

उत्तरयोर्यः कामयेत भग्यनादः स्यामिति। १।

भगी बज्जशीः। श्रनादे। भाजनश्रतः॥

एतदेवैके विपरीतम्। १०।

एतदेव पूर्वात्तरयोः फल्गुन्येक्तं कामदयं विपर्यस्तमेने समामनन्ति॥

श्रथापरम्। पूर्वयाराधाय पापीयात्मवत्युत्तरयार्व-सीयान्। ११।

गतः ॥

इस्ते यः कामयेत प्र मे दीयेतेति। १२।

मद्यं दीयेत जनैरिति कामः॥

चिचायां राजन्या भातव्यवान्वा । १३।

राजन्यस्य चित्रा नित्या॥

विशाखयोः प्रजाकामा ऽनुराधेषृडिकामः अवगो पुष्टिकाम उत्तरेषु प्रोष्ठपदेषु प्रतिष्ठाकामः।१४। गताः॥

सर्वाणि नित्यवदेके समामनन्ति। १५।

पर्वाखितानि काम्यतयोकानि नित्यवत् नित्यं यथा तथा कामोपब-स्वरहितानीत्यर्थः । त्रय पर्वणोराधानं विधासंस्व पत्नुनीपौर्ण-माखाधाने विशेषं दर्भयति ॥

फलगुनीपूर्णमास आदधीतेत्युक्ता च यत्फलगुनीपूर्ण-मास आद्थात्संवत्सरस्यैनमासन्दथाद्वाहे पुरैकाहे वा। १ई।

फल्गुनीपूर्णमास आदधीतेति ब्राह्मणं प्रथमसुक्का पुनरेवाह यदि यजमानः फलगुनीपूर्णमास त्रादधात् एनमग्निं संवत्सरस्थामन् त्रास्थे श्रादधात् । श्रासित्तवाङ् सवर्णदीर्घयस्ता द्रष्टवः । श्रास्त्रे चिप्तं च भित्तिमित्यास्यचेपेणाग्निनाभो जच्छते । त्रतः पर्वणः प्राक् ह्यह एका है वा काले वा श्राधेय इति वच्छामाणेन मंबन्धः॥ श्रथवा यदि फलगुनीपूर्णमाम आदधात् अध्वर्ध्रेनं यजमानं मंतत्वरस्वास्वे आद-थ्यादिति योजना परसीपदैाचित्यात्। श्रतः प्राक् द्वाह एका हे वाधेय दत्येव ॥ दयं च फल्गुनीपूर्णमासनिन्दा अनुदित हामनिन्दावदुत्तर-विधिन्तुत्यर्था न तु फलगुनीपूर्णमासपरिचारार्था विध्वानर्थक्यप्रमङ्गात्। तेन दावपि विधी विकल्पेते। भारदाजस्त या पूर्वाभ्यां फल्गुनीभ्यां पूर्णमाधी खान तखामादधीतेत्या ॥

श्रमावास्यायां पौर्णमास्यां वाधेयः। १९। अग्निरिति भेषः॥

वसन्तो ब्राह्मणस्य ग्रीको राजन्यस्य हेमन्तो वा ग्ररदेश्यस्य वर्षा रथकारस्य। १८।

त्राधानकाल इति ग्रेषः । किमच रथकार इति दिजातिभ्ये। ऽन्य-जातीयस्थान्तरप्रभवस्य ग्रहणं नेत्याह ॥

ये चयाणां वर्णानामेतत्कर्म कुर्युस्तेषामेष कालः ।१८।
चिषु वर्णेस्वक्तर्भूता एव खटिक्तिक्षिता ये रथं कुर्वन्ति तेषामयमाधानकालः ॥

शिशियः सार्ववर्शिकः। २०।

वर्णवयसाधारण दत्यर्थः ॥ अव वसन्तादृत्कु तिः सोरेण वा चान्द्रससेन वा उभयथापि आक्तेषु प्रदन्तेः । केविचन्द्रमाः षट्टीता स
चितन्त्र व्यया देव सूर्य सेवानं केथाम च्यत्न व्यया देव सूर्य सेवानं केथाम च्यत्न व्यया देव सूर्य सेवानं केथाम च्यत्न व्यया मीन सेवयो गायेण सोरसेवानु स्थ च्यतुकु तिः प्रवर्तते । तत्र यदा मीन सेवयो गादित्यो ऽवितष्ठते स सोरस्तावदसन्तः यथोत्तं सूर्यकालविद्युद्धैः उदगयने मकरादात्यवः शिशिरादयञ्च सूर्यवशादिति । तथा वैण्यवपुराण उत्तं शरदसन्तयो मध्ये विषुवं तु प्रवर्तत दति ॥ चान्द्र मसस्तृतुश्वान्द्र मी सेर्यवित । सेवादिगते सूर्ये योची दर्श आगच्चे नत्तदन्ताश्ववादयञ्चान्द्र मसा मासाः । तत्र चैनकालगुनी वसन्तः । सुतः । सुखं वा एतस्वतस्य यत्कलगुनी पूर्णमास
दिति श्रुतेः । यन्तु सुखं वा एतस्वतस्य यत्कलगुनी पूर्णमास दिति चैत्रा

मुख्यवादिधानं तन्मुख्यवान्तर्गतवाभिप्रायं द्रष्टयं त्रन्ययोभयमुख-लायोगात्। न च विपर्ययः प्रका श्रास्थातुं तदा फाल्गुन्याः पूर्वभाविन्याः ऋवन्तर्गत्यसंभवात् । वाजसनेयके चायमेधं प्रक्रत्या-बायते तसादमन्त एवारम्य यत्रेत सा या फालगुत्रीभ्यां पौर्णमासी भवतीति । तसान्कालगुन्यादिर्युको वसन्तः चैत्रादिरित्यन्ये । यथाडः मामैर्दिमंखीर्भाघादी: क्रमात्षडृतवः स्टताः शिशिराद्यास्तिभिसीस्त विद्यादयनसुत्तरमिति। कान्दोग्यकन्ये च पञ्चणारदीयं प्रकत्योत्रां ग्रादि कार्त्तिके मामि अजेतेति तस्मादेगाखा ऽपि चान्रो वमना दित ॥ तथोकानास्तुपर्वनचवाणां सति मंभवे समुचया न्यायः। यथोक्रमायुकायनेन एतेषां किस्निं श्वित्पर्वणि त्राह्मण त्रादधीतेति। मत्याषाढस्त्रचाह ऋमावास्रायां पौर्णमास्यामापूर्यमाणपचस वा पुष्ये नचने यन चीणि मंनिपतितान्यृतुर्नेचनं पर्व च तत्सरहः विप्रतिषेधे ऋतुनचत्रं बलीय इति। वाजसनेयके तु श्रूयते यथापिहितायां दार्थदारा पुरं प्रपित्सेत्स जिह्याः पुरः स्वादेवं तद्यो नचत्र श्राधने तसात्र नचत्र श्रादधीतेति। तथा स यो उमावास्वायामग्री श्राधने चया विद्यतायां दारि दारा पुरं प्रपद्येतेति प्रशंसापुरःसरसुतं तसादमावास्यायासेवाशीनाद-धीतेति। तथा यामी वैशाखस्यामावास्या तस्यामादधीत सा रेाहिष्या मंपद्यत इति च। तदिदं बौधायनेन व्याख्यातं या सा वैशाखाः पौर्णमाखा उपरिष्टादमावाखा सा सक-त्संवत्सरस्य रोहिष्या संपद्यते तस्यामादधौतेति । तथा यदैवैनं अद्भोपनमेत्तदादधीतेति अतिसुदाइत्य व्याच्छे तदेतदार्वस्थातिदेसं श्रद्धायुक्तस्वेति। भारदाजञ्चाच श्रयातः श्रद्धानस्वाद्धानस्व नर्तुं प्रच्छेत्र नचत्रमिति॥

सामेन यथ्यमाणा नर्तुं स्रर्धेन नश्चम्। २१।

उदवसाय शालीन श्रादधीतानुदवसाय याया-वरः। २२।

मालीनः मालायां ग्रहे नियतवासी । स उदवसाय ग्रहादेमान्तरं गला तवादधीत । यायावरः यानमीलः यालायाला यव कचन वासीति यावत्स तदा यव वसति तवैवादधीत ॥

रकाइं वा प्रयायात्। २३।

श्रयवा यायावरो ऽप्येकाहप्रवाणेनोदवसायादधीत ॥

दित हतीया कण्डिका।

उद्दन्यमानमस्या अमेध्यमप पामानं यजमानस्य हन्तु। शिवा नः सन्तु प्रदिशयतसः शं नो माता पृथिवी तोकसातेति प्राचीनप्रवणं देवयजनमुद्दत्य शं ना देवीरभिष्टय आपा भवन्तु पीतये। शंयारभिस्रवन्तु न द्रव्यद्भिरवाद्य तस्मिनुदीचीनवंशं शर्गां कराति। १।

उदीचीनाचंशानिधाय गाईपत्यभरणं करोति ॥

तस्याग्रेण मध्यमं वंशं गाईपत्यायतनं भवति। २। तस्य ग्ररणस्य पृष्ठवंग्रादधस्त्रनं देशसयेण गाईपत्यस्य स्थानं भवति॥

तसात्राचीननष्टासु प्रक्रमेषु ब्राह्मणस्याद्दवनीयाय-तनम्। एकादशसु राजन्यस्य। द्वादशसु वैश्यस्य। ३।

श्रष्टासु प्रक्रसेव्यनीतेव्यास्वनीयखानम् । प्रक्रसे। दिपदिस्त्रिपदो वा। पदं पञ्चदशाङ्गुरूमिति बीधायनः दादशाङ्गुर्जनिति कात्यायनः॥

चतुर्विभ्रत्यामपरिमिते यावता वा चकुषा मन्यते तसानातिटूरमाधेय इति सर्वेषामविभेषेण श्रूयते। ४। चतुर्विभितिप्रक्रमेखाधेयः। त्रपरिमिते वा देभे त्रपरिमितसुकात्परिमाणादूर्ध्वविषय इति प्रागेवोक्तम्। यावता वा चनुषेत्यादि तस्थार्थः नाष्ट्रप्रक्रमादिना रच्चा मिमीते किंतु यावता देभेन यथे।कान्प्रक्रमांखनुषा परिच्छिनन्ति यद्धौ प्रक्रमा यचतुर्विभितिरिति। तस्थान्मातिदूरं तस्थावधेरन्यान्तरे संनिक्षे श्राधेय इति॥ तथा च

ब्राह्मणं चनुर्निमित त्राद्धीत दयद्वादम विक्रामा ३ दित परिमितं चित्रापरिमितं चात्रस्द्ध दित । सत्याषाढ्याच चनुषा प्रक्रमान्प्रिमिन् मौतेति विज्ञायत दिति ॥ तदेतदिधिचयं सर्वेषां वर्णानामविभेषेण स्रूयते । दादमस विक्रामेव्यग्निमादधीतेति ब्राह्मणाकपची ऽपि चिर्णकोणिना सर्वार्थलेन दर्भितः दादमस विक्रामेव्यग्निमादधीते-त्यनत्रयवेन स्रूयत दिति ॥

दक्षिणतःपुरस्तादिवतीयदेशे गाईपत्यस्य नेदीयसि दक्षिणागेरायतनम्। ५।

गाईपत्यस्य दिवणतःपुरस्लादिवतीयदेशे गाईपत्याद्वनीययोरन्तरा-स्वदेशस्य वतीयो ऽंशो विगता यसादेशात्म तथोकः ॥ गाईपत्यस्य नेदीयमीति परमतिनरामार्थे बौधायनेन मध्यदेशवचनात् यथा दिचणता विषुवत्यन्वाद्यार्थपचनस्रोति । समीपमप्तमी चेयं विवतीय-देशस्य पञ्चात् स्रोकान्तरे देश द्रत्यर्थः । तथा च स्वयं दर्शयिखति गाईपत्याद्वनीययोरन्तरालमित्यादिना ॥

अन्यदाइवनीयागार्मन्यताईपत्यस्य। ६।

गार्डपत्यागारात्पृथगेवाहवनीयस्याप्यागारं कर्तव्यमित्यर्थः। तयोरे-वान्यतरच दिचणाग्यायतनम्॥

अयेणाइवनीयं सभायां सभ्यः। ७।

यभा चूनशाला। तत्र यभ्या ऽग्निराधेयः ततस्र तत्राखायतनं स्वादिति भावः॥

तं पूर्वेणावसय त्रावसथ्यः। ८।

श्रावसयो उतियोगां वासस्रमिः। ग्रेषं पूर्ववत्॥

केश्यम् युवपते नखानि निहन्तते स्नाति। एवं पत्नी केशवर्जम्। १।

वपते वापयते । शेषः सुगमः ॥

श्रोमे वसानो जायापती श्रियमाद्धीयाताम्।१०। खाला चोमे वसीयातां न च ते प्रागाधानाज्ञह्यातामित्यर्थः। भारदाजस्लाह पुरस्ताद्वाह्योदनिकात्परिदधीयातामित्येकं पुरस्ता-

त्संभारनिवपनादित्यपरमिति ॥

ते दक्षिणाका के उध्वर्यवे दत्तः। ११।

गतः। श्रवाह बौधायनः श्रयाभ्यां त्रतापायतीयं पाचयति तस्याधितौ भवतः सर्पिर्भश्रस्य पयोमिश्रस्थेति । तथा दिवास्त्राति राचै। वे।पा-स्त्रमयमिति कात्यायनः ॥

अपरात्ले ऽधिष्टश्चसूर्ये वीपासनादिममाहत्यापरेख गाईपत्यायतनं ब्राह्मीदिनकमाद्धाति । १२।

श्रध्यर्थुरिति श्रेषः । कालविश्रेषो पिण्डिपित्यचे व्याख्यातो । ब्रह्मी-दनार्थे ऽग्निकीत्त्वीदिनकः ॥

श्रीपासनं वा सर्वम्। १३।

मर्वाधाने तदर्तिकर्मणां प्रकार उपरिष्टादच्छते ॥ निर्मर्थ्यं वा । १४।

गतः ॥

यदि सर्वमौपासनमाहरेदपूपं यवमयं ब्रोहिमयं चौदुम्बरपर्णाभ्यां संग्रह्मायतन उपास्येद्यवमयं पश्चा-द्रोहिमयं पुरस्तात्तसिन्नादध्यात्। १५।

मर्वाधाने दावपूरी पृथक् पर्णाभ्यां संग्रह्म ब्राह्मीद्विकायतने चिष्ठा नवाग्निमादध्यात्॥

ं सर्वमप्यौपासनमाइरकापूपावुपास्येदित्यपरम्।१६। _{गतः॥}

> दति चतुर्थी कण्डिका। दति प्रथमः पटनः॥

त्रपरेण ब्राह्मीद्निनं ले।हिते चर्मण्यानदुहे प्राची-नग्रीव उत्तरले।म्नि पाजने वा निशायां ब्रह्मीदनं चतुःशरावं निर्वपति।१।

पाजका नाम वैदलं महानके।पकरणम्। निशा चतुर्धाकताया राचे-र्दितीयो भागः। ब्राह्मणेभ्य त्रोदने। ब्रह्मीदनः प्राणेभ्य त्रोदने। वा ब्रह्मणे प्राणायेति लिङ्गात्। चतुःश्ररावं निर्वपति चतुर्भिः श्रावैः परिमितान्त्री ही न्यवान्ता निर्वपति । ब्रह्मी दनग्रब्दः कर्मनाम । एते-नान्यवापि ब्रह्मी दनचे दनासु नामा धर्माति देशः मिद्धे भवति । भवति चात्र लिङ्गं तिस्मन्त्रह्मी दनं प्रक्षा चतुरे । ब्राह्मणान्भो जयेत् चतुः ग्रादं वैदिनमिति ॥

देवस्य त्वेत्यनुद्रत्य ब्रह्मणे प्राणाय जुष्टं निर्वपामीति प्रथममपानायेति दितीयं व्यानायेति तृतीयं ब्रह्मणे जुष्टमिति चतुर्थम्। २।

दितीयहतीययोरपि ब्रह्मण दत्यनुषङ्गः ॥

तूष्णीं वा सर्वाणि। ३।

गतः ॥

चतुर्पृद्पाचेषु पचति । ४।

पात्रपरिमितसुदकं उदपात्रम् ॥

न प्रशालयति न प्रसावयति । ५।

तण्डुलानपु विद्या इलेन न शोधचित न चापलाः स्नावयित किं त श्रनिर्निकानेव पचतीत्वर्थः॥

सीरे भवतीत्येके। ई।

गतः॥

जीवतर्दुलमिव अपयतीति विज्ञायते। ७।

ईषदनविज्ञन्ततप्डुलिमत्यर्थः॥

31

F

Tw 1

E

द्या ब्रह्मौदनाद् बृत्य प्र वेधसे कवये मेध्याय वचा वन्दार रुषभाय रुष्णे। यते। भयमभयं तन्नो ऋस्वव देवान्यजेहेबानिति जुहेात्यभि वा मन्त्रयते। ८।

ब्रह्मीदनमुदास्य ततो दर्या गरहीला जुहाति तमभिमन्त्रयते वा॥

चतुर्धा ब्रह्मौदनं व्युइत्य प्रभूतेन सर्पिषापिसच्य कर्षननुक्तिन्दंश्रतुर्भा श्राषेयेभ्य ऋतिग्भ्य उपाहित। ह। व्युद्धृत्य प्रथम् पाचेषु निचिष्य । कर्षन् भूसेरनुत्चिष्य पाचाणि गम-यन्। अनुक्किन्दन् यावदृ लिजा ग्रह्णन्ति तावदनुत्मृजन्। श्रार्षेचेभ्यः च्छिषर्वेदः तं ये विदुक्त त्रार्षेयाः वेदतदर्थयोः श्रुतवन्त दत्यर्थः एष वै ब्राह्मण ऋषिरार्षेयो यः ग्रुअवानिति लिङ्गात् । कात्यायनस्वाह ये मप्त भ्रयः पञ्चपुरुषं वा योनिं श्रुतवन्तः पित्ववन्तः पैत्मस्या त्रार्षेयासे मंहतकुलीना त्रार्तिजीना भवन्तीति॥ व्युद्धरणादि याजमानं चतुर्भ्व उपाइतीति वचनात्। ऋत एव वचनान्नोद्गातुर्ग्यः सत्यपुद्गातरि । तथा च तासु ब्रह्मीदनं पचतीत्यच तं चतुर्भ्य ऋषिं-येभ्या महर्त्वम्य उपोहतीति तत्प्राष्ट्रये यत्नं करियतीति ॥

श्रपात्ताः प्रथमे पिग्डा भवन्त्यप्रतिहताः पाग्यः। श्रय ब्रह्मीदनभेषं संक्राय तिसन् । ज्योषमानीय तिसनं श्चिचियस्याश्वत्यस्य तिसः समिध चार्द्राः सपलाशाः प्रादेशमात्यः स्तिभिगवत्यो विवर्तयति । १०।

दति पञ्चमी कण्डिका।

चिचियादश्वत्यात्संभ्रता बहत्यः श्ररीरमभिसंस्कृता स्थ । प्रजापतिना यज्ञमुखेन संमितास्तिसस्त्रिव्हिर्झिन-युनाः प्रजात्या इति । १ ।

ऋितिमः प्रथमे ग्रामा ग्रहीता भवन्ति । श्रप्रतिहतास पाण्यः पाचेषु ॥ एवं स्थिते श्रध्वर्युः ग्रेषमंकर्षणादि प्रतिपद्यते । पिण्डं मय्येन प्रियते मामर्थ्यात् ॥ मंकर्षणं निष्कषणम् । चित्रियो लन्मण्यः ग्राम-तीर्थादियपदेशक दत्यर्थः । स्तिभिगवत्यः फलवत्यः । विवर्तयति विलोजयित ॥

श्रयाद्धाति घतवतीभिराग्नेयीभिगीयचीभिक्रीह्मण-स्य चिष्टुग्भी राजन्यस्य जगतीभिवैध्यस्य। २।

उत्तरस्रवेणैव सिद्धे घृतवतीभिरित्याद्यनुक्रमणं वैचित्र्यार्थं ब्राह्मणा-नुकरणार्थं वा॥

सिमधामिं दुवस्यतेत्यषा॥ उप त्वामे हिवसतीर्ध-ताचीर्यन्तु हर्यत। जुपस्व सिमधा मम॥ नं त्वा सिम-द्विरङ्गिरा छतेन वर्धयामित। वहच्छाचा यविष्येति ब्राह्मणस्य॥ सिमध्यमानः प्रथमा नु धर्मः समकुभिर-ज्यते विश्ववारः। शाचिष्केशो छतिनिर्शिक् पावकः सुयज्ञा श्रिम्यज्ञथाय देवान्॥ छतप्रतीका छतयोनिर्मिष्टंतैः सिमद्वी छतमस्यान्तम्। छतप्रपत्ति सिरिता वहन्ति छतं पिवन्सुयजा यक्षि देवान्॥ श्रायुद्धा श्रम इि राजन्यस्य ॥ त्वामग्ने सिमधानं यिवष्ठ देवा दूतं चिकिरे हव्यवाहम्। उरुज्ञयसं घतयानिमाहृतं त्वेषं चक्षुर्देधिरे चे।द्यन्वति ॥ त्वामग्ने प्रदिव चाहृतं घतेन सुमायवः सुषिमधा समीधिरे। स वाष्ट्यान चे।षधीभिरुष्टित उरु ज्ञयांसि पार्थिवा वितिष्ठसे ॥ घतप्रतीकं व च्यतस्य धूर्षदमिं मिचं न सिमधान च्यञ्जते। द्रन्थाना चक्रो विद्येषु दीचच्छुक्रवर्णामुदु ने। यंसते धियमिति वैश्वस्य। ३।

गतः॥

दति षष्टी कण्डिका।

समित्सु तिस्रो वत्सतरीर्ददाति । १।

श्रध्ययंवे इति श्रेषः। तथा च वच्यत्युपोत्तरस्रचे वत्यतरीरतिका-न्तवत्यभावा स्तनपानोपरता इति यावत्। नाच प्रतिग्रहमन्त्राः श्रयज्ञलादङ्गदनिणालाच॥

प्राञ्जन्ति ब्राह्मणा च्रादनम्। २।

ब्राह्मणा ऋतिजः॥

प्राशितवद्धाः समानं वरं ददाति । ३। वरण्डो व्याखास्ति । समानमिति वचनादन्ये वरा ऋध्वेषारेव भवन्ति ॥ यसिन्धने ऽग्निमाधास्यन्स्यात्तसिन्संवत्सरे पुरस्ता-देताः समिध आदध्याद्वादशाहे दाहे व्य ह एकाहे वा। ४।

यसिन्दहन्याधास्त्रते ततः पुरसातंत्रत्वरे यसमानस्थानमदः तसि-न्दादणाहादो वारण्याहरणादि कला ममिध श्रादधात्॥

ऋषियास्त्वेवाधिमाद्धानेन। ५।

प्रमादादिस्ता श्रयाधेया एव प्राक् समारोपणात् न हपेनिणीयाः। कस्मात् । श्रवाहितस्तस्याग्निरित्याद्यः यः समिधो उनाधायाग्निमाधस्त इति श्रुतेरिति भावः॥

श्रय व्रतं चरति न मांसमश्राति न स्वियमुपैति नास्याम्निं यहाद्वरन्ति नान्यत श्राहर्गन्त । ई।

गताः ॥

ब्राह्मीद्निकेन संवत्सरमासीत । ७।

संवत्सरग्रहणं द्वादशाहादीनामधुपनवणं दतर्था तदिधिवैवर्धात्॥

श्रीपासनश्रेदाहित एतसिन्नस्वामिकर्माणि क्रियन्ते। ८।

श्रीपासनश्चेदाहितः न लोपासनादेकदेशः तदैतसिक्षेत्राग्नो नित्यने-मित्तिकानि कर्वाणि क्रियन्ते। ऊर्ध्वं लग्याधेथानित्यानि जुषन्ते। एषामर्थाः श्रोतैरेवायन्ते यथा नित्यहोसादीनाम्। नैमित्तिकान्य- ष्टकादीनि च लौकिके ऽग्नी क्रियन्ते। एकदेशाधाने पुनरीपासन एवैतानि क्रियन्ते। प्रियते च सः तित्यो धार्य इति वचनात्॥ होमखेदानीं न लुखते उभयच जुड्यादीपासनमग्निहोचं चेति भारदाजवचनात्। बौधायनेनापि सवैं वा ब्राह्मीदिनिकमौपासनं कुर्वन्ति सो उचैव हि इयत इति सर्वाधानपचे ऽग्निहोचेणवास्य होमावाप्तिमभिद्धानेन पचान्तरे पृथगुभयच होत्यमित्युकं भव-तीति॥

न प्रयायात्। १।

यजमान दति भेषः। तथा यजमानाधिकारे न प्रयातीति सत्या-षाढः॥

नानुगच्छेत्। १०।

ब्राह्मीदनिक दति भेषः। तथा नैषो ऽग्निरनुगच्छेदिति भारदाजः॥

यदि प्रयायादनु वा गच्छेदुन्धौदनं पत्नौतयैवारता समिध त्राद्धात्। ११।

श्रनुगतस्य च यथायोन्युत्पित्तरौपासनवसर्वाधाने । श्राटत् प्रकारः ॥

यद्येनं संवत्सरे रान्याधेयं ने।पनमेदुद्धौदनं पत्ता समिध आधाय यदैनमुपनमेद्याद्धीत।१२।

संवत्परग्रहणमत्रापि प्रदर्भनार्थम्। तत्रतत्र काले अन्याधेयामकौ
प्रायश्चित्तमेतत्वत्वा यदा मक्षुयात्तदादधीत । तत्र तु नचत्रादेरप्यनादर दति केचित्। पूर्वस्वे चात्र ब्रह्मीदनात्पृथक् मिधां ग्रहणात्

ब्रह्मौदनाङ्गलमासामेव बाधितं भवति त्राधेयास्त्रेवाग्निमादधानेनेति वचनाचाधानाङ्गलम् । तस्राद्रह्मौदनान्तरेषु समिधो न भवन्ति ॥

तस्य यायाकामी भरणकल्पानाम्। १३।

तस्यानुपनताम्याधेयस्य यावरुपनामं ब्राह्मोदनिकोक्तभरणकस्यानां याथाकामी। तद्भरणकालोकानि व्रतानि भवन्ति न वेत्यर्थः॥

दादणाहं चरेदेकाहं वा। १४।

यदोपनतमम्याधेयं तदा पुनरपि दादणाइमेकाइं वा व्रतानि चरिला-दधीत ॥

श्व श्राधास्यमानः पुनर्वह्मौदनं पचित । १५।

श्रधिकाराद्यमणनुपनताम्याधेयस्य विधिः । श्रन्यत्तु मतम् । श्र श्राधास्त्रमान दत्यविश्वेषवचनात् मर्वस्थायं नित्यः पुनर्श्वद्योदनः तेन यो ऽप्येकाच्य्यतकस्पेन श्र श्राधाता तस्याप्यावर्तनीय दति । तदुक्तं बौधायनेन दिर्श्वद्योदनमु हैके बुवत दित ॥

यो ऽस्याग्निमाधास्यन्स्यात्म एतां राचिं व्रतं चर्ति न मांसमञ्जाति न स्त्रियमुपैति।१६।

य त्राधास्यित्यध्वर्धेरिव ग्रहणं मर्विन्विजासुपत्तचणं वा । तथा च भारद्वाजः त्रध्वर्थुरेव व्रतं चरेदित्येकं मर्विन्वेज इत्यपरमिति ॥

प्रजा अग्ने संवासयाणाश्च पश्चिमः सह। राष्ट्राखसा

श्राधे हि यान्यासन्सवितुः सव द्रत्युत्तरेण गार्हपत्यायतनं कल्यापमञं वधाति। १७।

कल्यायः क्रणाविन्दः॥

इति सप्तमी किष्डिका।

श्रथ यजमानो व्रतमुपैति वाचं च यच्छत्यन्तात्स-त्यमुपैमि मानुषादे व्यमुपैमि देवीं वाचं यच्छामीति। १। सत्यवचनसंकल्पेनाच व्रते।पायनमभिप्रेतं मन्त्रलिङ्गात् ब्राह्मौदनिक-कालवतानां श्रवागेवोपेतलाच ॥

वीणातृणवेनैनमेतां राचिं जागरयन्ति।२। ढणवेर वंगः॥

स्रापि वा न जार्गार्त न वार्च यच्छित । ३। श्रिस्मिन्यचे वाग्यमनमन्त्रस्य कोपो दैवीं वार्च यच्छामीति॥

श्रुकोरेतां राचिमेतमियानि श्रास्ते श्रुकोरिय-मिस्थान उभी लोको सनेमहम्। उभयोर्लीकयोर्च्छा-ति चत्युं तराम्यहमित्येतया। ४।

श्रन्तीः शक्तनः । जागरणपचे मन्त्रावृत्तिः विपर्यये तु मकदेव मद्दान्ति काष्टान्याधाय स्विपिति ॥

तिसिद्धपञ्चषमर्गी निष्टपति जातवेदी सुवनस्य रेत

इह सिच्च तपसी यज्जनिष्यते। श्रिमश्रत्याद्धि हव्य-वाहं शमीगभीजनयन्यो मयोभूः॥ श्रयं ते यानिर्श्य-त्विय इत्येताभ्याम्। ५।

उपयुषं उषःसमीपे । निष्टपनानन्तरमग्निसुदापयेत् भस्मापोद्धेत्युत्त-रत्रवचनात् अनुगमयत्येतमग्निमिति कन्यान्तरेषु यकवचनाच ॥

अभी रक्षांसि सेधित शुक्रशोचिरमर्त्यः। शुचिः पावक ईद्य दत्यरणी अभिमन्त्य मही विश्पती सदने च्यतस्यावीची एतं धहणे रघीणाम्। अन्तवंत्री जन्यं जातवेदसमध्वराणां जनयथः पुरोगामित्यरणी आहि-यमाणे यजमानः प्रतीक्षते। ई।

प्रथमं निष्टप्ते श्रभिमन्त्य तत श्राह्रियमाणे प्रतीचते ॥

दोह्या च ते दुग्धसृचीर्वरी ते ते भागधेयं प्रयच्छा-मीति यजमानाय प्रयच्छति। ७।

गतः॥

श्रारोहतं दशतं शक्तरीर्ममर्तेनाग्न श्रायुपा वर्चसा सह। ज्योग्जीवना उत्तरामुत्तरां समां दर्शमहं पूर्ण-मासं यज्ञं यथा यजा इति प्रतिग्रह्यार्त्वियवती स्थो श्राप्तरेतसौ गर्भ द्धायां ते वामहं दरे। तत्सत्यं यद्दीरं विश्वया वीरं जनियाययः॥ ते मत्यातः प्रजनिष्येथे ते मा प्रजाते प्रजनियाध्यः। प्रजया पशुभिर्श्रह्मवर्चसेन सुवर्गे लेक इति प्रतियद्धाभिमन्त्रयते यजमानः। ८। पुनः प्रतियद्धिति वचनमानन्तर्थार्थं मा सदवश्यक्रयैर्प्यभिमन्त्रणस्य व्यवाय इति ॥

दत्यष्टमी कण्डिका। दित दितीयः पटनः॥

मिय यह्णाम्यये अप्तिं या ने। अप्तिः पितर इत्युभी जपतः। अपेत वीतेति गार्चपत्यायतनमुद्धत्य शं ने। देवीरभिष्टय इत्यद्भिरवोश्चति। १।

गतौ ॥

एवं दक्षिणाग्नेराहवनीयस्य सभ्यावसथ्ययाश्व । २ । एषामायतनान्यप्येवमेवैकैकमुद्धत्यावोचित ॥

्रवमनुपूर्वारयेवैष्ठत ऊर्ध्वं कर्माणि क्रियन्ते । ३ । गतः ॥

सिकतानामधं द्वैधं विभज्याधं गाईपत्यायतने निव-पत्यधं दक्षिणाग्नेः। ऋधं चैधं विभज्य पूर्वेषु। ४। पूर्वेषु त्रायतनेष्विति भेषः। यदा न सम्यावसय्यौ तदाधं सर्वमाद्व-नीय एवं॥ एतेनैव कल्पेन सर्वान्पार्थिवान्त्रिवपति। ५।

कन्यो विभागप्रकारः॥

त्रग्नेभसासीति सिकता निवपति। संज्ञानिमत्यू-षान्। ई।

गतः॥

तान्निवपन्यद्दश्वन्द्रमिस कृष्णं तदिहास्विति मनसा ध्यायति। ७।

यदद इति चन्द्रचन्क्षधानप्रकारो ब्राह्मणानुसाराहर्भितो न मन्त्र इति द्रष्ट्यम् ॥

उदे ह्या अधि मातुः पृथिया विश आविश महतः सधस्थात्। आखुं त्वा ये दिधरे देवयन्तो हव्यवाहं भुवनस्य गापामित्याखुकरीषम्॥ यत्पृथिया अनामृतं संबभूव त्वे सचा। तद्शिर्मये ऽददात्तिसन्नाधीयताम-यमिति गार्हपत्यायतने वत्सीकवपां निवपति। ८। गतौ॥

यदन्तरिश्वस्थेति दश्चिणाग्नेः। यदिव द्रिति पूर्वेषु। ६। श्रनास्तमित्यादेरभयनानुषङ्गः। दमौ तु मन्त्रौ तदायुरमये ऽददात्तदादित्यो ऽमये ऽददादिति विकतन्त्रपौ पठितवान्बौधायनः॥

उत्समुद्रान्मधुमा जिमरागात्साम्राज्याय प्रतरां द्धानः। श्रमी च ये मघवाना वयं चेषमूर्जं मधमत्सं- भरेमेति सदम्। इयत्यय श्रासीरिति वराहिवहतम्। १०।

श्रदे। देवी प्रथमाना पृथम्यहे बैन्धुं प्रा व्यसपें।
महित्वा। श्रदं हथाः शर्कराभिस्त्रिवष्टप्यत्रया के।कानप्रदिश्यतस इति शर्कराः। देखं च मनसा ध्यायति
। ११।

निवपन्देश्यं मनसा ध्यायति । पञ्चमंभारपचे तासमकलानां त्रण्णों निवपनम् ॥

इति नवमी कण्डिका।

ऋतं स्तृणामि पुरीषं पृथिव्यास्ते ऽध्यमिमाद्धे सत्ये ऽध्यमिमाद्ध इत्यायतनेषु संभाराननुव्यूहति।१।

श्रनुकूहित प्रथयित ॥

9

f

fi

72

का

सं या वः प्रियास्तत्व इत्येषा॥ सं वः सृजामि हृद्यानि संसृष्टं मना ऋस्तु वः। संसृष्टः प्राणा ऋस्तु व इति वानस्पत्यान्संसृज्य सिकतावित्ववपतीतः प्रथम जज्ञे ऋग्निरित्येतया। २।

विकतावद्धं पर्योर्देधा वेधा चाधं पूर्वेब्बित्यर्थः ॥

यास्ते शिवास्तनुवा जातवेदे या ऋन्तरिक्षे दिवि याः पृथिव्याम् । ताभिः संसूय सगणः सनेवा हिर्ण्य-योनिर्वह हव्यमग्न इति गार्हपत्यायतने सौवर्णं हिर्ण्य-शक्तसमुत्तरतः संभारेषूपास्यति । ३ ।

हिरण्यस्य पार्थिवमंभारते ऽपि वचनादुन्कर्षः । तत्संभाराणासुपर्धुन्त-रभागे न्यस्वति ॥

चन्द्रमितं चन्द्रशं हरित्वचं वैश्वानरमसुपदं सुव-विदम्। विगाहं तूर्णि तिवपीभिराष्टतं सूर्णि देवास दह सुत्रियं दध्रित्युपास्तमभिमन्त्रयते। देव्याय रजतं प्रयच्छति। ४।

गती ॥

यदि देखं नाधिगच्छेद्यां दिशं देखाः स्यात्तेन निर्-स्येत्। पू।

थां दिशं प्रति देखः स्थितः स्थान्तेन दिग्भागेन निरस्थेत्। रजतं दृषलाय वाज्ञाताय वातिप्रयक्कतौति वौधायनः॥

एवं सर्वेषूपास्य करोति। ६।

श्रायतनान्तरेव्यथेवं हिरप्बसुपास्य भ्रेषमपि तत्रतत्र करातीत्वर्थः॥

ब्राह्मीद्निकाद्समापे। ह्य तस्मिञ्छमीगर्भादिम् मन्य-ति। ७। ब्राह्मौदनिकादिति षष्ठार्थे पञ्चमी । तथा ब्राह्मौदनिकखेखेव भार-दाजः । तस्य भस्मापनीय तस्मिन्देशे मन्यति ॥

उद्यत् रिक्सिषु दशहोचारणी समवद्धाति। ८।

खद्यात्पूर्वभाविना चे रम्मचस्तेषूचसु प्राच्यां दिशि जातप्रकाशाया-मित्यर्थः श्रन्यचार्धेदिते सूर्य श्राह्वनीयमित्यनेन विरोधात् नक्षं गार्हपत्यमाद्धातीति श्रुतेश्व । समबद्धाति श्रधरस्वासुत्तरां स्थाप-यति । तत्र प्रतीचीनप्रजननामरणिं निधायेति बौधायनः ॥

सहाग्ने ऽग्निना जायस्य सह रय्या सह पुथ्या सह प्रजया सह पशुभिः सह ब्रह्मवर्चसेनेत्युपतिष्ठत्यश्वे ऽग्निं मन्यति। १।

उपतिष्ठति समीपखे॥

श्वेता ऽश्वा ऽविक्तिनाश्वा भवति राहिता वासित-जानुरपि वा य एव कश्चित्साग्डः। १०।

श्रविक्षित्राचः श्रखिननेतः॥

मध्यमाने शक्तेः सांक्षतेः साम गायति। धूमे जाते गाथिनः कौशिकस्य। अर्खोर्निहिता जातवेदा इति च। ११।

प्रकिना दृष्टं साम प्रके: साम ॥

f

fi

अर ना उपावरेग्ह जातवेद इति निर्वर्त्यमानमभिमन्त्र-यते। १२।

निर्दत्तमाचिमत्यर्थः॥

इति दशमी किष्डिका॥

श्रव चतुर्हीतृत्यजमानं वाचयति । १।

चित्तिः सुगित्यादि पञ्चानुवाकाञ्चतुर्देशतारः ॥

त्रजन्निः पूर्वः पूर्वेभ्यः पवमानः ग्रुचिः पावक ईद्य इति जातमभिमन्त्रयते। २।

गतः ॥

जाते यजमाना वरं ददाति। ३।

पूर्ववदध्वर्यव एव । वरस्य रूपमा ॥

गै।वै वरेा ऽतिवरेा उन्या धेनुर्वरेा ऽतिवरेा उन्या उनदान्वरेा ऽतिवरेा उन्यः पष्टोही वरेा ऽतिवरेा उन्यः। ४।

वरे वरियत्यः स च गौः। जुतः। तस्य एव जात्यन्तरेभ्यो वज्ज-फललेन वरियत्यलात्। ऋन्यस्वजात्यादिजातिरितवरः वरजातीय-मतीत्य वर्तते न वर इत्यर्थः। गोस्तुत्यर्थं चैतत् यथा पश्चे। वा ऋन्ये गोऋयेभ्य इति। ततस्य वरचोदनासु गौरेव देथेत्यर्थः। गोस्विप संभवे धेनुर्देया सदःफललात्। त्रनद्वान्देयः उदहनकर्षणादिभिः प्रक्षष्टफललात्। पष्टोही गर्भिणो देख्याच प्रकर्षः। त्रतिवरे। ऽन्य दति पुनःपुनरनुक्रमणं च तत्तत्प्रशंसार्थमेव॥

जातं यजमाना ऽभिप्राणिति प्रजापतेस्वा प्राणेना-भिप्राणिमि पूष्णः पेषिण मद्यं दीघीयुत्वाय श्रतशार-दाय शतं शरङ्गा आयुषे वर्चसे जीवात्वे पुण्यायेति। पू। श्रीभग्राणिति अग्नेरपर्युक्किमिति॥

त्रजीजनत्रवृतं मत्यासा ऽसेमाणं तरणिं वीडुजम्मम्।
दश स्वसारा त्रयुवः समीचीः पुमांसं जातमभिसंरभनामिति जातमञ्जलिनाभिगृद्ध सम्बाडिस विराडिस सारस्वता त्वोत्सी समिन्धातामनादं त्वान्वपत्यायेत्यप-समिध्यायेनं प्राच्चमुडृत्यासीनः सर्वेषां मन्त्राणामन्तेन रयंतरे गीयमाने यज्ञायज्ञीये च यथर्ष्याधानेन प्रथमया व्याहृत्या दाभ्यां वा प्रथमाभ्यां च सपराज्ञीभ्यां प्रथमेन च धर्मश्रिरसा। ६।

संभारेषु निद्धातीति वन्त्रमाणेन संबन्धः । श्रभिग्रहणमाध्यवेवम् । श्रभिग्रह्म न्यञ्चमञ्जलिमग्रेहपरि कला । उद्घृत्योध्याञ्जलिना ग्रहीला । श्रामीनः सम्यगामीनः दिल्णाग्रावूर्धे जुरामीन इति विशेषणात् । यदा दिल्णाग्राविवेधिकं जुलादिनियमा नास्तीत्यर्थः । श्रथ समाव्या-भिरुषदिष्टानि यथ्यीधानादीनि स्रकृषेण दर्शयति ॥ भृगूणां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनाद्धामीति भार्ग-वस्याद्ध्यात्। अङ्गिरसां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनाद-धामीति या ब्राह्मण आङ्गिरसः स्यात्। आदित्यानां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनाद्धामीत्यन्यासां ब्राह्मणीनां प्रजानाम्। वरुणस्य त्वा राज्ञो व्रतपते व्रतेनाद्धामीति राज्ञः। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण व्रतपते व्रतेनाद्धामीति राजन्यस्य। मनास्त्वा ग्रामण्यो व्रतपते व्रतेनाद्धामीति वैश्यस्य। च्यमूणां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनाद्धामीति रथकारस्येति यथ्याधानानि। ७।

राजा श्रभिषिकः। राजन्यः चित्रयः। रयकारी व्याख्यातः॥

इत्येकादगी कण्डिका।

भूर्भवः सुविति व्याहृत्यः। भूमिर्भृषेति सर्पराज्ञियः। घर्मः शिरस्तद्यमिनः संित्रयः पश्चिम्भृवत्। छिद्स्तोकाय तनयाय यच्छ ॥ वातः प्राणस्तद्यमिनः संित्रयः पश्चिमिर्भुवत्। खिद्तं ताकाय तनयाय पितुं पच ॥
श्वर्षयसुस्तद्सौ स्वर्धस्तद्यमिनः संित्रयः पश्चिमिर्भुवत्।
यत्ते शुक्र शुक्रं वर्चः शुक्रा तन्ः शुक्रं ज्योतिरजसं तेन
मे दीदिहि तेन त्वाद्ये अन्नाने ब्रह्मणेति धर्मशिरांसि। १।

₹\$

मं

चतसः सार्पराद्य दित सत्याषाढः । त्रीणि घर्मप्रिरांसि । त्तीयं त घर्मिशरो ब्रह्मणेत्यनं भवति ॥

प्र इ

यास्ते शिवास्तनुवे। जातवेदे। या ज्रन्तिरिक्ष उत पार्श्ववीर्याः। ताभिः संसूय सगणः संजाषा हिरण्यया-निर्वह हव्यमग्ने॥ प्राणं त्वास्त त्राद्धास्यनादमना-चाय गोतारं गृत्ये। दिवस्त्वा वीर्येण प्रशिव्ये महिसा-न्तिरिक्षस्य पाषेण पत्रुनां तेजसा सर्वपशुमादधे॥ अग्ने यहपते उहे बुश्य परिषद्य दिवः पृथिव्याः पर्यन्त-रिक्षाल्लोनं विन्द यजमानाय। पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्सा-द्यामि यित्रये लेकि। यो ने। ज्रग्ने निष्यो यो ऽनिष्यो ऽभिदासतीदमहं तं त्वयाभिनिद्धामीति संभारेषु नि-द्धाति। २।

खःम्॥

सुगाईपत्यो विदहन्दरातीरुषसः श्रेयसीःश्रेयसीर्द्-धत्। श्रग्ने सपत्ना श्रपनाधमाना रायस्योषिमधमूर्जम-स्मासु धेहीत्याधीयमानमभिमन्त्रयते यजमाना घर्म-शिरांसि चैनमध्वर्युवीचयति। ३

गतः॥

दित दादशी किष्डिका। दित हितीयः पटनः॥

ऋधीदिते सूर्य ऋाइवनीयमादधाति।१।

ऋर्धीदिते आः प्रतिष्ठापनं यथा खात्तथा प्रारमः नायः॥

उदिते ब्रह्मवर्चसकामस्य।२।

तत्र गार्चपत्यस्याणुदिताधानमाद मत्यापाढः सर्वानुदिते ब्रह्मवर्चम-कामस्रोति ॥

गाईपत्ये प्रणयनीयमाश्वत्यमिधामादीपयति सिक-ताश्चीपयमनीरुपकल्पयते। ३।

प्रणयनीयं प्रणयनार्थिमिन्धनम्। उपकल्पयते पात्रेण ग्रहाति॥

तमुद्यक्तत्योजसे बलाय ले। चक्छे हषणे श्रुषायायुषे वर्चसे। सपत्तत्रसि हचत्रः॥ यस्ते देवेषु महिमा सुवर्गी यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टः। पृष्टिया ते मनुष्येषु पप्रये तया ना अग्ने जुषमाण एहि॥ दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षादातात्पशुभ्यो अध्योषधीभ्यः। यचयच जात-वेदः संवस्थ तता ना अग्ने जुषमाण एहि॥ उदु त्वा विश्वे देवा इत्येताभिश्वतस्त्रीभः। ४।

तमादीप्तमिश्रसुद्धरित ॥

उपरीवाग्निमुचक्ति। ५।

इवेषदर्थे । श्रमिसुद्धरिकंचिदुहुहातीत्यर्थः । उपरीवाग्निसुहुहीया-दुद्धरिक्ति हि ब्राह्मणम् ॥ ₹

¥

उद्यतमुपयतं धारयति। ६।

खपयतं मिकताभिरूपग्रहीतम् ॥

श्रथाश्रस्य दक्षिणे कर्णे यजमानमित्रतनूर्वाचयित या वाजिन्नग्नेः पशुषु पवमाना प्रिया तनूस्तामावह या वाजिन्नग्नेरसु पावका प्रिया तनूस्तामावह या वाजिन्नग्नेः सूर्ये शुचिः प्रिया तनूस्तामावहेति। धार-यत्येवाग्निम्। ७।

श्रश्वस्य दिचिषे कर्षे वदन्यजमानं वाचयति । धारयत्येव किंचित्काणं न निद्धाति ॥

श्रशामीश्रो लौकिकमिश्रमाहत्य मिथत्वा वेर्धित्तु-रासीना दक्षिणमिश्रमाद्धाति यज्ञायज्ञीये गीयमाने यथ्यध्यानेन दितीयया व्याहृत्या तिस्तिः सपराज्ञी-भिर्दितीयेन च धर्मिश्ररसा॥ यास्ते श्रिवास्तनुवे। जात-वेदा या श्रन्तिस्त उत पार्थिवीर्थाः। ताभिः संभूय सगणः सजाषा हिरण्ययोनिर्वह हव्यमग्ने॥ व्यानं त्वास्त श्राद्धास्यनादमनाद्याय गाप्तारं गृष्टो। दिव-त्वा वीर्येण पृथिव्ये महिमान्तिरक्षस्य पेषिण पश्रनां तेजसा सर्वपश्रमाद्धे॥ श्रभे उन्नपा मयासुव सुश्रेव दिवः पृथिव्याः पर्यन्तिरक्षास्त्रोकं विन्द यजमानाय। पृथिव्यास्त्वा मूर्थन्साद्यामि यित्रये लोके। या ने।

श्रिमे निष्टो या ऽनिष्टो ऽभिदासतीदमहं तं त्वयाभि-निद्धामीति संभारेषु निद्धाति। ८। गतौ॥

इति चयोदग्री किष्डिका।

या ब्राह्मणा राजन्था वैद्यः श्रद्रो वासुर इव वहुपुष्टः स्यात्तस्य ग्रहादाहृत्यादथ्यात्पृष्टिकामस्य । १।

बद्धपृष्टः स्कीतश्रीः श्रसुरिनदर्भनं च पोषातिभयदर्भनार्थम्। स दि नृश्रंसा बलिष्ठञ्च सन् पुंसःपुंसा धनसादाय स्कीततरे। भवति ॥

गृहे त्वस्य तता नाश्रीयात्। २।

त्रस्य वद्धपृष्टस्य ग्रहे ततः परं नास्त्रीयाद्यजमानः॥

श्रम्बरीषाद्वनामस्य दृश्चाग्राञ्चलते। ब्रह्मवर्षस-कामस्य। ३।

श्रम्बरीषं भाष्ट्रम्। श्रव बौधायनः श्रपि वा गाईपत्यादेवान्याहार्यपर-नमादधातीति । लिङ्गं चाच प्रदर्शितं तस्य चेधा महिमानं व्यौहिद-ति । विट्जुलादित्तवते। वैकयोनय इत्योक दत्याश्रलायनः ॥

वामदेव्यमभिगायत आहवनीय उड्डियमार्गे । ४।

प्राचीमन् प्रदिशमित्येषा॥ विक्रमस्व महाँ असि वेदिषन्मानुषेश्यः। चिषु लेकिषु जायहि प्रजया च धनेन च॥ इसा उ मामुपतिष्ठन्तु राय आभिः प्रजाभिरिष्ठ संवसेय। इहा इडा तिष्ठतु विश्वरूपी मध्ये वसार्दी-दिहि जातवेद इति प्राच्वा अश्वप्रथमा अभिप्रवजन्ति । पू।

श्रुश्रयजमानापेत्रया बद्धवचनम्। तेन गमनमन्त्रा यजमानस्यापि भवन्ति॥

द्श्चिणते। ब्रह्मा रथं रथचकं वा वर्तयति यावचकं चिः परिवर्तते। ई।

द्विणते। विद्यारस्य गमयति चक्रं तद्यावितः परिवर्तते ॥

षर्कत्वा देखस्य। ७।

षट्कलो यावत्परिवर्तत दत्यनुषङ्गः॥

जानुद्धे धारयमाणस्तृतीयमध्वना ऽधि हरति नाभिद्धे तृतीयमास्यद्धे तृतीयम्। न कर्णद्धमत्यु-हृह्णाति। ८।

गताः ॥

यद्युहृह्य नियन्त्वीयान्मुखेन संमायाद्ध्यात् । ६ । चदि जानादिप्रमाणानाभादिप्रमाणे ऽग्निसुहृह्य ततः प्रमाणात्पु- ननी चैर्ग्यहीयात् तदैनं सुखेन संमाय सुखतुन्त्रं धारियतादधात्। तदेवाच प्रायश्चित्तमिति भावः॥

नाग्निमादित्यं च व्यवेयात्। १०।

श्चान्यागार्खानामयमन्तरागमनप्रतिषेधः ॥

दक्षिणतः परियस्य हरति। ११।

श्रात्मना द्विणतः प्रमारिताभ्यां इस्ताभ्यां धारयन्हरति ॥

ऋधीध्वे यजमाना वरं ददाति । १२।

गतः॥

त्रधीध्वे हिर्ग्यं निधाय नाका ऽसि ब्रध्नः प्रतिष्ठा संक्रमण इत्यतिकामति । १३।

श्रध्वर्धुरिति ग्रेषः ॥

प्राच्चमश्रमश्रस्थादिश्वा इति दक्षिणेन पदे। त्तरतः संभारानाक्रमयित यथाहितस्थाग्नेरङ्गाराः पदमभ्यवव- तेरिन्निति। १४।

उत्तरतः उत्तरेण पार्थेन पार्यत स्नाक्रमघेदिति स्रुतेः । इतिः प्रकारार्थः । तथा नाम मंभारानाक्रमघित यथा तेव्वादितस्वाग्नेरङ्गा-रास्तत्पदमभ्यवनतेरन् । तत्रैव खयमेव पतिव्यविव्यर्थः ॥

प्रदक्षिणमावर्तियत्वा यदवन्द इति पुनरेवाक्रमय-ति । १५ । गतः॥

पुरस्तात्रत्यच्चमश्चं धार्यति। १६।

त्राक्रामन्तं चात्रमाद्वनीयायतनस्य पुरस्तात्रत्यस्युसं धारयतीत्यर्थः। तथा प्रदत्तिणमाद्यं प्रत्यञ्चमाक्रमयतीति कन्यान्तराणि । दितीय-मपि प्राञ्चमेवाक्रमय्य ततः प्रत्यङ्सुखेा धार्यत दत्येके॥

पूर्ववाडश्वा भवति। १७।

पूर्ववाट् युवेत्यर्थः । तद्तां वैधियनेन त्रश्चं पूर्ववाहमिति युवानमित्येवेदसुतां भवतीति ॥

तदभावे ऽनद्वान्पूर्ववाडेतानि कर्माणि करोतीति पैक्रायनिब्राह्मणं भवति । १८।

एतानि कर्माणुपतिष्ठत्यय दत्यादीनि । तत्रायप्रतिनिधिलादनबुह्य-प्ययिनिङ्गानां मन्त्राणामनिष्टत्तिः । त्रजकमण्डन्वेग्सु निष्टत्तिः त्रय-विकन्पलात् ॥

दति चतुर्दशी किष्डिका।

कमण्डलुपद आद्धीतेति बह्नुचब्राह्मणम्। अजस्य पद आद्धीतेति वाजसनेयकम्। १।

श्रसि कमण्डलुश्रन्दः पश्डजातिविशेषवचनः यथा चतुव्याङ्गो ढिञ्चत्व शान्दिकटद्वेसदाइतं कामण्डलेय इति। विदृतं च कमण्डल्वादि- ग्रन्दाः पग्रजातिविशेषवचना दति श्रस्ति च करकवचन दति। तच पग्रज्ञचना ऽयमिष्यते न करकवचनः पग्रज्ञच्दमध्यपिठतलात् पदश-ब्दसमिभव्याद्वाराच। न च करकपृष्ठे पदीपचार दति वाच्यं मुख्यार्थे संभवत्युपचाराश्रयणस्यायुक्तलात् श्रयस्य पदे ऽजस्य पदे दति पूर्वा-पराभ्यां वैज्ञचल्यप्रमङ्गाच ॥

श्रय यजमानः शिवा जपित ये ते श्रमे शिवे तनुवी विराद्च स्वराद्च ते मा विश्वतां ते मा जिन्वताम्। ये ते श्रमे शिवे तनुवी सम्राट्चाभिभृश्व ते मा विश्वतां ते मा जिन्वताम्। ये ते श्रमे शिवे तनुवी विभृश्व परिभृश्व ते मा विश्वतां ते मा जिन्वताम्। ये ते श्रमे शिवे तनुवी प्रम्थी च प्रभृतिश्व ते मा विश्वतां ते मा जिन्वताम्। यास्ते श्रमे शिवास्तनुवस्ताभिस्वाद्ध इति। २।

गतः॥

यास्ते अग्ने घारास्तनुवस्ताभिरमुं गच्छेति यजमाने। देघ्याय प्रहिणाति ताभिरेनं पराभावयति। ३।

श्रनेन पारनुद्रेण यजुषा देखं प्रति प्रहिणोति तं घेरितनुविशिष्टमित्रं मन्त्रलिङ्गात्। ताभिरिति घेरितनूनां परामर्थः मन्त्रार्थलेनासां बुद्धिखलात्। पराभावनसुत्सादनम्॥

ऋर्ग्येऽनुवाक्या भवन्ति। ४।

त्ररखेऽनुवाक्यास घारासान्वा ऽत्र प्रयोक्तव्या भवन्तीत्यर्थः। तास्र यास्ते त्रग्ने स्तिक् चेत्यनुवाकौ ॥

यदिदं दिवा यददः पृथिव्याः संविदाने रादसी संवस्त्रवतुः। तयाः पृष्ठे सीदतु जातवेदाः श्रंभुः प्रजा-भ्यस्तनुवे स्थान इत्यभिमन्य पुरस्तात्रत्यङ् तिष्ठचाइ-वनीयमाद्धाति। ५।

तिष्ठचेत्राद्धाति । प्रक्रसिष्ठितिति तु भारदाजः ॥

वहित गीयमाने ख्रीतवारवन्तीययार्यज्ञायज्ञीय च यथ्यधाधानेन सर्वाभिर्थाह्नतीभिः सर्वाभिः सर्पराज्ञी-भिक्तृतीयेन च धर्मश्चिरसा यास्ते श्चिवास्तनुवे जात-वेदे। या ज्ञन्तिश्च उत पार्थिवीर्धाः। ताभिः संभूय सगणः सजाषा हिरण्ययानिर्वह हव्यमग्ने॥ ज्ञपानं त्वास्त ज्ञाद्धास्यनादमन्नाद्याय गाप्तारं गुन्धे। दिव-स्वा वीर्येण पृथिव्ये महिम्नान्तिश्चस्य पे।षेण पश्चनां तेजसा सर्वपश्चमाद्धे॥ ज्ञम्ने सम्बाडजेनपादाहवनीय दिवः पृथिव्याः पर्यन्तिरिक्षाक्षीनं विन्द यजमानाय। पृथिव्यास्वा मूर्धन्साद्यामि यज्ञिये खे।ने। यो ने। ज्ञमे निष्यो यो जिन्छो जभदासतीदमहं तं त्वयाभि-निद्धामीति संभारेषु निद्धाति। ई।

इति पञ्चदशी कण्डिका।

श्रानशे व्यानशे सर्वमायुर्व्धानशे। श्रहं त्वद्सि मद्सि त्वमेतन्समासि यानिस्तव ये।निर्सि। ममैव सन्बह हव्यान्थग्ने पुनः पिने खेाककृज्ञातवेद इत्याधी-यमानमभिमन्त्रयते यजमानः। १।

गती ॥

व्याहृतीः सर्पराज्ञीर्घर्मश्चिरांसीति सर्वेषाधानेषु यजमाना ऽनुवर्तयते येनयेनाद्धाति । २ ।

एतिसंस्त्रचे चेनचेन मन्त्रेणाध्वर्धुराग्नीधो वाग्निनादधाति तंतं मन्त्रं तेनतेन सह पठति चजमानः ॥

नाहितमनभिहतमग्निमुपस्पृशति । श्राज्येनौषधी-भिश्र शमयितव्यः । ३ ।

तीन्ता दवायमेतर्ह्वामिनामितः स्पृष्ट्यः । त्रतः ममयितयो उमावा-न्योषधीभिः । ततथ

या ते अग्ने पशुषु पवमाना प्रिया तनूर्या पृथिव्यां याग्नी या रथन्तरे जा गायचे छन्दिस तां त एतेनाव-यजे स्वाहा। या ते अग्ने उस पावका प्रिया तनूर्यान्त-रिश्चे या वायौ या वामदेव्ये या चैष्ठुमे छन्दिस तां त एतेनावयजे स्वाहा। या ते अग्ने स्वर्धे शुच्हा प्रिया तनूर्या दिवि यादित्ये या बहति या जागते छन्दिस तां त एतेनावयजे स्वाहेत्येतैः प्रतिमन्त्रमाज्यमोषधीश्र जुहोति। ४।

समाने ऽयं विधिः सर्वाग्नीनां नाहितमनभिक्ततमग्निसुपस्पृथनीति सामान्यनिर्देशात् पूर्वे त्तर्थारिप विध्याः सामान्याधिकारत्वात् व्याह्व-तीभिरग्नीञ्क्रमिवलेति बौधायनीये व्यक्तत्वाच । विकल्पं चाह भार-दाजः श्राधानादनन्तरं सर्वेर्भन्तेरेकेकं श्रमयेदाहवनीयं वेति ॥

समिध आद्धातीत्येके। ५।

गतः॥

ब्रह्माग्न्याधेये सामानि गायति। ई।

क्न्दोगानां तु ब्रह्मोद्गाची विकल्पः॥

प्रतिषिडान्येकेषाम्। ७।

गतः ॥

व्याहृतीभिरेवाङ्गीयं भवतीति वाजसनैयकम्। ८। ज्जीयसुद्गानम्॥

> इति घोडग्री कण्डिका। इति चतुर्थः पटनः॥

ततः सभ्यावसय्यावाद्धाति चौकिकमिमाहृत्य मिष्ठत्वाहवनीयादा यथर्ष्याधानेन । १।

यथर्थाधानमेवानयोराधानमन्तः । नित्यमाधानं मभ्यावस्थ्यथोः सूचकारमतात् । वैकल्पिकं चान्नः सुचान्तरकाराः । सत्याषाढस्वावस्यतिषिद्धौ सभ्यावस्थ्यावेकेषामिति । बोधायनञ्चाह सभ्यावस्थ्ययोः
करण इति कुर्यादिति बोधायना न कुर्यादिति ग्रालोकिरिति ।
तथा च भारदाजेनाणुकं चयो वा स्रग्नयो न पञ्चेति विज्ञायते
से। ऽयं कर्मप्रतिषेध इत्याप्तरथ्यो उन्योरप्रतिषेध इत्यालेखन इति ॥
स्रुत्यापि तथोराधानविकल्पो ऽवसीयते चभययापि लिङ्गोपलभात् ।
स्राधाने तावत् तस्तादेतावन्तो उग्नय स्राधीयन्ते पाङ्कः वा इदं
सर्वमिति । विपर्यये च यत्त्रधाग्निराधीयत इति ॥ तया चयाणामाधानसुत्वा स्नन्तरमिष्टिविधानं चाग्निचिले लिङ्गम्। स्राचार्येणापि
कचिद्गिचयाणामनुकमणमितरयोरितत्यलाभिप्रायमित्येके यथा मन्येद्वाद्यत्यं या प्रकृतिईचिणाग्नेः समोप्येतरावित्यादौ । तस्तादिकन्यो
युक्तः । बोधायनस्वचानुग्रहसुक्तवान् स्नाह्वनीये वा सभ्यावस्थ्ययोः
संकल्प इति । भारदाजञ्चाह स्रथ सभ्यावस्थ्यो न शकुयाद्यो नित्यस्वस्मित्वन्त्रप्रयोग इति ॥

श्रम श्रायंषि पवसे ऽग्ने पवस्व स्वपाः। श्रमिक्टिषः पवमानः पाञ्चजन्यः पुरोहितः। तमीमहे महाग-यमिति तिस्र श्राश्वत्थ्यः समिध एजैकस्मिन्नाद्धाति । २। तिस्रसिस्र त्राश्वत्थीरेकैकप्रसिद्धिः प्रत्यृचमेकैकसित्वादधातीत्यर्थः ॥ त्र्याद्यवनीये वा तिस्रः । ३ ।

गतः॥

समुद्रादूर्मिर्मधुमाँ उदारदुपांशुना समस्तत्वमा-नट्। एतस्य नाम गुद्धां यद्क्ति जिद्धा देवानामस्तस्य नाभिः॥ वयं नाम प्रव्रवामा एतेनास्मिन्यचे धारयामा नमोभिः। उप ब्रह्मा शृगवच्छस्यमानं चतुःशृङ्गो ऽवमी-न्नीर् एतत्॥ चत्वारि शृङ्गा चया अस्य पादा दे शीर्षे सप्त इस्तासा अस्य। विधा बडो एषमा रारवीति महे। देवा मर्त्याः आविवेशेति श्रमीमय्यो एतान्वक्तास्तिस्ट-भिस्तिस एककिस्मिन्नाद्धाति। आह्वनीये वा तिसः।

अन्वका आनुपूर्वीण सर्वाकाः॥

शवं नानाष्टक्षीयाः। प्रेडो अग्ने दीदिहि पुरे। न इत्यौदुम्बरीं सिमधमाद्धाति। विधेम ते परमे जन्म-नग्न इति वैकद्धतीम्। तां सिवतुर्वरेण्यस्य चिचामिति श्मीमयीम्। ५।

एबमिति पूर्ववत्। घृतान्वतासिसस्तिस एकैकसिनिवार्थः॥ ततस्तू ग्णीमग्निहेष्चं जुहे।ति। ६। पूर्वाक्रितरेव त्रणीं सर्वमन्यसमन्त्रकं सर्वं त्रणीं क्रियेतेति किचिन् क्रदर्शनात् प्रातर्देशमधर्मकं च कालसामान्यात् श्रययापूर्वमाक्रती जुज्ञयादिति लिङ्गाच । प्रातरिप्रहोत्रस्थायतेत्येव सत्याषाढभारदाजी। बौधायनमतान्तु सर्वं त्रणीसुभयधर्मकं च यया सर्वं त्रणीमनुका-मनुच मार्ख्यव च मार्थीति तथा उभे एवति सायंप्रातरिप्रदोत्रे प्रतिजुङ्गक्तसन्यत दति च॥ पयसात्र होमः । काम्यवाद्यान्तराणा-मार्ख्यन वेति तु बौधायनः ॥

श्रीप वा दादश्यहोतेन सुचं पूरियत्वा प्रजापितं मनसा ध्यायञ्जुहोति । सामिहोचस्य खाने भवति । ७ । षा श्राइतिः साङ्गस्यामिहोचकर्मणः स्थाने भवति ॥

यास्ते श्रमे घारास्तनुवस्ताभिरमुं गच्छेति यजमा-ना देखाय प्रित्ति ताभिरेनं नितमयति। श्रर्णे-ऽनुवाक्या भवन्ति। ८।

नितमयित ग्लपयित । श्रेषं पूर्ववत् ॥

इति सप्तदशी कण्डिका।

दाद्श्रयहीतेन खुचं पूर्यित्वा सप्त ते अशे समिधः सप्त जिद्वा इति सप्तवत्या पूर्णाहितं

जुहोति। हुतायां यजमाना वरं दत्ता शिवा जपति। ये अप्रयो दिवा ये पृथियाः समागक्तनीषमूर्ज द्हानाः। ते असा अप्रयो द्रविणं दच्चेष्टाः प्रीता त्राहुतिभाजा भूता यथाखे। कं पुनर्स्तं परेत खाहेति जहोति।१।

गताः ॥

श्रथ विराट्कमैर्यजमान उपतिष्ठते ऽथर्व पितुं मे गापायानं प्राणेन संमितम्। त्वया गुना इषमूर्ज मदन्ती रायस्पे। षेण सिमषा मदेमेत्यन्वा हार्यपच-नम्॥ नर्य प्रजां मे गापाय मूलं लाकस्य संततिम्। आतमना हृद्यानिर्मितां तां ते परिद्दाम्यहमिति गाईपत्यम्॥ शंस्य पत्रुको गापाय विश्वरूपं धनं वसु। यहाणां पुष्टिमानन्दं तांस्ते परिददास्यहमि-त्याइवनीयम्॥ सप्रथ सभां मे गापायेन्द्रियं भूतिव-र्धनम्। विश्वजनस्य छायां तां ते परिद्दाम्यहमिति सभ्यम् ॥ ऋहे बुधिय मन्त्रं मे गापाय श्रियं च यशसा सह। ऋहये बुधियाय मन्त्रं श्रियं यशः परि-ददास्यहमित्यावसय्यम्॥ पञ्चधाम्रीन्यकामदिराट् सृष्टा

प्रजापतेः। जर्थाराहद्रोहिणी यानिरग्नेः प्रतिष्ठिति-रिति सर्वान्।२।

पञ्चधेत्येवान्ता मन्त्रस्तिले ऽप्यग्नीनां विराडभिधानात्॥

दत्यष्टादभी कण्डिका। दित पञ्चमः पटनः॥

श्राग्नेयस्याष्टाकपालस्य तन्त्रं प्रक्रमयति।१।

तेस्रेवाग्निषु तन्त्रं प्रक्रमयित तच पौर्णमासं तन्त्रं तचैव प्रधागता सुख्यतात्। तथा तमेव चेतुसुक्षाच भारदाजः तसान्त्रिक्डमणाग्नेयं पौर्णमासविकारं स्थादिति। तन्त्रं प्रक्रमयतीति च व्यास्थातं प्राक्॥

निरुप्तं इविरुपसन्तमपे। श्वितं भवति। श्रयं सभाया मध्ये ऽधिदेवनमुद्दत्यावे। श्व्याश्चान्त्रुप्याश्चेषु हिर्ग्यं नि-धाय समूद्य व्यूद्य प्रययित्वा निषसाद धतवत इति मध्ये ऽधिदेवने राजन्यस्य जुद्दे।ति। २।

उपसादनवननेव सिद्धे निरुप्तवचनमप्रोचितवचनं च उपसादनस्य निर्वापाङ्गलख्यापनाधें प्रोचणस्थानङ्गलख्यापनाधें च । तेन साकं सूर्येणोद्यता निर्वपतीत्यादावुपसादनान्नं क्रियते । वैचित्र्याधें वा ॥ यच दीव्यन्ति तद्धिदेवनम् । श्रवाः विभीतकाः । समूद्य संद्र्य । यूद्ध वियुत्य । प्रथयिला प्रसार्थ । राजन्यग्रहणान्न वर्णान्तरस्थायं होमः ॥ 3

3

Î

H

7

3

ग

वा

त्य

धंब

सः

यप्र

दद

श्रावसथे परिषदे। मध्ये हिरण्यं निधाय मन्त्रवत्या हिरण्ये जुहे।ति प्र नूनं ब्रह्मणस्पतिर्मन्तं वदत्युक्थ्यम्। यिसान्त्रन्द्रो वहणे। मिने। श्रयमा देवा श्राकांसि चित्रर इति। ३।

परिषदी मध्ये श्राधानप्रेतिणो जनस्य मध्ये॥

उत ना ऽहिर्बुध्यः शृगोत्वज एकपात्पृथिवी समुद्रः। विश्वे देवा ऋताद्ये हवानाः स्तुता मन्ताः कविश्वस्ता श्रवन्तु न दृत्युक्ता श्रतमश्चान्यजमानाय प्रयच्छनाह बीहिभ्यो गां दीव्यताहिंसन्तः परुंषि विश्वसतेति। ४। श्रवान्प्रयच्छन्धंप्रेयिति कितवान् बीहिभ्यो हेतुभ्यः बीहीन्कोतं मूख्यवेन गां दीव्यत तां पणं क्रवा दीव्यत । तखाः पर्वाण्यहिंधन्तकां विश्वसत। विश्वसनश्च्येन तत्कार्यं विभागो लच्यते । जीवन्त्या एव गोरङ्गानि तवेदं ममेदिमिति विभजतेत्वर्थः ॥

संप्रैषवत्कुर्वन्ति । ५ ।

गतः॥

द्रत्येकानविश्री किष्डिका।

क्तं यजमाना विजिनाति । १।

कतचेतादापरकितासाना वृतप्रकारा ये कतसयानामिति सुतावया दत्यांख्यायने । न्युप्रेव्वचेषु चतुष्कशो विभज्यमानेषु यत्र सर्वे भागाः समा भवन्ति तत्क्षतं नाम श्रय यवान्ततत्त्वयो ऽवश्रिश्यन्ते सा त्रेता यत्र दो स दापरः यत्रेकः स कन्तिः। तथा च श्रृतिः ये वे चलार स्तोमाः कृतं तत् श्रय ये पञ्च कन्तिः स दति॥ तत्राचाणां शतत्वात् कृतेन प्रकारेण यजमाना विजिनाति विजयते॥

तथा यज्जयन्ति तद्नं संस्कृत्य सभासङ्घ उपहर-न्ति।२।

तया गवा कीतान्यावते। बीडीं सभन्ते ते कितवाः तैः सर्वेरन्नसं-स्कारेरनं संख्वात्य सभामद्भाः छते त्रावमये उपहर्गन यदावसये उन्नं इरन्तीति खिङ्गात् तत्र भोजनविधानाच ॥

त्रावसथे भुज्जते। ३।

सभ्या दित श्रेषः । श्रधिदेवनाद्भननादि भाजनान्नं कर्म सम्यावमय्य-योगभावे नेव्यते तत्सभायां विजयन्ते यदावमधे दग्नौति लिङ्गात् । केचित्पुनर्वापि राजन्यखेत्यनुवर्तयन्ति श्रधिदेवनसंस्काग्स्य राजन्य-संयोगात् तस्य च देवनार्थवात् राजस्यायसेधादिषु देवनस्यापि रा-जन्ययजमानसंयोगित्वाच ॥

कृतिसामनसीभ्यामग्रीन्यजमान उपतिष्ठते कल्पेतां द्यावापृथिवी ये ऽग्नयः समनस इति । ४।

तत्र यथर्हपतिष्टत इति सत्याषाढः । तद्यथा मामनस्यां वासन्ति-कारुत ग्रेमारुत दत्यादि ॥

म्यादि कर्म प्रतिपद्यते। ५।

1

H

T

N

गा

वस्

त्या

र्धन

सभ्य

यश

ददा

प्रोचणाङ्गलास्रोचणी~~गंकारे। ऽयचैव कियते।।~~

श्रामेयस्य दक्षिणाकाले दक्षिणा ददाति। ई।

श्राग्नेयस्य दिल्लाकाले अन्याधेयस्य दिल्लां ददाति । श्रते। नैष्टि-कान्वाहार्यधर्मा भवन्ति न चाग्नेयस्थान्वाहार्यस्रामामेव प्रमङ्गात् । बैाधायनीयमतान्तु नित्यो अन्वाहार्यः सर्वेष्टीनाम्॥

श्रजं पूर्णपाचमुपवर्षणं सार्वस्वमित्यद्रीधे। ७।

पूर्णपात्रो नाम पुष्कलचतुष्टयसंमिता बीह्यादिः पुष्कलमिति च दा-चित्रमृष्टिसंमितं द्रव्यमित्याचचते। उपवर्षणसुपधानं तच सार्वसूर्वं सर्ववर्णेः सूत्रैः कृतं भवति॥

वहिनसर्वं ब्रह्मणे ऽध्वर्यवे वा। ८।

वहनसमर्थे। वही । तख च विभवे सत्यदातुर्देषः सर्थते यथा भनुः प्राजापत्यमदलायमम्याधेयस्य दिचणाम् । श्रनाहिताग्निर्भवति ब्राह्मणे। विभवे सतीति ॥

श्राह्वनीयदेशे उनदाहमध्वर्यवे। ६।

तच स्थितायेत्यर्थः॥

अपरेण गाईपत्यं धेनुं हे। ने। १०।

धेनुई। नाय चाद्यमाना वत्यमणाकर्षते तेन विना धेनूपकारासिङ्घेः । भवति चात्र जिङ्गं यथा धेन्वा सद नव क्रयद्रव्याणि विधाय निग-मवति सृतिः दग्र संपद्यना दति ॥ वासे। मिथुनै। गावै। नवं च रघं ददाति। तानि साधारणानि सर्वेषाम्। ११।

गतः॥

त्रा द्वादशभ्ये। ददातीत्युका ह काममूर्ध्व देयमपरि-मितस्यावरुद्धा द्वित विज्ञायते । १२ ।

एता दिचिणा दत्ता भृयस्तावती भी ददाति यावती भिः पूर्वा दादश पूर्वन्त दृत्युक्का पुनराइ ब्राह्मणं काममूर्ध्वं देविमिति। एतद्कं भवति दादश तावदेता नियताः तत ऊर्ध्वमिप शक्तिश्रद्धयोः सदोर्घयाकामं ददातीति॥ श्राहेति विज्ञायत दति चे।भयवचनमादराधें भवति । हेति वा पदच्चेदः॥

जर्भमादिष्टदक्षिणाभ्ये। वदित षड् देया दादश देया खतुर्विश्वतिदेया दति । १३ ।

एताञ्च दिचिणा देया दित वदित ब्राह्मणम्। ताञ्च द्वादमभ्य श्रा-दिष्टदिचिणाभ्या ऽधिका नित्याः न च ताभिर्यतिकीर्यन्ते न च ता-भिर्विकच्पन्त दत्यर्थः। केचिन्तु स्वज्ञता विपरीतं मन्यन्त दित तिन्दरामार्था श्रुतिव्याख्या। काममूर्व्यं देयमित्यनियमे प्राप्ते घडादि-मंख्यानियमः ख्यापत दत्येके॥

ता विकल्पन्ते। १४।

तास्त्रेताः मंख्या मिथो विकल्पन्ते मसुचये षडादिमंख्याविलयप्रसङ्गात् दाच्या कृति वक्तयत्राच ॥ 24

ज ये

दु

3

ज

गत

मे

H

न

A

ग

वा

त्य

र्ध

H

य

द

येषां पश्चनां पुष्टिं सूयसीं कामयेत तेषां वयसाम्

एकहायनप्रसत्या पञ्चहायनेभ्या वयांसीति वच्छति। यदयोऽवस्थानां पग्रह्नां रुद्धिमिच्छेन्तद्वस्थेषु वयःसु घडाद्या गावा देया रत्यर्थः॥

दित्योहीं दद्यादित्यवाहं च मुष्करम्।१६।

दिल्योही दिवर्षा। तथा दिल्यवाट्। सुष्करः साण्डः। ता च देयेषु वयः स्वन्तर्भाव्यावित्यर्थः। श्रिधकावेती नित्यो च षडादिकचे व्यायेने ॥

वर्धमानां दक्षिणां ददाति । १७।

सर्वापि दक्तिणा वर्धमानैव दातव्या न चीयमाणा॥

यद्यनाच्यो अमीनादधीत काममेवेकां गां दद्यात्सा गवां प्रत्यासाया भवतीति विज्ञायते । १८ ।

गवां प्रत्याकाय इति वचनात् गारन्यस्वे दात्यम्। श्रङ्गदिणाञ्च न निवर्तनो श्रममानकाललादसमानार्थलाच । बीधायनेन तचानुग्रह उत्तः प्रसिद्धा श्रम्याधेयदिल्णा ददाति तास्वेन्नाधिगच्छेत् वासांस्थेता-विन मन्यान्वीदनान्वेतावते। दद्यादिति॥

सिडमिष्टिः संतिष्ठते । १६ ।

यथा प्रक्रता सिद्धं तथा समायत दत्यर्थः॥

इति विंशी किण्डिका।

पवमानइवींषि सद्यो निर्वपेत्। १।

पत्रमानहवीं वि नाम त्री एवननारं वच्छमाणानि तानि मद्यः ममाने ऽहनि यस्मिन्नाधानं तस्मिन्नेव निर्वपेत्॥

दादशाहे दाहे त्यहे चतुरहे ऽर्धमासे मास्यृती संवत्सरे वा। २।

सर्वेचातीत इति श्रेषः। दादशस् युष्टास्त्रियेव वैधियनः॥

न सोमेनायस्यमाणः पुरा संवत्सरान्त्रिवेपेत्। ३।

संवत्सरकच्य एवासामपूर्व श्राधान दत्यर्थः ॥

निर्वपेदित्येके। ४।

गतः ॥

यदि निर्वपेदमये पवमानायामये पावकायामये मुचय इति तिस्र आज्याहृतीः सामदेवताभ्या वा हृत्वा निर्वपेत्। ५।

चरापि सामदेवताभ्यसदापि तिस्र एवाज्याङ्गतयसिख्भः मवनदेव-ताभ्या होत्याः तासासेवावाइनात् ॥

समानतन्त्राणि नानातन्त्राणि वाग्रेयेन वा समान-तन्त्राणि । ई । जो ये दुः श्र

गत

मे

H

न

T

ग

वः

त्र

धं

स

य

यं कामयेत पापीयान्स्यादिति तस्यैकमेकमेतानि इवींषि निर्वपेत्। न वसीयान पापीयानिति तस्य साकं सर्वाणि। यं कामयेतात्तरं वसीयाञ्छ्रेयान्स्यादिति तस्याग्नये पवमानाय निरुष्य पावकशुचिभ्यां समान-बर्हिषी निर्वपेत्। ७।

श्रव पूर्वयोः कल्पयोर्निन्दोत्तरविधिप्रश्रं मार्था न तु पूर्वनिष्टत्यर्था । तथारप्यनन्तरमेव विहितलादतत्त्वयो उमी कल्पा विकल्पन्ते । समा-नवहिंषी समानतन्त्रे दत्यर्थः ॥

शतमानं हिर्ण्यं दक्षिणा। ८।

शनं मानानि यस तच्छतमानम्॥

पूर्वयोर्हविषादे चिंशनाने उत्तरसिंखत्वारिंशना-नम्। १।

यदा नानातन्त्राणि तदैवं विभच्य ददाति । यदाणाग्नेयेन समान-तन्त्राणि तदापि समुचयः शतमानस्य । तच च लिङ्गं वासः स्थामाके सुष्करे। दन्तिणेत्यादि ॥

येन हिर्ण्यं मिमते तेन मीत्वा ददाति।१०।
येन धनमानादिना हिरण्यं मिमते वणिजः परिच्छिन्दन्ति तेन
मीत्वा ददाति। एतेन मानपरिमाणमपि वणिक्प्रिसिद्धनुषारीति
दिश्रितं भवति॥

सिइमिष्टिः संतिष्ठते । ११।

गतः ॥

इत्येकविंगी कण्डिका। इति षष्ठः पटनः ॥

रेन्द्राग्नमेकाद्शकपालमनुनिर्वपत्यादित्यं च एते चरुम्।१।

संस्थाप्य पवमानस्वौंषि तस्तिन्नेवास्नि तस्तिन्वेवाग्नावनुनिर्वपेत्। श्रादित्यमित्यदितेसाद्धिता नादित्यात् इयं वा श्रदितिरिति वाच्य-श्रेषात्॥

सप्तद्श सामिधेन्यः।२।

गतः। श्रामावास्यं तन्त्रं श्रस्थाः ऐन्द्राग्नस्य सुख्यवात् चरुषु विशेषाञ्च दर्भपूर्णमासयोगेव दर्भिताः ॥

चतुर्धाकरणकाल आदित्यं ब्रह्मणे परिहरति। ३। चतुर्धाकरणकाले प्राप्ते श्रादित्यमिक्मकं ब्रह्मणे प्रयक्ति॥

तं चत्वार् ऋषियाः प्राञ्जन्ति । ४।

तं तते। विभन्य भचयन्ति चलार इति वचनात्। ब्रह्मायनेव भच-

प्राश्तिवद्धाः समानं वरं ददाति। धेन्वनडुहे। दीन-मेके समामनन्ति। सिडमिष्टिः संतिष्ठते। ५।

गताः॥

i

9

त

ij

H

य

श्रामावैष्णवमेकादशकपालमनुनिर्वपत्यमी षोमीय-मेकादशकपालं विष्णवे श्रिपिविष्टाय त्युडी घते चरुम् । ई।

चीणि पर्वाणि यसाः स्वान्ताः सा युद्धः । सत्यावाढस्त्रेतासिष्टिं पूर्वेश्वा सहैकतन्त्रासुक्तवान्। क्रमस्त इविषामन्यो ऽभिहितः यथाग्नी- षोमीयसेकादशकपालमनुनिर्वपेदाग्नावैष्णवसेकादशकपालमेन्द्राग्नसेका- दशकपालमदित्ये घृते चरं विष्णवे शिपिविष्टाय युद्धौ घृते चरं सप्तदश सामिधेन्य इति ॥

सिद्धमिष्टिः संतिष्ठते । ७।

गतः ॥

श्रादित्यं घते चर्षं सप्तद्शसामिधेनीकं धेनुद्धिणं सर्वेषामनुनिर्वाष्याणां स्थाने वाजसनेयिनः समाम-नन्ति। ८।

पवमानइविभिः श्रस्थाः काले। व्याख्यातः तःस्थानापत्तेः। पूर्वादित्य-धर्मासु न भवन्ति सप्तदग्रसामिधेनीकलस्य पुनर्विधानात्॥

सिडमिष्टिः संतिष्ठते । १।

गतः ॥ एवमग्याधेयं वाखायानन्तरं कालपाप्तस्यारभापकारमादः॥

श्रिशेषमारस्थमाना दशहातारं मनसानुद्रत्या-इवनीये सग्रहं हुत्वाय सायमग्रिहेषं जुहाति। १०।

पवमानइविषासुत्वर्षे ऽग्निहानादेरणुत्वर्षः श्रग्न्याधेयस्थापरिममाप्त-लात् सर्वेद्यन्ते विधानाच । श्रते। यस्मित्तहनि सेष्टिकमग्न्याधेयं संतिष्ठते तस्मित्तहन्यग्निहानकालः तस्मित्तेवायपदिके ऽग्नावध्वर्युणा दश्रहातरि इते सायमग्निहानं जुहाति यजमानः । यथा चैतदेवं तथापरिष्टाद्यनं भविष्यति । सग्रहमिति च श्राह्वनीय दति च विस्प-ष्टार्थे बाह्मणानुकरणार्थे वा ॥

व्याह्नतीभिरुपसादयेत्। ११।

तिस्मन्सायमग्निहे।चे व्याह्तीभिई विरूपसादयेत्। नित्यस्त्रपसादन-सन्ता निवर्तते॥

संवत्सरे पर्यागत एताभिरेवापसाद्येत्। १२।

तत त्रारम्य संवत्तरे ऽतीते यदननारं मायमग्लिकानकामः तत्राषे-वसुपमादयेत्॥ त्रयाग्लीनाहितवते। अन्याधेयाननारभावि दादणा-हमाधं व्रतमाह॥

दादशाहमजसेष्वग्निषु यजमानः स्वयमित्रहे । जुहुयादप्रवसन्नहतं वासे। विभर्ति । १३ ।

इति द्वाविंगी कि खिका।

ग

व

त्र

ย์

स

य

द

यां प्रथमामग्निहोचाय देशिय तां दक्षिणां ददा-ति।१।

यजसेषु धार्यमाणेखग्रिषु यजमानः खयं जुहाति नान्यः। कल्पानारेषु त्रकं श्रन्थो वा जुङ्यात्ख्यं वयोदश्रीं जुङ्यादिति। तथाज्येनेति कचित् चीरेणेति कचित्। श्रप्रवसन् ग्रामान्तरे राजिमवसन्। श्रहतं श्रकारहतं श्रनुपयुक्तं वा। दिचणां ददाति वतान्ते
वतदिचणां ददाति यसा दक्कति॥ वतस्य तु दादशाहाश्रकावनुकस्य
पक्षः कात्यायनेन यथा चीरहोम्यग्निसुपश्रयीत दादशरात्रं षड्रात्रं
विरात्रमन्तत इति। तत्र चाजसेषु जुङ्यादिति होमानुवादेनाजस्विधिः होमस्यान्यतः सिद्धलात्। तथाधानाद्वादशरात्रमञस्य दत्येवाश्रवायनः। तेन सेमपूर्वाधाने प्रधाधानादारस्य सह सेम्मदिवसेद्वादशाहेनाजस्वापवर्गः। होमस्तु सेम्मात्यरेषु यावत्संभवं क्रियत इति
सिद्धं भवति। भारदाजस्वाह सेम्माधानेनाजस्वान्त्र्यादिति॥ श्रथ
दर्श्वपूर्णमासारस्यं विधास्यंत्रचैवावसरे श्राखान्तरीया कीचित्वर्मणामारक्षप्रकारविकन्यो दर्भयति॥

श्रशैकेषाम्। श्रग्नीनाधाय इस्ताववनिज्य संवत्सर-मग्निहोचं हत्वाय दर्शपूर्णमासावारभते ताभ्यां संवत्स-रमिष्टा सोमेन पशुना वा यजते तत जर्ध्वमन्यानि कर्माणि कुरुते। २।

श्राधानानन्तरं तृष्णीं इस्ताववनेनेकि तावद्यजमानः। तते। यथोकोन विधिनाग्निहानमारभ्य संवसर वारभते। ततः पूर्णे संवत्वरे तावारभ्य ताभ्यासेव संवत्वरं यजते नान्येछिपश्चादिना। श्रिक्षेद्वाचं तु क्रियत एव प्रथमत एव प्रारव्यस्थाविक्षेद्यलात्। श्राग्यणमणविरुद्धेरनुकल्णेर्भयस्मिन्संवत्वरे क्रियते।
ततस्तृतीये संवत्वरे ऽग्निष्टोमेन निरुद्धपग्रद्धवन्थेन वा यजेत। ततः
परस्ताद्यथोपपादमन्यानि नित्यनिमित्तिककाम्यानि कर्माणि कुरुत
इत्ययमेकशाखानुगतः पद्यः। श्रथापरं दर्शयति॥

चयाद्रशराचमहतवासा यजमानः स्वयमग्निहे।चं जुहुयाद्रप्रवसन्द्रचेव सामेन पशुना वेष्टाग्नीनुत्मृजति यथा सुयवसान्द्रत्वा प्राज्यात्ताहक्तदिति शाक्यायनि-ब्राह्मणं भवति। ३।

श्राधायाग्रीनग्रिहोत्रमारभ्य द्वादश्वाहत्रतिधिना प्रयोदश्वरात्रमग्निहोतं इत्वानन्तरमन्नेवान्याधियकेष्यग्निखेशामेन निक्ठपग्रुवस्थेन वेष्ट्वा तदन्ते ज्वलतस्तानुसृजति नाजसान्धारयतीत्यर्थः॥ द्वादग्ररात्रमजस्रेखाज्येन स्वयमग्निहोत्रं जुहाति श्रद्धतं वासे। वस्ते काममन्यो जुड्यादृतचारी वेव स्थात्स्वयं चयादश्री जुहाति यां प्रथमामग्निहोत्राय दुहन्ति साग्निहोत्रस्य द्विणेति हिरस्थकेश्विस्त्रने॥
यथा दि शाकटिको उन्दुहः स्यवसान् सुभिचतिष्ठासान् कता प्राज्या
दहनाय प्रेर्येत् तथायं यजमाना उत्यग्नीनप्रथमसेव सामेन पग्नुना
वा सुद्धप्तान्कत्वा इविवहनाय प्रेरयति। तस्मात्रथमसेवं कत्वा तते।
यथाकालमिष्टिपग्रुसे।सेर्थजेतित्यर्थः। एवं प्रासङ्गिको कर्मणामारसविकल्पावुक्ता प्रकतसेवारसप्रकारमनुसर्ति॥

पूर्णा पश्चाद्यत्ते देवा श्रद्धिति सारस्वता होमी हत्वान्वारभणीयामिष्टिं निर्वपति। ४।

श्रवारभाते ऽनयेत्यवारभाणीया सा च दर्शपूर्णमासारभागेषः। तथा मारखती होमी दर्शपूर्णमामावारभमाण इति प्रक्रत्य त्रयणामाना-नात्। दर्भपूर्णमासयोख पूर्णमासः पूर्व इति खाखिति। तेन संखिते चेष्टिके अन्याधेये यानन्तरा पौर्णमामी तस्यां मारखतौ इत्वान्वार-भाणीयां निर्वपेत्। पूर्वस्य पर्वण श्रीपवसच्ये ऽहनीति सत्याषाढः प्रातरवाधानं पौर्णमासस्य मा वाधीदिति तस्याभिप्रायः। बौधा-यनसु सारखतादि पौर्णमासानां सर्वमपि यजनीये उद्दिन विकल्पि-तवान् यथा सर्वसेवैतदिश्चहनि कुर्यादित्यौपमन्यवी पुत्र इति ॥ त्रव मारखतयुगलखानारभाणीयायाश्चाभचारपि दर्भपूर्णमामारभोण निभित्तेन प्रवर्तमानयोः खतन्त्रवात्पृथगग्नेः प्रणयनमिष्यते न चाद्य पोर्णमासेन समानाग्नी भवतः सर्वप्रयोगाङ्गलात्। तत्र च जिङ्गं पञ्चहे। विविधानरपार्जन्याभ्यां पृथाविश्वदेवप्रणयनानुवादः यथा पग्रदन-स्वद्गाईपत्याद्भिं प्रणयनिति । किंच यान्यच क्रतुश्ररीरान्तर्गतान्य-ङ्गानि तेषामेवाङ्गिनां समानाग्निलिमष्टं न तु विहस्तन्त्रवर्तिनामपि यया पञ्च प्रावः मौनामणुदवमानीया संभारयजूंषि मावित्राणीत्या-दोनाम्। ऋत एव पमावामाविष्णवान्ते उम्रेस्थागं सिद्धं कला वच्छति धारयत्याद्वनीयमिति। तस्मात्मिद्धं पृथगग्नीन्येव सारस्रतादीनीति॥

त्राप्नावैष्णवमेकादशकपालं सरस्रत्ये चरं सरस्रते द्वादशकपालम्। ५।... 回南: 11

अग्नये भगिने ऽष्टाकपालं यः कामयेत भग्यनादः स्यामिति । ई ।

भागवाद इति व्याखातः प्राक्॥

नित्यवदेके समामनन्ति। ७।

गतः॥

नानातन्त्रमेके। ८।

नित्यस्य काम्यस्य च नानातन्त्रत्विकन्त्यः ॥

त्विद्या सुभग सौभगान्यमे वि यन्ति वनिना न वयाः। श्रृष्टी रियर्वाजा रचतूर्ये दिवा रृष्टिरी द्यो रिति-र्पाम्॥ त्वं भगा न श्रा हि रत्निम षे परिज्ञेव स्यसि दस्मवर्चाः। श्रमे मिना न रहत स्रतस्यासि स्ना वामस्य देव भूरेरिति याज्यानुवाक्ये। ६।

भगिन इति ग्रेष:॥

इति त्रयोविंगी कण्डिका।

चित्तं च चित्तिश्वेति पुरस्तात्विष्टक्षते। जयाञ्जु-होति। १।

उपहोमकालादेव सिद्धेः पुरसात्स्वष्टकत इति पुनर्विधानं प्राङ्गा-

चित्ताय खाहा चित्त्यै खाहेत्येके समामनन्ति। २।

गतः ॥

प्रजापतिर्जयानिति चयादशीम्। ३।

श्राइतिं जुहातीति ग्रेषः । प्रजापतिर्जयानित्यादेरेकमन्त्रवस्य ख्याप-नार्थे वचनं चतुर्थन्तप्रयोगे ऽप्यधिकारार्थे च ॥

श्रग्ने बलद् सह श्रोजः क्रममाणाय मे दाः। श्रभि-श्रित्तक्षते ऽनिभश्रस्तेन्यायास्यै जनतायै श्रेषायिति चतुर्दशीं यः कामयेत चिचं जनतायां स्थामिति। चिचं भवति श्रबलं त्वस्य मुखे जायते। ४।

यः कामयेत जनतायां जनसमाजेषु चित्रं खा त्रहा त्रयमित्यंश्वत इति विस्मयनिमित्तं खामिति स एतामाद्धतिं जुहाति। स तु काममेव चित्रं भवति देषिस्लन्यः शवलं श्वित्रमस्य सुखे जायते। तमिमं देषिमनुजानता ऽयं विधिरिति भावः॥

मिथुनै। गावा दक्षिणा। ५।

स्त्रीपं भी मिथुनौ। भगिनस्त नानातन्त्रे उन्वादार्थे। दिवणा तदित-राण्वेवाधिकत्य मिथुनामानात्॥

सिइमिष्टिः संतिष्ठते । ई ।

गतः॥

दर्भपूर्णमासावारस्थमानश्चतुर्द्वीतारं मनसानुद्रत्या-इवनीय सग्रहं हत्वाय दर्भपूर्णमासावारभते। ७। सारखतान्वारभणीयानामणारभार्यवाविशेषे दर्शपूर्णमामावारस्यमान दत्यन वचनं चतुर्चे त्यपौर्णमामयार्थकत्ये रण्यव्यवायार्थमिति द्रष्टयम् ॥ दर्शपूर्णमामावारभत दति दर्शश्रव्यस्थान्याच्तरतात्पूर्वनिपातः।
प्रयोगस्तु पूर्णमामस्येव प्रथमं भवति यत्यौर्णमामौं पूर्वामानभेतेति
लिङ्गात् प्रयोगविधिषु तस्येव प्रथमोद्देशाच ययोदित आदित्ये
पौर्णमास्या श्रश्लीषामाभ्यामिति पौर्णमास्यामित्यादि। तथा श्रयेमौ
दर्शपूर्णमामौ पौर्णमास्युपक्रमामावास्थामस्यावित्येव बौधायनः॥ तच
चतुर्चे तिरश्लिष्यक्षं मारस्वताभ्यां व्यास्थातम्। भारदाजस्य भवेषामेव चतुर्चे तिर्णा तनस्ततः श्रेषिणो ऽश्लिष्यक्षं प्रतिषेधति। तथा
प्राणा वा एते यचतुर्चे तारा यचतुर्चे त्वन्दु वाश्लिमपनये वाजमानस्य
प्राणान्विक्त्रन्द्यादिति विज्ञायत दित ॥

व्याह्नतीभिईवीं घ्यासाद्येत्संवत्सरे पर्यागत एता-भिरेवासाद्येत्। ८।

व्याख्यातः । उतं प्रागमावास्थायां पौर्णमास्थां वाधेय इति । तयोक्तमयकास्त्रिकयोराधानयोक्तमयथा दर्भपूर्णमामार्कां नियच्छति ॥

श्रमावास्यायामाद्धानस्यैतत्। पै। श्रीमास्यां तु पूर्व-स्मिन्पर्वेशि सेष्टि सान्वार्भाणीयमाधानमपरच्य। ८।

दति चतुर्विश्री कण्डिका।

श्वीभूते पार्शमासेन यजते। १।

----- दर्भपूर्णमामारक्षणमुकं यथा पर्वे

पवमान्या हीनामिष्टीनासुत्कर्षः संखितास्त्रिष्टिस्त्रागामिपौर्णमास्वाम-न्वारसाणीया ततः पौर्णमासयाग दति तदमावास्थायामाद्धानस्य। पौर्णमास्यां वादधानः सद्य एव सहेष्टिभिरन्वारमाणीयया चाग्न्याधे-यमपट्टच्य तदानीसेवाग्नीनन्वाधाय श्वीस्रते पौर्णमासेन यजते ॥ पूर्वं पर्वेति पौर्णमास्त्रज्ञोच्यते न तु चतुर्दशी अन्यथामावास्त्रायां पौर्णमास्थां वाधेय इत्यनेन श्वास्ति पौर्णमासेन यजत इत्यनेन च विरोधात्। चतुर्दस्येव वा पूर्वं पर्व चातुर्मास्येषु तथादर्भनात् न च पौर्णमास्थामाधेय इत्यनेन विरोधः तस्यैव प्रकारविधिलात्। पौर्णमा-सेन यजत दत्यस्य च यष्टुं प्रतिपद्यत दत्यर्थः। यथोतं हिर्ण्यने शिना पौर्णमास्यास्य पूर्वस्य पर्वण श्रीपवमध्ये उहन्यग्नीनाधाय सेकापराज्य तदानीमेव चतुर्दे।तारं मारखतान्वारक्मणीयां च कुर्ते श्रे।धते पौर्णमासीं यजत इति॥ यलगत्तनाग्निहानारभार्थं दशहानादि दादणाद्वतं च तत्स्वमुभयचैव भवत्यविशेषात्। ऋसे तु व्याचवते यदेतद्वादशाहत्रतं तदमावाखायामादधानख न पौर्णमाखामिति । तद्युतं महाप्रकर्णमध्यगतसानन्तरस च नस्वैकस्वैतच्छव्देन निष्कृष्य परामधुमग्रकालात् तथेश्वपवर्गविशेषविशिष्टदर्भपूर्णमासारस्थविधायि-न्यूत्तरवाको तुश्रव्देन तत्प्रतियोगिन एव प्रकारस्थानन्तरेकस्य व्याव-र्तनीयलाच। व्यक्तीकृतं चैतद्भिर्ष्यकेशिया तेन द्वीवसेव पवमानद्य-विहत्कवीदि दर्भपूर्णमासारमान्तं कर्मदादशास्त्रतवर्जमाध्वर्थवकाएडे ऽभिधायानन्तरमुतं श्रमावास्त्रायामाद्धानस्तिति। दादशाद्द्रतं त तता उच्यत्र याजमानकाण्डे सामान्यतस्रोदितं तह्रं निवारित एवानयोः संकर इति। किं चात एवाविशेषवचनास्रवचाधानवचनाच सिद्धनचत्राधाने ऽष्यमिमतमेवाखैतद्वतमिति । तथाश्वलायनेवाषविभेषेणोकं श्वाधानाद्वादमरात्रमञस्का दति । तसाद्ययेक एव

खुकः स्वर्चार्थः ॥ मर्वाणि लेतान्यारमणार्थानि दमहोत्रादीनि
दिनीयाद्याधानादिषु नेष्यन्ते । कसात् । यसाद्यावज्ञीविकस्यापि
प्रयोगस्कैक एवारमाः । तत्र च लिङ्गं वैश्वानरपार्जन्या पञ्चहोता च

नाभ्यावर्तेतैकोपक्रमलादिति । दादभाद्यतमिप यां प्रथमामग्निहाचाय देग्धीति प्रथमाग्निहोत्रमंथोगादारमार्थः सद्द पठितलाच
प्रथमाधान एवेक्हन्ति ॥

अनन्तरमाधानादाहितामिततान। २।

श्रधाहिताग्नेर्यावज्ञीविकानि व्रतान्युच्यन्ते । तानि चानन्तरमाधाना-दिति वचनादिष्णुकर्षे ऽपि नेगळ्यन्ते ॥

नान्द्रतं वदेत्। ३।

स्मितिप्राप्तस्थानृतवदनस्थाहिताग्नित्रतत्वस्थापनार्थः पुनरूपन्थामः । तस्य चातिक्रमे प्रायिश्वत्तविश्वेषः । प्रधोजनं वद्यति स्नग्नये व्रतपतये पुराडाश्रमष्टाकपालं निर्वेषेय स्नाहिताग्निः सन्त्रत्यमिव चरेदिति ॥

नास्य ब्राह्मणा जनाश्वान्यहे वसेत्। ४।

श्रनाश्वान् श्रनश्चितवान्। बुशुचितश्चेद्देचेत्तं भाजयेदित्यर्थः॥

स्योडमितिथिं वसत्ये नापरून्धीत । ५ ।

জঙ্ক: श्रपोढः श्रस्तमितः सूर्थे। यस्य स सूर्योढः । तं निवासायागतं निवासयेत् ॥

चेयात्। ६।

यत्तिरोहितस्याग्रेरूपणा पक्षं न प्रत्यचाग्रिना तदृवीसपक्षं तन्ना-श्रीयात्॥

क्तिनं दारु नादध्यात्।७।

उदकक्तिनं दावंग्री नादधात्॥

अन्तर्नाव्यपां नाश्रीयात्। ८।

श्रनानीवि खितः सन्तेपा नाश्रीयात्। श्रनानीवि या श्रापसा इति वा। तथा या त्रन्तर्नाथा त्राप इति कल्पान्तराणि॥

खक्त इरिणे नावस्येत्। १।

खभावत ऊषरे देशे न निवसेत्॥

पुर्यः स्यात्। १०।

पुष्यकर्मा मङ्गलाचारयुक्तः स्वात्॥

हिक्तत्य वाग्यतः स्त्रियमुपेयात्। ११।

ऋतुगमने हिङ्कारसुका वाचंयमे। भवेत्॥ व्याहरेदा। १२।

गतः॥

न सायमाहुतावहुतायामश्रीयात्। १३।

मायमित्युभयत्र मंबध्यते मायमा इताव इतायां न मायमाग्रं कुर्या-दित्यर्थः ॥

एवं प्रातः। १४।

गतः ॥

चाहिताग्रेर्यहे न सायमहुते भात्रव्यं तथा प्रात-रित्यन्येषां व्रतम्। १५।

श्रन्थेषामणाहिताग्रिग्टहवामिनां व्रतमेतत्॥

नतं नान्यदन्नाइद्यात्। १६।

श्रवादन्यत् गे।हिरण्डवी ह्यादि नकं न दद्यात्॥

दचादित्येके। १७।

गतः ॥

अवं तु ददबद्यीत । १८।

ददिनिति ददद्रपम्। ददन्रयन्तमदयीत त्रादयेत् न तु विधानारेण दद्यादित्यर्थः ॥

नैतिस्मिन्संवत्सरे पशुनानिष्टा मांसं भक्षयेत्। १८। एतसिन्नाधानसंवत्सरे पश्चना निरूढेनाङ्गभ्दतेन वानिष्ट्वा पूर्वमश्चिम्यः खयं न मांसं भत्येत्॥

मनसाग्निभाः प्रहिगोमि भक्षं मम वाचा तं सह भक्षयन्तु। अप्रमाद्यनप्रमत्त्रथरामि शिवेन मनसा सह भक्षयतेति यद्यादिष्टो भक्षयेदेनं मन्त्रमुका भक्षयेत्। २०।

यदि वृत्तिकार्धतः त्रार्विज्यं कुर्वन् दडामांसमादिष्टो भचयेत्तदा भन्पायश्चितार्थमेतं मन्तं जिपला तता भन्तणमन्त्रेण भन्यदित्यर्थः। एतेनार्लिज्यादागतं मांसभचणं नातीव देषवदित्युत्तं भवति ॥
दिति पञ्चविंशी कण्डिका ।
दिति सप्तमः पटलः ॥

पुनराधेयं व्याखास्यामः।१।

चाहिता च्यायः पुनर्विधानान्तरेणाधीयन्ते यस्मिन्कर्मणि तत्पुनरा-धेयं नामान्दाधेयस्वैव गुणविकारः॥

तस्याग्न्याधेयवत्कल्यः। २।

गतः॥

श्रमीनाधायैतिस्मिन्संवत्सरे ये। नर्भयात्म पुनरा-दधीत प्रजाकामः पश्चकामः पुष्टिकामे। ज्यान्यां पुचमत्यीयां स्वेषारुध्यमानेषु यदा वाङ्गेन विधुरतां नीयात्। ३।

थे। नर्भयादिति प्रजापयादिहान्या यृद्धिनिमित्तसुच्यते नर्ध्धभावमाचं प्रजां पप्रह्रयजमानस्थे।पदोद्रावेति लिङ्गात् श्राधानाद्यद्यामयावी थिद वार्था यथेरिन्नत्यायलायनवचनाच। ज्यानिर्व्धाधादिभिर्वाधः। पुत्रमर्त्याः पुत्रस्तिः। स्रेषु ज्ञातिष्यारुध्धमानेषु बलविद्धः परैर्निग्टह्य-माणेषु। यदा वाङ्गेन इस्तपादादिना विधुरतां नौयात् विकलतां गच्छेत्। एतस्मिन्मवस्यरे एतेषु निमित्तेषु कामेषु वा संजातेषु पुनरादधीत॥ केचित्वन्यं निमित्तं यदा वेति श्रविशेषात्मार्वकां सन्यन्ते। श्रवे तु प्रजाकामप्रस्त्येतस्मिन्सवस्य दित नानुवर्त्यन्ति। तद्विभरपण्याः प्रवीदावपात्तस्य

वेति च निमित्तनिर्देशप्रकारलाच । यहां चाइ सत्याषाढः य एतिसान्संवत्सरे ज्यानिं पुत्रमधीं वास्थेति स्वेन वाङ्गेन कृष्येत न वर्ष्मीति स पुनराधेयं कुर्वीतिति । तथा च बौधायनः ऋभीनाधाय पापौयानस्वमज्यासिषि पुत्रो स्टत दत्येतिसान्नेव संत्रसर दृष्टं भव-तीति ॥

श्रामेयमहाकपालं निर्वपेदेशानरं दाद्शकपालं वारुगं दशकपालमग्नये उप्समते उष्टाकपालं मैचं चरुमग्रिमुदासियिष्यन्। ४।

केवलवैश्वानरचादनासु वैश्वानर एव देवता न त तहुणको ऽश्विल-स्वाश्रवणादिति केचित्। तनु मन्द्रफलं वज्जमन्त्रवाह्यणकन्यविरोधात् दत्तरयायश्रवणापपन्तेञ्च। तथा हि मन्त्रास्तावद्याच्याहुवाक्यादयस्-हुणाशिलिङ्गा एव यथा वैश्वानरा श्रजीजनत् पृष्टो दिवीत्यादयः। ब्राह्मणे ऽपि वैश्वानरं दादशकपालं निर्वपेदिति विधाय मंत्रसरो वा श्रश्चिश्वानर दित वाक्यभेष श्रास्तातः। स्वत्रकारो ऽपि वायव्यप-श्वात्रमये वैश्वानराय दादशकपालं पश्चपुरीजाशं निर्वपतीत्युक्ता तमेवान्यत्रापि विकल्पयनाह यः कश्चनाश्चो पश्चरालभ्यते वैश्वानर् एवास्य दादशकपालः पश्चपुरीजाशो भवतीत्येक दित तथा यदस्य पारे रजस दित वैश्वानराशिलिङ्गास्त्रचं विनियुङ्को वैश्वानर्था परिषि-च्येति। बौधायनेनाप्युक्तं वैश्वानर्भवदायाद्याग्रये वैश्वानरायानुत्रहोति। भारदाजेनापि वैश्वानरं दादशकपालं निर्वपेदिति। श्रनुवाकास्ता-तान्वैश्वानराल्याच्याणेनोक्तं श्रग्नये वैश्वानराय पुरीजाशं दादशकपालं है व्यक्ति विद्यविक्तिलादुपपन्नम्। यन त सगुणदेवतासंवन्धसाद्धितहत्त्वा विविचतसात्र गुणमञ्दादेव तिद्धितः क्रियते गुणी लश्रुता ऽपि वाक्यभेषादिनावसीयत इति पत्थाः यथा वैस्था रहसेथीयः पायिक्षदित्यादौ । तस्मात्सिद्धं केवलवेश्वानरची-दनास्वपि श्रुप्तिंश्वानरा देवतेति ॥ उदाष्ठिष्यिक्षिति वच्छमाणका-सादुदासनात्पुर्वसिन्काल दत्यर्थः ॥ श्राग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेदैश्वानरं दादमकपालमग्निसुदासिष्कित्तिति काम्येष्टिष्यानाताया दिह्विषो ऽपीष्टेरनया विकल्पमिक्कन्ति ता ब्राह्मण्याख्याता इति तस्या श्राष्ट्रप्यसंग्रहात् ॥

या ते अग्न उत्सीदतः पवमाना प्रिया तनः। तया
सह पृथिवीमाविष र्थंतरेण साम्ना गायचेण च
छन्दसा॥ या ते अग्ने पावका या मनसा प्रेयसी प्रिया
तनः। तया सहान्तरिक्षमाविष्य वामदेव्येन सामा
चैष्ठभेन च छन्दसा। तता न जर्जमा क्रिध यहमेधं
च वर्धय॥ या ते अग्ने स्त्र्ये ग्रुचिः प्रिया तनः ग्रुके
ऽध्यिध संभूता। तया सह दिवमाविष्य बहता सामा
जागतेन च छन्दसा तता ना ब्रह्मावत॥ यास्ते अग्ने
कामदुघा विभक्तीरनुसंभूताः। ताभिनः कामान्युच्लेह
प्रजां पृष्टिमथा धनम्॥ यास्ते अग्ने संभूतीरिन्दः
स्त्रकर आभरतः। तासु श्रोचिष्ठ सीदेह भस्न वैश्वानरस्य
यत्। पू।

दति षडिंगी कण्डिका।

ये ते श्रमे वानस्यत्याः संभाराः संधताः सह।
तेभिर्गच्छ वनस्पतीन्स्वां येानिं यथायथम्॥ श्रगनिमर्यथाले।कमसदत्सदने स्व। श्रवीरहत्यं देवेषूपागां
मनसा सहेति पुरस्तात्स्विष्टकृतः सप्ताहृतोर्जुहोति। १।

जयवर्षा ॥

सिडमिष्टिः संतिष्ठते। २।

गतः ॥

पौर्णमासीमिष्टा ज्वलता ऽमीनुत्मृजति। ३।

निमित्तकामयोः सतारागामिना पौर्णमासेनेष्ट्रानन्तरमुत्तर्गार्थामिष्टिं निरुष्य तदन्ते ज्वलतस्तानग्नीनृत्मृजति बुद्धोपेचते न रचतीत्वर्थः। ज्वलत इति वचनात्र निर्वापयित । तच परमतेन प्रमत्तं निर्वार्थते यथाइ बौधायनः श्रद्धिरग्नीन्समुद्धित । केचित्त पूर्वयुरुत्सर्गेष्टिं निरुष्य पौर्णमासानन्तरमुत्तर्गमिच्छन्ति । तदयुक्तं श्रिग्निश्चान दत्था-दिवदुदासिययित्वत्वनेनेत्तर्गेष्टेरुत्सर्गादृष्ट्यक्काल्वावसायात् एत्सर्गे-श्चन्ते चाग्नीनामदृष्टितरेश्चानेनाकर्माङ्गलात् विपर्ययस्वे सत्याषा-दादिभिर्यक्तवचनाच ॥ श्रयेषाच मीमांसा । पुनराधानिभित्ते संजाते यदि स्वयमग्रयो विच्छिदोर्विच्छित्तेष्ठ वाग्निषु निमित्तं जायेत तदा किं पुनराधानमात्रं कर्तव्यमाहे । खिदुत्पाद्याग्नीनृत्मृत्य पुनरा-धातव्यमिति । प्रथमः कन्य दित श्र्यात् । कुतः । धार्यमाणानामग्नीनां प्रथमः कन्य दित श्र्यात् । कुतः । धार्यमाणानामग्नीनां

प्रसममनुत्सर्गे। दोषाय प्रत्युत गुणायेव वीरहत्यादे। षश्रुतेस्तस्मात्सिद्धं पुनराधानमाचमेव कार्यं न पुनरत्यर्ग दति ॥

संवत्सरं परार्ध्यमुत्सृष्टाग्निभवति। ४।

परार्श्वश्रव्दः षडवरार्श्वानित्यवावरार्श्वश्रव्देन ब्याब्यातः । संवत्यर एवात्सर्गस्य परावधिः। श्रता ऽवागेव संवस्तरादाधातव्यमित्यर्थः। तेन संवत्सरातिक्रमे ऽग्निचे व्यावत्यम्प्रायश्चित्तानि भवन्ति । बौधा-धनमतात्तु सत्यपि निमित्ते व्यावत्यमराधेयकालमासिला काले ऽग्नीनुत्सृत्य सद्य एवाधानं भुवित व्येष्टात्मर्गे ब्यानन्तरमाह तदानी मे-वाङ्गिरमीन्ससुत्व्य ब्रह्मोदनं श्रपियले। पव्यापादस्वाह व्यावद्र्भपूर्णमा-साविविहितौ ताविह्यसवस्त्रष्टाग्निभेवित संवत्सरं दाद्गाहं वेति ॥

रोहिगी पुनर्वस अनुराधा इति नस्रवाणि। पू।

नचनान्तरपरिसंखानाधे वचनं नित्यत्वखापनाधें चैवाम्। तेन पूर्व-विप्रतिषेधे ऽपि नचनमेवादियते ॥

वर्षासु भरदि वादधीत। ६।

एतावेवर्तू सर्ववर्णानां भवतः। बौधायनस्वनाह येयमाषाळ्याः पौर्ण-मास्याः पुरस्तादमावास्या भवति सा सङ्गत्संवत्सरस्य पुनर्वसुम्यां संपत्स्यते तस्यामादधीतेति॥

कताकताः संभारा यजूषि च भवि

त्राम्याधेयिकाः संभाराः पर्चे कताः पर्चे त्रकतास्य ब्राह्मणे भवन्ति। तथाधानयजूषि च। यथर्थाधानादीनीत्यर्थः॥ तथा च ब्राह्मणं न संस्त्याः संभारा न यजुः कर्तव्यमित्यथो खन्नु संस्त्या एव संभाराः कर्तव्यं यजुरिति। तेषां चेशभयेषां सद्दिष्ण्यलात्सद प्रवृत्तिः सद्द वा निवृत्तिभीति॥

श्रिप वा पञ्च पार्थिवान्संभारानाहरित एवं वान-स्पत्यान्। ८।

पूर्वस्व दो कल्पावृक्षो । मप्तकादिषु संभारकल्पेव्यनियसेनान्यतमः कल्पः स्वादित्येका न कश्चिदिति दितीयसृतीयस्वयं कल्पे। नियसेन पञ्चकल्पः स्वानान्य दित ॥

श्रायतनेषु पुराणान्दभानसंस्तीर्य भूमिर्भू स्नेति सर्प-राज्ञीभगीर्हपत्यमाद्धाति। १।

श्रयारण्यादरणादि समानमा गाईपत्याधानात्। तत्र संभारकाले पुराणानिप दर्भान्मं सत्य निवपनकाले संभाराणासुपरि तानिपकृ-णाति। तानेव त्रमंभारपचे॥ तता गाईपत्याधानकाले सर्वाम्याधे-विकमन्त्राने चतस्यभिरपि सर्पराज्ञीभिर्गाईपत्यमादधाति। सर्पराज्ञी-भिरेव त्रयजु:पचे। ता श्रपि यजमाना उनुवर्तयते येनयेनादधाती-त्यविश्रेषवचनात्॥

मध्यंदिन इतरान्। १०।

श्रको नवधाकतस्य पञ्चमा भागा मर्धादनः तथा वृद्दस्यतेर्मधादिन दला निकार च प्रवानमधादिन दति कल्पान्तरकाराः॥ उपालवेर्दभैः परुत्कैः संवत्सरप्रवातेराच्चनीयं ज्वलन्तमुद्दरि। ११।

उपालवा द्वालवेश्व उत्थिता वच्छनो। पर्काः पर्यन्तः पर्व-वन्तो वा। संवत्सरप्रवाताः संवत्सरसुपर्यकाः। ते प्रणयनीयेभस्य स्थाने भवन्ति॥

यत्ता कुडः परे।वपेति दक्षिणाग्निम्। यत्ते मन्युप-रे।प्तस्येतीतरान्। १२।

श्रादधीतेति ग्रेषः ॥

मना ज्योतिर्जुषतामिति बहस्यतिवत्यर्चीपतिष्ठते । १३।

श्रग्नीनित श्रेषः। तचाहितमाहितसुपतिष्ठत इति भारदाजः॥

सप्त ते अग्ने सिमधः सप्त जिल्ला इत्यग्निहोचं जुहा-ति। १४।

श्रनचैवाच पूर्वाक्तिः न तृष्णीम् । नापि दादश्रग्रहीतमग्निहाचस्य स्थाने भवति मन्त्रवर्णात्वग्निर्देवता । प्रातर्हीमविकारलं च पूर्ववत् ॥ इति सप्तविशी कण्डिका ।

त्राग्नेयं पञ्चकपालं निर्वपत्यष्टाकपालं वा।१। नतः॥

्यदि पञ्चकपाले। गायत्यौ संयाज्ये। यद्यष्टाकपालः पङ्क षसाजुषदिद्या हि त रति गायचौ । पङ्तयौ स्वयमेव दर्भविष्यति ॥ सर्वमाग्रेयं भवति । ३ ।

यदस्थामिष्टौ इतिर्देवतामंयुक्तं तत्मर्वमाग्नेयं भवति । विकाराग्स्ययमेव तत्र कर्तव्यान्वस्थिति ॥

पञ्चदश सप्तदश वा सामिधेन्यः । ४ ।

सामिथेनीप्रशृत्युपांशु यजत्योत्तमादनूयाजादु श्रेः स्विष्टक्षतम् । ५ ।

यजितरच प्रकरणार्थः उचैक्त्तमं मंग्रेय्यतीति सिङ्गात् तेनेापांग्रः प्रचरतीति स्रुतेस्र । तेनाध्वर्युनिगदा ऋषुपांग्रवा भवन्ति ॥ ऋष याजुर्वेदिकहीचार्थे याज्यानुवाक्यासु होतुर्विकारानाह ॥

श्रमामे ऽमावमे ऽमिनामे ऽमिमम इति चतुर्षु प्रयाजेषु चतसो विभक्तीर्द्धाति। ई।

श्रनेनादितश्चतुर्षु प्रयाजेषु याच्यागतानामाग्नेयमञ्दानां पुरस्तादा-वापिकान्त्रिभत्यग्निमञ्दानिधाय पाठः प्रदर्भते। तद्यथा मिमिधो श्रमाम श्राज्यस्य वियन्तु तनूनपादमावम श्राज्यस्य वेखित्यादि। श्रमाविति मंबुद्धे रूपं द्रष्टव्यम्॥

नात्तमे। ७।

प्रयाजानूयाजे खेव विभक्तीः कुर्यादित्यविशेष श्रुतेः पूर्वस्त्रचेण प्रयाज-चतुष्ट्ये विभक्तिचतुष्ट्यनियमाच पञ्चमे ऽपि श्रुनियमेन न्यायात्का-

विभक्तिमुक्ता प्रयाजेन वषट्कराति। ८।

श्रथवा विभित्तसुत्ता प्रयाजयाच्यया वषद्गरेति। याच्यायाः पुर्-स्तादा विभित्तं दथातीत्यर्थः। तद्यथा श्रग्ना समिधे। ऽग्न श्राच्यस्य श्रग्नौ तनूनपादग्न श्राच्यस्य वेत्तित्यादि॥

यं कामयेतर्भयादिति तस्योपरिष्टाचेयजामहादिभ-क्तिं दथ्यात्पुरा वा वषट्कारात्। १।

काम्याविमावपरी कत्यौ। येयजामहादुपिरष्टाद्वाह्यिस्य पुरस्ता-दिभिक्तिरित्येकः कत्यः। तत्रया ये यजामहे उग्ना भ्रभुवः खः मिभेषो उग्न श्राज्यस्य ये वजामहे उग्ने भ्रभुवः स्वः तनूनपादित्यादि। पुरा वषद्वारादिति दितीयः। तत्र मुतिस्र विभक्तावेव भवति तद्यया वियन्त्रग्ना ३ वौषडित्यादि॥

श्रिमं स्तोमेन वेश्येत्याग्नेयस्याज्यभागस्य पुरेाऽनु-वाक्या भवति । श्रम श्रायूंषि पवस इति सौम्यस्य । १० । श्रव देवतानिगमेषु चेामस्य स्थाने ऽग्निं पवमानं निगमयेषुः यथाग्रये पवमानायानुबूहीत्यादि ॥

श्रिम् धेंति वा साम्यस्य कुर्यात्। ११। श्रिसंस्तु पचे श्रिमेव नेवलं निगदेयुरिति ग्रेषः॥

प्रजाकामपशुकामस्य प्रजाव्यृह्वपशुव्यृह्वस्य वा। १२। प्रजया खुद्धो नष्टप्रजः तथा पशुव्युद्धः। एषामप्यग्निर्मूर्धेति सौम्यख कुर्यात्

श्रियाताः पत्नीसंयाजानाम्चे भवन्ति।१३।

याः पत्नीभंयाजानास्ट्वे याज्यानुवाक्याः ता श्रिय्यकाः निषिकायिशब्दा भवन्ति । ताख्नुतु देवताशब्देभ्यः परं तत्समानद्या विभक्त्यायिशब्दः
प्रचेत्रव्य दत्यर्थः यथा विश्वतः चेामाग्रे दृष्णियमित्यादिनेकः पत्नीभंयाजा विकियते तस्य खयमनाग्नेथलात् भ्वाग्नेयार्थलाच विकारस्य ।
तथा च ब्राह्मणं श्रिय्यकाः पत्नीभंयाजानास्ट्यः स्थः तेनाग्नेयं भवें
भवतीति ॥ ऋच दति वचनाच नाध्ययुनिगमेषु विकारः । श्राज्यभागानन्तरं युक्तमेण पत्नीभंयाजवचनसुत्तरस्व चे सहाभयेषां विकन्यविधानार्थं ब्राह्मणानुसारार्थं च ॥

श्रिप वा यथापूर्वमाज्यभागावेवं पत्नीसंयाजाः। १८। यथापूर्वं यथाप्रकृतीत्यर्थः ॥

त्रमे तमद्याश्वमित्यक्षरपङ्क्त्यो याज्यानुवाक्या भव-न्ति । दे त्रामेयस्य दे स्विष्टकृतः। १५।

श्रादिते। दे प्रधानस्य परते। दे स्विष्टकते। ऽष्टकपालपचे यदि पञ्च-कपाले। गातत्र्यो संयाज्ये यद्यष्टाकपालः पङ्क्याविति नियमात्॥

पुनरूजी सह रय्येत्यभितः पुरे। डाश्माहृतीर्जुहै। ति

श्रभितः पुरे। डाग्रं पुरे। डाग्रेज्यायाः पुरस्तादेकासुपरिष्टादन्या मित्यर्थः। पुरे। डाग्रस्थोपरि श्रधस्थिति केचित्। तदयुकं उत्तरविकल्यानी चित्यात्

पुनरूजित वा पुरस्तात्ययाजानां सह रय्येत्युपिर-ष्टादनूयाजानाम् । १७ ।

रतदा विपरीतम्। १८।

उपरिष्टात्प्रयाजानां पुरस्तादनूयाजानामित्यर्थः ॥

उभयीर्दक्षिणा ददाति । १८।

दत्यष्टाविंशी किएका।

्त्राग्न्याधेयिकीः पौनराधेयिकीश्च पुनर्निष्कृते। रथ इत्येताः शतमानं च हिरएयम्।१।

पौनराधेचिकी स्थ पुनर्निक्कृता रथ इत्येता इत्यन्वयः। उक्ता ह्येता ब्राह्मणे पुनर्निक्कृता रथा दिन्नणा पुनर्तस्थूतं वासः पुनर्तसृष्टो उनद्वानिति॥ तत्र पुनर्निक्कृतः पुनः संस्कारेण नवीक्तः। पुनर्रिस्थूतं उतं दार्व्यार्थं स्वत्रेरुत्स्थूतम्। पुनर्रत्सृष्टः अवसन्तो गौः॥ तथा बौधायनः पुनर्निक्कृता रथो दन्तिणेति पुनःसंक्कृत एव भवति पुनर्रस्थूतं वास इति पुनःसंक्कृतसेवैतङ्कवित पुनर्तसृष्टो उनद्वानिति अवशीर्णमव एवेष उक्तो भवतीति॥ श्रतमानं हिर्ण्यामित्युकं तत्र किं रजतस्थापि हिर्ण्यस्थ दानं लभ्यते नेत्याद्य॥

तसाद्रजतं हिर्खमित्युक्तम्।२।

त्राह्मणे तसाद्रजतं हिरण्डमित्यारभ्य तसाइर्हिषि न देवमित्युक्तम्। ततः सर्णमेव देवनिति भावः॥ पुनरभिहिते। र्षः पुनरुत्यूतं स्थामृलं पुनःकाम-स्थास्या इत्येकेषाम् । ३ ।

पुनरभिह्तः पुनःसंक्षतः । स्वामूलं वामोविशेषः यथा स्वामूलेन चौमेण वात्रं संज्ञपयन्तीत्वादौ । विकन्यते चैतद्वयं पुनर्निष्कृतादिभिः । पुनः काम्यत दति पुनःकामः पुनराधेयफलम् ॥

यदीतराणि न विद्येरचणनङ्गहमेव दद्यात् । श्रन-दुहि ह वा एते च कामा श्रतश्र भ्र्यांस इति पैङ्गाय-निब्राह्मणं भवति । ४ ।

श्रनद्वानिति पुनस्सृष्ट एव यद्यते यदीतराणि न विद्येरिवतीतरश-ब्दमामर्थ्यात्। स चान्याधेयिकीरपि निवर्तयति श्रनद्वाहमेवेत्यवधा-रणान्॥

देवे अमी देवा अमिरिति दयारनूयाजयार्विभक्ती द्धाति। ५।

तद्यथा देवे अग्रो वर्ष्टिः देवेा अग्रिनेराशंस इति ॥

नात्तमे। ई।

थाखात उत्तमप्रयाजेन ॥

उचैरत्तमं संप्रेष्यति। ७।

संप्रेयतीति प्रदर्भनार्थम्। याज्यायुचिरेव ययोतस्पांग्रः यजत्योत्त-

सिडमिष्टिः संतिष्ठते । ८।

गतः ॥

त्राग्निवार्णमेकाद्शकपालमनुनिर्वपति सर्वेषामनु-निर्वाण्याणां स्थाने दिदेवत्यानां वा । १ ।

दितीयस्मिन्यचे पवमानहिवषामन्ते श्राशिवारुणः तदन्तं श्रादित्यः तदन्ते वैष्णव इति क्रमः॥

सिडमिष्टिः संतिष्ठते। संतिष्ठते पुनराधेयम्। १०।

गतौ । तथाग्निहोचादौनि प्राप्ते काले भवन्ति । नन्तारमाथी दश-होचादय दति प्रागेव दर्शितम् ॥

यस्नृतीयमाद्धीत स एतान्होमाञ्जुह्याक्षेकः सर्वेकः सर्वेक इति । ११ ।

श्रय हतीयाधाने कश्चिद्विशेष उच्चते तत्र यः पराचीनं पुनराधेया-द्रिमादधीत स एतान्होमाञ्जुङ्ग्यादिति श्रुत्यनुरे।धात्। यः प्रथम-मग्नीनाधाय तते। दितीयं पुनराधेयं क्रला पुनसृतीयमाधने विशे-षवचनात् तस्यते होमा भवन्ति। यथा कथंचिद्वा हतीयाधाने विशे-षावचनात् तथान्यत्र मीमांसा किं हतीये पुनराधाने एते होमाः श्राहो सिद्ग्याधेये उते।भयसिन्निति। प्रकरणात्पुनराधेय दति केचित्। श्रिग्नादधीतेति श्रुतेरान्याधेय दत्यन्ये। उभयसिन्नित्येव स्वकाराभित्रायः यस्तृतीयमादधीतेत्यविशेषवचनादेव। तथा चेभ-यमाद बौधायनः श्रवदं हतीयाधेयं कतरह म्याधेयं पुनराधेयं वेत्यग्याधेयमेवेति ब्रूयादिति। तथा पुनराधेय-विधानानन्तरमाह वतीयमाद्धान त्राग्नेयस पञ्चकपालस्य पुरस्ता-तिस्वष्टकतः सुवाज्जतीक् पजुहोति लेकः मलेकः सुलेक दति॥ एते-नैवाम्याधेयकन्पेनेषां होमकाला स्थास्थातः। त्रय प्रायस्त्रिनं पुन-राधानमपि प्रमङ्गादनैवापदिश्यति॥

यदरख्योः समारूढेा नख्येत्। १२।

पुनराधेयं प्रायश्चित्तिरिति वच्यमाणेन मंबन्धः। तत्र ममाक्ढेव्बग्न-व्यरणिनाभा ऽग्निनामः यथानमायनायनेन समाक्देषु चारणीनाम इति । स चारिणनाभो दिविधः मिकनामः स्वरूपनामञ्च । तत्र मितनाग्रो मन्यनामामर्थे खक्ष्पनाग्रस्तपहरणदाहदूषणादिनानेक-विधः। दूषणं सूत्रपुरीषाद्यपहितः यामधिकत्य सार्थत उपहताना-सुतार्ग इति । तदेवमर्ष्णे सभयविधनाग्रे पुनर्षियम्॥ तच प्रक्तिनाग्रे उनुग्रहमाह भारदाजः तच च जीकिकाग्रावृपावरे हणं स्थादिति। खरूपनाभे उपाद बौधायनः श्रपक्तामेनीयानणीकस्य च ब्रह्मौदने-नैव प्रतिपद्यते सिद्धमान्याधेयं कामं नष्टेषु वापक्तेषु वाद्मिषु नाद्रि-येताम्याधेयं श्राधानप्रसृति यजमान एवामयो भवन्ति तस्य प्राणी गाईपत्था उपाना उन्वाहार्थपचना व्यान श्राहवनीयः कामसुपावरे। ह्या जुड्डचादिति। तथोत्तरारणेरुभयविधनाशे ऽणाद भारद्वाजः ऋष यद्यनरारणि: समारूढा जीर्यन्नग्रेदाधरारका श्राइत्येति विज्ञायन इति । त्राइत्येति त्रधरारणीं क्रिलेकः खण्ड उत्तरारणीलेनाइर्तथ इत्यर्थः ॥ एवं चाधरारणिखक्पनाशे पुनराधेयमेवेत्युमं भवति । व्यारणीनाग्रे पुनर्थे।नित जलानिमिक्सिन

स्थोनो विद्यमाने ऽत्यन्तात्मादायोगात्॥ श्रयासमारूढे ऽग्नावरणीनाणे के। विधिः। किमन प्रष्ट्यम्। यदा प्रियमाणे ऽग्निरनुगते। ऽरणी श्रपेवित्यते तदागत्यभावादाधानं भवित्यति। तथा कन्दोग-परिणिष्टे कात्यायनः श्ररणोः चयनाणाग्निदाहेत्वग्निं समाहितः पालयेदुपणान्ते उग्नौ पुनराधानमित्यत इति। तथाप्यनुग्रहमारु भारदाजः यद्यरणी समारूढा जीर्थे द्वियेद्वेद्वेद्वेद्वा प्रकलीकत्य गार्वपत्यं प्रदीप्य प्रचित्य प्रज्वाल्यादन्ते दिविणेने। तरारणि स्थेनाधरारणि-सुपर्यग्नौ धारयज्ञपत्युत्तिष्ठाग्ने प्रविश्व योनिसेतां देवयज्ञायै ला वेढिवे जातवेदः श्ररणोररणी श्रनसंक्रमस्य जीणां तनुमजीर्णया निर्णु-दस्तेति श्रयौनं स्तेन मन्त्रेण स्थानौ समारे। य मिथलाग्नी विद्यय जुड्यात्। स्त्रेन मन्त्रेण समारे। पणमन्त्रेण। स्थोनावरणोर्विद्वत्य जुड्यात्। स्त्रेन मन्त्रेण समारे। पणमन्त्रेण। स्थोनावरणोर्विद्वत्य जुड्यात् यथाकालं विद्वत्य तत्तद्वोमादि कार्थं जुर्थादित्यर्थः॥

यस्य वेाभावनुगतावभिनिमोचेद्भ्युद्यादा पुनरा-भेयं तस्य प्रायश्वित्तिः । १३ ।

वाकारः ससुच्यार्थः। उभावित्यग्योः परामर्थः श्रनुगृतग्रब्द्समिन् धाहारात् तो च गार्हपत्याहवनीयो प्राधान्यात्। निस्नोचनमस्तमयः॥ तद्यमर्थः। श्रमिहाचार्थं विह्नतमजस्रं वाहवनीयं गार्हपत्यं चे।भाव-गुगताविभ सर्वे। निस्नोचेरुदियादा तस्य पुनराधेयं प्रायिश्वस्तिति॥ केचित्पुनरचाविह्नते श्राह्वनीये केवलगार्हपत्यानुगमने ऽष्युभयानुग-तिमिच्छन्ति पञ्चाद्धि स तर्हि गत इति लिङ्गेनाविह्नतावस्थायामा-ध्वनीयस्य ग्राह्मपत्यानप्रवेशानगमनात। तस्त न स्व्यामहे। कस्नात्। ध्वभावि न च यथोका क्षिक्षादा स्वनीयस्य गार्चपत्यानुप्रवेशि मिद्धिसास्यान्यपर्न्लात्। श्रम्सु वानुप्रवेशः तथायनुप्रविष्टा ऽयमानुमानिको ऽग्निरश्वन्त्यस्याग्नित्रक्षा ग्रितक्षेत्रक्षा ग्रितक्षेत्रक्षा ग्रितक्षेत्रक्षा ग्रितक्षेत्रक्षा ग्रितक्षेत्रक्षा ग्रितक्षेत्रक्षेत्रक्षा ग्रितक्षेत्रक्षा यथान्तराग्नी तिष्ठन् यदि गार्चपत्यास्वनीयाविन्त्यादि। किं चानुगमनव्यव हारे। ऽपि प्रत्यचाग्निनाश्रगोत्तर एव दृष्टः यथा यदि पूर्वे। उनुगतः यदि गार्चपत्य श्राह्वनेनीयो वानुगच्छेदिन्त्यादि। तथा परे। चव्यतिरेकश्च दृष्टः यदरण्योः ममाक्ष्वो नश्येदिति। किं चैवं परे। चव्यतिरेकश्च दृष्टः यदरण्योः ममाक्ष्वो नश्येदिति। किं चैवं परे। चव्यतिरेकश्च दृष्टः यदरण्योः ममाक्ष्वो नश्येदिति। किं चैवं परे। चव्यतिरेकश्च दृष्टः यदरण्योः ममाक्ष्वो नश्येदिति। क्षानुगतावाद्वनीयानुगतिप्रायश्चित्तमपि प्रमञ्चेत । तथाभयमंमर्गान्यानुगतावाद्वनीयानुगतिप्रायश्चित्तमपि प्रमञ्चेत । तथाभ्यमंमर्गान्यमनस्यानुगमनिमिति न चे। भावनुगतावित्यभय। भावमाञ्चल्यो णेति युक्तं सुख्यार्थमंभवे चच्छणाश्रयणस्यायुक्तलात्। तस्माद्धियमाणोन्भयविनाश्चिषयो उयं विधिरित्योव मांप्रतम्। एवं चाविव्यत्वावस्यायां केवलगार्चपत्यानुगमने सतीरप्यद्यास्तमययोरनुगतिप्रायश्चित्तममुद्धर्नणप्रायश्चित्तं च कलाग्निहे। कार्यद्वासमययोरनुगतिप्रायश्चित्तममुद्धर्नणप्रायश्चित्तं च कलाग्निहे। कार्यदिति सिद्धं भवति॥

पुनराधेयमित्याभारय्यो रग्न्याधेयमित्याचेखन श्राचे-खनः । १४ ।

श्रालेखनमतप्रदर्भनेनेव विकल्पसिद्धावाप्मरस्यमतप्रदर्भनेन खमतमं-वादः ख्यायते। पुनराधेयं प्रत्यादरविभेषार्थमिति वेदितस्यम्॥

दत्येकोनित्रंशी कि एका।

रति श्रीभद्दबद्दत्तप्रणीतायामापसम्बद्धवट्तौ स्वदीपिकाया-पञ्चमः प्रश्नः॥ ष्रयाग्याधेयानन्तरमग्निहोचं व्याचिख्यासुरधिकारं दर्भयति॥ ष्रामिहोचं व्याख्यास्यामः। १।

श्राशितशब्दः नर्मनामधेयं श्राश्चीतमसिनिति होसे ऽग्निदेवतासं-बन्धात् यथोनं नाह्मणे य एतङ्गागधेयमभ्यजायत यद्भिहोत्रं तसा-द्भिहोत्रसुच्यत दति। कित्र्यवत्ते ऽपि यथाधिश्रित्याग्निहोत्रं यस्याग्निहोत्रं दुह्ममानमित्यादौ ॥

अधिष्ठश्रद्धर्य आविः ह्यये वा ष्टष्टिर्सि ब्रह्म यक्ति। २।

पविषमाद्य गार्डपत्यमिममन्त्रयते सुगार्डपत्य इति। २।

यस्य वेभावनुगतो यस्य वाग्निभिरमीनित्यादिवत्ससुच्चयार्थे वाम्रब्दः ।

सर्वमन्देनेभयच रिम्मिचवणा। भूमेरुत्यिता रक्षयो ऽधिष्टचमेवं

निविमन्ते यिम्मिन्काले से। ऽधिष्टचसूर्यः । तथा प्राच्यां दिमि

रम्भय प्राविभूता यिम्मिन्काले स प्राविःसूर्यः । एतमर्थमिभिप्रेत्थो
मसुद्यसु रिम्मिषु दम्मदोनेति ॥ केचिन्वाविःसूर्यः इत्यपि सायंविहरणस्थैव कालविकन्त्यं मन्यन्ते । तद्युक्तं प्रातर्रि विहरणकालस्य वक्तय
लादनेन च तदवगमादते । उत्यस्य चावचनात् प्रन्यया प्रातर्विहरण
कालस्यानियतकाललप्रसङ्गाच । न वास्त्रिति वाच्यं प्रद्रशातिकमे

प्रायक्तिन्तवन्त्रमान । स्रवः स्वर्कतः नर्वि ग्रामिन्यन्तः

ऽवगम्यत इति चेसमानमिदं विद्रश्णे ऽपीति। तत्रापि काले। विधेया न स्थात्। तस्माद्ययोक एव सत्रार्थः॥ न विद्युदमीत्यपामु-पस्पर्भनं दर्विहोमलात्। उपवेषम् प्रागेव व्याख्यातः॥

त्रयैनं वेषियत्युद्धध्यस्यामे प्रति जायस्वेनिमष्टापूर्ते संस्रजेयामयं च। ऋस्मिन्सधस्ये ऋध्युत्तरस्मिन्विश्वे देवा यजमानस्य सीदतेति। ३।

बाधयित प्रादुष्करोति। उदुध्यस्ताग्न दित मन्त्रोचार्णमेव बोधन-मित्यपरम्॥

उद्वरेत्येव सायमाह यजमानः। उद्वरेति प्रातः। ४। उद्वरेति दिक्तिवैिच्यार्था। सायं च प्रातश्चाद्धरेत्याहेत्यर्थः। तची- द्धरेत्यनुज्ञामाचं यजमान श्राह उद्धरणमन्त्रमध्यर्धरित्येवकारार्थः। यदा खयं जुइदिप खयमात्मानमनुजानीयादिति न्यायेनाद्धरेत्ये- वाहेत्यर्थः। तचैव भिन्नक्रमे। वा योजनीय उद्धरेत्याहैवेति॥

सहस्रं तेन कामदुधा ऽवरुन्हे । ५ ।

तदत्तेनानुज्ञाविषयेण परामर्भदारेण लिचतलचणयाग्निहोत्रं पराग्नस्थते स्त्रयते च। तद्गिहोत्रेण महस्रं कामद्घो गा अवरुन्द्वे सभत
दिति ॥ तथा च अतिसुदाहत्य व्याच्छे बौधायनः श्रथ यस्त्राग्निहोन्

चसुद्धरित महस्रं तेन कामद्घो ऽवरुन्द्व दत्यथ यस्त्राग्निहोत्रं
जहोति महस्रं तेनेत्येवेदसुतं भवतीति ॥

ब्रह्मणा श्रोनेणामीधैतैस्वा पञ्चभिदैं व्येक्टित्विग्मिरु हरा-मीति गाईपत्यादा हवनीयं ज्वलन्तमु हरति। ६। प्रज्वाखैवाद्धरति॥

सूर्भवः सुवरुड्यिमाण उडर पायना मा यद्विदान्यच विदां यकार। श्रहा यदेनः क्षतमित पापं सर्वसान्मोडृते। मुच्च तस्मादित्युड्यियमाणमिमन्त्रयते
यजमानः सायम्। रात्या यदेनः क्षतमित पापं सर्वसान्मोडृते। मुच्च तस्मादिति प्रातः। ७।

प्रातस्त्रेत सैन मन्त्रस्य राज्या यदेन इत्येतावान्त्रिकारः॥

श्रिपतये ऽप्रये मे विद्याप्तिपतये ऽप्रये मे स्ड। श्रम्यताहितमस्तायां जुहे।स्यिपं पृथिव्यामस्तस्य जित्ये। तयाननं काममहं जयानि प्रजापतियं प्रथमे। जिगा-याप्तिमग्नौ स्वाहा। ८।

द्गित प्रथमा कि एडका।

श्रमे सम्राडजैकपादाहवनीय दिवः पृथिखाः पर्य-नारिश्वाक्षोकं विन्द्यजमानाय। पृथिख्यास्वा मूर्धन्सा-द्यामि यज्ञिये केकि। यो ने। श्रमे निष्यो ये। ऽनिष्यो ऽसिदासतीदमहं तं त्यामिनिद्धामे क्रम्योदङ्मुखः प्रत्यङ्मुखेः वा सायमायतने ऽप्निं प्रति-ष्ठापयति । प्राङ्मुखः प्रातः । १ ।

न पुरस्तात्परिक्रमणं प्रातः॥

स्वयं यजमान इधाना इरित विश्वदानीमा भरन्तो नातुरेण मनसा। अग्ने मा ते प्रतिवेशा रिषामेन्येतया । २।

इभानेधान्खयमाइरति न लन्येनाहारयति॥

यद्ग्रे यानि कानि चेत्येताभिः पश्वभिः प्रतिमन्त्रम-ग्निषु महत इथानाद्धाति । ३।

इदमपि याजमानमेव यजमानाधिकारान्तत्यानारेषु यक्तताच। मत्याषाढेन तावद्याजमानकाण्ड एवेशानामाहरणमाधानं चोभयमु-कम्। भारदाजा ऽष्याह खर्य यजमान एधानाहत्याग्रिषु महत इशानाद्धातीति। महत इशानिति यावन्तः मिन्धनाधायालं तावत एकैकसिन्नाद्धातीत्यर्थः॥

श्राइवनीये वर्षिष्ठम् । ४।

यथान्येभ्या वर्षिष्ठं भवति तथा ॥

 तथाग्निर्म् खार्चिर्विधातयो यथेभस्रोपरि दत्तामाङ्गतिमिभो न खवेयात खवदधात्॥

नान्तराग्नी संचरति। ७।

श्रशी इति गाईपत्याइवनीयौ ग्रह्मोते प्राधान्यात् तयोत्तरस्रचे यक्तवाच ॥

यदि पूर्वी ऽनुगतः संचर्यम्। ८।

पूर्वसिन्ध्रियमाणे ऽपराग्यनुगतावसंवर्षाधं वचनं श्रन्यथा तदानर्थ-क्यात्। श्रथानैवार्थवादं दर्भयति ॥

पश्चाद्वि स तर्हि गतः। १।

नर्षि निस्मन्काले से। उग्निः पश्चाद्गाईपत्ये खर्थानौ हि गतः। तेन संचर्चमिति ॥

कामं हुते संचर्यमित्येके। १०।

श्रजस्रविषये साङ्गाद्धीमादुत्तरकालमन्तराग्योरयं संचरणविकच्यः। प्रणयनकच्ये ऽपि प्रधानहोमादुत्तरकालमिति केचित् ॥

नक्तमाइवनीयं धार्यति। ११।

पूर्वं लाइवनीयस्य सायंप्रातर्हीमयोः पृथक्ष्रणयनसुकं यथाधित्वसूर्यं श्राविःसूर्य दति तथोदङ्सुखः प्रत्यङ्सुखे। वा सार्थं प्राङ्सुखः प्रातरिति च। इदानीं तु सायसुपक्रस्य प्रातर्पवर्गिणो हामदयखी-ककर्माभिप्रावेणिकसेव प्रणयनसुच्यते वयोक्तं बौधायनेन श्रयीतद्धि-होत्रं सायमुपकसं प्रातरपवर्गमाचार्या ज्वत हिना दयाउनसाः

7

प्रणयनकन्यये। विप्रतिषेधादिकन्यः। तथा च कात्यायनः तिसम्सान् यंप्रातर्देशमसेक दति। भारदाजञ्चाद ऋषि वा सायसुद्धृत एव स्वादा प्रातरिम्नदेशचादिति। तथा नक्तं वा धारयेथुरिति॥

नित्यो गतिश्रयो ध्रियते। १२।

गनश्रीर्थाखातस्त्रयो वै गतश्रिय रत्युकमित्यत्र। तस्याधानादारभ्य नित्यो श्रियते। श्राहततीय दिन विभक्तित्रपरिणामेन संबन्धः॥ मत्याषाढभारद्वाजी लाहतुः नित्यं गतश्रियो धार्यत श्रायुष्कामस्य वेति। श्राश्वलायनमतान्तु गतश्रियः सर्वे ऽपि नित्या यथाह श्राधानाद्वादश्वरात्रमजस्वा श्रत्यन्तं तु गतश्रिय दित । बौधायनम-तात्त्वगतश्रियो ऽपि पत्ते नित्याः सर्वे यथाह श्राधानप्रसत्येवैते ऽजस्वाः स्तुरिति शालीकिरिति॥

नित्यं गाईपत्यम्। १३।

गतश्रीरगतश्री स्व पव नित्यं गाईपत्यं धार्यनीत्यर्थः पुनर्कित्य-यहणात्॥

तथान्वाहार्यपचनं यदि मथित्वाहिता भवति। १४। श्राधानकाले यदि दिल्लाग्निर्मियलाहितः तमिष मर्वे नित्यमेव धारयेयुः। मत्याषाढमतान्वाहार्था ऽपि नित्यः॥

यद्याहार्यो ऽहरहरेनं दक्षिणत आहरन्ति।१५। यदि तदानीमाहार्यसदा योनित आहरन्ति। बद्धवचनमविविचितम्। अहरू कालेकाल वस्त्र्यः दयाहरहर्यजमानः स्वयमिक्षेत्रं जुड़- चादिति । दिचिणत इति दिचिणाग्न्यायतनानुवादः । दिचिणसादे-श्रादाहरणनियम इति केचित् ॥

उपवसय एवैनमाहरेयुर्नवावसान एवैनमाहरेयु-रिति वाजसनेयकम्। १६।

खपवमचे उन्यन्वाधानकाले। वामार्थं देशान्तरप्राप्तिरवमानं स्थानं वा ददं श्रेचो उवमानमागन्नेति लिङ्गात्। नवमवमानं नवावमानम्। पूर्वस्थानात् स्थानान्तरप्राप्तावाहरेयुनीन्ययेत्यर्थः॥ सभ्यावस्थ्ययेतिस्थिवस्थादनावचनादाधानमंपादितानामग्नीनां स्वते उनुदासितयान्त्वस्थारणमेव युक्तमिति केचित्। तद्युक्तं नित्यधार्याणामन्त्रक्रमणेनेतरेषां धारण्य्यदामात् दत्तरया लनुक्रमणानर्थक्यात् श्रयीन्यार्थायाग्निं प्रणयत्यपद्यक्ते कर्मणि क्षेक्तिकः संपद्यत दत्यधार्यपुत्रव्याययुत्पादनाच। न चैतत्रप्रणयनप्रव्यादाहवनीयैकविषयमिति मन्तव्यं स्थान्तप्रदर्भनार्थवात्तस्थ श्रव्यया दर्भपूर्णमामादिषु दिच्चणग्नेराहर-णिसद्धेः श्रामिचादीनां धारणप्रमङ्गाच। तसान्त धार्थे। सभ्यावस-व्यावापस्त्रक्षमतात्। सत्याषादभारदाजाभ्यां तु धार्थेव्वेवानुक्रान्तौ यथा नित्यौ सभ्यावस्थाविति॥

इति दितीया कण्डिका।

परिसमूहनेनामीनलंकुर्वन्ति।१।

परिसमूहनं परिता मार्जनं तेनायीनलंबुर्वन्ति । स एवालंकार द्यार्थः। बद्धवचनं पत्यध्वर्ध्यजमानानामन्यतमप्राध्यर्थम्। दर्शितं वितसमूहक्याम्यामार्यस्थान्त्रः॥ पुरस्ताद्वंकाराः सायमुपरिष्टाद्वंकाराः प्रातः।२।

श्रमय इति भ्रेषः । तत्र यदाष्युपरिष्टाद्भोमादलंकारस्तदाषुपरितन-समिन्धनादनन्तरिमयते पूर्वालंकारे तथादर्भनात् । स चोभयत्र पाणिना कार्यः समिद्धमिशं पाणिना परिसमूहेत्र समूह्येति वचनात् ॥

एतदा विपरीतम्। उभयतेाऽलंकाराः सायं तथा प्रातिरित्येके। ३।

गती ॥

श्रग्ने यहपते ग्रुन्थस्वेति गाईपत्यमग्ने वहे ग्रुन्थस्वेति दक्षिणाग्निमग्ने सम्बाट् ग्रुन्थस्वेत्याहवनीयमग्ने सभ्य ग्रुन्थस्वेति सभ्यमग्ने परिषद्य ग्रुन्थस्वेत्यावसथ्यम्। ४।

श्रतंकुर्वन्तीति मंबन्धः॥

उदगग्रैः प्रागग्रैश्व दर्भेस्तृणैर्वामीन्परिस्तृणात्यग्निममी वा। प्र।

व्याख्यातः प्राक् । श्रिमित्यास्वनीया यञ्चते हामार्थलात्। परिस्त-रणहणानि दूर्वादयः॥

खादिरः सुवा वैकञ्जत्यग्निहे। चहवणी वाहुमात्यर-तिमाची वा। ६।

श्रन्य एवाग्निहात्रसुवः पुनर्विधानात्। ययाग्निहात्रं क्रियते सा सुग्नि-हात्रस्वणी। तौ च दार्भपोर्णमासिकाभ्यां सुक्स्वाभ्यां व्याख्याती॥ ~~३~~२२

यादि प्रादा

> चि डप वा

वा पूर्व स्ट

प्रस्ताक्तिरार्थकतामि हे। चस्याच्यूर्ध्वकपाचा चक्रवर्ता भवति । ७।

प्रस्ताक्तिरमंतुचितविला। श्रार्थकता श्रार्थेस्त्रैवर्णिकैः कता। ऊर्ध्व-कपाला श्रितिर्थग्वृत्तकपाला। श्रचक्रवर्ता वर्तनं वर्तः न चक्रे वर्तनं यस्याः मा तथोका न चक्रस्रमणेन निर्मितेत्यर्थः॥

दक्षिणेन विहारमिश्चिहोत्री तिष्ठति तां यजमाने।
ऽभिमन्त्रयत इडासि व्रतभ्रदहं नावुभयार्वतं चरिष्यामि
सुराहिण्यहं नावुभयार्वतं चरिष्यामीड एहि मिय
अयस्वेर एह्यदित एहि गौरेहि अड एहि सत्येन त्वाह्नयामीति। ८।

श्रक्षिहाचार्या धेनुरक्षिहाची ॥

श्रथ वेदिरेशमभिम्शर्तीयमिस तस्यास्ते ऽग्निवित्सः सा मे खर्गं च खाकममृतं च धुक्तेति। १।

गतः॥

पूषासीति दक्षिणता वत्समुपस्च्य प्राचीमादत्य देगम्धुदोचीं प्राचीमुदीचीं वा। १०।

द्विणते। गोर्वत्ससुपस्च्य यथा प्राची भवति तथा पर्वादृत्य दोग्धि॥

न ग्रहो दुच्चात्। ११।

विमर्थमिति वेत ॥

श्रमते। वा एष संभूते। यच्छूदः । १२ । श्रमते। तिक्तशदङ्गात्पादादिति यावत्पद्धां भूदो श्रजायतेति श्रुतेः॥

दुच्चाद्वा । १३ ।

निव्दानीसेवानसमतो वा एष संस्त इति ततः परिहारः। न चाच सांनायवदुत्पवनेन ग्रुद्धिरस्ति येनानुज्ञायेतापि श्रूदः। तथा च ब्राह्मणं त्रिशिहोत्रसेव न दुह्याच्कूद्रसद्धि नेत्युनन्तीति। तचाह

यदेव गार्हपत्ये ऽधिश्रयति पवयत्येवैनत् । १४ । श्रते। अनुज्ञायेत गूद दित भावः॥

श्रिप्तिहोत्तस्थात्या दे।हनेन च दे।गिथ। १५। उभयनायधिकरणस्य करणत्वित्रत्तया हतीया॥

इति हतीया कण्डिका।

पूर्वी दुच्चाज्ञयेष्ठस्य ज्यैष्ठिनेयस्य या वा गतस्रीः स्थात्। श्रपरी दुच्चात्कनिष्ठस्य कानिष्ठिनेयस्य या वानुजावरे। या वा बुभुषेत्। १।

व्याख्यातौ दर्भपूर्णमामयोखदानविधौ। पूर्वापराविति त स्तननिर्देश इति विभोषः॥

न स्तनान्संस्थिति। २।

प्रस्वणार्थं न स्तनानभिन्द्यतीत्वर्थः ॥

अवीगानामं जिल्ली कानी जेगीला। = ।

३२२

यादि शादाः

र्सि

जप वा पूर्व स्ह

नित्ये देव्हनकच्ये यथोपलम्भं योयः स्त्रोत इस्तप्राप्तसं देशिध न तु पूर्वापरादिनियम इत्यर्थः॥

पूर्ववद्पसृष्टां दुह्ममानां धाराघाषं च यजमाना ऽनुमन्त्रयते। ४।

पूर्वत्रम् मानायवत् ॥

अस्तिमते देशिध। ५।

श्रव दोइनसासमयात्परविनयमात्तत्पूर्वभाविनः समिन्धनादेः प्राग-समयादनुमतिः स्विता भवति ॥

असरसामिते होतव्यम्। ई।

श्रदः मदः। श्रस्तिमतमात्रे देाइनादि प्रतिपद्य है। सः कार्य दत्यर्थः। एतदेव स्तौति ॥

समुद्रो वा एष यद है। राचस्त्रस्थैते गाधे तीर्थे यत्संधी तस्मात्संधी हे। तव्यमिति भैलालिब्राह्मणं भवति। ७।

मंधी नाम सायंप्रातः सूर्यनचनयोरन्यतरास्त्रमयादारस्थान्यतरोदया-विधिकासौ । यथा संध्योपासनकासं नियक्कता गौतमेने।कं सञ्चो-तिय्या ज्योतिषो दर्भनादिति । तौ ससुद्रकस्प्रसाहोराचस्य गाधे तीर्थे तस्मान्तचैव हे।तस्यम् । यथा गाध एव स्थिता न विपद्यते तथानयोरेव कालयोर्झतं प्रतिष्ठितं भवति नान्यचेति भावः । संधी इति दिवचनात्रातःसंधिरिप स्तुता भवति ॥

नक्षचं हञ्चा प्रदेशे निशायां वा सायम्। ८।

सायं चैते ऽपि त्रयो हामकालाः संधिना सह विकल्पने। नचत्रं दृष्ट्वा प्रथमनचत्रदर्भने। प्रदेखे प्रथमयासे। निषायां दितीययासे॥

उपस्युपाद्यं समयाविषित उदिते वा प्रातः। ह।

प्रातरप्येते समंधिकाञ्चलारे। होमकालाः । उपि प्राच्यां जातप्रका-प्रायाम् । उपेदियं उदयात्पूर्वस्मिन्मसये पूर्वतः प्रातःसंधिसात्रेलुकं भवति । समयाविषित्र देपदाविर्मण्डले स्तर्थे । तत्र प्रदेशान्तो होम-कालः संगवान्तः प्रातरित्याञ्चलायतः ॥ श्रयापदि कालान्तराणाम-प्यनुगाहकं ब्राह्मणं दर्भयति ॥

यदुदिते जुहेात्यग्निष्टामं तेनावहन्द्रे यन्मध्यंदिने जुहेात्युक्ष्यं तेनावहन्द्रे यदपराक्क्षे जुहेाति षाडिण्रिनं तेनावहन्द्रे यत्पूर्वराचे जुहेाति प्रथमं तेन राचिपर्या-यमाग्नोति यन्मध्यराचे जुहेाति मध्यमं तेन राचिपर्या-यमाग्नोति यदपरराचे जुहेाति जघन्यं तेन राचिपर्या-यमाग्नोति । १०।

उदिते पूर्वाह्न इत्यर्थः । राचिपर्थायेः क्रलधिकारादितराचे कच्छते । तदयमर्थः । एतेषु कालेषु जुङ्गदेतैर्यज्ञविशेषेरिय्याद्मवतीति । एवं च सर्वमहः सर्वा राचिय होमकाल इत्युनं भवति । तया च भारदाजः स्ना सायमाज्ञतिकालात्मातराज्ञतिकाले। नातीयादा प्रातराज्ञतिका-लाखायमाज्ञतिकाल इति । न चै ं पूर्वेकिः कालेः सहैषां तुल्छवि-कन्यता अधितव्येत्याह ॥ यादिर्ग भादाः

र्ति खप

वा पूर्व स्ट

7

स न मन्येत सर्वेष्ठेतेषु कालेषु हे।तव्यमापदि हुत-मित्येव प्रतीयादिति विज्ञायते।११।

चे। उचं प्रतिपत्ता नैवं मन्येत चर्वे उमी होमकाला इति । किं लापद्यगत्यामेषु कालेषु ज्ञतमपि ज्ञतं भवतीत्येतावदेव प्रतीचादित्यर्थः॥

या होमकालः सा उङ्गानाम्। १२।

सर्वेष्यपृत्तेषु कालभेदेषु यतमस्मिन्प्रधानं चिकीर्षति ततमस्मिन्नेवाङ्गा-न्यपि कर्तव्यानि न तु कालान्तरे । विद्दरणं तु वचनात्पागुदयास्तम-याभां कियते ॥

> इति चतुर्थी कण्डिका। इति प्रथमः पटलः॥

पत्नीवद्स्यामिहाचं भवति। १।

श्रिमिशेषं पत्नीवत्संनिहितपत्नीकं भवति । उत्तरख्ये चैव सिद्धे पत्नी-वद्दचनमादरार्थम् । श्रस्तेति वचनाद्यजमानस्येव कर्मणि खाम्यं न पत्था इति स्थापितं भवति तच्च दर्शितमेव प्राक्त॥

ख आयतने पत्युपविश्वति। २।

उत्तमायतनं पत्थाः दर्भपूर्णमासयोर्दिचिणत उदीच्युपिशतीति। पञ्चा-द्वाहेपत्य स प्राच्युपविभिति तसात्पश्चात्माची पत्थन्वास्त द्वत्यनुवादात्॥

त्रपरेणाइवनीयं दक्षिणातिक्रम्योपविश्य यजमाना विद्युदिस विद्य मे पामानस्तात्सत्यमुपैमि मयि त्रही-त्यप त्राचामति। ३।

श्राचामति भवयति॥

ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति। सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः। श्राहवनीयमग्रेऽय गार्हेपत्यमय दक्षिणाग्निमपि वा गार्हेपत्यमाहवनीयं दक्षिणाग्निं यथा वाहिताः। ४।

मभ्यावमध्ययोर्न परिषेचनं चयाणामनुक्रमणात् ॥

यज्ञस्य संतितरिस यज्ञस्य त्वा संतितमनुसंतने।मीति
गार्चपत्यात्प्रक्रम्य संततामुदक्षधारां स्नावयत्याद्यवनीयात्। ५।

मन्त्रस्थादिमंथोगो धारालात्॥

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्युपवेषमादाय भूतकत स्थापेढं जन्यं भयमपेढाः सेना अभीत्वरीरिति गार्हपत्यादु-दीचा उन्नारानिरू च व्यन्तानगार्हपत्येन कत्वा सगरा स्थेत्यभिमन्त्य जपत्यमय आदित्यं यह्लाम्यहे राचिमिति सायम्। आदित्यायामिं यह्लामि रात्या अहरिति प्रातः। ई।

बन्तान् गाईपत्यस्याग्नेरन्तादिगतान्बिहरायतनाद्गतानित्यर्थः ॥

इडायाः पदं घतवचराचरं जातवेदे हिविरिदं जुष-स्व। ये ग्राम्याः पश्चे विश्वरूपा विरूपास्तेषां सप्ताना मिह रिन्तरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्वाय सुवीर्था-येति तेष्वग्निहे।चमधिश्रयति। ७। ĘĘ

U

दोइनस्थमपि पयो ऽग्निहेाचस्यास्थामानीय तामधिश्रयति ॥

दति पञ्चमी कण्डिका।

ि से

रेता वा अग्निहोचम्। न सुश्रतं कुर्याद्रेतः कूल-येनो ऽश्रतमन्तरेवैव स्यात्। १।

सुग्रातं चेत्कुर्थाष्ट्रेतः कूलयेत् दन्हेत्। ना श्राग्रातं च भवति। यथा-नारा मध्य दव ग्राताग्रातयोभवित तथैव स्थात्॥

समुदन्तं होतव्यम्। २।

श्रनोषु मसुद्गतः फेने। यस्य न मध्ये तत्ससुदन्तम्। तावनाचेण ग्रहनं हे।तत्यमित्यर्थः॥

उद्नोक्तय प्रतिषिच्यम्। ३।

यदे।दन्तं भवति तदा प्रतिषिचां प्रतिषेक्यम्। उपरिष्टादिब्बन्दुचेपः प्रतिषेकः तत्रकारसानन्तरभेव वच्चते ॥

श्रप्रतिषेकां स्यात्तेजस्कामस्य ब्रह्मवर्चसकामस्य पा-मानं तुस्तूर्षमाणस्याया सर्वेभ्यः कामेभ्या ऽया यः काम-येत वीरा म श्राजायेतेति । ४ ।

पामानं तुम्हर्षमाणस्रोत्युकारे। वाज्जलकं तिस्तीर्षमाणस्रोत्यर्थः। पामानं जिघांसत दति यावत्। वीरः पुत्रः। यस्त्रैवं कामानुसारादनित्यं होमं वस्त्यति। पयसि तु नित्यः प्रतिषेकः॥

श्रमर्धि ।

उदन्तीकत्य प्रतिषेकामधिश्रितमाचं वेत्यर्थः॥

अद्येन त्वा चक्षुषावेश इति तृरोन ज्वलतावेश्वते।

हणेने।पग्रहीतेन इविरभिद्योतयन्त्रवेत्तते । श्रभिद्योतयति श्रभेवैनद्या-रयतीति श्रुतेः । हणाग्नेः प्रतिमर्गावचनादुत्मर्गः ॥

दे। इनसंधालनं सुव श्रानीय हरस्ते मा विनेपमिति तेन प्रतिषिश्चत्यपां वा स्तोकेन। ७।

दे। इनं चात्वते येन तदुदकं केवलं वादकलेशं सुवेणाचिपति॥

उद्भव स्थोदहं प्रजया प्र पश्चिमिर्श्यासं हरस्ते मा विगादु चन्सुवर्गी लेकिस्त्रिषु लेकिषु रेक्चिरेति पुनरेवावे-स्थान्तरितं रक्षा उन्तरिता अरातया उपहता व्यृडिरपहनं पापं कर्मापहतं पापस्य पापक्षतः पापं कर्म ये। नः पापं कर्म चिकीर्षति प्रत्यगेनम्हच्छेति चिः पर्यप्ति कत्वा घर्मी उसि रायस्पोपवनिरिहोर्जं हंहेति वर्का कुर्वन्प्रागुदा-सयत्युदक् प्रागुद्ग्वा। ८।

पुनरेवेति पूर्ववन्तृणेन ज्वलतेत्यर्थः। वर्त्वा कुर्वन् कर्षन्॥

न वर्क्स करातीत्येके। १।

उदृ द्योदास्यत दत्यर्थः ॥

इह प्रजां पश्चन्दं हेति निर्भूमी प्रतिष्ठाप्य सुख्तकत

BA

स्य प्रत्यूढं जन्यं भयं प्रत्यूढाः सेना अभीत्वरीरिति गाईपत्ये ऽङ्गारान्प्रत्यूच्च।१०।

दति षष्टी कण्डिका।

देवस्य त्वा सिवतुः प्रसव इति सुक्सुवमादाय प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याहवनीये गाईपत्ये वा प्रति-तप्यारिष्टे। यजमानः पत्नी चेति संस्थ्य हिर्ण्ययष्टिर-स्यस्तपनाणा स्रोता यज्ञानामित्यिमि होचहवणीमिभि-मन्त्योमुनेष्यामि हव्यं देवेभ्यः पायना यजमानमिति सायमाह। श्रीमुन्यामीति प्रातः।१।

श्ववरेष्णाग्निहात्रं यत्रोत्त्रयनिमञ्चिनि तत्र तिः प्रतिष्ठापयति । सुक्सुवयोरादानमन्त्रसादित्तः एकलिङ्गलात्। प्रतितपनमंमर्भने तु तन्त्रेण विभवलात् ॥

हिवदेवानामित मृत्योमें ऽभयं खिस्ति मे ऽस्वभयं मे ऋस्वित्युपांश्रक्षोमुन्नयेत्युचैरनुजानाति। ऋपचारे यजमानस्य खयमात्मानमनुजानीयात्। २।

अपचारेर उमंनिधिः। श्रनेनैव न्यायेन खबंहासे उप्यातमानुज्ञा यजमानस्य व्याखाता भवति॥

उनीयमान उभी वाचं यच्छत आ हे।मात्। ३।

गतः॥

न चाभिमीलते तिष्ठति च यजमानः। ४।

नाभिमीलते न मीलयेचनुषा होमात्तिष्ठति च। खयंहामे ऽपि तिष्ठनेवान्त्रयति। श्रामीन दत्यपरं विवाधमान श्रार्तिज्यं बलीय दति न्यायात्॥

उन्नीत उपविशति। ५।

गतः॥

चतुरुन्नयति । ई ।

चतुरवित्तन इति श्रेषः पञ्चमं जमदशीनामित्युत्तरचवचनात्॥

यं कामयेत पुचाणामयस्भुयादिति तं प्रति पूर्णमु-न्नयेत्। ७।

यजमानपुत्राणां मध्ये यतममध्यर्थः कामयेतायसृद्धिशीतः स्थादिति तं प्रति पूर्णसुत्रयेत्य कथिते। भवति। तत्समानस्थानं सुविमतरेभ्यः पूर्णसुत्रयेदित्यर्थः॥

यदि कामयेत ज्येष्ठते। ऽस्य प्रजार्धका स्यादिति पूरा प्रथममुद्धयेत्तत जनतरमूनतरम्। कनिष्ठत इत्येतदिष-रीतम्। सर्वे समावदीर्था इति समम्। ८।

श्रय यदि चोष्ठोचोष्ठ चहुः स्थादिति कामयेत तदा प्रथमादारम्थ क्रमात्सुवान्द्रासयेत्। यदि पुनः कनिष्ठःकनिष्ठ इति तदा प्रथमादा- ि च

PP

तदा मर्वान्समानुत्रयेत्॥ सर्वे चैते ऽध्वर्यार्थजमानाभिप्रायं विदुषः कामाः तत्काम्यवात्कामानां यथोकं याजमाने कामानां कामन-मिति॥

यथापलमां नित्ये कल्प उन्नयति । ६। कामाभावे यथासंभवसुन्नयति ॥

इति सप्तमी किएडका।

श्रमये च त्वा पृथियो चेानयामीति प्रथमं वायवे च त्वान्तरिक्षाय चेति दितीयं स्वर्याय च त्वा दिवे चेति हतीयं चन्द्रमसे च त्वा नक्षचेभ्यश्चेति चतुर्थम्।१। उन्नयतीत्यनयः। उत्तरतः खाखाः खुनमासाचेत्यायलायनः॥

त्रज्ञाश्च त्वौषधीभ्यश्चेति पञ्चमं जमद्ग्नीनाम्।२।

सूरिडा भुव इडा सुवरिडा करिदडा पृथगिडेति वा प्रतिमन्त्रम् । ३ ।

श्रवापि जमदग्नीनां पञ्चमे। मन्तः॥

पश्चमे यच्छेत्यपरेण गाईपत्यमुद्धयनदेशे ऽभितरां वा साद्यित्वा गाईपत्ये इस्तं प्रताप्य संस्थाति सजूदेंवैः सायंयाविभः सायंयावाना देवाः स्वस्ति संपारयन्तु पश्चिमः संप्रचीय प्रजां हं हेति सायम्। सजूदेंवैः प्रात-याविभः प्रातयावाणा देवाः स्वस्ति संपारयन्तु पशुभिः संप्रचीय प्रजां हं हेति प्रातः। ४।

श्रभितरामिति मंनिकर्षे गार्डपत्यस्थेत्यर्थः। संद्याति सुगातम्। स्थासीगतं चेति कस्यान्तरकाराः॥

दशहोचा चाभिष्यय पालाशीं सिमधं प्रादेशमा-चीमुपरि धारयन्गाईपत्यस्य समयाचिईरति। ५।

समयार्चिः ऋर्चिषः समीपेन। तथा समिधं सुचं चाध्वधि गाईपत्यं इत्वेत्याश्वनायनः॥

उर्वनारिष्ठं वीहीत्युद्भवति । ६ ।

उट्टवति गच्छति॥

उद्दवन्दशहोतारं व्याचष्टे। ७।

व्याच्ये जपति ॥

समं प्राणैईरति। ८।

समं नासिकया इरतीत्यर्थः॥

स्वाहामये वैश्वानरायेति मध्यदेशे नियक्ति। १।

विहारस्य मध्यदेशे निग्टहाति॥

वाताय त्वेत्युज्ञृह्णाति । १०।

P 9 3

fin

से।

त्व

उपप्रेत संयतभ्यं मान्तर्गात भागिनं भागधेयात्सत्त-र्षीणां सुक्रतां यच खेाकस्तचेमं यज्ञं यजमानं च धेद्युप प्रत्नमुप भूर्भवः सुवरायुर्मे यच्छेत्यपरेणाद्दवनीयं दर्भेषु सादयति । ११ ।

पूर्वचापरच च कूर्चे सादयतीति बौधायनः ॥

दत्यष्टमी कप्डिका। इति दितीयः पटलः॥

त्रव ब्राह्मणे रोद्रं गवि वायव्यसुपसृष्टमित्यादिनाग्निहोत्रद्वव्येशात्प-त्तिप्रसत्या हे। सादवस्थाविशेषाणामनेकदेवतासंबन्धप्रदर्शनेनाग्निहोत्र-स्तृतिसुत्ता यद्भिसुद्धरति वसवस्तर्द्धिग्नित्यादिनाह्वनीये ऽपि तथा कतम्। तदिदानीं स्वत्रकारा दर्शयति ॥

यस्यामावृद्धियमाणे इस्यते वसुषु हुतं भवति। निहिता धूपायञ्छेते रुद्रेषु। प्रथममिध्ममचिरात्तभत आदित्येषु। सर्व एव सर्वण इध्म आदीप्तो भवति विश्वेषु देवेषु।
नितरामचिरपावैति के हिनीकेव भवतीन्द्रे हुतं भवति।
अङ्गारा भवन्ति तेभ्यो ऽङ्गारेभ्यो ऽचिरदेति प्रजापतावेव। शरो ऽङ्गारा अध्यूहन्ते तते। नीके।पकाशो
ऽचिरदेति ब्रह्माण हुतं भवति। १।

बस्ताभ्रावुद्धियमाणे ह्रयत दित यद्धोमार्थमुद्धियते वसुषु इतं भवतीत्युद्धरणावस्त्रास्तिः अन्ययोद्धियमाणे हे। मार्गभवात् । येस्ताह्वनीयायतनस्त्रोपिर भ्रियमाण दित बास्त्रातं तैर्भूर्भुवः सवसृद्धियमाण दृत्युद्धियमाणमभिमन्त्रयते यस्त्राभिस्द्धृत दत्याद्यपि तथा बास्त्रातन् व्यम् । दत्यास्तां तावत् ॥ अयोक्तरे ऽवस्त्राविभेषाः । से। ऽयमुद्धृते। ऽभ्रिरायतने निहितः सधूमः भेते । ततः प्रथमं काष्टमिर्फर्छाति । ततः सर्व एवेभः सर्वप्रदेभेखादीप्तो भवति । तता ऽर्चिस्परिमन्दवेगान्तीचेर्गन्दिति ले। हितेव च भवति । ततः काष्टेभ्यो ऽङ्गारीस्रतेभ्या ऽर्चिस्तिष्ठति । तता ऽङ्गाराः भरो ऽध्वृहन्ते भरमा भसना सन्नोण संयोगमापद्यन्ते । ततस्य तेभ्यो नीलप्रकाभो ऽर्चिश्चोदेतीति ॥ तत्र स्टेखादित्येखित्यादीनामपि इतं भवतीत्यनुषङ्गः । तद्कं भवति यदेवमनेकिधावस्त्राश्रयस्ते उभी ह्रयते तस्त्रवंश्वेव देवतास् इतं भवतीति । स्पष्टश्चायमर्था ब्राह्मणे यथा वसुषु स्टेखादित्येखित्यादि ॥ अथ होमार्थमवस्त्राविधं दर्भयित ॥

यदङ्गारेषु व्यवशान्तेषु खेलायदीव भाति तद्देवाना-मास्यं तस्मात्तवा होतव्यं यवास्ये ऽपिद्धात्येवं तदिति विज्ञायते । २ ।

श्रवस्थेयं दर्भपूर्णमामयोरेव व्यास्थाता तत्रापि नित्या च। तथादरश्च दर्भिता ऽस्था देवतास्थलवचनात् ॥

विद्युद्सि विद्य में पाम्नानम्हतात्सत्यमुपैमीति हे। घ्य-न्नप उपस्पृश्य पालाशों समिधमाद्धात्येकां दे तिस्रो वा । ३ । **98**€

उ र्षीण प्रतः

सार

पूर्वः

है। खितित्यनेन है। खनुपस्पृशेदिति ब्राह्मणं व्याचिष्टे से। ऽयं तत्र काले। विविचित दिति। पुनःपालाशवचनात्मवाः पालाश्यः। तथा सर्वासानमपि सुचा धारणसुन्नं हिरण्यनेशिना यथैकां दे तिस्रो वे।परिष्टानस्पुरुष्ड उपसंग्रहोति॥

एषा ते अग्ने समिदित। हिरण्ययं त्वा वंशं स्वर्गस्य खेाकस्य संक्रमणं दधामीति दितीयाम्। रजतां त्वा हिरतग्भीमग्निज्योतिषमिक्षितं कामदुघां स्वर्णा स्वर्णाय खेाकाय राचिमिष्टकामुपद्धे तया देवतयाङ्गि-रस्बङ्गवा सीदेति सायं तृतीयाम्। हरिणीं त्वा रजत-गभा स्वर्थज्योतिषमिक्षितं कामदुघां स्वर्णाय खेाकायाहरिष्टकामुपद्ध दित प्रातः। ४।

गतः॥

इति नवमी कण्डिका।

सिमधमाधाय प्राख्यापान्य निमीख्य वीख्य हुत्वा ध्यायेद्यत्कामः स्यात्। १।

प्राणनमुच्छासे। ऽपाननं निश्वासः। यत्कामः खाद्यजमानसद्ध्यर्यु-ध्वीयेद्यथा पुत्रो ऽखास्बित्यादि॥

हुत्वा महद्भिवीक्षते । २।

जला तदेव जतं महद्भूयिष्ठमभित्रीचत रत्यर्थः। श्रयवा पूर्वाज्ञत्यर्थे प्रमादानाहद्भुला तदेवाभित्रीचेत प्रायश्चित्तार्थमित्यर्थः॥

श्रादीप्तायां जुहाति ग्यावायां वा यदा वा समती-तार्चिर्नेनायतीव। धूपायत्यां ग्रामकामस्य ज्वन्तत्यां ब्रह्मवर्चसकामस्याङ्गारेषु तेजस्कामस्य। ३।

मिभिभ् खाद्यानिस्रो ऽतस्या नित्याः शेषाः काम्याः। तत्र ग्याता ग्यामीस्रता। व्याख्यातः शेषः॥

ह्यङ्गुले मूलात्समिधमिस जुहाति। ४। मिष्यमिस मिषि॥

श्वभिकामं सायं जुहेात्यवकामं प्रातः। ५।

श्रिधिं प्रति कान्त्वा सायमधेः प्रतीपं कान्त्वा प्रातः ॥

उभयव वाभिकामम्। ६।

गतः ॥

सूर्भुवः सुवरिति हेाष्यञ्जपति । ७।

हाय्यविति पुरर्वचनमवय्यक्तरीर्थययवायार्थम्॥

अप्रिज्योतिज्योतिरिक्षः खाहेति सायमग्निहाचं जुहोति। ह्रयो ज्योतिज्योतिः ह्रयः खाहेति प्रातः। ८।

गत:॥

डेाय

255

विवर्ग मपि

त्स्रवर

लेग

हि

नीः

₹**₹** गर

खेा

गत:

संसृष्टहोमं वामिज्यीतिज्यीतिः सूर्यः स्वाहेति सायम्। ह्रर्थेो ज्योतिज्यीतिरिग्नः खाचेति प्रातः। १। कुर्यादिति ग्रेषः। संस्ष्टेन मन्त्रेण हामः संस्ष्टहोमः संस्ट्टाभ्यां देवताभ्यां वा ॥

इषे त्वेति सुङ्ग्खादवाचीनं सायं खेपमवमार्थ्यूजे त्वेति । जर्धे प्रातः । १०।

श्रवाचीनमग्रादारभ्या विचात्। तदिपरीतमूर्ध्वम्। तष्डुचादिभिर्देशि पार्श्वता मार्जनं सामर्थात॥

ग्राषधीभ्यस्वौषधीर्जिन्वेति वर्हिषि लेपं निमृज्य वर्ची मे यच्छेति सुचं साद्यित्वाग्ने यहपते मा मा संतासी-रात्मबरुतमधिषि प्रजा ज्योतिरद्येन ला चस्षा प्रतीख इति गार्चपत्यं प्रतीख्य सूर्भुवः सुविरित्युत्तरा-माहुतिं पुर्वार्धे समिधि जुहोति तूच्णीं वा। ११।

पूर्वार्धे उग्नेः समिधि जुद्दाति ॥

न समिद्भिहोतवा इत्येके। १२।

न समिद्भिन्दे।तथोत्तराज्ञतिः। तदापि पूर्वार्ध एव हामः॥

इति दशमी किष्डिका।

E

प्रा

B

वर्षीयसीमुत्तरामान्नुतिं हुत्वा भूया भक्षायावशि-नष्टि। १।

पूर्वाङतेभूवसुत्तराङतिः तता ऽपि भ्रवान् भन्नार्थः भेषः ॥

यं कामयेत पापीयान्स्यादिति भूयस्तस्य पूर्वं हुत्वा-त्तरं कनीया जुहुयात्। २।

कनीयो उन्पीयः॥

हुत्वा सुचमुहृद्धा रुद्र म्डानाभेव म्ड धूर्त नमस्ते अस्तु पशुपते चायस्वैनमिति चिः सुचाग्निमुद्चमित-वस्गयति। ३।

ज्ञलेखेतदसंदेहार्थम्। श्रमित हि तिस्मिन्वचने उत्तरं कनीयो जुज्ज-याःसुचसुद्गृह्योखायनयः प्रतीयते। श्रतिवन्तायति कमयति ज्वानाम्॥

पूर्वविष्ठेपमवस्टच्य प्राचीनावीती स्वधा पितृभ्यः पितृच्चिन्वेति दक्षिणेन वेदिं भूग्यां लेपं निस्च्च प्रजां मे
यच्छेति सुचं साद्यित्वा दृष्टिरिस दृश्च मे पाम्नानमृतात्सत्यमुपागामिति हुत्वाप उपस्पृश्यान्तर्वेदि सुक्।
त्राष्ट्राङ्गल्यापादाय पूषासीति लेपं प्राश्नात्यश्रव्दं कुर्वन्नतिहाय दतः। ४।

पूर्ववत् पूर्वाज्ञतिवत्। प्राचीनावीतिवचनमविस्मरणार्थं लेपमार्जनान्त-रकालार्थं वा। दिचिणेन वेदिमिति वेदिदेशे लच्छते वेद्यभावात्। ज्ञलाप जपसुर्श्वेति हेाश्यन्तप जपसुर्श्वेत्यनेन व्याख्यातः। श्रन्तर्वेदि सुगिति क्रियाविश्वेषणं यथाम्तर्वेदि सुग्भवति न लात्ता तथेत्यर्थः। वाक्यभेदेन वा योजना अन्तर्वेदि सुग्भवति अथाङ्गुल्यापादायेति। अङ्गुल्या यया कथापि। अनामिकयेति तु कात्यायनः। अश्रब्दं कुर्वनुष्वभव्दमकुर्वन्। अतिहाय दतः अतीत्य दन्तान्॥

अप आचम्यैवं पुनः प्राख्याचम्य वर्ष्ट् षे प्रयम्योद्ङ्या-हत्योतमृष्य गर्भेभ्यस्वा गर्भान्प्रीणीच्याग्नेयं हिवः प्रज-ननं मे अस्तु दश्वीरं सर्वगणं स्वस्तये। आत्मसिन प्रजासिन पश्चसन्यभयसिन लोकसिन दृष्टिसिन। अग्निः प्रजां बहुलां मे करोत्वन्नं पया रेता अस्मासु घेहि। रायस्योषिमषमूर्जमस्मासु दीधरत्वाहेत्युद्ग्दण्डया प्रा-ग्दण्डया वा सुचाचामित। प्र।

त्रप त्राचम्येति प्राम्याचम्येति चापां भचणविधिः न तु श्रीचार्थाचम-नानुवाद इति केचित्। वर्ष्टिषोपयम्य सुचाचामतीत्यन्वयः॥

द्रत्येकादगी किष्डिका।

सौर्यं इविरिति प्रातमन्त्रं संनमति। १।

मौर्ये इतिरित्येतत्सूर्यः प्रजामित्यस्थापि प्रदर्भनार्थम्। तथा सर्यः प्रजामित्येव बौधायनः। संस्था हो में चोभयं भवति यथाग्रेयं सौर्थं इतिरिति॥

दिः सुचं निर्लिद्याद्भिः पूर्यित्वोच्छिष्टभाजा जि-

न्वेति पराचीनं निनीयाचम्याग्रेणाइवनीयं दर्भैरिग्निहो-चहवणीं प्रश्वासयित । २ ।

पराचीनमनाद्या सक्कदेवापे। निनीय तत श्राचामति न त भच-णानन्तरम्॥

न मांसधौतस्य देवा भुज्जत इति विज्ञायते। ३।

यद्धि पाचं मांमधीतं इसाधीतं भवति तसिन्संस्तं इविर्देवा न भुञ्जते। ऋतो दर्भेरेव प्रचालयेत्। ऋत एव वचनादन्यचापि इवि-धारणार्थानि पाचाणि न इस्तेन चालयितयानि॥

श्रद्धिः सुचं पूरियत्वा सर्पेश्यत्वा सपी जिन्वेति प्रति-दिशं खुत्सिच्य सपीनिपपी लिका जिन्व सपेतरजना जिन्व सपेदेवजना जिन्वेति तिसः सुच उत्सिच्य चतुर्थीं पूर-यिता पृथिव्याममृतं जुद्दोमि स्वाहेत्यपरेणा हवनीयं निनीय श्रेषं पत्या अञ्जली यहेश्यस्वा यहा जिन्वेति। ४।

निनयेदिति वच्यमाणेन संबन्धः। विभागेनोध्येंसेको खुत्सेकः। खह-स्तेन भवति खुचा दुःश्रकत्वात्। तथोध्यायामपि दिश्चि भवति पूर्ण-पात्रखुत्सेके तथादर्शनात्। खुचः खुक्परिमिता श्रपः। पत्थनेकत्वे श्रीषमञ्जलिषु विभज्य निनयति॥

यदि पत्नी नानुष्यादेवानां पत्नीभ्या उमृतं जुहोमि स्वाहित पत्यायतने निनयेत्। ५। H वा

H

वु

5

7

D

I

7

T

7

7

¥

Ŋ

नानुखानानामीना स्थात् पूर्ववदनालभुकलादिना ॥

अपरं सुच्यानीय विपुषां शान्तिरसीत्युन्नयनदेशे निनीयाइवनीये सुचं प्रताप्य इस्तो विधेया इस्ती वा प्रताप्य सुच्यवधेयः। ई।

श्रपरसुद्कमिति शेषः। सुग्धस्तयोः प्रतापने विकल्पः। श्रवधानं च तत्रोभयत्र इसस्यैत ॥

तयादगुहिश्रित सप्तर्षिभ्यस्वा सप्तर्षी जिन्वेति। ७। तया तथा युनहस्तया खुचोदङ्मुखस्तमूत्राणं सप्तर्शीनृदिश्य सुञ्चति सप्तर्षिभ्यस्वेति ॥

> दति दादशी कण्डिका। दति हतीयः पटनः॥

अप्ने यहपते परिषद्य जुषस्य स्वाहेति सुवेगा गार्ह-पत्ये जुड़े।त्येकां दे तिस्रश्वतस्रो वा । १।

माङतीरिति शेषः। तास शेषादेव खाखीगताञ्चेहाति द्रवान्तरा-वचनात्। तथैतसादेवाग्निहोत्रश्रेषादित्थेव भारदाजः। ततञ्च ग्रेष-कार्थलादासां न प्रयोजकलिमिति सिद्धं भवति॥

अप्रये यहपतये र्यिपतये पुष्टिपतये कामायाना-बाय खाहेत्येतामेके समामनन्ति। २।

गतः ॥

समभ्युचयवदेवे। ३।

श्रीसानपते दाभ्यां सक्टाह्वी होमः॥

श्रमे ऽदास्य परिषद्य जुषस्य स्वाहेति सुवेणान्वाहा-र्यपचने जुहोत्येकां हे तिस्रश्वतस्रो वा । ४ ।

गतः ॥

अनपते उनस्य ना देहीति दितीयाम्। ५।

दिलादिकच्ये दितीयामनेन मन्त्रेण जुहाति। तता उन्याः पूर्वेण॥

त्रप्राय्य वापरयोर्जुहुयात्। ६।

श्राइवनीयहामानन्तरमेव वापराम्बोरपि जुझ्यात्॥

श्राहवनीये होमा नापरयाः। ७।

इदमपि कल्पान्तरम्॥

यदाहवनीये हत्वापरयोर्जुहयाद्यथा स्वर्गाह्योकात्प-त्यवराहेत्ताहक्तदिति विज्ञायते। ८।

किमधौ निन्दितलादनादरणीय एवापराग्निहाम:। नेत्वाह ॥

सर्वे वा एते होमार्था आधीयन्ते। चतस्रो गाईपत्ये जुहोति चतस्रो ज्वाहार्यपचने दे आहवनीये। दश्र संपद्यन्ते। दशाक्षरा विराद्विराजा यज्ञः संमित इति बह्नचब्राह्मणं भवति। ८। एवं होसी ऽपि श्राखानारे श्रूयते। श्रती याधाकामी होमयोरिति भावः। बाङ्घ्ये लपराम्योश्वतसङ्गस श्राइतया नियताः॥

दीदिहि दीदिदासि दीदायेत्येषे उन्युपसमिन्धन श्राम्नातः। १०।

सर्वेषामग्रीनामेष एवापमिन्धने मन्त्रः ॥

दीदिहि दीदिदासि दीदाय दीद्यासं दीद्यखेति वा प्रतिमन्त्रम्। ११।

पञ्च वैते मन्त्राः पञ्चानामेकैकस्य न स्युः॥

यथाहितास्तेनानुपूर्व्येगाहवनीयादा प्रक्रम्य । १२ । उपमिन्द्ध दति भेषः ॥

श्रन्तर्वेद्यपा निनीय। १३।

गतः॥

इति चयोदशी कण्डिका।

पूर्ववद्ग्नीनपरिषिच्चति। न धाराम्। १।

स्नावयतीति श्रेषः। ऋत एव प्रतिषेधाक्तानीमः परिषेचनाङ्गं धारे-ति। तेन बद्धविदुद्धरणे ऽवीक् परिषेचनाङ्गवति ॥

अपिप्रेरमे स्वां तन्वमयाड् द्यावाप्रियवी जर्जमसासु वेहीत्यमिहाचस्थाच्यां तृणमङ्कानुप्रहरति। २। श्रिवाचिमधार्थाद्वर्दिष एकं त्रणमादायाग्निहोत्रखाल्यामङ्कास्वनीये उनुप्रहरति ॥

सा इशिहोचस्य संस्थितिः। ३।

ढणप्रहारखेव स्तुतिरियम्। यथा दर्भपूर्णमामयोर्वेहिः प्रहरणेन संस्था भवत्येवमग्निहोचस्थापीति ॥

न बर्हिरनुप्रहरेत्। असंखिता वा एष यज्ञी यद-ग्निहाचिमत्युक्तम्। ४।

शाखान्तरे तु न वर्षिरनुप्रहरेदिति प्रक्तत्यामंस्थित दत्यादिनानुप्रहरणं निन्दिला तस्मानानुप्रहत्यमित्युपमंहतम्। त्रता वैकल्पिकं त्रणप्रहर-णमिति भावः॥

श्रीमहोत्रखालीं प्रश्लाखाश्चितमश्चित्वै जुहोमि स्वाहेत्युनयनदेशे निनयति । श्रन्तवेदि वा । ५ ।

वृष्टिरित वश्च मे पामानस्तात्तत्त्वमुपागामम् श्रईत्यप श्राचम्य यजमाना उन्तर्वेदि मार्जयते उनादाः
स्थानादा भ्यासं यशः स्थ यशस्वी भ्यासं श्रहा स्थ श्रिहिषीयेति। ६।

श्राचम्य भचयिता। श्रनांत्रेदि मार्जयते वेद्यां इसं प्रमार्थ तसित्रप श्रामिञ्चति। यदाश्वलायनः इसे ऽप श्रामेचयते तसार्जनमिति॥

श्रापा ह स्रोपा प्रथमं संबस्व येन धता वरुणा येन

श्रतां यजुषा प्रतिषिच्चति । ३।

ततः इट्तां सतौं पुनर्यजुषा हरस्ते मा विनेषमित्यनेन प्रतिषिञ्च-तीत्यर्थः॥

रवं मांसम्। ४।

गतः ॥

नाज्यं प्रतिषिज्यति इरस्ते मा विनेषमिति। दे दभीये प्रत्यस्यत्येवं वा। ५।

श्राञ्यं न प्रतिविद्यति तत्स्थाने तु द्भीये प्रत्यस्वति॥

न द्थ्यधिश्रयति । श्वतं हि तन प्रतिषिश्वति प्रतिषित्तं हि तदातञ्चनेनेति विज्ञायते । ई ।

गतः ॥

एवं तर्खुलानादनं सामं च। ७।

एवं नाधिश्रयति न प्रतिषिञ्चतीत्यर्थः। श्रधिश्रयणप्रतिषेधादेवाप्रति-षेने सिद्धे पुनस्तत्पृतिषेधात्तते। उन्धेषां श्रपणसद्दभुवां ज्वस्तावेद्यणा-दीनामनिवृत्तिः। तथा च दथादि प्रक्षत्य भारदाजः यदन्यद्धिश्र-यणात्प्रतिषेचनादि सर्वे तिस्त्रयत दृति ॥

त्राज्येन तर्रें हैं रादनेन सीमेन वा जुहुयाद्यस्था-प्रतिषेकां स्थात्। ८।

यस तेजस्कामादेरप्रतिषेक उकः स एतेषामप्रतिषेक्याणामन्यतमेनैव

जुड़यान तु पयोयवाग्वादिना प्रतिषेक्येण। तत्र लादिगुणकामा न भवन्ति ॥

त्राच्येन तेजस्कामः संवत्सरं जुहुयाद्दादशाहं वा। १।

फलवेषम्यं तु कालयोः कर्मवेषम्यादनुसंधातव्यम् ॥

न राजन्यस्य जुहुयात्। १०।

राजन्यस्वाग्निहोचनिषधे ऽपि गतश्रीलादाहवनीयो नित्या धार्यते ॥

हे। मकाले यहेभ्यो ब्राह्मणायानं प्रहिणुयात्तेने। हैवास्य हुतं भवति । ११ ।

ग्रहेम्य दत्यनेन ग्रहे पाक्यतामन्नस्य दर्भयति। होमकाले ग्रहेभ्यो ऽपाक्तव्यानं त्राह्मणाय प्रहिणुयात् प्रदिश्येत्। उ हेति निपातससुदायः प्रसिद्धो । तेनैवास्य इतं भवति स होमप्रत्यान्ताय दत्यर्थः ॥

नित्यमग्न्युपस्थानं वाचियतव्यः। १२।

च्चम्युपस्थानं तु मन्त्रमध्यर्थुणा नित्यं कालेकाले वाचियतयः॥

या वा सोमयाजी सत्यवादी तस्य जुहुयात्। १३। य एवसुभयगुणी राजन्यस्रख जुड़यादा। श्रयाग्निहोत्रख कर्वविक-स्थानाह॥

श्रहरहर्यजमानः स्वयमित्रहोचं जुहुयात् । ११४१-श्रहरहर्नित्यं यजुमानः स्वयं जुहुयात् ॥

पर्वेिख वा। १५।

पर्वणि वा खयं जुड़यात्। श्रपर्वणि तु वच्छमाणो ब्रह्मचार्थादिरित्यर्थः। तथा चाश्वलायनः खयं पर्वणि जुड़यादृ विजामेक इतरं
कालिमिति। पर्वणि खयं जुड़यादपर्वणि लिनयम इत्यपरम्। तथा
च कात्यायनः खयं वा जुड़यादुपवमये नियम इति॥

ब्रह्मचारी वा जुहुयाद्वह्मणा हिस परिक्रीता भव-ति। श्रीरहोता वा जुहुयाद्वनेन हिस परिक्रीता भव-तीति वह्वव्याह्मणम्। १६।

ब्रह्मचार्यवान्तेवासी ग्रह्मते ब्रह्मणा हि स परिक्रीत दति लिङ्गात्। बौधायनञ्चाह पुत्रो उन्तेवासी वेति। यो उन्याधेय एवर्लिक्कोन परिन्ग्रहीतः स चीरहोता धनेन हि स परिक्रीत दति लिङ्गात्। हारीत- खाह यो उत्थाग्नीनाधन्ते स चीरहोतेति। दयसप्येतज्ञक्तमाञ्चलायनके यथा ऋत्विजासेक दतरं कालसन्तेवासी वेति। तथोरन्यतरा जुड़- यात्॥ अपर्वण्यपीत्यपरं अविशेषाच्हाखान्तरीयविधिताच। तत्र प्रथमे। वाश्वदो वैचित्रार्था यजमानेन सह विकल्पार्था वा ॥

दति पञ्चदशी कण्डिका । दति चतुर्थः पटलः॥

त्राग्युपस्थानं व्यास्थास्यामः। १।

प्रति कारप्रदर्भनं सुखग्रहणार्थे त्रम्युपस्थानवद्व समिध द्रत्यादी यस किर्मसंप्रत्यवार्थं च॥

उपतिष्ठत इति चाद्यमान त्राह्वनीयमेवे।पतिष्ठेत । वचनादन्यम् । २ ।

श्रसिन्धिकारे श्रविशेषितायासुपस्थानचोदनायासाइवनीयसेवे।पति-ष्ठेत । वचनात्त्रन्यं गार्हपत्यादिकम् ॥

उत्तरामहृतिमुपात्थाय कवातिर्यक्तिःवापतिष्ठेत । ३।

उत्तरामाङितिसुपेात्याय उत्तरामाङितं प्रत्याद्वनीयसमीप अत्या-येत्यर्थः । कवातिर्यङ्कीषित्तर्यञ्ज्ञुखः सन्नियं प्रत्यपीषदिभसुखः खित दित यावत् । श्रवोपेात्यानवचनादन्यचासीनस्वोपस्थानविधावासीन एवापितष्ठते ॥

उपप्रयन्तो अध्वर्मिति षड्भिः। ४।

श्राह्वनीयसुपतिष्ठत इति भेषः॥

अभीषामाविमं सु म इति सप्तम्या पूर्वपश्चे। ऐ-न्द्राग्न्या सप्तम्यापरपश्चे। ५।

ऐन्द्रान्या जभा वामिन्द्रामी दत्यनया प्रकरणात्। तत जभा वामिन न्द्रामी दत्येन्द्रामीत्येव सत्याषाढः। तस्मात्यूर्वासु षट्सु पठिता भैव पुनरावर्तनीया॥

द्धिकाव्णा श्रकारिषमित्युभयवाष्ट्रम्या । ई । अभयवोभयोः पवयोः ॥

ममाग्ने वर्ची विह्नवेष्वस्विति चतसः पुरस्तादग्नीषे।-मीयायाः पूर्वपश्चे। तथैन्द्राग्न्या अपरपश्चे। ७। मप्तम्याञ्च पुरस्ताचतस्व एता उपस्थानार्थाः स्युरित्यर्थः। जपार्था एता नेपस्थानार्था इति केचित्। तद्युक्तं उपस्थानाधिकारात् प्रातर्वनेके चतस्वो उग्नीषोमाविमं सु म इत्येषेत्यचोपस्थानार्थताया व्यक्तलात् ममाग्ने वर्चा विद्ववेव्यस्त्विति चतस्वो जपिलेति कचिदिग्ने- पप्रदर्भनास्य। तथा चतस्यभिरूपतिष्ठेतेत्येव सत्याषाढभारदाजौ॥ तच लादितः षड्भ्यो उनन्तरसेताश्चतस्व उत्ता ततो उग्नीषोमीये- द्राग्यौ पचवग्रादेकादस्यौ नियम्येते। ततो दिधकावण इति दादस्थे- त्यनुक्तिः पर्यनुयोज्या विचित्रलात्यूचिकयायाः॥

श्रम श्रायूंषि पवस इति षड्भिः संवत्सरेसंवत्सरे सदा वा। ८।

प्रतिसंवत्यरं सङ्घत्यञ्चदेताभिराद्यनीयसुपतिष्ठते। सदादरद्वी ॥

पवमान इवीं वि वा संवत्सरे संवत्सरे निर्वपे देतासां स्थाने । १।

त्रयवा नैताभिरूपतिष्ठेत किंतु प्रत्यासायलेन संवत्सरे पवमानद्वीं वि समानतन्त्राणि निर्वपेत्॥

श्रायुदी श्रम इति सिद्धमा चिचावसे । १०। चिनावसम्बद्धेन तदादिमन्त्रे। ज्ञायुदी हत्यादि चिनावसी स्वस्ति ते पारमग्रीयेत्यन्तो मन्त्रः। पूर्वमन्त्रचतुष्टयं सिद्धसुपस्थाने। न तत्र कश्चिदिभेष दत्यर्थः॥

चिश्चिचावसुना सायमुपित छते। चिर्वाग्वसुना प्रातर्वाग्वसे। स्वस्ति ते पार्मशीय। ११।

इतिकरणो उन्ते द्रष्टयः। इत्यर्वाय्वसुना प्रातरिति। अर्वायवसुननं च प्रसङ्गात्पातरवनेकार्थं न लिसक्तिवोपस्थाने प्रातर्विशेषप्रदर्शनार्थम्। सार्थकाल एवास्य नियम इत्यमाणलात्। तथा अर्वायसो स्वस्ति ते पार्मशीयेति प्रातः प्रातरवनेक इत्येव भारदाजः॥

द्यानास्वा शतं हिमा द्रत्युपश्चायेत्थानास्वा शतं हिमाः। अग्नेः समिदस्यभिशस्त्या मा पाहि सेामस्य समिद्सि परस्पा म एधि यमस्य समिद्सि सत्योभी पाहीति चतसः समिध एकैकस्मिनाधाय सं त्वमभे स्वर्थस्य वर्चसागथा द्रत्यनुवाकशेषेणोपस्थाय वयं सेाम वृते तव मनस्तनूषु विभ्रतः प्रजावन्तो अशीमहीति मुखं विस्षष्टे। १२।

द्रश्वानास्त्रेत्यनया सप्तपद्यची प्रथममाद्यनीयसुपखाय पुनर्नयाप-रैश्च चिभिर्यजुभिरेकैकचाग्नी चतसञ्चतसः समिध त्रादधात् ॥

दति षोडगी कण्डिका।

संप्रशामि प्रजा ऋहमिति यहान्प्रेश्चते । १। ग्रहमेव ग्रहाः॥

श्रमः खामो वा भक्षीयेति गाष्ठमुपतिष्ठते। २। गोषमूहो गोष्ठं न तु गोखानं श्रमो वा भन्नीयेति जिङ्गात्॥ रेवती रमध्यमित्यन्तराग्नी तिष्ठञ्जपति। ३। गतः॥

संहितासि विश्वरूपीरिति वत्समभिष्टश्रति। ४। वत्सं यं कंचिदभिष्टशत्यविशेषात्। श्रश्निहोत्र्या वत्समित्येव तु बौधायनः॥

संहितासि विश्वरूपेति वत्साम्। ५ । तेनैव वत्सामणभिस्यति। विश्वरूपेति तु विकारः॥

भुवनमिस सहस्रोषं पुषेति वा वत्सम्। ई।

वसमिति वचनान वसायामयं मन्त्रः॥

उप त्वामे दिवेदिव इति तिस्टिभिगीयचीभिगीई-पत्यमुपतिष्ठते उमे त्वं ने। श्रन्तम इति चतस्रिभश्च दि-पदाभिः। ७।

गायचीभिर्दिपदाभिरिति ब्राह्मणानुकरणार्थं तद्याख्यानार्थं वा ॥

स ने। वेाधि श्रुधी हवसुरुष्या गे। श्रघायतः सम-स्मादित्येषा चतुर्थी भवति । ८ ।

दिपदेति ग्रेषः ॥

्रजर्जा वः पर्ध्वाम्यूर्जा मा पर्ध्वतेति यहान्ग्रेक्षते पश्चन्ता। १।

गतः ॥

महि चीणामवा ऽस्तु द्युश्चं मिचस्यार्यम्णः। दुरा-धष वरुणस्य॥ निह तेषाममा चन नाध्वसु वार्णेष्ठा। ईश्चे रिपुरघशंसः॥ ते हि पुचासे। श्वदितेम्बर्दिर्यच्छ-न्यजसम्। वि दाशुषे वार्याणीति प्राजापत्येन त्वे-नापतिष्ठते।१०।

त्राइवनीयमिति शेषः॥

यं कामयेत स्वस्ति पुनरागच्छेदिति तमेताभिरन्वी-स्वेत । स्वस्येव पुनरागच्छतीत्ययज्ञसंयुक्तः कल्पः । ११ । यो उन्यं प्रवत्यन्तं कामयेत ज्ञनामयमेवायं पुनरागच्छेदिति च तं प्रस्थितमेतेन व्येनानीचेत च स्वस्थेव पुनरागच्छित । वर्षार्थञ्चायं कन्यो न यजमानस्थैवेत्यर्थः ॥

मा नः शंसे। अरुषो धूर्तिः प्रगङ्गर्त्यस्य। रक्षा गो ब्रह्मणस्पते ॥ ये। रेवान्ये। अमीवहा वसुवित्पृष्टि-वर्धनः। स नः सिषक्तु यस्तुरः॥ परि ते दूडभा रथे। उसाँ अश्रोतु विश्वतः। येन रक्षसि दाशुषः। १२।

इति सप्तद्गी किष्डिका।

तत्सवितुर्वरेखां सोमानं खरणं मिचस्य चर्षणीधृतः प्रस मिच कदा चन स्तरीरिस कदा चन प्रयुच्छिस परि त्वाग्ने पुरं वयमित्युपस्थाय।१। श्राहवनीयमिति शेषः॥

निस्दे । इति न्यहं तं स्यासं ये । इसान्देष्टि यं च वयं दिया इति दक्षिणस्य पदः पाष्ण्यां निस्द्रीय। यदि पापीयसा स्पर्धेत । प्रभूरिस प्राहं तमिभ्यूयासं ये। इसान्देष्टि यं च वयं दिया इति दक्षिणतः पदे। नियु-ह्लीया यदि सहग्रेन । अभिभूरस्यभ्यहं तं भूयासं ये। इसान्देष्टि यं च वयं दिया इति प्रपदेन यदि श्रेयसा। । २।

काम्यो ऽयं प्रयोगः। यदि पापीयसाताना हीनर्द्धना स्वर्धेत न किलायमसम्तुष्यः स्वादिति तदा दिवणस्य पदः पाण्छा पश्चिमभागेन निम्द्रीयात् निपीडयेङ्गूमिम्। यदि सदृष्येन स्वर्धेत कयं किलायं मम तुष्यः संदन्त इति दिवणस्य पदा दिवणतः दिवणेन भागेन निग्टलीयात् निपीडयेत्। यदि श्रेयसा स्कीतर्द्धिना स्वर्धेत धिगयं मदिधकः पाप इति प्रपदेन पादाग्रेण निग्टलीयात्। एवं क्रते सस न्यकृता भवतीति भावः॥

पूषा मा पशुपाः पातु पूषा मा पिष्ठपाः पातु पूषा माधिपाः पातु पूषा माधिपितः पात्विति लेकानुपस्थाय प्राची दिगमिदेवतामिं स ऋक्तु ये। मैतस्यै दिशो ऽभिदासित । दक्षिणा दिगिन्द्रो देवतेन्द्रं स ऋक्तु ये। मैतस्यै दिशो ऽभिदासित । प्रतीची दिक् सोमो देवता सेामं स ऋच्छतु या मैतस्यै दिशो ऽभिदासित। उदीची दिक्किचावरुणी देवता मिचावरुणी स ऋच्छतु या मैतस्यै दिशो ऽभिदासित। जध्धी दिग्रहस्पतिर्देवता हहस्पतिं स ऋच्छतु या मैतस्यै दिशो ऽभिदासित। इयं दिगदितिर्देवतादितिं स ऋच्छतु या मैतस्यै दिशो ऽभिदासित। इयं दिगदितिर्देवतादितिं स ऋच्छतु या मैतस्यै दिशो ऽभिदासित। इस्मिदासितीति यथालिङ्गं दिश उपस्थाय। ३।

द्रत्यष्टाद्शी कण्डिका।

श्रमीनुपसमाधाय धर्मी मा धर्मणः पातु विधर्मी मा विधर्मणः पात्वायुश्च प्रायुश्च चक्षुश्च विचक्षुश्च प्राङ्चावाङ्चारुग उरुगस्य ते वाचा वयं सं भक्तेन गमेमहीत्युपस्थायाम श्रायूंषि पवस इत्यामिपावमा-नीभ्यां गाईपत्यमुपतिष्ठते । १।

लोकोपस्थानसेकैकसेकेन मन्त्रेणैकलिङ्गलात् । चतुर्था विकल्पार्थः। उपसमाधानं काष्टेरपसमिन्धनम्। धर्मा नेत्यास्वनीयस्थापस्थानम्॥

अग्ने ग्रहपत इति च। पुचस्य नाम ग्रह्णाति तामा-शिषमाशासे तन्तव इत्यजातस्य। असुषा इति जातस्य ।२।

याखाता ऽयं याजमाने ॥

यितंचामिहोची कामयेत तद्मीन्याचेत। उपैनं तन्नमतीति विज्ञायते। ३। श्रम्युपस्थानान्ते यजमाने। ऽभिमतमर्थमग्नीन्याचेत । से। ऽर्थे। ऽस्य स्वयमागच्छति । एवसुपस्थानसुक्षा तस्थानित्यत्वमपि दर्शितं ब्राह्मणे। तदिदानीं दर्शयति ॥

उपस्थेया ऽमीइनें।पस्थेयाइ इत्युक्तम्। ४।

ब्राह्मणे ऽष्णुपख्येयो ऽग्नीनीपख्येया इति विचार्थीपख्यानं तावित्र-न्दिला तस्मान्नोपख्येय इति निषिध्य तत उपख्यानं प्रशंशापुरः सरसुक्तं तस्मादुपख्येय इति । तेनैंवं विहितप्रतिषिद्धसुपख्यानं वैकल्पिकमिति भावः । श्रथोपख्यानकल्पे ऽपि साथमेवे।पख्यानं न प्रातित्युक्तं ब्राह्मणे । तदपि दर्भयति ॥

नक्तमुपतिष्ठते न प्रातः। ५।

एवं च यथोकमेतदुपस्थानं न प्रातःकाले लभ्यत दति सिद्धं भवति । श्रत एव चोत्तरिसम्बन्धे सायंप्रातिरिति बच्धित । सुस्रकं चैतत्पूचान्तरेषु यथैवमेव सायंसायसुपतिष्ठेतेत्यादि ॥ श्रथ श्राखान्त-राभिप्रायेण याजमानान्तरस्थापि प्रातर्निवृत्तिं दर्भयति ॥

ं न प्रातरिप्रमुप चनावरे। हेन प्रातराहिताग्रिश्चन मन्येतेति वाजसनेयकम्। ई।

चनेति निपाता अयर्थे। प्रातरिमिषि नेपिगच्छेत्। श्राहितामिर-स्नीत्यपि न मन्येत च। का कथा याजमानेव्वित्यर्थः॥

सूर्भुवः सुवः सुप्रजाः प्रजया सूयासं सुवीरे। वीरैः सुवर्चा वर्चसा सुपाषः पाषीरित्येवापतिष्ठेतेति वाजसने-यकम्। भतुं वः शकेयं श्रद्धा मे मा व्यागादिति वा ।७। दमाविष कल्पौ सार्यकालिकावेव उत्तरत्र सार्यप्रातर्यहणात्। एव-कारः सर्वेतरोपस्थानतन्त्रनिष्ठत्यर्थः ॥

वात्सप्रेगीव सायंप्रातरूपतिष्ठेतेत्वेको । ८।

वात्मप्रं दिवस्परीत्यनुवाकः स्वचन्नाह्मणप्रसिद्धेः। तच सायंप्रातर्ग्यच्णा-त्यातर्पि प्रातर्वनेकेन विकल्पते। पूर्ववदेवकारार्थः। यदा सायस्-पस्थानं वात्सप्रेण तदा प्रातर्पि तेनैवेत्येवकारार्थे दत्यपरम्॥

गेावूक्तेनाश्वह्यक्तेन वा। १।

गोवू तिना दृष्टं साम गोवूतं श्रश्चस्तिना दृष्टं सामाश्वस्ततं तथा कृन्दोगप्रसिद्धेः । तथोश्चाद्यमाग्नेयं सौर्यमितरत्। श्रतः सायंप्रातर्यव-तिष्ठेते । गोवूतमा गावा श्रगमित्यनुवाकशेषः । षकारश्कान्दसः । यदकन्द दत्यनुवाका ऽश्वस्त्रकामित्यन्य ॥

> द्वोकोनविंशी कण्डिका। दृति पञ्चमः पटलः॥

प्रात्वनेकेन प्रातरूपखेयः।१।

प्रातरवनेको नाम प्राखान्तरीयसुपस्थानं प्रातःकालसंबन्धात् इस्ता-वनेजनसंबन्धाच । तेन प्रातस्पस्थेयो ऽग्निर्न सायम् ॥

अधित्रित उनीयमाने वा मसाग्ने वची विह्नवेष-स्वित चतसी जिपलापां पते या ऽपां भागः स त एव

€ ₹1.2.

प्रतिषिक्ता अरातयः प्रतिषिक्ता अरातयः प्रतिषिक्ता श्ररातय इति चिर्भूमी प्रतिषिच्य कालाय वां जैचियाय वामौद्गेन्नियाय वामनाद्याय वामवनेनिने सुकताय वाम्। इदमहं द्रद्मन्यां निष्कावयामि भातव्याणां सपत्नानामचं भूयासमुत्तमः। ऋषां मैचादिवोदकमि-ति इस्ती प्रश्लाच्य श्रियं धातर्मीय धेहि श्रिया माधि-पतिं कुर । विशामीशाना मघवेन्द्रो मा यशसा नय-दिति जिपत्वा * यर्थेष्टा देवज्ता वीड् छपयजभानीः। आपे। मलमिव प्राणिजनसात् शपया अधी रयाचम्ये-न्द्रियावतीमद्याहं वाचमुद्यासं दीर्घप्राणा ऽच्छिना ऽदब्धी गापाः। अजसं दैव्यं ज्योतिः सौपर्णं चक्षः सुश्रुता कर्णी देवश्रुता कर्णी केशा वर्ष्टिः शिखा प्रस्तरा यथा-स्थानं कल्पयध्वं शं हृदयायादे। मा मा हासिष्टेति ययालिङ्गमङ्गानि संख्या। २।

इति विंग्री किप्डिका।

वर्ची ऽसि वर्ची मिथ धेस्त्रायुक्तदायुःपत्नी स्वधा वो गोप्त्यो मे स्थ गोपायत मा रक्षत मात्मसदे। मे स्थ।

^{*} thus according to the MSS., corrupted from Atharva Veda 2, 7. 1.

मा नः कश्चित्रधान्मा प्रमेषाद्युप प्रत्नमुप भूर्भुवः सुव-रायमें यच्छतेति सर्वानुपस्थायात्तरेणानुवाकेनाहवनीयं घमी जठरावादं मामदासिञ्जने कुरुतमवादा ऽहम-द्यासिम्जिने भूयासमननादः स या उस्मान्देष्टि। कवी मातरिश्वाना पशुमन्तं मामद्यासिम्झने कुरुतं पशुमा-नहमद्यासिम्बने भृयासमपशुः स ये। ऽस्मान्देष्टि। यमा-क्रिंग्सा यशस्विनं मामदासिम्जने कुरुतं यशस्यहम-द्यासिञ्जने भूयासमयशाः स या ऽस्मान्देष्टि॥ अग्ने या ना अन्ति शपित यश्च दूरे समाना अमे अरगा द्र-स्यः। वैश्वानरेण सयुजा सजाषास्तं प्रत्यच्वं संदद्ध जातवेदः ॥ अग्ने यत्ते ऽर्चिस्तेन तं प्रत्यर्च या ऽस्मान्देष्टि यं च वयं दिष्मो ऽम्ने यत्ते शाचिस्तेन तं प्रतिशोच या ऽसान्देष्टि यं च वयं दिख्यो उम्ने यत्ते तपस्तेन तं प्रति-तप या उस्मान्देष्टि यं च वयं दियो उम्ने यत्ते हरस्तेन तं प्रतिहर ये। उस्मान्देष्टि यं च वयं दिष्मो उम्ने यत्ते तेजस्तेन नं प्रतितितिगिध ये। उसान्देष्टि यं च वयं दियाः।१।

द्रत्येकविंशी कि खिका।

अग्ने रचां पते नमस्ते रचे रचं मिय धेहि। अवी-ग्वसा खिस्ति ते पारमशीयावीग्वसी खिस्ति ते पारम- शीयावीग्वसे। स्वस्ति ते पारमशीय। तन्तुर्सि तते। मा च्छित्या असौ खस्ति ते उस्त्वसौ खस्ति ते उस्त्वसौ खिस्त ते ऽस्विति पुचाणां नामानि यह्वाति चिस्तिरे-कैकस्य। स्वस्ति वा उस्तु ये मामनुख पएमोर्वीरं इस-स्यान्तु दौश्च पृथिवी चापश्चीषधयश्चीर्क्च सृन्दता च। यथा ह त्यदसवा गार्थं चित्पदि विताममुञ्चता यजनाः। एवा षसानाचता व्यंहः प्रतार्थग्ने प्रतरं न आयः॥ वयः सुपर्णा उप सेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषया नाधमा-नाः। ऋप ध्वान्तमूर्णुंहि पूर्धि चक्षुर्मुसुम्ध्यसाद्मिधयेव वडान्। अग्न आयूंषि पवसे दिधकाव्णा अकारिषमि-ति दें ममाग्ने वचीं विद्वेष्ठस्विति चतस्रो ऽग्नोषे।माविमं सु म इत्येषा। तत्सवितुर्धणीम हे वयं देवस्य भाजनम्। श्रेष्ठं सर्वधातमं तुरं भगस्य धीमहि॥ श्रस्य हि स्वयश-स्तरं सवितुः कचन प्रियम्। न मिनन्ति स्वरा-ज्यम्।१।

इति दाविंशी किण्डिका।

श्रवा ने। देव सवितः प्रजावत्सावीः सौभगं। परा दःषप्रियं सुव ॥ विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुव। यद्गद्रं तन्म श्रा सुव॥ श्रनागसो श्रदितये वयं देवस्य सिवतुः सवे। विश्वा वामानि धोमि ॥ स हि रत्नानि दाशुषे सुवाति सिवता भगः। तं चिचं भाग-मोमचे ॥ वाममद्य सिवत्वाममु श्रो दिवेदिवे वाम-मस्मभ्यं सावीः सौभगम्। वामस्य हि श्वयस्य देव भूरे-रया धिया वामभाजः स्याम ॥ दीश्वा तपे। मनमो। मातिरश्वा वृद्धस्पतिवाचे। श्रस्याः स योनिः। वेदांसि विद्या मिय सन्तु चारवो ऽग्नोषे।मा यशो श्रस्मासु धत्तम् ॥ श्रीग्रयेन विराजति सोमे। येन विराजति स्त्रयें। येन विराजति विराड् येन विराजति तेनाइं विश्वतस्परि विराज्यासिमचैकवृदित्युपस्थायाग्रेस्तृणान्य-पचिनाति।तेजस्वी इ ब्रह्मवर्चसी भवतीति विज्ञायते।१।

प्रतिषिका त्ररातय इति प्रत्यभ्यामं भूमावप त्रासिञ्चिति। त्रभ्यस्कःपनिर्देशः प्रतिप्रतिषेकं मन्त्रादृत्यर्था ऽसर्वमन्त्रादृत्यर्थञ्च। इस्रावनेजनमदृष्टार्थम्। त्र्र्यर्थुष्टा इत्याचमनमपां भचणम्। इन्द्रियावतीमित्यास्वसंमर्थनं दीर्घप्राण इति नासिकायाः त्रजस्तमिति चनुषः
सुत्रुताविति कर्णयोः केशा इति केशानां श्रिखेति श्रिखायाः यथास्थानमिति इदयस्य। वचा ऽसीत्यादिना सवानग्नीनुपस्थाय तत
उत्तरामाइतिसुपात्थाय घमा जठरेत्यादिनहैकदृदित्यन्तेनानुवाकेनाइवनीयसुपस्थायेति वद्यमाणेन संबन्धः। तत्र त्रिर्वायसुना
प्रातिति प्रागुकाभ्यासप्रदर्शनमवायसे स्वस्तीति। तन्तुरसीत्येतत्पुचेपुने ऽभ्यावर्तते। तनाभ्यसम्हपनिर्देशः प्रतिषेकवद्यास्थायः। दिध-

कान्णो श्रकारिषमिति दे इति द्धिकान्ण श्रा द्धिका इत्यनयो-ग्रेडणम्। श्रमेसृणान्यपिनोति यान्यग्नीनां परिस्तरणत्णानि तानि तेभ्यः खयमपोइति। नाध्वर्युः प्रकरणात्मातरवनेक एवायं नियमः। श्रन्यच लध्वर्युरेव परिसमूहनकाले ऽपोइति॥

> दित चयोविंशी कण्डिका। दिति षष्टः पटलः॥

प्रवत्यन्संप्रेष्यत्यभीन्समाधेहीति। १।

यामान्तरे राचिवासः प्रवासः । तं करिय्यन्तग्रीन्समाधेहीति विह्रत्य प्रज्वलयेत्यग्निहात्रहे।तारं परिकर्मिणं वा संप्रेष्यति ॥

ज्वलत उपतिष्ठते। २।

गतः ॥

पश्चनः शंस्य पाहि तानो गोपायासानं पुनराग-मादित्याहवनीयम्। प्रजां ने। नर्थे पाहि तां ने। गो-पायासानं पुनरागमादिति गार्हपत्यम्। अनं ने। बुक्ष्य पाहि तनो गोपायासानं पुनरागमादित्यन्वाहा-र्थपचनम्। ३।

उपतिष्ठत दत्यनुषङ्गः ॥

अन्तराम्नी तिष्ठञ्जपतीमान्नी मिचावरुणा यहानगी-

पायतं युवम् । अविनष्टानिवह्नतान्पूषैनानिभरश्चता-स्नाकं पुनरागमादिति । ४ ।

श्रमी दति पूर्ववत्॥

पूर्वविदराट्कमैरुपस्थायाशित्वा प्रवस्थमेष्यनाहा-ग्रीन्समाधेहीति । ५ ।

पूर्ववद्ग्याधेयवत्। विराट्कमैर्पस्थाने कते ऽशिला गमनकाले पुनर्ग्रीन्समाधेहीत्याह यद्यशिला गन्तुमिच्छिति। श्रनशिला गमने तु पुनःसमाधानम्। उपस्थानसेवात्र कार्यं श्रवच्छेदात् श्रागता-पस्थाने तथादर्शनाच। श्रग्रनं पुनःसमाधानं पुनरूपस्थानमित्येतन्त्र-यमिप नित्यसेवेत्यपरम्। पुनःसमाधाने विह्नतानासेव व्यवनं न पुनिवहरणं एककर्मात्॥

ज्वलत उपतिष्ठते प्रजां मे नर्घ पाहि तां मे गोपा-यासाकं पुनरागमादिति गाईपत्यम्। अनं मे बुध्य पाहि तन्मे गोपायासाकं पुनरागमादित्यन्वाहार्यपच-नम्। पश्चन्मे श्रांस्य पाहि तान्मे गोपायासाकं पुनरा-गमादित्याह्वनीयम्। ई।

गतः॥

सस नाम प्रथमं जातवेद इति च। ७।

यदाइवनीयसुपितष्टत दत्याचयः ॥

वाग्यते। ऽभिप्रवज्ञति मा प्रगाम पथे। वयं मा

यज्ञादिन्द्र सेामिनः। मान्तःस्युनी अरातयः। उद-साँ उत्तरान्नयामे एतेनाहुत। रायस्पोषेण संस्रज प्रजया च बह्नन्क्षधीति। ८।

मन्त्रान्ते विहारानिर्गच्छिति ॥

चारादिमिशो वाचं विस्जते। १।

त्रारात् दूरात् श्रच्छ दिर्दर्भ दति यावत्। तयोत्तरत्र व्यतं भवि-स्राति ॥

दति चतुर्विंशी कण्डिका।

प्रवसन्काले विहारमिभमुखे उग्युपस्थानं जपित ।१।
प्रवसन्निम्नहोत्रकाले यत्र विहारसां दिश्रमिभवीत्रमाणः सर्वानग्युपस्थानाधिकारविहितानान्ताञ्चपतीत्यर्थः ॥ तथा चाग्न्युपस्थानान्ते
भारद्वाजः एवं विहितमेवास्य प्रवसते ।ऽप्यग्युपस्थानं भवत्येतावन्नाना
यानि संस्पृथ्य कर्माण्डधर्युसानि कुर्याद्यजमानः काले तां दिश्रमभिमुखो मन्त्राञ्चपेदिति ॥

इहैव सन्तव सते। वो अग्रयः प्राणेन वाचा मनसा विभर्मि । तिरे। मा सन्तमायुमी प्रहासीज्ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोपतिष्ठ इति यद्यनुपस्थाय प्रवसेदेतयैवो-पतिष्ठेत । २ । श्रदीवागिमिखामीति बुद्धा राजपुरुषिनर्बश्चादिना यदानुपखाय चेत्रवसेत्तदा तत्रख्य एव सन्तेतयैवाग्नीनुपतिष्ठेत। एतयेत्येतदेतं मन्त्रमुक्ता भच्चेदित्यादिवदैचित्र्यार्थम्। एवकारः सर्वेतरमन्त्रव्याद्य-त्यर्थः॥ पुर्वेण सहैकग्रत्यमेने योजयन्ति प्रवसन्काले विहारमिमसुख इहैव सन्तित्येतदग्न्युपखानं जपति श्रनुपखाय प्रोषितो उप्येतयैव प्रवासापखानं कुर्यादिति । बौधायनश्चाह श्रयदं पराचोपखानं भवतीहैव सन्तित्यादि॥

समिधः ऋत्वा प्रत्येति । ३ ।

प्रत्यागमनकाले समिधः पाणौ कला प्रत्येति॥

यथा इ वा इतं पितरं प्रोषिवांसं पुचाः प्रत्याधा-वन्येवं इ वा एतमग्रयः प्रत्याधावन्ति। स शकलान्दा-रूणि वाहरत्वेति यथैव तत्पुचेभ्य श्राहरत्वेति। ताहक्त-दिति विज्ञायते। ४।

प्रीविवां प्रोधितवन्तम्। इतं पुनरागतम्। स यजमानः। प्रकलान् भिन्नानि काष्ठानि। दारूणि तान्येवाभिन्नानि। यथैव तत्पुचेभ्य श्राहरन् यथा तच पिता पुचेभ्यः फलान्याहरिन्तव्यर्थः। श्रर्थवादप्र-दर्भनमादरार्थम्॥

त्रारादींग्रभ्यो वाचं यच्छति । ५ ।

पर्ववद्याख्या ॥

े यद्येनं राजा पिताचार्यी वान्तरेणाग्नीन्स्याच्छदिर्दर्भे नैनमाद्रियेत । ६ । यावति देशे उन्यमारस्य इदिर्दृश्येत तचैतमग्नीं शान्तरा यद्यायत्यन्तं पूच्या राजादयः संनिह्ताः खुस्तानिप न संभाविवतुमाद्रियेत किं पुनर्न्यान्। एवमच इदिर्देशे वाग्यमननियमाद्गमनद्शायां वाग्वि-मर्गे। ऽष्यक्दिर्दर्भ दत्यनुमंधातव्यम्॥

विश्वदानीमाभरनो ऽनातुरेण मनसा। श्रग्ने मा ते प्रतिवेशा रिषाम ॥ नमस्ते ऋस्तु मीढ्षे नमस्त उप-सदने। अग्ने शुभाख तन्वः सं मा रय्या सृजेत्य-भ्यैति। ७।

त्रभ्यागच्छत्यग्यगारम् ॥

अग्नीन्समाधेहीति। ८।

संप्रेव्यतीति शेषः ॥

ज्वलत उपतिष्ठते। १।

गतः ॥

पश्रवः शंखाजूगुपस्तावः पुनर्देहीत्याहवनीयम-भिप्राख्याचे सहसाख शतमूर्धञ्छतं ते प्राखाः सहस्रम-पानाः। त्वं साहसस्य राय ईशिषे सहस्रधारस्य पयसः। तस्य ने। रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य ते वयं भूयिष्ठभाजे। भ्यास्मेत्या इवनीयम्। १०।

श्रभिप्राणनसुपर्युच्छामः । उपतिष्ठत दत्यनुषङ्गः ॥ दति पञ्चितिंशी कण्डिका।

प्रजां ने। नर्थाजूगुपस्तां नः पुनर्देहीति गाईपत्यम-भिप्राण्यामे यहपते सुग्रहपतिरहं त्वया ग्रहपतिना भृयासं सुग्रहपतिर्मया त्वं ग्रहपतिना भृयाः। शतं हिमा द्वां यू राधांसीत्सं प्रज्ञानावसं प्रज्ञाना तन्व दति गाईपत्यम्। १।

गत: ॥

श्रदां ने। बुध्याजूगुपस्तवः पुनरेहित्यन्वाहार्यपचन-मिप्राण्यान्तरामी तिष्ठञ्जपति यथा प्रवत्यदुपस्थाने।२। यथा प्रवत्यदुपस्थाने तथेमान्नो मिनावर्णित जपति॥

अजूगुपतमभ्यराश्चीदिति मन्त्रं संनमति । ३। तत्र तु गोपायतमभिरचिति श्रन्दावजूगुपतमभ्यराचौदिति विपरि-णमयति ॥

मम नाम तव च जातवेद इति चतस्वभिराह्वनी-यम्। ४। उपित्रहत इति शेषः॥

प्रजां मे नयीजूगुपस्तां मे पुनरें होति गाईपत्यमभ्य-पान्यानं मे बुध्याजूगुपस्तन्मे पुनरें होत्यन्वाहार्यपचन-मभ्यपान्य पश्चने शंस्याजूगुपस्तान्मे पुनरें होत्याहवनी-यमभ्यपान्य पूर्वविद्याट्कमैर्पितष्ठते। श्रजूगुप इति मन्त्रं संनमति। ५। त्रभ्यपाननमग्रेहपरि निश्वासः। विराट्कमेषु गोपायेत्यस्य त्रजूगुप इति मस्त्रसंनामः॥

अग्न्युपस्थानवद्व सिमधा दिशां चे।पस्थानम्। ६। श्रवासिन्काले श्रग्नुपस्थानवदिन्थानास्लेत्यादिभिः सिमध श्राद-धात्। प्राची दिगित्यादिभिर्दिशश्चोपितष्ठते ॥

नवमीं चेद्तिप्रवसेन्सिचा जनान्यातयित प्रजान-निति मैत्योपस्थाय मना ज्योतिर्जुषतामित्याहुतिं जुहु-यात्। ७।

श्रध्यर्थुरिति ग्रेषः जुहातिचोदनलात् तदङ्गलाचोपखानस्य। तथा मने ज्योतिर्जुषतामित्यध्यर्थुराज्जतिं जुहातीत्येव मत्याषाढः। भार-दाजश्चाह प्रोषित श्राज्जतिं जुहातीति। तथा पवित्रेष्टिं विधायाह मेषा मंबसरमतिप्रवसत इति॥

समिध त्राहुतिमुपस्थानमित्येवमनुपूर्वाखेके समा-मनिता ८।

समिदाधानदिगुपस्थानयोर्मध्ये मनखत्याङ्गतिरिति शेषः। समानम-न्यत्॥

इति षड्विंशी कण्डिका।

तदाहुनीमिरपम्थेयः कः श्रेयांसं विषुप्तं वे।धियख-तोति। श्रभयंकराभयं मे कुरु खिस्ति मे उत्त्वभयं मे

च्चित्त्वित्वेव ब्रूयात्। प्रवत्त्यदुपस्थानमागते।पस्थानं चा-धिक्रत्य वाजसनेयिनः समामनन्ति । १।

तवाज्जिह्मवादिनः प्रवत्यता चागतेन च नैवमग्निसमाधानादिना विधिनाग्निरुपखेयः। को हि श्रेयांसं सुप्तं मध्ये वेधियतुमईतीति। तसादप्रादुष्कृतमेवाग्नं प्रत्यभयंकराभयमित्येतं मन्त्रमेव श्रूयादित्य-ध्याहारः। प्रवत्यदागते।पखाने उभे श्रूयधिकत्य वाजमनेयिनः समामनन्तीत्यर्थः॥ तथा च सत्याषाढः कः श्रेयांसं विषुप्तं वेधि-विध्यतीति। प्रादुष्कृतानामेवो।पखानं स्थादभयंकरेत्यादि। स लागित्यापद्याने संनामं च दिश्वतवान् यथा श्रभयंकराभयं से कार्षी-रिति॥ तच चो।पखानमधिकत्येति वचनादुपखानादन्ये गमनप्रत्यान् गमनधर्मा वाग्यताभिप्रवजनसमिदाहरणादयस्वचतच भवन्येव॥ नवराचादिप्रवासे तु मनस्रत्याङ्गिराग्नामिनी विहरणकाले भवति प्रादुष्करणप्रतिष्धात्॥

नमा वा उत्तु प्रवत्यामि नमा वा उत्तु प्रावात्य-मिति बह्वचाः । २।

बङ्घासु द्याः प्रवत्यदागतापस्थानयादावेतौ मन्त्रो समामनन्ति। समानमितरत्यूर्वेण। त्रिस्वपि चैतेषु कर्लेषु प्रवत्यदागतापस्थानयाः सहिश्रिष्टताद्य एव कल्पः प्रवत्यदाश्रितः स एवागतेनाप्याश्रयणीय द्यानुसंधातस्यम्॥

यहा मा बिभीत मा वेपिइमूर्ज विश्वत एमसि। ऊर्ज विश्वदः सुविनः सुमेधा यहानैमि मनसा माद मानः ॥ येषामध्येति प्रवसन्येषु सै।मनसे। बहुः।
यहानुपद्ध्यामहे ते ने। जानन्तु जानतः॥ उपह्नता
भूरिधनाः सखायः स्वादुसंमुदः। ऋरिष्टाः सर्वपूरुषा
यहा नः सन्तु सर्वदा॥ उपह्नता इह गाव उपह्नता
ऋजावयः। ऋये। ऋनस्य कीलाल उपह्नता ग्रहेषु
न इति ग्रहानभ्येति। ३।

श्रम्यगाराङ्ग्हान्प्रतिगच्छति यत्र पुत्रदाराः प्रवसन्ति ॥

श्चेमाय वः शान्यै प्रपद्ये शिवं शग्मं शंयाः शंया-रिति प्रविशति । ४ ।

गतः ॥

जर्ज विश्वदः सुमनाः सुमेधा गृहानागां मनसा मादमानः। इरां वहन्ता गृतसृक्षमाणास्तेष्वहं सुमनाः संविष्णामीति प्रविष्य जपति। संविष्णन्वा। ५।

प्रविष्टमाचे जपित ग्रहानागामिति लिङ्गात्। संविष्णन् निषीदन्वा सुमनाः संविष्णमीति लिङ्गादिति भावः। सत्याषाढम्बाह न तद- हरागतः कलहं करे।तीति॥ एवं नेवलस्य यजमानस्य प्रयाणसुक्तम्। श्रय सपत्नीकस्य बच्छते। पत्यास्तु नेवलायाः प्रवासे। नेष्टः पत्नी- वदस्याग्निहाचं भवतीति वचनात् यदि यजमानः प्रवसेदित्यादि- वत्प्रवासानुज्ञानुपलम्भाच। किमिदानीं दैवात्पत्थाः प्रवाससंभवे लुप्यत एवाग्निहाचम्। क एवमाह। गुणस्तु तस्य लुप्यते कर्माङ्गला-

त्यत्याः॥ दर्शितं चैतदसाभिर्द्श्रपूर्णमाययोद्यां वा कश्चिदविद्यमाना-यामित्यत्र । मनुनाष्पुत्तोऽत्यमद्यः चिद्वनापि पत्थाः कदाचिदग्रयो भवन्तीति । यथातिथिलचणमधिकत्योक्तमुपस्थितं ग्रहे विद्याद्वार्या यत्राग्रयो ऽपि चेति ॥ यदा तु विनाग्निभिर्भौ प्रवसतः पत्नी यजमानश्च तदाग्निहोत्रलोपः पुनराधानं च सार्यते । यथा च इन्दोगपरिश्रिष्टे कात्यायनः

त्रममचं हि दंपत्योद्दीतव्यं नर्लिगादिना । दयोरण्यसमचं हि इतमण्डतं भवेदिति ॥ तथा विद्याग्निं सभार्यश्चेसीमासुसङ्घ गच्छति । हे। सकासात्यये तस्य पुनराधानमिक्यत दति च ॥ यानि क्वित्कानिचिद्गन्धर्ववाक्यानि पद्यन्ते पत्याः प्रवासे नदीतरणे वा पुनराधेयं कार्यमित्येवंजातीयकानि तानि परीच्यमाणानामाका-प्रपतितलादुपेचणीयानि ॥

दित सप्तिवंशी किष्डिका। दित सप्तमः पटलः॥

सग्रहः प्रयास्यन्वास्तोष्यतीयं जुहोति।१।

मग्रहः सदारः । प्रयास्थन् प्रवासं गमिस्थन् वास्तोष्यतीयं वास्ताष्य-तिदेवत्यं होसं जुहोति ॥

श्रहुते यानेषु भाष्डान्यारापयन्ति।२।

भण्डानि भाण्डानि। सुटुम्बार्थेषु द्रवेषु भाण्डग्रन्दः प्रसिद्धः। तान्य-

डित एव वास्तोष्यतीये यानेषु प्रकटेखारे। एयनि कर्मकराः यानि नेतुमिखन्त इति भावः । यथाइ मत्याषाढः सर्वे भाएडं यानेखा-दधाति यान्यनाजिहीर्षतीति ॥

न हीनमन्बाहरेयुः। ३।

यत्तव हीनमज्जते उनारोपितं तद्भोमात्परं नान्वाहरेयुः। हीयेतैव तन्न तु नीयेतेत्वर्थः॥

यद्यने वाह्यं स्यात्पूर्वं नं प्रवहेयुरप वाह्यरेयुः। ४।

श्रय यद्यने भिर्वाद्यं भाष्डं नेतर्थं खात्तमर्थं याने व्यारेष्य पूर्वमेव हे माइन्तर्थं देशं प्रति पुरुषा वहेयुः श्रपे द्भिर्युर्वा देशान्तरं गमयिला तत्रावखापयेयुः पश्चात्रस्थापयितु मित्यर्थः॥ श्रयापरा व्याख्या । तत्रारे पितेषु मध्ये यदि पुरुषादिभिर्युर्वहमन् भैव वाद्यं भाष्डं खात्तमर्थं पूर्वमेव प्रवहेयुः श्रवमा नयेयुः श्रपे द्भिर्युर्वा॥ यदने वाद्यादन्यत्पु-रुषादिभिरिप श्रव्यनयनं तत्स्वें पुरुषादयः सद्द नयेयुरिति॥

यन संहिता रानीर्वसेत्यच्च सप्त नव दश वा तत्प्रया-स्यज्जुहुयात् । ५ ।

यत्र वास्तुनि वास्त्वनारवासेनाव्यवेताः संहिता एव पञ्च रात्रीर्वसे-त्तसादास्तुनः प्रयाखन्षष्टीप्रस्ति जुद्धयात्। न तता ऽवाग्वास इत्यर्थः। एवं सप्तावररात्रिवासे ऽष्टमीप्रस्तीत्यादि द्रष्टव्यम्॥

नवराचवास्तौ वा पुनरेत्यैकामुषित्वा प्रयास्य ज्ञुह-यात्। ई। यस्तु कविद्वास्तुनि नवराचमुषिता तता उन्यव गच्छन्द्रगराचपवाश्रयणेनाज्ञतवास्तोष्यतीयो गता पुनरिप तिसन्नेव नवराचवास्त्र-यागत्यैकावरां राचिमुषिता ततस्त्रसात्प्रयास्त्र-भवित से। ऽपि जुड्डयादेव वास्ताष्यतीयम्। दग्रराचोषितत्वात्तचेति भावः। पूर्वच मंहिता
दित वचनादपाप्तो होम दत्यारसः॥ नेचिन्तु प्रदर्भनार्थमेतदिष्ट्वा
पञ्चावरादिकस्पेव्यपि चत्रराचादिवास्तौ पुनरेत्येत्यादि योजयन्ति।
तद्युतं प्रदर्भनार्थते प्रमाणाभावात् तथा सत्यष्टराचवास्तौ पुनरेत्य
दे उषित्रेत्यादिप्रदर्भनप्रसङ्गाच ॥

दक्षिणा युक्तो भवति सब्यो ऽयुक्तः। ऋषि वाग्निष्ठस्य दक्षिणा युक्तः सब्यस्य योक्तं परिहृतम्। सर्वेषु वा युक्तेषु। ७।

चया उमी हे। मकालविकल्याः । यदा धर्वेषां भाष्डवाहिनामनसां दिलिणा वाहे। युक्तो भवत्ययुक्तः सब्यखदेत्येकः । वदाग्रिष्ठस्य अग्नि-वाहिना उनसा दिलिणं युक्ता सब्यखापि वोक्तपरिहरणमाचं कृतं न तु बोगो निर्वत्तखदेति दितीयः । धर्वेषामनसां सर्वेषु युक्तिव्यिति व्यतीयः ॥

वास्तोष्यत इत्यनुद्रुत्योत्तरया गार्हपत्ये हुत्वावश्चा-णानि संप्रश्चाप्य पृथगरणीष्ठमीन्समारोपयते ये धार्य-न्ते। ८।

श्रय वास्तीष्यते प्रति जानी ही त्येतामनुद्रुत्य वास्तीष्यते श्रग्मये वे-

तया जुहाति दाभ्यासेकाइतिं जुहातीत्यर्थः ॥ नाचाह्वनीयः प्रणी-यते ऽर्थाभावात् । तते । धार्यमाणानामग्रीनामवचाणान्यर्थद्गधानि काष्ठानि संप्रचाप्य निःग्रेषं दाह्यिता तान्ष्र्यक्षृथ्यगरणीव्याधान-क्रमेण समारोपयते । ऋध्यर्थुरिति ग्रेषः जुहातीनामाध्यर्थवत्वादु-त्तरविधौ यजमानग्रहणात् प्राजहितं समारोप्य ग्रालासुखीयं दितीयं गतिश्रय दति षष्टीनिर्देशाच ॥

उपर्यमावरणी धारयञ्जपत्ययं ते येानिक्टेत्विय इति । १।

प्रत्यन्यन्ये अर्णी धार्यञ्जपति ॥

श्रिप वा यजमान ग्वात्मन्समारोपयते। १०। श्रात्मन् त्रात्मनि॥

या ते अमे यश्चिया तनूस्तये ह्यारे। हात्मातमान-मच्छा वस्त्रनि हाखनसो नया पुरूणि। यश्ची भूत्वा यश्चमासीद खां यानिं जातनेदे। सुव आजायमानः स स्रय एहीति हस्तं प्रताप्य सुखायाहरते। ११।

हिष्णीं इसं प्रताय मन्तेण सुखं प्रत्याद्दते यया तद्गत ज्ञामानः -प्रविष्ठति श्रारे। द्यात्मानामिति लिङ्गात्। धार्याम्यनेकले ऽचापि पूर्ववदेव क्रमः॥

वास उपावरेग्ह जातवेदः पुनस्तं देवेभ्या हवां वह नः प्रजानन्। श्रायुः प्रजां रियमस्मासु धेन्चजस्ना दीदिहि ना दुराण इति खीकिके प्रावृपावरे ह-यति। १२।

वासे राजिवासे। अथवा वसिर्वासे राजिरिति पर्यायाः। यथातसायलायनेन द्योर्ड्ग्धेन वासे ऽग्निहाचं जुड्यादिति॥ तच प्रणयनकाल एवात्मसमारूढाग्नीं खेनेव क्रमेण लीकिने ऽग्नावुपावरे। हयति
सुखानिलेनाप्यति। मन्त्रे। चार्णसेवापावरे। इणस्यानुष्ठानार्थे दत्यपरम्॥

अरख्योवीपावराच्य मन्येत्। १३।

श्रनेन मन्त्रेण तस्वतस्वाग्नेररखोरूपावरोच्च ततस्तता मस्वेत्॥

यद्रखोः समारूढः स्यान्तिर्धर्नमान एतं मन्तं जपेत्।१४।

यदार्खोः समारूढस्तदा मिश्रवा जातमाने उग्नानुपावरे। स्णमन्त्रं जपेत्। समारूढवचनस्वारणीस्त्राग्निप्रदर्शनार्थवान्निर्वर्तमानवित्री-षाचार्खोरूपावरूढस्य मन्यने ऽपि भवत्येव निर्वर्तमानजपः॥

द्रत्यष्टाविभी किष्डिका।

द्दं श्रेया ऽवसानं यदागां स्थाने ने द्यावापृथिवी श्रभूताम्। श्रनमीवाः प्रदिशः सन्तु मह्यम्। गामद-नवदश्ववत्पुरुषविद्यायवत्सुवीरवत्स्वाहेत्यविसते जुहो-ति। १। त्रविधिते गन्तव्यदेशप्राष्ट्रा पुनःखदेशप्राष्ट्रा वा प्रतिष्ठिते वजमाने विद्वत्याद्वनीयमिदं श्रेय द्रित जुहोति॥ श्रवाध्वन्यग्निहोत्तममा- समाद भारदाजः तस्माद्यायावरधर्मणामयाव्यातीं उध्वन्यापत्सु वार्ध- मासायाग्निहोत्तं जुड्यात् प्रतिपदि सायं चतुर्देश चतुर्यहीतानुन्नयित एका समित्सकद्भोमः सक्तत्पाणिनिमार्जनमेवं प्रातरेतावान्विकारः श्रेषं प्रकृतिवद्ग्रीन्समारे।पयते धारयते वौपवस्थादौपवस्थे उहिन त धारयत्यू धें दादशाद्यान्तिमंग्यौपवस्थादि कर्म प्रतिपद्यते यदि समाद्ध्वा भवन्तीति। तथा जननमरण्योरापत्स्वर्धमासायाग्निहोत्रं जुहोतीति च॥

नानिष्टाययग्रेनाहिताग्निर्नवस्यास्रीयात्। २।

जकः प्रवासः । श्रयाग्रयणमारस्थते । यत्र नवसस्थानामग्रपाका देवा-नीयते तदाग्रयणं नाम नित्यं कर्म । तेनानिष्ट्रा सर्वमेव सस्यं नाश्री-यात् । यदप्ययित्तयं नेाद्रवादि तदिप नाश्रीयादेव नवस्थेति सामा-न्यनिर्देशात् नवानां फलानां श्रनिष्टे ऽपीति लिङ्गाच ॥ श्राश्रलायनस्तु प्रागाग्रयणान्त्रवैर्ङ्गताग्रिहोत्रस्थाश्रनमनुजानाति यदाह सस्यं नाश्रीया-दिश्रहोत्रमङ्गला यदा वर्षस्य द्वप्तः स्थान्त्रयाग्रयणेन यजेतेति ॥

त्री ही णां यवानां प्र्यामाकानामित्ययपाकस्य यजेत

थागस्त्रासामेवीषधीनामग्रपाकेन भवति नान्यासामित्यर्थः । श्रये पच्यत रत्यग्रपाकः । प्रथमपकमन्त्रमिति यावत् ॥

श्रमावास्यायां पौर्णमास्यां वा । ४।

यजेतेत्यनुषद्भः । यदिक्षादिविधिसिद्धस्थापि पर्वणे विधानमामावास्थतन्त्रलादाग्रयणस्थामावास्थैककास्वत्रभ्रमिन्रामार्थम् । श्रमावास्थापौर्णमासीश्रव्दाभ्यां च प्रतिपत्पञ्चद्रस्थोः मंधिमानहेराच उच्यते
तचैव तथार्थुत्पत्तेः ॥ श्रतः स एव ताविद्यतीनां यागकासः ।
तास्तु प्रकृतिमंनिपाते तदनुरेधिन नेतव्याः यथोक्तं सत्याषाढमारदाजाभ्यां दर्शपूर्णमासयोविकतेश्च मंनिपाते तच दर्शपूर्णमासौ कसीयांसाविति । तचेयं विरोधगितः यदा संधिमदहरूपवस्यं करोति
तदा विकत्येष्ट्वा प्रकृतेरूपवासः यदा यजनीयं तदा प्रकृत्येष्ट्वा विकत्या
याग दित । सत्याषाढस्तु काम्येष्टीः प्रकृत्याह श्रमावास्यां पौर्णमासौ
वा संस्थाप्य यजेतित ॥ च्यत्रमप्याग्रयणस्थोत्तरच विधास्यति तेन च
पर्वणोः ससुच्चयः ॥

श्रामावास्यं तन्त्रम्। ५।

ऐन्द्राग्नस्य मुख्यलादेव मिद्धे पूर्णमायिकाराणां इविषां भ्रयस्वा-त्योर्णमायतन्त्रलणक्षापनयनार्थे त्रारक्षः। तेन च भ्रयस्वानुख्यलं बखवदिति ज्ञापितं भवति॥

सप्तद्श सामिधेन्यः। ई।

गतः ॥

निर्वपणकाच आग्नेयमष्टाकपाचं निर्वपति पुराणानां त्रीहीणाम् । ७।

त्रीहीणां संबन्धिनं त्रीहिमयमित्यर्थः ॥

यथा दान्तेनादान्तं संयुनित्ति ताहत्तदिति विज्ञाय-ते। ८।

यथा दान्तेन बलीवर्देन महाइतम्ममं बलीवदें योजयित कर्षकः माकिटिके। वा तादृगेव नवानां हिवधां पुराणेन मह निर्वपणिमित्यर्थः। स्नत एवे।पपित्तवचनाद्द्रभेपूर्णमामयोरन्वायात्यमान श्राययणे प्रथमान्यये नेक्किन तत्र दान्तादान्तये।रसंभवात् श्रनाग्रयणहिवद्वाचाग्रे-यखः। तत्र च लिङ्गं श्राग्यणदेवताभ्यः खिष्टक्षचतुर्थाभ्य द्दितः। भार्-दाजस्त खतन्त्राग्रयणे ऽप्याह श्रिप वा नवान्येव निर्वपेनाग्नेयमिति॥

येन यज्ञेनेर्लोलुर्यादेव तचामयमष्टाकपालमिति विज्ञायते। १।

न नेत्रलमाययणे किं तु सर्वनैवेष्टिमाचे येनाई मिक्कित तचाग्नेयं सुखं समानतन्त्रं च निर्वेषेदित्यर्थः॥

नवानामितराखेन्द्रामं दादशकपालमामेन्द्रं वा वैश्वदेवं पयसि चहं सौम्यं ग्र्यामाकं चहं द्यावापृथि-व्यमेककपालम्। १०।

म्यामाकमपि नवानासेव॥

पुरस्तात्सौम्याद्यावाष्ट्रश्रियमेके समामनन्ति। ११। गतः॥

निरुप्तं इविरुपसन्तमप्रोक्षितं भवति । श्रथ पञ्चा-ज्यानीर्जुहोति श्रतायुधाय श्रतवीर्यायेति । १२ । निर्प्तं इविरित्यादि गुरुख्यकरणमाग्रयणं निर्धिता श्राझतीर्जुहोतीति ब्राह्मणव्याचिख्यासयेति द्रष्टव्यम्। सूत्रं चैतद्वाख्यातमाधाने। श्रव्या-नया भद्रात्र दत्यन्ताः॥

पुरस्तादा स्विष्टकतः। १३।

नारिष्ठेभ्य उपरिष्टाज्जुहेात्यागन्तुलात्। श्राग्ययणं निरुणेति यागानु-वादे। ऽयं न निर्वापमात्रस्थेति भावः॥

प्रोष्टादि कर्म प्रतिपद्यते । १४।

गतः॥

एकमुलूखलं मुसलं प्रतिबीजं वा। १५।

श्रवालूखलसुमलमात्रयहणाद्वयारेवायं नानात्विकत्यो नान्येषाम्।
श्रवः श्रूपंदीन्येकेकानि भवन्ति। सत्याषाढस्वाह एकसुलूखलं सुमलं
श्रूपं क्रण्णाजिनं चेति। प्रदर्शनार्थमेतदिश्चनामित्यन्ये। भारदाजस्वाह
चीणि श्रूपंणि प्रयुनिक्त चीण्डलूखलानि दे दृषदाविति॥ तत्र
श्रूपंकत्वे प्रदेशभेदेन निर्वापोद्वापौ विवेकपरापवने तु सामर्थात्
पात्रान्तरे चेकेकस्य बीजस्य भवतः। तथा दृषद्यधिवापः पर्थायेण
पात्रीकृष्णाजिनयोः प्रस्कन्दनं संवापश्च प्रदेशभेदेनेत्यादि द्रष्टयम्॥
बीजसंस्कारेषु संभवतां तन्त्रतमितरेषामादृक्तिश्च यथाययमनुसंधात्ये। तत्राह भारदाजः श्रा तन्त्रिभावादेकेकं बीजमपवर्जयेदिति॥

सर्वेषु इविष्कृदवहननमन्तः। १६।

यदावहननार्थे। हिविष्कृत्रान्तः तदोलूखलैकले च बीजेबीज आवर्तते। यदाक्वानार्थः तदाणुलूखलैकल आवर्तते भिन्नकाललात् यथा वच्छिति हिविष्कृदिभगुपरे। उनुवाक्यामने। तछा हित्तिभिन्नकालेखिति । भिन्नकालला च तच कर्मणः काण्डानुसमयेनेवानुष्ठेयलात् । तथा च भारदाजः अपि वैकस्तिनुलूखले पूर्वापरमवहन्यात् तचावपनप्रसत्यो विवेचनाना मन्त्रा बीजंबीजमभ्यावर्तरिनिति । यदा हिलूखलभेदस्तदा न हिविष्कृदाङ्घानमावर्तते कालाय्यवेतलात् कालाय्यवायस्य तच कर्मणां समानजातीयन्यायतः प्रवृत्तिपिद्धेः । तथा चैकैकस्मिन्द्रण्या-जिने वीष्णुलूखलान्यधिवर्तयतीति प्रक्रत्य भारदाजः सर्वाणि हवीं स्थाप्य हिविष्कृतमाद्भयति सर्वाण्यवहत्य दृषदुपले समाहन्यनुपूर्वं सर्वाणि हवीं स्थाप्य हिविष्कृतमाद्भयति परापुनाति विविनकौति ॥

तुषापवपनम् । १७।

तुषोपवपनमि सर्वेषु बीजेषु भवत्युलूखलाभेदे भेदे च सर्वेषां तुषाणां प्रतिपाद्यलात्। तच सर्वे तुषाः समाहत्यान्ततः प्रतिपा-दनीयाः विभुलात्। भारदाजञ्चाह सर्वेषामन्ततस्तुषानुपवपतीति॥ प्रचालननिनयनम्प्रोतेनेव व्याख्यातम्॥

उत्तममोप्य वाचं विस्टजते। १८।

हिवष्णुदाहत्तोती तत्तमं बीजमीय यो हिवष्णुत्तेन वात्तं विस्जते न पूर्वेणेत्यर्थः। अथ पेषणादीनामपि पूर्ववत्तन्त्वाहित्तभ्यां प्रहित्तः। परुपुरोडाणधर्मास्य यथाययं प्रत्येतयाः॥

एषा उन्धेषां नानावीजानां समवेतानां कल्यः। १६।

श्रन्येषामधेकिसिंस्तन्त्रे समवेतानां नानाबीजानामेकसुलूखलं सुसल-मित्यादिरेष÷एव कल्पः प्रयोगः॥

अखंकरणकाल आज्येनैककपालमभिपूर्यति। २०। अथोदायनकाले पार्थां कोडं क्रला तच प्रतिष्ठापितमेककपालमलं-करणकाले उलंकरणमन्त्रेणाभिपूरयित। यथा स निमज्जत्याच्ये तथा कोडं पूरवतीत्यर्थः॥

आविः पृष्ठं वा क्रत्वासाद्यति । २१ ।

श्रयवा तं श्राविः पृष्ठं प्रकाश्व ष्ठं कलानिभपूर्य तते। हवीं व्यासादयतीत्यर्थः । तथा च व्यकं प्रदेशान्तरे यथा श्राविः पृष्ठं कला व्याह्ती भिर्हवीं व्यासादयेदिति ॥ श्रथापरा व्याख्या। उदासनकाले पाचान्तर उदासितसेककपालमाञ्चेनाभिपूर्याविः पृष्ठं वा कला तेनैव पाचेण सह सादयति । तथा च सत्याषाढः श्रथान्यस्त्रिन्पाच एककपालसुदास्त्रेत्यादि ॥

प्रचरणकाल उड्दृत्य वर्ष्टिषदं छत्वा जुह्वामुपस्तीयी-धायाश्यमन्वानीयाभिघायीपांशु प्रचरति। २२।

प्रचरणकाले घृतादेककपालसुद्धृत्य वर्ष्टिष सन्नं क्षता तता जुङ्गासु-पसीर्थ तत्र क्षतः पुरे। डाग्रं द्वष्णीं निधाय यस्मिन्घृते आप्रयितस्त-दाग्रयमाच्यं पश्चादानीय सक्षदिभघायं उपांग्रः प्रचरित । दिर्भि-घारणिमत्येके । तद्युकं आप्रयेनैव चतुरवत्ततासिद्धेः क्षतः वैश्वानर-मवदाय दिरिभघार्थेत्यन्यववचनाच ॥

द्त्येकानचिंगी किष्डिका।

सर्वहुतमपर्यावर्तयकृजुं प्रतिष्ठितं न इस्तेन जुहु-यात्। १।

सर्वज्ञतमिति विस्पष्टार्थम्। श्रयवा यया श्रस्तनः सर्वे। ज्ञते। भवति तथेत्यर्थः। श्रपर्यावर्तयन् यया ह्रयमाने। ज्ञतस्य न पर्यावर्तेत तथा सुक्पार्श्वेन प्रनेश्यावयेत्॥

यदि हुतः पर्यावर्तेत खुचा ऽग्रेग कल्पयेत्। २।

कल्पचेत् चचास्वानं प्रतिष्ठापचेत् । ज्ञत इति वचनादज्ञतस्य पर्चा-वर्तने चच्चेककपालः स्क्रन्हेत्पचावर्तेतेत्यनेन विधिना कल्पचेत् ॥

न पाणिना। ३।

सहकार्यन्तरापेचायामपि न पाणिना कल्पयेत्॥

वरे दत्ते कल्पयितव्यः। ४।

कल्पियमाणे ऋध्वर्धवे वरे। देय दत्यर्थः ॥

श्राधायाभिघार्य पुनर्हीतव्य इत्येके। ५।

श्रयवा नैव कल्पयितवाः किं त्रङ्गृत्य खुच्याधायाभिधार्थ पुनराश्रा-वणादिविधिना होतवाः॥

अपि वा नैककपालं कुर्वीताज्येन द्यावापृथिवी यजेत। ६।

जभयोरपि पचयोर्वेशेषिकमेव ज्ञतानुमन्त्रणं न प्राक्ततमिति दर्शितं याजमाने ॥ ये प्राचीनमेकाष्टकाया वत्सा जायने तेषां प्रथमजं ददाति । वासः श्यामाके । ७ ।

एकाष्टका वच्यते या माध्याः पौर्णमास्या इति । तस्या श्रनिष्टन्तायाः प्रागेव ये यजमानस्य गाषु वत्या जाताः पूर्वस्मिन्धंवत्यरे तेषां प्रथमजं ददाति । वासः श्यामाके चरौ निमिन्तस्रते । तयोश्याभिन्मर्भनादावृहः प्रकृतावेव दिर्भतः ॥

भद्रान्तः श्रेयः समनैष्ट देवा इति यजमानभागं प्राश्नाति। ८।

प्रत्याचानात्प्राञ्चतमन्त्रो निवर्तते ॥

सर्वेषां वा भक्षाणां मन्त्रवतां प्रत्यासायः स्थात्। ६। न नेवलं यजमानभागमाचस्वैव किंतु ये यजमानस्वर्तिजां वा मन्त्रवन्तो भचा दलाप्राणिवादिविषयास्त्रेषां सर्वेषामपि मन्त्रस्थायं प्रत्यासायः स्थात्॥

अग्निः प्रथमः प्राञ्चातु स हि वेद यथा हिवः। शिवा असम्यमेषधीः क्षेणातु विश्वचर्षणिदिति स्थामा-कानाम्। १०।

म्यामाकानां यजमानभागं पृथगनेन मन्त्रेण प्रास्नाति । सर्वेषां वेत्यादि पूर्ववत् ॥

सिड्डमिष्टिः संतिष्ठते । ११।

गतः॥

त्र्रिप वामावास्थायां पौर्णमास्यां वाग्रयगेष्टिमन्वा-यातयेत्। १२।

त्रयापत्वनुग्रहार्यमाग्रयणस्थानुकस्या उपदिश्यन्ते। तेषासुत्तरोत्तरकल्पस्थानुकत्यत्वं त्रापत्तारतम्यानुसारित्वं च बेाद्ध्यम्॥ तत्रानापद्यपि
क्राचित्काचिदिषयमामर्थाद्ववितष्ठते तंतं विषयविश्रेषं तत्रतत्र कस्पे
प्रदर्शिययामः। तत्र यः कदाचिद्रमंपदा पृथगाग्रयणेष्टिं निर्वेषुं न
ग्रकुयात् स तां दर्शपूर्णमासयोग्न्यत्रत्त्रान्वायातयेत्। तदेकतन्त्राण्डाग्रयणस्त्रीं व्यनुनिर्वपेदित्यर्थः। तत्र चाज्यान्यादि वैश्रेषिकमप्यविरोधात्कार्यम्। पुराणाग्रयं तु नेक्कन्ति तच दर्शितमेव प्राक्॥ दिचणास्य
ससुचीयन्ते वासः ध्यामाके दति लिङ्गात्। भच्ले तु नवस्य प्रयक्ततस्य भच्लं मन्त्रभेदात्॥

ऋषि वामावास्यां पौर्णमासीं वा नवैर्यनेत। १३।

पूर्वकत्त्वस्वाध्यम्भी दर्भपूर्णमासयोरन्यतरमेव नवैर्धजेत । तत्र तु सर्व-स्वापि वैभेषिकस्य निष्टत्तिः ॥ श्रथ यत्राक्रिया दर्भपूर्णमासय्यति-रिक्तेष्टीनां यथा ताभ्यां संवत्तरमिष्ट्वा तत अर्ध्वमन्यानि कर्माणि कुरुत दति तत्रायमेव पन्नो व्यवतिष्ठते सामर्थात् ॥

श्रपि वाग्निहे।चीं व्रीहिस्तम्बं यवस्तम्बं वा ग्रास-यित्वा तस्याः पयसा सायंप्रातर्जुहयात्।१४।

त्रीह्याग्रयणकाले सत्रीहिकं त्रीहिसामं याग्रयणकाले यवसामं च प्रातरेव गां ग्रामियला भचणप्रणीनायासास्थाः पयमा मायं जुड्डया-दपरेद्यः प्रातस्त्र । तच त्रीहियवित्यमाच्छ्यामाकानां निदन्तः॥ श्रय यदा दर्भपूर्णमासयोरपिक्रिया यथा संवत्तरमिश्चित्रं ज्ञलाय दर्भपूर्णमासावारभत दति तदायं विधिरुत्तरो वा सामर्थात्॥

श्रिप वा नवानां यवाग्वा सायंप्रातर्जुह्यात् । १५ । पूर्वेणायं पत्ते। व्यास्थातः तुल्यविकत्यश्च सर्वेच ॥

श्रिप वा नवानां गाईपत्ये स्थालीपानं श्रपित्वाह-वनीये जुहुयादाग्रयगर्देवताभ्यः स्विष्टक्रचतुर्थाभ्यः । १६ ।

खिष्टकचतुर्थाभ्य इति वचनाच्छ्यामाकदेवतायाः चेमस्य निर्हितः । स्याजीपाक इति वचनाच पार्वणप्रक्वतिका यजमानकर्द्धक्यः। श्रय यदा संवसरे पवमानइविषामुत्कर्षसदायमेव पत्तः सामर्थात् ॥

त्रिप वा नवानां चतुः श्राविभादनं पत्ना चतुरे। ब्राह्मणानभाजयेत्। १७।

पुरुषाग्रनपर्याप्तयाहिणा महता ग्ररावेण चतुर्वारं निरुप्तमादनं ली-किने उग्नौ पक्षा चत्रस्णामासां देवतानामर्थे चतुरे। ब्राह्मणान्मी-जयेत्। त्रय यदोत्सृष्टाग्निर्यजमानसदायमेव पत्तः सामर्थात्॥

एवं यवैर्यजेत । १८।

वसन्ते यवानामग्रपाकेनाय्येवं बीह्याग्यणस्य सानुकन्यस्याद्यता यजेत ॥ तच लाह भारदाजः न यवानामाग्ययणं विद्यत दृत्यीदुले।मिरिति । तथा श्रपि वाक्रिया यवेष्यत्यायलायनः ॥

तचाग्रेयश्यामाकौ न भवतः। १९।

तत्र यवाग्रयणे पुराणाग्नेयश्वामाकचक् न भवतः ॥

य जर्ध्वमेकाष्टकाया वत्सा जायन्ते तेषां प्रथमजं द्दाति ॥ एतमु त्यं मधुना संयुतं यवं सर्खत्या अधि मनावचर्छषुः। इन्द्र आसीत्सीरपितः शतकतुः कीनाशा आसन्मकतः सुदानव इति यजमानभागं प्रास्नाति ॥ सर्वेषां वा भक्षाणां मन्त्रवतां प्रत्याम्नायः स्यात्। २०। पूर्ववद्याख्या ॥

सिद्धमिष्टिः संतिष्ठते । २१ ।

गतः॥

इति चिंश्री किष्डिका।

यदि नानातन्त्रां श्यामाकेष्टिं कुर्वीत श्यामाकानु इ-र्तवा दित संप्रेष्यति । १।

यो ब्रीह्याग्रयणे ग्यामाकश्चरुकतः तं यदि पृथतन्तं कुर्वीत तदा वर्षामु ग्यामाकमस्ये पक्षे मित ग्यामाकानुद्धतेवै उद्धार्याहरतेति कर्मकरान्यजमानः संप्रेष्यति। ग्यामाकमस्य दत्यपि संप्रेषावयव दति न भ्रमितयं विपर्ययस्थेवात्तरचयक्तलात् यथा वेणुयवेषु पक्षेषु वेणुयवानुद्धतंवा दति संप्रेष्यतीति॥

तस्याः सप्तदश सामिधेन्यः। २।

साप्तद्य्यवचनमञ्चान्यादेः सर्वेखापि विशेषस्य प्रदर्शनार्थम्। तन्तं लस्याः पौर्णमासं त्रग्नीषोमीयविकारलात्॥

सदन्तावाज्यभागा। विराजी संयाज्ये। ३।

सदली ऋसिधातुमली ॥

त्वमग्ने सप्रथा असि जुष्टो होता वरेखः। त्वया यज्ञं वितन्वते। सोम यास्ते मयासुव इति सदन्ती। पेडो अग्न इमा अग्न इति विराजी। ४।

गतः ॥

वासे। दक्षिणा दिधमन्थे। मधुमन्थे। मधुपर्की मधु-ग्लुन्थे। बभुर्वी पिङ्गलः। ५।

वामसः पुनरूपादानमुत्तरैर्विकल्पार्थम्। मर्परादिसंयुक्ताः मक्तवे। मन्यः। स दक्षा संयुक्ता दिधमन्यः मधुना मधुमन्यः। मधुपके ग्रह्ये व्याख्यास्थित। त्रनिश्चोतितमधुर्मधुके। यो मधुग्लुन्यः। मधुमित्रं गुडिमि व्यान्ये। वस्तः किपलः। पिङ्गलः पिङ्गानः। एवं दिरूपा गीर्वेत्यर्थः॥

सिइमिष्टिः संतिष्ठते । ई ।

गतः॥

हरितयवशाकशमीधान्यानां नवानां फलानामनिष्टे ऽपि प्राशने यायाकामी। ७।

पूर्वचानिद्वाग्रयणेनेत्यनेन प्रागाग्रयणात्मर्वस्थापि नवस्थाश्चनं प्रतिषि-

द्धम्। तच नेषांचिद्यनमनेनाभ्यनुज्ञायते। हरितयवा नाम मस्य-विशेषाः तथा प्राकाः प्रमीधान्यानि नेष्णीधान्यानि। तेषां जरूवा-दिफालानां च नवानामनिष्टे ऽप्याग्रयणे यथाकाम्यं भन्नणे भवति॥

वेणुयवानामिष्टिमेके समामनन्ति। ८।

वेणुयवैरप्याग्यणं कै श्विदिधीयते ॥

वेगुयवेषु पक्षेषु वेगुयवानुद्वर्तवा द्रति संप्रेष्यति। ८।
श्वामाक्षंप्रैषेणायं व्याख्यातः॥*

तस्या एतदेव तन्त्रमेषा देवता। १०।

यक्क्यामाकेक्यासुकं सप्तद्यसामिधेन्यादि तदेवास्वास्तन्त्रं देवतापि । तत्रत्यः साम एवेत्यर्थः ॥

आग्नेयी मैचावरुणी प्राजापत्या वा।११। इष्टिरिति भ्रेषः॥ श्रय सर्वस्वैवाययणस्य है।चे विकारमाह॥

स प्रत्नवदिति हे धाय्ये चतस आज्यभागयार्दश इविषां हे स्विष्टकतः। १२।

स प्रत्नवदिति पारचुद्रस्थानुवाकस्थादिता दे धाय्ये भवतः। ततः पराश्चतस्त्रा वीद्वियवाग्रयणयोराज्यभागार्था श्रनुवाक्यास्तास्वादिते दे श्राग्नेयस्य परे दे मौम्यस्थ। श्रामानेश्यां तु सदन्तावित्युकं याज्यास्तु जुषाणवत्य एवं सर्वच। परास्तु द्रश्न प्रधानद्दविषां याज्यानुवाक्याः ताश्च यथाणिकः रहन्ते न तु क्रमश्चः मैग्ययेः प्रायम्यात्। ततः परे दे संयाज्ये॥ त्रीहिभिरिष्टा त्रीहिभिरेव यजेता यवेभ्या दर्भपूर्णमासाववं यवैरा त्रीहिभ्या ऽपि वा त्रीहिभिरेवाभचेते
ह वै स्वपचरतमा भवन्तीति बह्नुचल्राह्मणम्। १३।
दर्भपूर्णमासयोत्रीहीन्यवाचेति त्रीहियवयोः सर्वकालं विकल्प उतः।
दर्शनीं ग्राखान्तरीयो विनिवेगः पत्ते यववाधश्च प्रदर्शते। त्रीह्माग्रयणेनेष्टा त्रीहिभिरेव दर्भपूर्णमासो यजेतायवाग्यणात्। एवं
यवाग्यणादारभ्या त्रीह्माग्रयणाद्यवैः। त्रपि वा त्रीहिभिरेव यजेताभयोः कालयोः। यत एते स्वपचरतमाः सुखेनावहन्यन्ते पिष्यन्ते
च न यववत् दुःखेन तस्माद्रीहिभिरेव नित्यं यजेत। दर्भपूर्णमासाविति वचनात्राग्निहात्रार्थेषु तण्डलेव्ययं नियमः। दर्भपूर्णमासाभ्यामेव तदिकाराश्च व्याख्याताः॥

वर्षासु ग्र्यामान्तर्यजेत ग्राह्य व्रीहिभिर्वसन्ते यवैर्य-यतु वेगुयवैदिति विज्ञायत इति विज्ञायते । १४ । यदि नानातन्ता ग्र्यामानेष्टिखदानया वर्षासु यजेत । ततः ग्राह्य नेवलिन्नीहिभिः । समानतन्त्रले त्रभयेः ग्राह्य । तता वसन्ते यवैः । वेणुयवैस्त यथर्त् यजेत । ते ह्यानियतकाखनिष्यत्तयः यसिन्नेवर्ते। निष्यद्यन्ते तसिन्नेव यजेतित्यर्थः ॥

द्रत्येकत्रिंगी किष्डिका।

इति श्रीभद्दद्दत्तप्रणीतायामापसम्बद्धत्रवृत्ती सूत्रदीपिकायाम-वृत्तः पटनः ।

इति घष्टः प्रश्नः॥

ग्राम्॥

सवास्त्रोकान्पग्रुवन्धयाज्यभिजयति। १।

श्रय नित्यः पगुरुत्तरभ्यते । यिस्निक्तर्मणि यज्ञार्थं पगुरुविध्यते स पगुरुवश्यः तेनेष्ट्वान् पगुरुवश्यवाजी सर्वाक्षोकाञ्चयित । सर्वकामा दर्भपूर्णमासावितिवदाहारपृथक्काभिप्रायं सर्वाभिजयवचनम् । सर्वेष्यपि लोकेषु यंयमेव लोकं प्रयोगभेदेन कामयते तंतमेवाभिजयिति न कुतिश्चिष्पतिहन्यत दत्यर्थः । नित्यस्य चायं फलविधिः दर्भपूर्णमास-यदेव वेदितयः । फलार्थवादे। वा कमेरश्रवणात् यथोकं हिरण्यके-श्रिना कतावर्थं श्रूयमाणं यजमानः कामयते यानि कामयित श्रावयेदिति तथार्थवादा दतर दित च ॥

तेन यक्ष्यमाणा जमावास्यायां पौर्णमास्यां वा षड्ढोतारं मनसानुद्रत्याहवनीये सयहं जुहाति सर्य ते चक्षुरिति । २ ।

स्रमावास्थायां पौर्णमास्थां वा तेन यद्ध्यमाण द्रत्यन्वयः यदीश्वादि-विधिना तयोरेव यागविधानात्। तेन ह्यहकालवे पश्चोश्चतुर्दश्यां इयते षड्ढोता। तत्र प्रक्रत्यविरेधिगतिराग्रयण एव दर्शिता॥ नन्वेवं यदीश्चादिविधिनैव सिद्धेः किंमधें पर्वणोर्वचनम्। परमतिनरासार्थ-मिति ब्रूयात् यथाह बौधायनः श्वामावास्थेन हविषेष्टा नचने वेति। त्रयवा मानायविकारवात्पश्रोरमावाखामेवास्य कालं मा मंसते-त्यारभाः। सांनायविकार्त्वसेव पश्चोः। कस्मादिति चेत्। एतदेव पृष्ट्वीतं भारदाजेन समानयोनिलं पयसः प्रशोस दर्भयतीति। अतिरिति शेष:। कथं दर्भयतीति चेत्। तदणुदाहृतं यद्देवो वर्षत श्रथीषधयो जायन्त श्रोषधीर्जग्धापः पीला पयः संभवतीति तथा यद्वे इत्याद्यपः पौलेत्यन्तं पुनः पठिला रेतः संभवतौति च। बौधायने। ऽणाइ दिधपयत्रामिचापभवः सांनायविकारा इति। तत्र कतरस्य मांनायस्य प्रश्रुविकार इति चेत्। तद्याच मत्याषाढः पग्रः प्रातर्दे इविकारः कालमामान्यादिति । तथा पयोधर्माः पण्रा-विति भारदाजः। सूचे चाच लिङ्गानि भवन्ति यथा उदक् पविचे कुम्म्यां दिचणस्यां वेदिश्रोण्यामासाद्य श्राज्येन पशुं यस्त श्राता पग्रुषु प्रविष्ट दत्यादि । तस्मात्सिङ्कं पग्रुः प्रातदीहिवकार दित ॥ षड्रोतारं मनसानुद्रुत्येत्यादि वास्थातं तत्र षड्रोटिदिलात् सुधें ते चल्रिति विशेषप्रदर्भनं तचोदवसाय जुहाति उपयच्य मनुखाः प्रयान्तीति जिङ्गात्। तथोदवसाय षड्गोतारं इत्वेत्येव वौधायनः। तथा ब्रह्माले पण्णी विश्वेषमाह श्रजखेरिश्वभिरुद्वसायेति॥

श्रामावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। ३।

श्रथान्यमाद्वनीयं प्रणोयाग्रावैष्णवं निर्वपति । तस्य चाङ्गलादबहि-स्तन्त्वर्तिलाच नान्वादार्य दस्यते ॥ सत्याषाढस्त्रचानुग्रहमाद श्रपि वा चतुर्ग्यहोतमान्यमाग्रावैष्णयर्चाद्वनीये जुहातीति । तथा पश्र-बन्धे ऽग्नाविष्णुभ्यामिति चतुर्ग्यहोतं स्वादिति भारदाजः ॥ अग्न्यन्वाधानस्य प्रत्याबाया भवति । ४।

श्रता उग्यन्वाधानं निवर्तते ॥

सिडमिष्टिः संतिष्ठते । ५ ।

गतः ॥

धारयत्याच्वनीयम्। ६।

दृष्टेरपवर्गादग्नेरपवर्गा मा विज्ञायीत्यारमाः । दृद्मेव धारणवचनं ज्ञापकं तन्त्रान्तरभ्रेषभ्द्रता ऋषि बहिस्तन्त्रवर्तिन दृष्टिद्विहोमाः पृथ-गग्नयो भवन्तीति। दर्भितं चैतदस्माभिरन्वारभणीयायाम्॥

उर विष्णो विक्रमस्वेति सुवेणाइवनीये यूपाहुतिं जुहाति। ७।

श्रथ णाखामाइत्य निधाय यूपाइतिं जुहाति। वच्यमाणनिर्भथ-विकल्पार्थमाहवनीयग्रहणम्। यूपाइतिसमाख्यानायूपाभावे निवर्तते परिधा पर्द्वतियुद्धन्तीत्यादौ॥

सुचा वा चतुर्यहीतेन। ८। सुचा वा जुहोति। तदा चतुर्यहीतेन॥ न दीक्षितस्य जुहुयात्। १।

गतः ॥

वैष्णवीस्चमनूच्याच्छेत्यः । १० । तस्य तु यर्वेव वैष्णया हाम उत्तः तासुक्षा यूपे। उच्छेत्यः त्राप्तुं गन्तयः ॥

जुहुयादा । ११।

गतः॥

यूपसकाभे वामिं मिथत्वा तसिमञ्जुहुयात्। १२। सुवेण सुचा वा पूर्ववत्॥

सुवमाज्यश्रेषं चाध्वर्युरादत्ते। तस्रा शस्त्रम्। १३। शक्तं वाश्री तक्ता इस्तेन वास्त्रेति सिङ्गात्। येन चान्येनार्थौ भवति तदणन्यो इरति॥

यच यूपस्तद्यन्ति । १४ ।

यच यूपञ्छे यसाच वर्जाना ब्रह्मयजमानाध्वर्यवस्त्रा च ॥

यूष्या दृश्याः पलाश्खदिर्विल्वरौद्दीतकाः। १५। यूष्याः यूपभावार्द्धाः। रौद्दीतका नाम वटावान्तरजातीयः॥

पालाशं तेजस्कामा यज्ञकामा वा। खादिरं स्वर्ग-कामा वीर्यकामा वा। बैल्वमनाद्यकामा ब्रह्मवर्चस-कामा वा। रौहीतकं प्रजाकामश्रद्धाष्ट्रामा वा। १६। यूपं कुर्वीतिति शेषः। नित्येव्यमीव्येवामी कामाः ततो ऽन्यस्य यूपस्याभावात्॥

समे जातमशाखाजं बहुपर्गशाखमप्रतिशुष्कायमसु-विरमव्यादत्तमधूर्गमुर्ज्ञमूर्ध्वमूर्धश्वकत्तमय ईषदुपाव-नतं प्रागुदक् प्रत्यग्वीपनतम्। १७। ममे जातं ममखले जातम्। त्रशाखाजं भूमेरेव इद्धम्। त्रथा-दृनं त्रवितायम्। त्रघूणं त्रघूणितयष्टिम्। च्छजुं त्रवक्रम्। जिध्वं त्रतिर्यङ्गतम्। जिध्वंशकलं शकलैरप्यूर्ध्वेरेवायेतम्। त्रश्चे किंविद्वनतं दिविणेतरासु दिचु प्रक्षं च यूपं दृश्चेत्। तथा सुधिर-लादया ऽपि यूपदे। परिहर्तयाः॥

यं कामयेताप्रतिष्ठितः स्यादित्युक्तम्। १८।

यं कामयेताप्रतिष्ठितः स्वादित्यारोहं तसी दृश्चिदित्यादित्राह्मण एव यूपस्य गुणदोषास्तत्प्रलानि चेत्तानि तस्त्रें तचैवानुषंधातव्यमित्यर्थः । श्वारोहिमिति दृचात् न भूमेरिति श्वारोहः श्वासाजः । श्वारोहिमिति णमुलन्त द्रित केचित्। तद्युक्तं एष वै वनस्पतीनामप्रतिष्ठितः द्रित लिङ्गात् तथा प्रतिष्ठितं दृश्चेत्पृतिष्ठाकामस्यैष वै वनस्पतीनां प्रति-ष्ठिता यः समे भूम्ये स्वाद्योने रूढ दित च लिङ्गात् स्वरवशाद्य। श्वत एव चोक्तं सुचक्रता समे जातमशास्त्राज्ञामिति ॥

श्रातिकस्य यूष्यान्यं जे। पयते तसिमन्त्रयते । १६।

दति प्रथमा कण्डिका।

अत्यन्यानगामिति।१।

प्रथमप्राप्तांस्त्यवरान्यूष्यान्वृत्तानितकम्य तता यं जेषयते यत्र प्रीता भवति तमभिमन्त्रयते ऋत्यन्यानगामिति लिङ्गादिति भावः॥

अर्थेनमुपस्पृर्शात तं त्वा जुषे वैषावं देवयज्याया इति। २।

गतः ॥

देवस्वा सविता मध्वान क्विति सुवेण सर्वता मूलं पर्यणिति । ३।

सर्वं मूलभागं परिता उनिका॥

त्रोषधे नायस्वैनिमत्यूर्धायं दर्भमन्तर्धाय स्वधिते मैनं हिंसीरिति स्वधितिना प्रहरति। ४।

खिधितिः चुरः तेन प्रहरति। तन्त्एः प्रस्त्रमेवाच खिधितिर्विविचित दुत्यन्ये ॥

प्रथमपरापातिनं शकलमाहरति। ५।

गतः॥

ग्रापद्घे वश्वेजानुद्घे अनस्तक्तं वा। ६।

गुल्फाः चर्णग्रन्थिः। श्रनचमङ्गं यथा प्रकटस गच्छता उचस्याणी न मञ्चते तथेत्यर्थः ॥

दिवमग्रेण मा लेखीरिति प्राच्चं पातयत्युद्चं प्राच-मुद्द्यं वा। ७।

गतः ॥

वनस्पते शतवस्थी विरोहेत्यावश्वने जुहाति। ८।

f

7

3

U

E

ति

ब्रि 30

সহা भव यते। वृक्षो यूपः तदुचमूलमात्रश्चनम् ॥

सहस्रवरुशा वि वयं रुहेमेत्यात्मानं प्रत्यिभम् १य यं त्वायं स्वधितिरित्यन्वयमद्गांश्किनत्ति। १।

श्रन्वयं मुलादारभ्यायात्। श्रद्धाः शाखायस्ययः॥

श्रक्तिनो रायः सुवीर इत्यग्रं परिवासयति । १०। परिवासयति किनन्ति ॥

पच्चार बिमिति काम्याः। ११।

पञ्चारितं तसी वृञ्चेदित्यादयः काम्या यूपपरिमाणकच्याः यथात्रा-ह्मणमेवानुसंधातचा दत्यर्थः॥

एकार्तिप्रस्त्या चयस्त्रिंशद्र्तेरव्यवायेनैके समा-मनन्ति। १२।

श्रयवायेनेति एतासां संख्यानां मध्ये न काचिदपि हेयास्ति। सर्वा एव मिथो विकल्पन्त दत्यर्थः। तचार्तिमंख्या यूपस्य महोपरेणेति भारदाजमत्याषाढी ॥

यावान्यजमान जर्ध्वबाहुस्तावान्। १३।

महोपरेण तावानमवति अधं निखाताद्यजमानसंमितेत्वीदुम्बधा वचनात्॥

यावान्वा रथे तिष्ठन्। १४।

अनुर्ध्वाङ्गरिति श्रेषः॥

जर्ध्वबाहुवी । १५ ।

रथे तिष्ठनित्येव ॥

पुरुषमाची त्वेतस्थावमा माचा। अय तता वर्षी-यान्। वर्षीयानेव कार्य इत्येके। १६।

यूपस्थापञ्चष्टा मात्रा पुरुषमात्री पुरुषमात्रया मंमिता। श्रतस्तावन्त्रा-पक्षयते ततः परं तु यथालाभं वर्षीयानेव कार्य इत्येके गाखिनः ॥

त्यरित्रश्तुररित्रवी पालाशी निरूढपशुबन्धस्याता ऽन्यः सौम्यस्याध्वरस्येति वाजसनेयकम्। १७।

सामाद्विद्यः खतन्त्रः क्रियते स निक्टपग्रुवन्धः। तस्य पाला-प्रस्तिचतुररित्व यूपः स्थात् दृक्तान्तराणि परिमाणान्तराणि च मौमिकस्य यूपस्रोति विनिवेशो वाजसनेयिनामित्यर्थः ॥

इति दितीया किष्डिका।

मूलता उत्रष्टमुपरम्। १।

म्लभागे यद्परं निखातची उंगः तदतष्टं भवति भेषस्ववं तष्टव इत्याह ॥

श्रष्टाश्रिरनुपूर्वी ऽयते। ऽणीयान्प्रज्ञाताग्निष्ठाश्रिर-स्यूबेा ऽनगुः। २।

त्रनुपूर्वः मूलादारम्याग्रात् क्रमेण तनुरगतस्वणीयान् श्रणुतरः। याग्नेरार्जवेन तिष्ठति साग्निष्ठात्रिः सा स्पुटा भवत्यन्याभ्यः ॥

B

यं

श्र पा

হি প্রি

Ni.

श्रवतक्षणानां खरुरियमत्यनश्र श्रवातः। ३।

तचणप्रभवाः प्रकला श्रवतचणाखेषां मध्ये कश्चित्खर्भवित श्रन्यो ऽधिमन्थनः । यखोपरि मध्यते ऽग्निः चे। ऽधिमन्थनः ॥

श्रयाचवालं पृथमाचमष्टाश्रिमध्ये संनतम्। ४।

यूपसायिमेः अवयवश्वषाचं तत्परिवासितादग्रादपिक्दि कार्थम् । प्रथस्त्रयोदशाङ्गुचमिति बौधायनः । मंनतं तत्कृतं निष्टुश्चं च भवति यूपे प्रतिमोक्त्यमाणलात् ॥

यं कामयेतान्या ऽस्य बेाकमम्यारे। हेदिति तस्यान्य-दृष्णस्य स्वरुचषाचे कुर्यात् । ५ ।

एवं निन्दितलादर्जनीया उन्यदृत्व इति भावः। ऋषि वान्यस्य तज्जातीयस्य दृत्तस्य कुर्यादिति बौधायनः॥

यावदुत्तममङ्गुलिकाएडं तावदूर्ध्वं चषालाद्यूपस्या-तिरिक्तं ह्यङ्गुलं त्यङ्गुलं चतुरङ्गुलं वा । ई । प्रङ्गुलिकाण्डमङ्गुलिपवे॥

रयमाची निरूढपशुबन्धस्य वेदिः। ७। एतदेव याकरोति॥

श्रक्षसंमिता पञ्चात्तिर्यगीषया प्राची विपययुगेन पुरस्ताद्यावता वा बाह्ये छिद्रे। ८।

प्यातिर्धगवसंमिता। देवासंसिता प्राची। पुरसातिरश्ची त

प्रष्ट

भट

विषययुगेन संमिता। तस्त्रैव वा युगस्य बाह्ययोग्स्टिट्रयोशीवदन्तरं तावता संमिता॥ श्रचादिशमाणानि ग्रुबवे वस्त्यति श्रष्टाभौतिभत-मीषेति॥

अरिक्रिभवी चतुर्भिः पश्चात् षड्भिः प्राची चिभिः पुरस्तात्। १।

गतः॥

तां वेदं कत्वा दर्भपूर्णमासवत्संनमनवर्जं प्रागुत्त-रात्परियाचात्कृत्वापरेण यूपावटदेशं संचर्मवशिष्य वेद्यामुत्तरवेदिं दशपदां सोमे करोति। १०।

वं विमितां सतीं कला कयं नाम कला वेदं कला दर्भपूर्ण-दोत्तरपरिग्राहालला तस्थामेव वेद्यामुत्तरवेदिं करोति। कुच । पश्चायुपावटदेशस्य संचरं शिष्ट्वानन्तरदेशे तां सामे दश्चपदां कराति सर्वतश्च दश्चपदां श्रविशेषात्। तथा सर्वता दश्चपदामित्येव भारदाजः। तथा च चेत्रतः श्रतपदेत्युकं भवति। सौमिक्यास्त्विद्य वचनं प्रासङ्गिकं पाद्युवन्धिक्याश्च प्रमाणमनन्तरमेव प्रवच्छते॥

ऋं हीयसीं पुरस्तादित्येके। ११।

श्रंदीयसीति तनीयसी पुरस्तात् श्रर्थादेव प्रथीयसी पञ्चात् न तु सर्वता दश्चपदा श्रतपदैव तु चेत्रतः ॥

तां युगेन यजमानस्य वा पदैर्विमाय श्रम्यया परि-

त्र उ fa ē

यं स्

हि

N ण

fe T

Ne

भः

युगेन वा विमायेति वचनायुगमाचीत्यपि सिद्धं भवति। यजमान-ग्रहणाच यजमानसाध्वर्थीर्वेति विकल्पो निष्ठत्तः। तथा युगमाची यजमानद्रशपदां साम दति कात्यायनः॥ तत्र यदा पदमाना वेदिसादा युगमाचैवेखाते न दशपदा अत्यथा मदोहिविधानादिप्र-सङ्गात्। श्रम्यामानं ह्यत्तरवेदिसंस्कारार्धसुभयत्र ससुबीयते॥

शम्यामाची निरूढपशुबन्धस्योत्तरवेदिः। १३।

श्रम्याप्रमाणं तु दर्शितमेव दर्शपूर्णमासयोः॥

श्रम्यां पुरस्ताद्दगयां निधाय स्फोनादीचीमभ्यन्त-रमुपलिखति वित्तायनी मे ऽसीति। एवं दक्षिणतः प्राचीं तिकायनी मे ऽसीति। पश्चादुदीचीमवताना नाथि-तमिति। उत्तरतः प्राचीमवतान्मा व्यथितमिति। १४। पुरसात्मामिकाः पाग्रकाश्चात्तरवेदेः पूर्वमीकीत्वर्यः । उदगगामु-दीचीनकुम्बां तथा पेषणे यक्तवात् । त्रभ्यन्तरं श्रम्यायाः त्रम्तरतः। उपलिखति तस्याः समीपे लिखति ॥

इति हतीया किष्डिका।

दति प्रथमः पटलः ॥

उत्तरसादेशंसादुदक्प्रक्रमे चात्वालः। १।

चत्तरवेदिपांखर्थे। ऽवटश्वालाल: ॥

तमुत्तरवेदिवत्तूष्णीं श्रम्यया परिमित्य देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यिसमादाय परिचिखितं रश्चः परिचि-खिता ऋरातय इति चिः प्रदक्षिणं परिचिख्य तूष्णीं जानुदद्यं चिवितस्तं वा खात्वे। त्तरवेद्यर्थान्पांसूक्रिति विदेरिति। २।

चालालप्रमाणमुत्तरवेद्या व्याख्यातम्। श्रिभः खनिचम्। प्रदिचणव-चनमविस्मरणार्थम्। वितस्तिः कनिष्ठाङ्गच्योरायामः॥

सिं हीरसीत्युत्तरवेद्यां निवपति । ३।

गतः ॥

शतेनैव या दितीयस्यामिति दितीयं यस्तृतीयस्या-मिति तृतीयम्। ४।

एतेनैव विदेरिति मन्त्रेण यो दितीयस्थामित्येवं विक्रतेन दितीयं इरित । एवं ढतीयम् ॥

तृष्णीं चतुर्थं हत्वे प्रयस्वो ते यज्ञपितः प्रयतामिति प्रययिता ध्रवासीति श्रम्यया संहत्य देवेभ्यः
कल्पस्वेत्यभिमन्त्य देवेभ्यः श्रुन्थस्वेत्यद्भिरवेश्यः देवेभ्यः
श्रुम्भस्वेति सिकताभिरवकीर्य प्राप्तणीश्रेषमुत्तरत उत्तरवेद्यै निनीयापा रिप्रं निर्वहतेति स्फोनादीचीमेकस्फां
निःसार्य विश्वाड् इहत्यिवतु से। स्यं मध्वायुर्द्धद्यज्ञपताव-

ਰ

ख

ि

ল

यं

20° 27

Ų

हि हि

प्रष्ट

H

विद्युतम्। वातजूते। ये। श्रमिरश्चति त्मना प्रजाः पिपर्ति बहुधा विराजतीत्युत्तरवेद्या श्रन्तान्कल्पयति । ५ ।

चतुर्थे मर्वान्पांस्नन्दरित तैरेवोत्तरवेदिमसुच्छ्यो व्याख्यातः। मंहत्य लोष्टानि विम्टद्य। प्रोचणौग्रेषं श्रवोचणग्रेषम्। उत्तरवेद्या इति षष्ठ्यर्थे चतुर्थी। स्प्यक्रतेकरेखेकस्प्या तां निःसार्थ तयोदकं गम-चिला। श्रन्तान्कन्ययित स्त्तोयेर्दृढयित यथा न विश्रीर्थेरन्॥

संस्थातीत्येके। ६।

द्वष्णी वा कन्पयिला मन्त्रेण संस्थिति॥

दति चतुर्थी कण्डिका।

श्रवास्या मध्ये प्रादेशमानीं गोपदमानीमश्रशफ-मानीं वेक्तरनाभिं चतुःस्रिक्तं क्रत्वा चतुःशिखाई युवती कनीने एतप्रतीके भुवनस्य मध्ये। तयादेंवा श्रिषसंवसन्त उत्तमे नाक इह मादयन्तामित्युभे श्रिभि-मन्त्येन्द्रघे। षस्वा वसुभिः पुरस्तात्यात्वित्येतैर्यथा लिङ्गमु-त्तरवेदिं प्राक्षति। १।

नाभिरिव मध्ये भवति। उत्तरनाभिं चतुःस्रतिं चतुःस्राणाम्। यथालिङ्गं यस्मित्रान्ते यस्मा दिश्रो लिङ्गं तेन तं दिग्भागं प्रोचिति॥

लष्टा त्वा रूपैरुपरिष्टात्यात्विति मध्यम्।२।

अव्यवसिङ्गलाद्रासः॥

पाश्चणीश्रेषं दक्षिणत उत्तरवेदौ निनयेच्छुचा त्वःर्प-यामीति देघां मनसा ध्यायन्। ३।

ग्रुचा लार्पयामीति देखधानप्रकारः। निनयनं तु पूर्ववन्तूष्णीमेव चिङ्गानुगुष्णात्॥

पूर्ववदेवस्पयां दक्षिणते। निःसार्यं जुह्वां पञ्चयद्वीतं यद्दीत्वा सर्वच हिरण्यमुपास्यन्वक्ष्णयात्तरवेदिमुत्तर-नाभिं वा व्याघारयति । ४।

यथाज्यं हिरखे पतेत्तया नदग्रतो नयन्कोणदिशः प्रति दीघें। धारां करोति ॥

दक्षिणमंसमुत्तरां श्रोणिं दक्षिणामुत्तरमंसं मध्य-मिति सिंहीरसीत्येतैः प्रतिमन्त्रम्। ५।

एवंक्रमकान्द्रचिणांसादीन् सिंहीरसीत्येतैः प्रतिमन्त्रं व्याघारयति ॥

भूतेभ्यस्वेति सुचमुङ्गृद्ध पौतुद्रवैः परिधिभिक्तरवेदिं परिद्धाति विश्वायुरसीति मध्यमं भ्रविश्वदसीति दक्षिणमच्युतश्चिदसीत्युत्तरम्। ६।

पूतुद्रुदेवदारः॥

परिधिसंधिना सर्वाहुतीर्जुहोति। ७।

परिधिषंधिना प्रपद्य जुहाति। केन। दक्तिणेन दक्तिणा श्राङ्गतीर-नरेणोत्तरा दति विवेकः॥

दति पञ्चमी किष्डिका।

e e

त्व

T

3

τ

1

श्रमेभंसासीत्युत्तरवेद्यां संभारान्तिवपति गुल्गुलु सुगन्धितेजनं श्वेतामूर्णास्तुकां पेत्वस्यान्तराश्वङ्गीयां लूनस्यालूनपूर्वस्य वा । १ ।

सर्वान्संभारानेकीकृत्य निवपति। पुरीषमसीत्यन्ते मन्तः स्रग्नेः पुरीषमसीत्यान्ते सन्तः स्रग्नेः पुरीषमसीत्यान्ते स्रोभिसा-सीति सिकता निवपतीत्यचापि तथादर्भनाच। सुगन्धितेजनसृण-विभेषः यः सुगन्धितेजनस् जाठराग्नेभवति। ऊर्णासुका लेशमकलापः सा त पेलस् ग्रह्मान्तराज्ञवा भवति। पेली दृष्णिः। दृष्णे सुका दत्येव कात्यायनः। लूनस्य लूनलेशमस्वदभावे ल्लूनस्य॥

व्याघारणप्रभृति संभारिनवपनान्तमुत्तरवेद्यामुप-र्यमौ धार्यमाण एके समामनन्ति। २।

त्रीः त्तरवेदिका ऽग्निरपर्युत्तरवेदेरन्येन धार्थते । तते। जुङ्गां पञ्चग्ट-द्यीतमित्याद्यध्वर्युः ॥

प्रोक्षान्तां कत्वोदुम्बरणाखाभिः स्रष्ट्रणाखाभिनी प्रच्छाच वसति यद्यसद्यस्तालः पशुर्भवति। ३।

यद्यसद्यस्काल द्रत्यनुवादः । ह्यह्कालस्यापि विधिरनुमीयते । बौधा-यनश्चाह दृष्टिपग्रुबन्धाः सेगपवस्याः सद्योयज्ञा वेति ॥ तदा तु द्विणतो निःसारणान्तासुत्तरवेदिं क्रला प्रस्काच विरमति । व्याघार-णान्युत्तरेद्युरेव क्रियन्ते ॥ त्राह्वनीये प्रणयनीयमिधामादीष्य सिकताभिरूप-यम्यामये प्रणीयमानायानुत्रू हीति संप्रेष्यति । प्रणीय-मानायानुत्रू हीति वा । ४ ।

प्रणयनीयमिश्रमादीष्य प्रणयनार्थमिन्धनं ज्वलयिता पिकताभिक् पयम्येति यस्मिन्पाचे अग्निक्द्वित्यिते तस्याधसाद्ययमनानुगुणाः पिकताः कस्ययित्वेत्यर्थः दीप्तस्यानुद्यतस्योपयमनार्थभवादुत्तरचे । मनवचनाच । यक्तीकं चैतदग्याधेये यथा प्रणयनीयमिश्रमादी-पयिति पिकतास्योपयमनीक्षकस्ययते तमुद्यक्कतीति ॥

उद्यम्याग्निमाहवनीय उद्यतहे।मं जुहोति यत्ते पावक चक्तमा कचिदागः पूर्वी यत्मन्नपरे। भवासि। ष्टतेन त्वं तन्वं वर्धयस्व मा मा हिंसीर्धिगतं पुरस्ता-स्वाहेति। पू।

उद्यम्याग्निं त्रादीप्तमिश्रमाहवनीयादुद्धृत्येत्यर्थः । केचिनु त्रनन्तरेनिकादीपनेनेद्धरणं खचियवाचेद्यस्थिति तस्वैवाग्नेस्त्चेपणमाचसुका-मित्याचचते । तद्युक्तं सुख्यार्थीपपन्ता जवन्यदृत्यात्र्यणायोगात् उद्यतदेशमसमाख्यानाच । तस्य द्याहवनीयादीन्तरवेदिकाद्धरणं नि-मिन्तं न त्रत्चेपणं पूर्वा यत्सन्तपरा भवासीति खिङ्गात् । तस्माद्य-योक्त एव स्वचार्थः ॥

प्रथमायां चिर्नू कायामुपयमनीभिरूपयम्य हर्ति।

उपयमनीभिः सिकताभिरुद्यतमार्थम् ॥

ਭ ਵਿ

d

जर्णावन्तं प्रथमः सीद् ये। निमिति हे। तुरिभन्नायाग्ने बाधस्व विस्धे। तुद्स्वापामीवा अप रक्षांसि सेध। अस्मात्ममुद्रादृहते। दिवे। ने। ऽपां भूमानमुप नः स्रजेह ॥ यन्न प्रतितिष्ठ सुमते। सुभेवा आ त्वा वस्त्रनि पुरुधा विश्वन्तु। दीर्धमायुर्यजमानाय क्रख्वन्नथास्तेन जरितारमङ्ग्धीह यन्नः प्रत्यष्ठादिति संभारेषु प्रति-ष्ठाप्य। ७।

दति षष्टी कण्डिका।

श्रमेः पुरीषमसीत्युत्तरत उपयमनीर्क्युष्य मनुष्ठस्वा निधीमहि मनुष्ठत्सिमिधीमहि। श्रमे मनुष्ठदङ्गिरा देवान्देवायते यजेत्युपसिमध्य दादश्यहीतेन सुचं पूरियत्वा सप्त ते श्रमे सिमधः सप्त जिल्ला इति सप्त-वत्या पूर्णाहुतिं जुहोति। १।

गतः ॥

श्रमिर्वायुरादित्यो विष्णुर्यज्ञं नयतु प्रजाननीनं यज्ञहने। विदन्देवेभ्या यज्ञं प्रब्रूतात्मप्र यज्ञपतिं तिर खाहेति चतसो ऽतिमुक्तीर्जुहोति। २।

यज्ञं नयतित्यादेरनुषङ्गः मर्वत्र ॥

्रष पश्चबन्धस्याहवनीया यतः प्रणयति स गार्ह-पत्यः। ३।

श्रतः परमस्मिन्नेवाहवनीयकर्माणि क्रियन्ते। तद्योनी लाहवनीये गार्हपत्यकर्माणि॥

प्रणीते चेद्ग्रिहोचकाल एतस्मिकेवाग्निहोचं जुहु-यात्। ४।

एष परावन्थसाहवनीय दित वचनामा निष्टत्तमिस्त्रिश्चित्तिमिन्त्यारमाः नौत्तरवेदिके ऽश्चित्ते विद्यत दित कस्यान्तरकारमतिन्त्रामार्थेय ॥ प्रणीते मत्यौत्तरवेदिके यद्यशित्ते प्राप्तकालं स्थात्तदेन्तिमिन्त्रीत्तरवेदिक एव जुड्डयात्। अपयेक्त्रालामुसीये यतः प्रणयन्ति म गाईपत्य दत्यचात एव न्यायात्॥

एवमन्यच विप्रकान्ते तन्त्रे । पू ।

एवमन्यसिन्नपीद्यादितन्त्रे विप्रकानो प्रक्रम्यापरिसमाप्ते प्राप्तकाल-मग्निहोचं तस्वतसाहवनीय एव जुड्डयात्। भारदाजस्त्वचाह विप्र-कानो कर्मस्वग्निहोचकाल त्रागच्छेत्संस्थाय जुड्डयादित्याम्मरथ्यः काल एव जुड्डयादित्यालेखन दति॥

इधावर्हिराहरति। ६।

श्रय वर्ष्टिराष्ट्रणादि प्रतिपद्यते समानमा कुम्न्यालेपनात्। तत्र वेदो वेदिश्व प्रागेव कतौ । श्राखापवित्रानुमन्त्रणे तु पश्चं इश्चमिन् स्यूष्टः तथास्थेमौ पर्णे चेति । निधानं प्रकृतावेव श्याख्यातम्॥ ख ख क

70

चयाविंशितदारुरिधा आश्ववालः प्रस्तर ऐश्ववी विष्टती कार्कार्यमयाः परिधयः । ७ ।

श्राश्ववातः काश्रमयः। ऐचवी इत्तृश्वताके इति भारदाजः॥
इति सप्तमी कण्डिका।

दति दितीयः पटलः ॥

त्रभीनपरिस्तीर्थ पाणिप्रश्वालनादि कर्म प्रतिप-द्यते। १।

गतः ॥

यथार्थं पाचाणि प्रयुनिक्त । २।

ययार्थं चैनर्थः पाकतेषु चैद्यान्वैरामनुभिरित्यर्थः॥

स्प्यमित्रहोत्तहवणीं वसाहोमहवनीं दितीयां जुह्नं पृषदाज्यधानीं दितीयासुपश्चतं दे त्राज्यस्थात्यौ हृदय-त्रूलमिसं कुम्भीं सन्ध्रणाखां शाकपवित्रं कार्ष्मर्थमय्यौ वपात्रपण्यौ दिश्रलामेकश्चलां चौदुम्बरं मैत्रावकणद-ण्डमास्यद्धं चुबुकद्धं वा रशने च। ३।

म्लाग्निहानहवणीयहणं प्रदर्शनार्थं दयं तावदपरनार्थवणात्रयोज्यम्। एवं खुवाद्यपि पूर्वनिति। तन वसाहेगमहवन्यादीनां जुङ्गादिसमा-ख्यानादृत्तिनयमस्तावद्याख्यातः। तथा प्राकृतिर्जुङ्गादिभिरेकवत्कर-णेनेषां दन्दप्रयोग दति सिद्धं भवति। इदयप्रह्लादीनां पाठक्रमेणैव दन्ता । दर्शितं च तत्त्वें दर्भपूर्णमामयोः । निशातमयं ग्रूखिमित्यु-च्यते इदयश्रपणार्थे ग्रूखं यस्य काष्टस्य तद्भृदयग्रूखम् । श्रिक्षः स्वधितिः म च दिधारः स्वधितेरन्यतरां धारामिति लिङ्गात् । दे ग्रूखे यस्याः सा दिग्रूखा । चुबुकमास्याधीभागः । रशने रज्जी ये वस्यिति दिगुणा दिव्यायामेत्यादिना ॥

पविचे कृत्वा यजमान वाचं यच्छेति संप्रेष्यति । ४। चामविधे प्रशाविति भावः । दृष्टिविधे तु पविचे क्वा प्रणीताप्रण-यनं वच्छति ॥

वाग्यतः पाचाणि संस्टश्य प्रेश्यणीः संस्कृत्य ब्राह्मण-मामन्त्र्य पाचाणि प्रेशस्त्रत्यच वाचं विस्टजते। स्प्यमा-दायोत्तरं परियाहं परियद्य दर्शपूर्णमासवत्संप्रेष्यति। श्राच्येन दक्षोदेहीति संप्रैषान्तं नमति। ५।

एष्टिकीः पदार्थान्तरेरमंस्कारार्थमनुमन्त्रणम्। तत्र स्थाग्निहोत्तद्दनणीमंमर्भने स्प्यप्रोत्तणे च संमर्भनप्रोत्तणमन्त्रथोर्दिवदेकवदेवोद्दः प्रक्रतावेव व्याख्यातः। त्रण्णीं स्प्यमादाय उत्तरपरिग्राद्दादि। संप्रैवं तु
केचित्सुवं च स्वधितिं चेत्यपि कुर्वन्ति स्वधितेरपि संमार्गवचनात्
सुवस्थानापन्नत्वाच । तद्युकं दर्भपूर्णमासवत्संप्रेथ्यतीत्यतिदिश्य संप्रैपान्तं नमतीति वचनात् चातुर्मास्थेषु पश्चवत्संप्रैष दत्यतिदेशात्
प्राणिवहरणवदसंप्रेषितस्थापि संमार्गवचनोपपन्तेश्व ॥

सुचां संमार्जनकाखे सुवं संग्रच्य तस्यारता स्वधि-तिम्। ई। ख ज

f

7

खिधितिरप्यवदानार्थवात्सुववत्संस्कारमर्हतीति भावः॥

जुह्नवदसाचे।महवनीमुपभ्रदत्यृषदाज्यधानीम् । स्राज्यं निरुष्य दिध निर्वपति । ७ ।

गताः ॥

ऋधिश्रयणवर्जं दधनि क्रियते। ८।

श्रिधश्रयणप्रतिषेधात्पत्यवेचणमपि निवर्तते श्रमेश्वं वा एतत्करोति चत्पत्यवेचते गाईपत्ये ऽधिश्रयति मेथलायेति लिङ्गात्। भारदाज-स्राह न पत्यवेचेताधिश्रयणप्रतिषेधादिति॥ तत्र च दथाञ्यस्यात्यो-रूहेणादानं श्रदिती स्था ऽच्छिद्रपत्रे दति। तथाञ्यमसीत्यादेराञ्यं दिध स्थ दत्यसमासेनैवोद्यः श्राञ्येन दक्षोदेहीति लिङ्गात्।

नैतस्य द्धः संस्कारा विद्यत द्रत्यपरम्। १। श्रीसांस्त पचे दर्शपूर्णमासवदेवाविकतं सर्वम्। सौकिक एव त दिश्व संस्कृतमान्यमानीयते ॥

दत्यष्टमी किष्डिका।

आज्ययहण्काले चतुर्जुह्वां यह्वाति चतुरूपश्चित। १। जुङ्गां पञ्चयहीतस्य निरुत्त्यर्थं चतुर्यहीतवचनमुपसृत्यष्टयहीतद्शयः-हीतथाः॥

दधन्याज्यमानीय महीनां पया उसीति पृषदाज्य-धान्यां पञ्चयहीतं पृषदाज्यं ज्योतिरसि विश्वरूपं विश्वेषां देवानां समिदिति वा । २। दुग्धमिति प्रथममन्त्रानाः ग्रेषस्य दिध्यमें विनियोगात्। तत्रैक-मन्त्राणि कर्माणीति न्यायेन सक्तन्मन्त्र इति केचित्। तद्युक्तं द्रव्यप्रथक्कात् यथोक्तं भारदाजेन द्रव्यप्रथक्को उभ्यावर्तते यथाज्यग्रहणे खबने स्तरणे चेति॥

चतुर्भुवायाम्। ३।

ज्ञवद्याखा ॥

सादनकाल आज्यानि सादयति। ४।

सरणकाले में वेदिं सृणाति विशेषावचनात् त्रपरेणोत्तरबेदिं सृणातीति मैोमिकां विशेषवचनात् दिल्लाखां वेदिश्रोण्यां विशेषवचनात् दिल्लाखां वेदिश्रोण्यां विशेषवचनात् दिल्लाखां वेदिश्रोण्यां विशेषवचनात् दिल्लाखाः वेदिश्रोण्यां विशेषवचनात् । सुक्सादनकाले त्वाच्यवतीरेव सादयति न त्वनाच्यां वसाहोमद्दवनीं श्राच्यानीति वचनात् ॥

उपस्हत्यृषदाच्यधानीम्। ५।

उपसददुपस्ट्रमौति मन्त्रेण सादयति। तथा सुवमन्त्रेण स्विधितं तत्स्थानापन्नलात् तस्याद्यता स्विधितिमिति लिङ्गात् सुवधमीः स्विधि-ताविति कल्पान्तरकारवचनाच । याजमाने लयं स्विधितर्भिजि-हतौं ल्यूहः ॥ सुवस्विधित्योः संभवाद्युगपत्सादनिमल्येके । तदा तु दिवदूहो मन्त्राणाम् । दिधस्थान्त्यां तु दधः पूर्णेल्यूहः ॥

पूर्ववदाज्यान्यभिमन्त्याग्रेणाहवनीयं यूपावटं परि-निक्तत्यर्धमन्तर्वेद्यर्धं वहिर्वेदि । ई । f

70

पूर्वविष्णूनि खेळिभिमन्य परिविखळवटं यथा पृष्ट्यान्यः प्रङ्कर्मध्ये भवति ॥

पूर्ववदभेरादानं परिलेखनञ्च। ७।

पूर्ववत्यावित्रेणादानं परिलेखनश्च मन्त्रः परिलिखितमिति॥

श्रय खनित यथा नाविरुपरं भविष्यतीति। ८।

यथा निखातस्य यूपस्य नाविभविष्यत्युपरमिति मन्यते तावन्तमवटं खनति॥

अयेणावटं प्राच्चं यूपं निधाय यत्ते शिकः परावधी-त्तस्या इस्तेन वास्या। आपस्तत्मव जीवलाः मुन्धन्तु मुचयः मुचिमिति यूपं प्रश्चाल्यायैनं यवमतीभिः प्राक्षति। पृथियौ लेति मूलमन्तरिश्चाय लेति मध्यं दिवे लेत्ययम्। १।

यासु यवा भवन्ति ता यवमत्यः॥

मुन्थतां खोकः पितृषद्न इति प्रोक्षणीभेषमवटे जनीय यवा उसीति यवमवास्य पितृणां सदनमसीति बर्षिषावस्तीर्य स्वावेभो उसीति प्रथमपरापातिनं भक्त-लमवास्य प्रतेन द्यावापृथिवी आपृणेथामिति सुवेण भक्ते हुत्वा। १०।

इति नवमी कण्डिका॥

यूपायाज्यमानायानुबूहीति संप्रेष्यत्यज्यमानायानु-ब्रूच्च इमे। यूपमनुब्रू होति वा। १।

श्रवनयनावस्तरणे पित्रर्थे मन्त्रलिङ्गात् पितृणां निखातमिति लिङ्गाच॥ स्नतः प्राचीनाबीतिना किथते। व्याप्टतायां सुवेणेत्येव षिद्धे सुववचनाज्जानीमा नर्ते वचनात्सुवेण होमः प्रशाविति । तेन प्रहत्य खुवेणाभिजुहोति खुवेण वपामभिजुहोतीत्यादिवद्यच न खुवश्चादितस्तच वसाहामद्वन्या हाम द्रव्यते जुह्रसमाख्यानात्॥

अधैनमसंस्कृतेनाच्येन यजमाना ऽयतः शक्लेना-निता। २।

एनं चूपमग्रत त्रारभ्या मूलात्। त्रनकसुपरमिति तु सत्याषाढ:। त्रमंक्कृतेनेति वचनाच्छकलाभिहामादन्यत्मवें मंक्कृतेनेति चिद्धं भवति । भारदाजस्वाह श्रप्राञ्चता श्राज्ञतय श्राज्यनिर्वापणादूर्ध्व-माञ्चखाखा द्याप्मरक्यो की किकाञ्चादित्यालेखने। प्रीवादित्या-लेखनिरिति॥

ऐन्द्रमसीति चषालमका सुपिप्पलाभ्यस्वौषधीभ्य इति प्रतिमुच्य देवस्वा सविता मध्वानिक्रिति स्वेगा संततमविच्छिन्दनिमिष्ठामिश्रमनत्त्र्योपरात् । ३।

श्रध्वर्धिति ग्रेषः यदग्रिष्टामश्रिमनिक यजमानमेव तेजसानकीति श्रुते: उत्तरच यजमानग्रहणाच । प्रतिमुच रूपागे चिन्ना संततं मंततधारमविक्लिन्दन्निशामिति शेष:॥

f

रशनादेशे चिः सर्वता यूपं संख्यति। ४।

यच रशनाभनस्यते तच मंस्रशति॥

श्रञ्जनादि यूपं यजमाना नातमुजत्या परिव्यय-णात्। प्र।

परिव्ययणं परिव्याणम्। ऋभिविधावाकारः॥

यूपाये। च्छीयमाणायानुब्रहीति संप्रेष्यत्युच्छीयमा-गायानुब्रुहोति वा। ई।

गतः ॥

उद्दिवं स्तभानान्तरिक्षं पृणेत्युच्चयति। ७।

उच्छ्यति उत्यापयति ॥

ते ते धामानीत्यवटे जवद्धाति। ८।

गतः ॥

विष्णोः कर्माणि पश्चतेति दाभ्यामा इवनीयेनामिष्ठां संमिनोति। ह।

श्राइवनीयेन संमिनोति तसार्जवेन सापयति ॥

यं कामयेत तेजसैनमित्युक्तम्। १०।

श्रिप्रिष्ठाया यथोकात्रकारादन्ययावस्त्रापने देश्यः। तथाले गुण्य आह्यणे दर्भितः । स तत्रेवानुसंधेय दत्यर्थः ॥

श्रयमाहवनीयमुपनतं यूपस्यावनतं मलम । १०।

यूपस्थायमा इवनीयं प्रति प्रज्ञं भवति मूलं तु ततः किंचिद्पनीतम्॥

अनाविरुपरं कत्वा ब्रह्मविनं त्वा स्वविनिमिति प्रदक्षिणं पांसुभिः पर्यू ह्य ब्रह्म हं ह स्व हं हेति मैचाव-रुणद्राहेन समं भूमिपरिहं हुगं कत्वा। १२।

इति दशमी किष्डिका।

उन्नभय पृथिवीमित्यङ्गिः परिषिच्चति । १।

श्रनाविरूपरं काला श्रनाविष्कृते। पर्यं काला। पर्यू हा वेष्टियला। समं यथा समीपम्हिमसममवटस्थलं भवति। तथा परिदृं हणं कुट्टनं काला परिविञ्चति परितः सिञ्चति॥

दर्भमय्या रशने भवतः। दिगुणा दिव्यायामा पशु-रशना चिगुणा चिव्यायामा यूपस्य।२।

व्यायामञ्चतुरुकः॥

देवस्य त्वा सिवतुः प्रसव इति रश्रनामादाय विष्णोः कर्माणि प्रश्यतेति सर्श्यनेन पाणिना यूपमुन्माष्टि । ३। रश्रनां यूपरश्रनाम् ॥

तिंदिष्णोः परमं पदिमत्ययं प्रेक्षते। यूपाय परिवी-

₽ ...

9 6 यमाणायानुब्रू होति संप्रेष्यति । परिवीयमाणायानुब्रू-होति वा । ४ ।

गताः॥

परिवीरसीति नाभिद्घे रश्चनया चिः प्रदक्षिणं यूपं परिव्ययति मध्यदेशे वा । ५ ।

तत्र रशनां चिः संभुज्य मथ्यमेन गुणेन परिव्ययतीति बौधायनः॥ यं कामयेताजैनिमित्युक्तम्। ई।

एवं परिवीताया रश्रनायाः कामवशादूर्ध्वमधा वा सार्णसुकं ब्राह्मणे तदप्यनुसंधातव्यमित्यर्थः॥

अधे। दूरं परिव्ययेद्वृष्टिकामस्योपरि दूरमदृष्टिका-मस्येत्येके। ७।

भाखान्तरे तु वृद्यविकामयोः परिवाणमेवाधसादूरसुपरिष्टादूरं चोतम्। तंत्वसाद्राह्मणवनाभिदन्ने परिवीतायाः साधारणमित्यर्थः॥

यं कामयेत स्यस्य जायेतेत्युपान्ते तस्य व्यतिषज्य न प्रवेष्टयेत्। ८।

यौ बन्धविभिष्टौ रमनाखण्डौ ताबुपान्ते तयोः समीपे व्यतिषच्य मियः संबध्य सुच्चेत् न वेष्ट्येत्। एवं क्षते ख्यस्य जायेत। स्रता न तथा कुर्यादिति भावः॥

्यं कामयेत पुमानस्य जायेवेत्यानं तस्य पवेष्णा-

णिमित स्थिवमत्प्रवीय दिवः स्न तुरसीति स्वकमादाया-न्तरिष्ठस्य त्वा सानाववगूहामीत्युत्तरेणाग्निष्ठां मध्यमे रश्रनागुणे ऽवगूहित। १।

रमनाखण्डौ बन्धनादारभ्यान्तादेष्टयिवा तयोर खन्ते स्थुलमनां चिन्ना बन्धने यो मध्यगुणसास्मिन्स्बरमवगूइति ॥

उत्तमे सर्वेषु वा। द्वयार्धरयारिति वाजसनेयकम्। १०।

गताः॥

दत्येकादधी किष्डका। दित हतीयः पटनः॥

पशुं सपर्यान्त क्रुटकर्शकाणखण्डवण्डश्वोणसमग्रफ-वर्जम्।१।

पग्रः कागः दन्ताग्निश्यां कागस्थिति लिङ्गात्। क्रूटो भग्नग्रङ्गः। कर्णः कर्णेन विकलः काणश्चनुषा खण्डो दन्तेः बण्डः पुच्छेन स्नोणः पादेन। तथा बण्डस् किन्नपुच्छः स्वाच्छ्रोणः पङ्गरित्यादि नैध-ण्डुकाः। सप्तश्रपः सप्तखुरः एकेन पादेनेकश्रपः दित यावत्॥ श्रवानुग्रहमाह भारदाजः ययङ्गहीनः स्वाद्रूपता वा खृद्धः संपर्धत वैत्र्णवीं सारस्वतीं. वायस्यामिति जला सर्वप्रायश्चित्तानि जुड्डयात्॥

यद्यक्षद्दीनः स्याद्क्रते। वा विरुच्चेत। २।

श्रुक्क्षीनः जनन एव विकलाङ्ग रित यावत्। श्रङ्गता वा विक्ञ्येत रागादिनैवं चेदङ्गहीनः पग्नुः कूटादिवर्जमेव पग्नुं खपयन्तीति पूर्वच संबन्धो वाध्यः। रदं विस्पष्टार्थं तदितिस्त्रस्य वैकल्यस्याप्रयो-जकलात्॥ कूटादिविशिष्टमपङ्गीक्तत्यादः॥

श्रश्रेकेषां वैष्णवीमाग्नावैष्णवीं सारस्वतीं बाईस्य-त्यामिति च हुत्वा प्रयाजयेत्। ३।

वैष्णव्याद्याः प्रसिद्धा याः काञ्चन ग्राह्याः सामान्यते। निर्देशात् । श्रव बौधायनः रूपतो वा वर्णतो वा यद्यङ्गहीनः पर्ध्यस्ति प्रक्रत्य श्राग्नेचीमित्याद्युक्तवान् ॥

या ऽपनद्मलं तत्पश्चनामिति विज्ञायते। ४।

यो ऽपन्नदग्पतितोत्थितदन्तो न भवति पशूनां मध्ये तन्मलं वर्जनीयमित्यर्थः। तथा च बङ्घृचाः यदा वै पश्चोर्दन्ताः पुनर्जायन्ते ऽय म मेध्यो भवतीति। एवं च प्रतिनिधिर्प्ययं न कर्तव्यो भवति प्रतिषेधाच प्रतिनिधिर्निष्टन्त इति न्यायात्॥ माङ्गमजातीयालाभे तु खङ्गा ऽपि विजातीयात्पृतिनिधेः श्रेयानित्यप्रम्। यथाह भार्द्राजः श्राम्वातप्रतिषधे प्रतिनिधेरङ्गं बलीयः यथाल्पगावा यथापन्न-दन्पद्ररिति॥

द्रषे त्वेति वर्हिषी त्राद्त्ते। उपवीरसीति स्रक्षणाखां वहुपर्श्वणाखामप्रतिशुष्काग्रामसुषिराम्। ५। द्रषे लेखायुत्तिरेकवचनात्॥

यं कामयेतापशुः स्यादित्यपर्णया तस्य शुष्कायया-पाकुर्यात्। ६।

गत: ॥

त्योनापाकरोतीत्येके। ७।

यदि त्रणेन तदा तस्त्रैव विभागः पश्चभंज्ञपनवपान्तर्धानयोः॥

बिर्चिं अश्रणाखया च पुरस्तात्प्रत्यचं पश्रमुपा-करोति। उपा देवान्दैवीर्विशः प्रजापतेर्जायमाना इति चैताभ्यामुपस्पृणनिन्द्राग्निभ्यां त्वा जुष्टमुपाकरोमीति। । पुरसादाद्वनीयस प्रत्यङ्मुखमवस्थितं पश्चं वर्द्वभीं अन्त्रशाखया चौपस्पृणनुपाकरोति। देवतार्थलेन संकल्पनमुपाकरणम्। उपो देवानिति यजुर्चम्दयं चोपाकरणार्थं नेपस्पर्णनार्थं यदेताभ्यामुपा-करोतीति सिङ्गात्॥

पञ्चलतो देवतापदेशनमुपाकर्गो नियाजने प्राष्ट्रगो वपाया उडरगो हृदयस्याभिघार्ग इति। १।

पुनर्पाकरणग्रहणं दृष्टान्तार्थं यथोपाकरणे तथा दृष्टान्तेन यजुषा सर्वत्र देवतापदेशनमिति ॥

प्रजाननः प्रतियह्णन्ति पूर्व इति पञ्च हुत्वाग्निं मन्यति।१०।

अपि वाभिं मिवत्वोपाकुर्यात्। ११।

श्रसिंख पचे प्रजानना दित पञ्चाज्ञतयो ऽप्युन्कृथनो उपाक्तय पञ्च जुहातीति श्रुते:॥

श्रिके नित्रमसीत्यधिमन्धनं शक्तं निद्धाति। व्य-गौ स्य इति प्राच्ची दभी । १२।

उन्नो ऽधिमन्थनः ॥

उर्वश्यसीत्यधरारिणमादत्ते। पुरूरवा द्रत्युत्तरार-णिम्।१३।

श्ररणी श्रम्याधेयिक्यावन्ये वा श्रविश्वेषात्। तयोगीर्हपत्यैकयोनिला-दन्ये एवेत्यन्ये॥

देवे। वां सविता मध्वानिक्रत्याज्यस्थाल्या बिले ऽङ्का घतेनाक्रे चषणं दधायामित्युभे ऋभिमन्यायु-रसीति समवधाय। १४।

इति दादशी कण्डिका।

त्रप्रये मथ्यमानायानुबूहीति संप्रेष्टित । मध्यमा-नायानुबूहीति वा । १।

बिले उङ्कीति वचनान्न सुवादिनाज्यमादायानिक ॥

ु प्रथमायां चिरनूकायां चिः प्रदक्षिणमग्निं मन्यति। गायचं छन्दो ऽनुप्रजायस्वेति प्रथमं चैष्टुभमिति दितीयं जागतमिति तृतीयम्। २।

गतौ ॥

ततो यया प्राशु मन्यति।३।

यथा प्राग्र भीवतरं भवति तथा मन्यति ॥

यदि मथ्यमानो न जायेत राष्ट्रोघ्नीर नुब्रू यात्। ४। राचोघ्नीः क्रणुखपाजीयाः। भारदाजस्त्रचानुग्रहमाह यदि निर्मथो मथ्यमाने। न जायेत तस्त्र स्थाने हिरण्यकलं श्राह्तीभिर्जुद्धशानि विति॥

जातायानुब्रूहीति जाते संग्रेष्यति। प्रक्रियमाणायेति प्रहरन्। प्र।

गतः ॥

भवतं नः समनसावित्ययेगोत्तरं परिधिमाइवनीये प्रहरति संधिना वा। ई।

संधिना परिधिसंधिनात्तरेण ॥

श्रमाविष्मश्ररति प्रविष्ट इति प्रहृत्य सुवेगाभिजु-हेरित। ७।

प्रइत्येति ब्राह्मणानुकरणार्थं वैचित्र्यार्थं वा। त्रभिजुहाति उपरि जुहाति निर्मन्यस्य॥ साविचेश रश्रनामादाय पश्रोदिक्षिणे बाहौ परिवी-योर्ध्वमुत्कृष्यर्तस्य त्वा देवहविः पाश्रेनारभ इति दक्षिणे ऽर्धिश्वरिस पाश्रेनाद्याया प्रतिमुच्च धर्षा मानुषानित्यु-त्तरता यूपस्य नियुनित्त । ८।

प्रत्यङ्मुखस्य पश्चोक्त्तरे। बार्झ्य चिणो भवति। तथा दिचणमधीशरः पाश्चेन प्रतिमुच्य यथा शिर्मा न गलति तथा वश्चीकृत्य बद्धा नियुनिक रश्चनाश्चेषेण यूपे बभ्चाति। पूर्ववद्देवतोपदेशनिम्द्राधिभ्यां ला जुष्टं नियुनज्ञीति॥

दक्षिणत ऐकादिशनान्। ८।

लाघवार्थमेषामिह वचनम्॥

अज्ञास्वीषधीभ्यः प्रोक्षामीति प्रोक्षति। १०।

श्रव त मन्त्रगतादेवाखातात्पूर्वदेवतोपदेशनप्रचेपेण मन्त्ररूपसुदाज-इतुर्वेधायनभारदाजो यथा श्रद्धास्वीषधीभ्य दन्द्राग्निभ्यां ला जुष्टं प्रोचामीति ॥

अपां पेरुरसीति पाययति । ११।

श्रिपवन्तमपि वलात्पाययित यद्यपपाय्यमान इति विधिना ॥

स्वात्तं चित्सदेवं हव्यमापा देवीः स्वदतैनिमत्युप-रिष्टाद्धस्तात्सर्वतस्र प्रोक्य वेदं निधाय सामिधेनीभ्यः प्रतिपद्यते । १२ ।

सर्वत इत्येव सिद्धे क्रमार्थमुक्तसुपरिष्टादधस्तादिति। वेदं निधाय सामिधेनीभ्य इति वचनादेद्यन्तपरिस्तर्णहे। त्वदनकल्पने न स्त इति केचित ॥

> दति चयोदशी कण्डिका। इति चतुर्थः पटनः॥

सुच्यमाघार्य प्रत्याक्रम्य जुह्ना पशुं समनिक । १।

प्रत्याक्रम्येति वचनात्सुच्यमाघार्थं न दिचलतो गला समनित ॥

सं ते प्राणा वायुना गच्छतामिति शिर्सि। सं यजचैरङ्गानीत्यंसे। चलयोः। सं यज्ञपतिराशिषेति श्रो-ख्याम्।२।

श्रं धाचलयोरं सकाच्योः तयो शाद क्तिमन्त्रस्य ॥

ध्वासमञ्जनादि कर्म प्रतिपद्यते समानमा प्रव-रात्। ३।

गत: ॥

पड्तिजः। ४।

श्रममासाधे वचनं ब्राह्मणानुकरणाधे वा। श्रमितुर्ऋतिक्षशङ्कानिरा-सार्थमित्यपरम् ॥

दैवं च मानुषं च होतारी छत्वा पुनराश्राव्य मैचा-वहणं प्रदेणीते मिचावहणी प्रशास्तारी प्रशास्त्रादि-ति। प्र।

श्रिविंदें ने होतेति दैवमधी मानुष इति मानुषं च छला मैचावरूण-मण्यमी मानुष इत्यनेन छणीते होह्यविकारलात् सीमिके च तथादर्भनात् स्वक्तपाठाच कल्पान्तरेषु ॥

तिष्ठति प्रशावेकाद्श प्रयाजान्यजित । ई ।

एकादश प्रयाजान्यजित तांश्च तिष्ठति पश्ची यजित । तत्र लयंभव-पर्शुदस्तलादेकादश्चे दशस्त्रेव पश्ची: स्थाननियमः। निष्यं तु पश्चां यद्यु वै निषीदेदिति विधिनात्थापयेत् ॥

समिद्धाः प्रेष्येति प्रथमं संप्रेष्यति। प्रेष्य प्रेष्येतीत-रान्। ७।

प्रथमं संप्रेयिति प्रथमं प्रयाजं प्रति मैचावरूणं संप्रेयिति॥

चतुर्थाष्टमयाः प्रतिसमानीय दश्रेष्ट्वैकादशायाज्यम-वश्चिनष्टि । 🗷 ।

चतुर्थप्रस्तयञ्चलारे। वर्षिषो विकाराः श्रष्टमप्रस्तयः खाद्दाकारस्य। वर्षिः खाद्दाकारार्थे च प्रकृती चतुर्थे समानदनम् । श्रंतञ्चतुर्थे एव पर्वानयने प्राप्ते विभागार्थमुकं चतुर्थाष्ट्रमयोरिति ॥

तान्यजमानः प्राक्तरादितश्चतुर्भिश्चतुरे। उनुमन्य षतुर्थस्यानुमन्त्रणेन दुरःप्रभृतींस्त्रीनन्त्रमेन जेममान तत्तिकारांखास्थतस्य मन्त्रेणानुमन्त्रयत इति भावः। त्र्यत एव न्यायात्तत्त्रद्रेश्रलमपि तत्तिकाराणां द्रष्टव्यम् ॥

प्रत्याकम्य जुह्वा खरुखिधती श्रनिक्त। चिः खर्षं सञ्चलितर्न्थतरां धाराम्। १०। गताः॥

स्वरमन्तर्धाय स्वधितिना पशुं समनित्त एतेनात्ती पशुं चायेयामिति शिर्सि । ११ ।

खिधतेरधसात्वरं क्रलोभाभ्यां ग्रिरस्थनित ॥

न वा स्वधितिना स्वरुणैव। १२।

श्रनकीत्यन्वयः । तदा तु घृतेनाकः पर्ग्यं चायखेत्यू इः॥

श्रक्तया श्रतस्यावद्यति पश्रुमितर्या विशास्ति। १३।

श्रुतया खिंधतेधीरया पक्षस्य पश्चीरङ्गान्यवद्यति । इतरया लनतया पद्यं विश्वास्ति श्रमिता॥

शमिचे स्विधितिं प्रयच्छनाइ शमितरेषा ते ऽश्रिः स्पष्टास्त्विति । १४ ।

एषानावदानाथी धारा स्फुटा विदितास्त तथा विश्वसनं परिदृरणी-यमित्यर्थः ॥

इति चतुर्दशी किष्डिका।

पर्यग्नये क्रियमाणायानुब्रूहीति संप्रेष्यति। पर्यग्नये ऽनुब्रूहोति वा।१।

परिता ऽग्निर्थस्य स पर्यग्निः। तथा क्रियसाणाय पश्व इत्यर्थः न तु परितः क्रियसाणायाग्नय इति। यथा चैतदेवं तथैकादशिनेषु यङ्च्यासः॥

श्राहवनीयादुत्सुकमादायाम्रीधः परि वाजपितः कविरिति चिः प्रदक्षिणं पर्यम्भ कराति पशुं यूपमाह-वनीयं शामिचदेशं चात्वालम्। श्राज्यानि चेत्येके।२।

पर्यग्नीत कियाविशेषणम्। यथा पर्यग्निभंवति पश्चस्या करे।तीत्यर्थः॥ तत्र चालालान्तमपच्छिद्य पश्चादीनि पञ्च पर्यग्नि करे।तीति
प्रथमः कच्यः। श्राच्यानि चेद्येने इत्याच्यममुख्येन दितीय इति
योच्यम्। तथा च मत्याषाढः पञ्च पर्यग्नि करे।ति पश्चं ग्रामिनदेशं
चालालं यूपमाइवनीयं च चिः परिद्रवत्याच्यानि चेत्येक इति।
पर्यग्नि करे।ति पश्चमिति वापच्छिद्य तते। यूपादिपञ्चममुख्येन
दितीयः कच्यः। तथा च बौधायनभारदाजौ पश्चमेन पर्यग्नि करोनि
तीत्येकेषामिति। प्रथमा योजनैव तु स्वानुगता चिः प्रतिपर्येतीत्यभिपर्यग्निकते देश इति च नित्यवदचनात्॥

प्रत्यपिस्टच्योत्सुनं चिः प्रतिपर्येति । ३।

पन्नोरेव पर्वाम्नकरणमिच्छतासुलसुकप्रकृषिसर्ग एव न प्रतिपरिगमनं परिगमनस्वेवाभावात्। एकच स्थितेनापि स प्रच्यः पर्वामुक्टर्वमिति॥

प्रजाननः प्रतियक्क्षन्ति पूर्व इति पर्यग्नौ कियमाणे ऽपाव्यानि जुहेत्येकं दे चीणि चत्वारि वा। ४। गतः॥

पशुपतेः पश्चवा विरूपाः सदृशा उत । तेषां यं विविरे देवास्तं स्वराडनुमन्यतामिति दितीयाम्। ५ । दिप्रसृतिषु कन्येस्रेव दितीयाज्ञतिर्नियता ॥

ये बध्यमानमिति प्रमुख्यमाने। प्रमुख्यमाना इति प्रणीयमाने। ६।

प्रमित्रा यूपात्प्रसुच्यमाने नीयमाने च पण्णी जुहे। त्यध्यर्थः ॥

रेवतीर्यज्ञपतिं प्रियधा विश्वतेति वपात्रपणीभ्यां पशुमन्वारभेते ऋध्वर्युर्यजमानश्च। ऋाश्राच्य प्रत्याश्चा-विते संप्रेष्यत्युपप्रेष्य होतर्ष्या देवेभ्य इति । ७ । गतौ ॥

प्रास्मा ऋग्निं भरत स्तृणीत बर्हिरिति होतुर्भिज्ञा-याहवनीयादु खुक्मादायाग्नीभ्रः पूर्वः प्रतिपद्यते। ट। पूर्वः प्रतिपद्यते पुरस्तात्पश्चेर्गच्छति ॥

शमिता पर्युं नयति। १।

श्रमिता यूपात्पद्धं प्रसुच्ध गमनाय कर्षति। तत्र लध्यर्थराज्ञती जहोति ये बध्यमानं प्रसुद्धमाना इति ॥

जरे। श्रंतरिक्षेत्यन्तरा चात्वालीत्करावृद्घं पशुं नयन्ति।१०।

श्रध्यं श्रां महा यह पर्युगुदश्चं बहिर्वेदि नयन्ति तदर्थथापा-रान्कुर्वन्ति। यदा कित्त्रवायेन श्रामित्रा यह गमनात्तेषां नेहलो-पत्तारः। पद्यं तु नीयमानमपि पूर्ववदन्त्रारभेतेव यजमानः यः पद्यं मृत्यवे नीयमानमत्तारभते वपात्रपणी पुनरन्तारभत इति जिङ्गात्। तथाध्वर्धुरयन्तारभेतेत्यपरे॥

नाना प्राणा यजमानस्य पशुनेत्यध्वर्युर्जपति । ११।

दति पञ्चदश्री किष्डिका।

जवध्यगे। हं पार्थिवं खनतादित्यभिज्ञाये। वध्यगे। हं खनति। १।

जदरगतमसुरभि मक्तदाचूवधं चहूवध्यसुदरस्थापवातीति स्तिङ्गात्। तङ्गुस्तते कास्तते यिस्मनवटे स जवध्यगोद्यः। तं खनति कञ्चिदृत्विक् परिकमी वा॥

श्रभिपर्यमिक्तते देश उत्मुकं निद्धाति। २।

श्राग्रीप्र दिति भेषः। तत्रोत्तरेण चालालं ग्रामित्रदेश दित सत्था-षाढः॥

स शामित्रः। ३।

सो ऽग्निर्निक्टपशोः श्रामित्रः। अपणे श्रमित्संवन्थात् पश्उत्रपणार्थे। ऽग्निः श्रामित्र दति समाखायते ॥

तं दक्षिणेन प्रत्यच्चं पशुमवस्थाप्य पृथिव्याः संपृचः पाचीति तस्याधस्तादिर्हिष्पास्यत्युपाकरणयारन्यतरत् । ४।

उपाक्तः पग्रुर्थाभ्यां ते उपाकरणे॥

तसिन्संज्ञपयन्ति प्रत्यक्षिरसमुदीचीनपादम्। ५। प्रा

त्रमायुं क्राखन्तं संज्ञपयतेत्युक्ता पराङावर्तते ऽध्वर्युः । ई ।

मायुः प्रब्दः तमकुर्वन्तमित्यर्थः ॥

द्रत्युक्ता पराङावर्तते यजमानः॥ नाना प्राणा यज-मानस्य पश्चनेत्यध्वर्युर्जपति । ७ ।

इति घोडग्री कण्डिका।

यासामूधअतुर्बिलं मधोः पूर्णं एतस्य च। ता नः सन्तु पयस्वतीरिक्षानगेष्ठि वयाद्यधः॥ द्रह प्रश्रवा विश्व-रूपा रमन्तामिक्षान्यज्ञे विश्वविदे एताचीः। अग्निं कुलायमिसंवसाना असा अवन्तु पयसा एतेनेति एषदाज्यमवेश्वमाणी वाग्यतावासाते अध्वर्युर्यजमा-नश्च। १।

गताः ॥

इन्द्रस्य भागः सुविते द्धातनेमं यज्ञं यजमानं च सूरौ। या ना देश्यनु तं रवस्वानागसा यजमानस्य वीरा इति च वाश्यमाने ऽवेश्वेते।२।

वाश्यमाने पत्रौ तमेव पद्भमवेचेते इत्यर्थः मन्त्रजिङ्गात्। तथा पद्भमभिमन्त्रयते यदि इरोदेत्येव सत्याषाढः। चकारा वाग्यतास-नमसुचयार्थः॥

यत्पशुर्मायुमकातेति संज्ञत्ते संज्ञतहोमं जुहाति। ३।

मंज्ञितिमाचनिमित्तो होसे। न तु मान्दवर्षिकमायुकरणादिनिमित्तः तेन नित्य दति ज्ञापथितुसुकं मंज्ञते मंज्ञत्रहोममिति॥ शमितार उपेतनेति वपाश्रपणीभ्यां पशुमुपैता ऽध्व-र्युर्यजमानश्व। ४।

वपात्रपणीन्यां संगच्छतसे तु सह सचग्राखया निष्टप्तिमत्याहवनीये प्रतितय्येमां साधारणार्थलेन कुम्भीधर्मलात्तासाम्। तथा धर्मा दत्यिधकत्य भारदाजः ये सांनाय्योखायां पग्रुत्रपण्धां वपात्रपण्धोर्ष-द्यप्रुते सचग्राखायामिति क्रियेरिन्नति॥

पश्चाः पाशं प्रमुच्चत्यदितिः पाशं प्रमुमे क्रितिनिति। पू।

पण्नोः पश्चतः। पाणं रश्चनाम् ॥

संवेष्य रणनां ग्रीवासु निधायैकण्रलयापसच्य चा-त्वाल उदस्यत्यरातीयन्तमधरं करेामीति। ई।

कर्णस्था धमन्यो ग्रीवा दत्युचन्ते। एकपूर्लयोपसच्य तस्ततं कला॥

यद्यभिचरेदरातीयन्तमधरं क्रणेमि यं दिषास्तस्मि-नप्रतिमुच्चामि पाशमिति तया दृश्चं स्थाणुं स्तम्भं वापि-द्थ्यात्। ७।

श्रभिचरतस्त्रनेन खशाखाखेन मन्त्रेण तथा रश्नया द्वचादिं बश्री-यात् न तु चालाज उदखेत्। खाणुरशाखं तस्प्रकाण्डम्। स्तभः खुणा॥

> दित सप्तर्भी कण्डिका। दित पञ्चमः पटलः॥

ततः प्रतिप्रस्थाता पत्नीमुदानयति । १ । स्रायतनादेदिसमीपं नयति ॥ नमस्त त्रातानेति पत्यादित्यमुपतिष्ठते । २ ।

अनिकाश्चेत्सर्वा युगपदुपतिष्ठन्ते ॥

श्रनवी प्रेहीति प्राचीमुदानयत्यनुमन्त्रयत द्रत्येके ।३। तत्रश्वालालं प्रति प्राचीं नयति नीयमानां चानुमन्त्रयते । बङ्गीखे-कैकां नयति प्रेहीत्येकवचनात् ॥

त्रापा देवीः शुह्वायुव इति चात्वाले पत्यपा ऽवस-श्रत्यृत्विजा यजमानश्च। ४।

स्त्रान्यपः सर्वाः पत्यः ॥

न पत्नीत्येके। पू।

गतः ॥

श्रद्धिः पश्रोः सर्वान्प्राणानाप्याययति । ६ । प्राणाणायनमेव व्याकराति ॥

सर्वार्यक्रान्यध्वर्यरभिषिञ्चित पत्याप्याययति। ए-तदा विपरोतम्। वाक्त त्राप्यायतामित्येतैर्यथालिक्रम्

यद्यक्षिक्षे मन्त्रसत्तरङ्गमध्यर्युपत्योरन्यतरे । अभिषिञ्चति तत्तरेवेतर श्राष्याययति तेनतेनाष्यायनिकक्षमन्त्रेणाभिम्द्रणतौत्यर्थः । पत्यनेकले अषेकैवाष्याययति । पर्यसंस्कारलात्तत्र चतुःस्रोत्रघणिष्यादृत्तिः श्रधिन ष्टानाभिधानात् तङ्केदाच । न चाधिमुवदिन्द्रियाभिधानापपत्तिः प्रमोर्क्तत्वात् ॥

या ते प्राणाञ्कुग्जगामेति हृद्यदेशम्। ८। हृद्यतेशम्। ८।

मेद्रं त ऋाष्यायतामिति मेद्रम्। १। श्रागन्तुन्वे ऽपि पादमन्त्रात्पूर्वमस्य प्रयोगः तथाविनियोगात्॥

मुडायरिचा इति पादान्। १०।

चरित्रश्रव्यस्य पादे प्रयोगमान्द्येनायकि जिल्लाद्यनम्। बद्धवचनाच युगपदायायनं पदानाम्। तथा संप्रग्रह्य पद दत्येव बौधायनः॥

रकैकमाण्याय्य जपति शमझ इति पुरा स्तोकानां सूमेः प्रापणात्। ११।

श्रङ्गमङ्गमायाय्य तावदेव जपित श्रमझ इति यावदायायनानामपां विन्देवा भूमिं न प्राप्नुवन्ति ॥

श्रमे। षधीभ्यः श्रं पृथिव्या इति भूग्यां शेषं निनीयौ-षधे चायस्वैनमित्युपाकरणयारविश्रष्टं दक्षिणेन नाभि-मन्तर्धाय स्वधिते मैनं हिंसीरिति स्वधितिना पार्श्वत-स्तिर्यगाच्छाति। १२।

दक्तिणेन नाभिं भूमिमध्ये बहिर्निधाय तस्वोपरि तिर्यगवस्थितेन स्वधितिना पार्श्वप्रदेश एव क्किनित्त ॥

वर्हिषा ऽयं सब्धेन पाणिनाद्त्ते। १३।

गतः ॥

श्रव मध्यं यत श्राच्छाति तदुभयता ले। हितेना-ङ्क्रा रक्षमां भागा असीत्युत्तरमपरमवान्तर देशं निर-स्यायैनत्मय्येन पदाभितिष्ठतीदमहं रक्षा ऽववाध इद-महं रक्षा अधमं तमा नयामीति। १४।

त्रालबस्यमूलापेचया वर्षिषः खाडान्तरमिष्ठ मध्यमभिप्रेतं तृतीयस-एडाभावात्। तन्मध्यसभयोरन्तयोरङ्का निरस्याभितिष्ठति उपरि तिष्ठति दाभ्यां यजुर्भ्याम्। तचेदमद्दं रचो ऽधममित्यादि दद्मेन-मधमं तमे। नयामीत्यन्तं दितीयम्॥

दत्यष्टादशी किष्डिका।

इषे त्वेति वपामुन्खिच घतेन चावापृथिवी पे। खा-यामिति वपया दिश्रुलां प्रच्छाचोर्जे त्वेति तनिष्ठे उन्तत रकश्रुलयापतृण्ति। १।

खित्खद्य जत्पाद्य। तनिष्ठे उन्ततः तनुतमे वपान्ते। खपद्यण्ति भिनत्ति ग्रह्लप्रोतं करे।तीति यावत्॥

देवेभ्यः काल्पस्वेत्यभिमन्त्य देवेभ्यः ग्रन्थस्वेत्यद्भिर-वेद्यः देवेभ्यः ग्रम्भस्वेति स्वधितिना वर्षा निमृज्या- च्छिनो रायः सुवीर इन्द्राग्निभ्यां त्वा जुष्टामुत्कृन्तामी-त्युकृन्तति।२।

निम्न यदन्यद्वपायासन्तिर्णुद्य । उन्तृन्ति किनन्ति । जुष्टासुल्टृन्ता -मीति विभिष्टप्रयोगदर्भनार्थं पुनर्देवते । पदेभनवचनम् ॥

मुष्टिना श्रमिता वपे। बर्गमिपधायास्त श्रा वपाया होमात्। ३।

यतो वपोद्भृता तदिवरं वपोद्धरणम्॥

प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा श्वरातय इति शामिने वपां प्रतितप्य नमः सूर्यस्य संदश इत्यादित्यमुपस्यायार्वन्त-रिक्षमन्विहीत्यभिप्रवजिति। ४।

गतः ॥

उल्मुकैकदेशमादायामीधः पूर्वः प्रतिपद्यते। पू।

उल्सुकस ग्रामित्रार्थस्वैकदेशं पुरस्तान्नयति ॥

वपात्रपणी पुनरन्वारभते यजमानः। ई।

पुनरन्वारभत दति ब्राह्मणानुकरणार्थम्। यथा पश्रो नीयमाने तथा वपायामपि नीयमानायामित्यर्थः॥

उल्मुकैकदेशमाइवनीये प्रत्यपिस्जिति। ७।

गतः॥

निर्देग्धं रक्षे। निर्देग्धा त्ररातय द्रत्या हवनीयस्थान्तमे ऽङ्गारे वपां निक्काद्यान्तरा यूपमा हवनीयं च दक्षिणाति-हृत्य प्रतिप्रस्थाचे प्रयच्छति। ८।

श्रन्तमे प्रथमप्राप्ते निकृद्य। कूडयितदीइकमी। श्रितहत्य खयं यूपाददिगेक्कन्यूपाहवनीययोर्भधेन ह्रवेत्यर्थः॥

तां दक्षिणत श्रासीनः प्रतिप्रस्थाता हवनीये श्रप-यति। १।

गतः॥

दत्येकानविंशी कण्डिका।

वाया वीहि स्तोकानामिति बर्हिषो ऽग्रमधस्ताद-पाया उपास्यति।१।

वपाया अधसाद्भागे तया सहै।पञ्चेषयति । अधसादपाया अग्नी चिपतीति नेचित् । तद्युनं प्रहरतीत्यवचनात् विपर्धयस्यैव ब्राह्मणे स्वन्नताच यथा अयं वा एतत्पभूनां यदपायसे।षधीनां बर्हिरयेणैवायं समर्थयत्ययो श्रोषधीस्रेव पभून्मतिष्ठापयतीति ॥

लामु ते द्धिरे इव्यवाहमिति सुवेण वपामभिजु-होति। २।

गतः ॥

प्रादुर्भूतेषु स्तोकेषु स्तोकेश्यो ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यति। ३। श्रक्षिगंगोगचे मेदवा विन्दवश्चोतनो स्रोकाः॥

त्रकोहिनों सुश्रतां हत्वा सुपिप्पना त्रेषधीः हथी-ति दक्षिणस्यां वेदिश्रोण्यां वर्ष्विष स्रष्टशाखायामासाय प्रयुता देषांसीति वपाश्रपणी प्रवच्च निधाय प्रतवित शब्दे जुह्मपश्रतावादाय दक्षिणातिक्रम्याश्राच्य प्रत्याश्रा-विते संप्रेष्यति स्वाहाक्यतीभ्यः प्रेष्य स्वाहाक्षतिभ्यः प्रेष्येति वा। ४।

यथा न ले। हिता भवित तथा को नाञ्चन् सुग्रुतां छला प्रातदें। हव-दिभिष्ठार्थे। दास्य विश्वि अच्याखायां च मह सादयित । तथा च भारदाजः सांनाय्यवदिभिष्ठार्थं तथे। दास्य विश्वि अच्याखायां प्रतिष्ठापयतीति । वपात्रप्रखोः प्रवर्षे मन्त्रस्ट्रप्णीं निधानं मन्त-लिङ्गात् ॥ त्रयासन्ताभिमर्थने प्रातदें। हमन्त्रगताना मिदंतदामूहः स्त्री लिङ्गेन । घृतग्रब्दस्य स्थाने वपाग्रब्दः॥

वषट्कते हुत्वा प्रत्याक्रम्य शेषेण भ्रुवामभिघार्य पृषदाज्यमभिघारयत्यय वपाम्। एतदा विपरीतम्।५।

यच वषट्कते ज्ञलेति यत्नस्वच वषट्कत एव जुहाति न वषट्का-रेख । पृषदाच्यसुभयमभिघारयति सुग्गतं खासीगतं च खासीगत-खापि वनस्वतीच्यार्थलात् प्रयाजानिष्ट्वा हवींखभिघारवतीति श्रुतेञ्च॥

नापभ्रतम्। ई।

रिक्तवादिति भावः॥

श्राज्यभागौ यजति। ७।

उत्तरविकल्पार्थी ऽनुवादः॥

ती न पशी करे।ति। न सोम इत्येके। ८।

तौ न ताबत्खतन्त्रे पभौ करोति । तथा सेको यः पशुर्न तचापी-त्यर्थः । सेको य दृष्टिपभवो न नचेत्यन्ये॥

स्वाहा देवेभ्य इति पूर्वं परिवष्यं हत्वा जुह्वामुप-स्तीर्यं हिरण्यशक्तलमवधाय क्रत्सां वपामवदाय हिर-ण्यशक्तमुपरिष्टात्कृत्वाभिधारयति। १।

परिता वपां इयेते दित परिवर्णा नाम हामी॥ तचेदं वक्तश्रं खाहा देवेभ्य दित मन्त्रखान्ते ऽपि खाहाकारेण भवितश्रं न वेति। नेति ब्रूयात् श्रादिगतस्थापि देवतापदमाचेण श्रवेतस्य प्रदानार्थ-लात्। तच च लिङ्गम्। खाहाकारान्तेषु पश्रमानेषु खाहा पिच दित पाटः। तथाश्रलायनके ऽपि पटाते खाहा वाचे खाहा वाच-स्त्रत्ये खाहा मरखत्या दित । यच तु पदादिधकेन श्रवायः खाहा ला सुभवः सुर्यायेत्यादौ तच भवितश्रमेवान्ते खाहाकारेण। तच च लिङ्गं खाहाधिमाधीताय खाहा खाहाधीतं मनसे खाहा खाहा भनः प्रजापतये खाहेत्यादि॥ न तु सर्वस्थैवादिगतस्य खाहाकारस्य प्रदानार्थनं दिर्भतं श्रुतौ पुरस्नात्खाहाङ्यतयो वा श्रन्थे देवा छप-

रिष्टात्खा हा छतयो अन्ये खाहा देवेभ्ये। देवेभ्यः खाहेत्यभिते। वर्णा जुहाति तानेवासयाग्त्रीणातीति। तत्किं व्यवायाव्यवायनिवस्थेन। नैवमनया दर्शितं तत्समानार्थे वाक्यान्तरे श्रुतेरेतदर्थनिर्णयात् यथा पुरस्तात्खाद्याकारा वा ऋन्ये देवा उपरिष्टात्खाद्याकारा ऋन्ये यद्वपां महिन्नाभयतः परियजति तानेवाभयान्त्रीणातीति। रहि तच यः प्राणते। य त्रात्मदा इत्यनयोर्महिकोरादिगतः खाहाकारे। ऽस्ति येनैवमर्थः स्थात्। कसर्चि श्रुतेरर्थः। श्रृयताम्। खाद्याकारेण तावद्वामा बच्यते । तदयमर्थः । प्रधानेन्यायाः पुरस्ताद्वीमभाजः केचिदुपरिष्टाङ्कीमभाना उन्धे तानुभयानुभयता ज्ञताभ्यामाज्ञतिभां किं च। श्रसामेव व्याखायामभिता वर्षा प्रीणातीति॥ जुहातीति विधेरयमर्थवादो घटते न वाखान्तरे। तदा यद कवित्काले ऽयुभयत्र मन्त्रज्ञताभ्यामाज्ञतिभ्यामुभयप्रीणनसिद्धेत्तसा-द्यथोता एवार्थे। अवदात:॥ श्रय हिरच्छित्रकले ऽनुग्रह उक्ती भार-दाजेन यदि हिरण्यं न स्वादाज्यात्रात्यवद्येदिति। बौधायनश्चाह श्राज्यस्रावं वा हिरण्यम्बलं वा दितीये चतुर्थे चेति॥ सांनाय्यवि-कारले ऽपि वपाया इस्तेनैवावदानं न सुवेण सुवइस्तस्वधितीनां द्रवाद्यवदेयेषु योग्यतया व्यवस्थानात् । बौधायनस्वाह सुवेण वर्पा समवनुमनाहेन्द्राग्निभ्यां कागस्रीति । नाचावदानमन्त्रः खण्डना-भावात्॥

एवं पञ्चावत्ता भवति । १०।

एवं हिर एक कलाम्यां सह पञ्चावत्ता वपा भवति ॥

चतुरवित्तने। ऽपि पञ्चावत्तेव स्थात्।११। गतः॥

दति विंशी किष्डिका।

इन्द्रामिश्यां छागस्य वपाया मेदसे उनुबूहीन्द्रामिश्यां छागस्य वपाया मेदसः प्रेष्ट्रोति संप्रैषी। १। भंप्रेषावेवं भवतः। भंप्रेषकालसु प्रक्रतावेवोक्तो उवद्यनसुमा अनु-बूहीति॥

जातवेदे। वपया गच्छ देवानिति वषट्कते हुत्वा प्रत्याक्रम्य देवेभ्यः स्वाहेत्युत्तरं परिवष्यं हुत्वा वपे। इ-रणमभिघारयत्युत्तरतस्तिष्ठन्। २।

इते मांनायवद्भुतानुमन्त्रणम् । वपाद्भरणमुत्तरतस्तिष्टन्नभिघा-रयति । तथा पश्चभिघारणे ऽपि वद्यत्युत्तरतः परिक्रम्येति ॥

प्रतिप्रस्थाता इवनीये वपाश्रपणी प्रहर्ति स्वाहे। ध्व-नभसं मारुतं गच्छतमिति प्राचीं दिश्रलां प्रतीचीमे-काश्रलाम्। एतदा विपरीतम्। ३।

उमे व्यत्यसागे कता मह प्रहरित गच्छतमिति लिङ्गात्॥ अथैने अध्वर्युः संसावेगाभिज्होति। ४।

गतः ॥

श्चन यजमाना वरं द्दात्यनङ्गाहं तिस्रो वा धेनू-स्तिस्रो वा दक्षिणाः। ५। श्रनद्वाहं वरिमिति सामानाधिकरण्धे वरग्रहणानर्थक्याद्वेदेन योज-नीयम्। वरं गोजातीयमाचं वा ददात्यनद्वाहं धुर्यमेव वा वरं धेनू: पयिखनीर्वा तिस्रः दिचणा याः काश्विदा गास्तिस दिति॥

समुत्क्रस्य सहपत्नीकाः पञ्चभिश्वात्वाचे मार्जयनो॥
श्रापा हि ष्ठा मयासुव इति तिसः॥ इदमापः प्रवहतावद्यं च मलं च यत्। यद्वाभिदुद्रोहान्द्रतं यद्वा भ्रेपे
श्रमीरुणम्॥ श्रापा मा तस्मादेनसा विश्वान्मुञ्चत्वंहसः। निर्मा मुज्ज्ञामि भ्रप्यान्तिमा वरुणाद्धि। निर्मा
यमस्य पड्बीभात्सर्वसमादेविकाल्बिषाद्या मनुष्यिकलिबषादिति। ई।

दचिणां विधिवत्रितिग्रह्य सर्वे ससुक्तम्य सह गला मार्जयन्ते । व्याख्यातं मार्जनम्॥

पशुपुराडाशस्य पाचसंसादनादि कर्म प्रतिपद्यते । १। पश्चर्यः पुरोडाशः पर्यपुरोडाशः तस्य पाचप्रयोगप्रस्वति तन्त्रमा-

रभते॥

ययार्थं पाचयागः। २।

यैरर्थः पुरोडाश्रस्य तानि प्रयुनिति । पात्रान्तराणि तु पश्चर्थमेव प्रयुकान्यस्थापि प्रसङ्गेनेापञ्चर्वन्ति ॥

निर्वपणकाचे वीहिमयं पशुपुराडाशं निर्वपत्येका-दशकपाचं दादशकपाचं वा। ३।

पविचे कता पाचाणि मंस्य निर्वपणम्। न प्रणीता भवन्ति । पश्च-र्थानामेवोपजीवनादिष्टिविधे से सिविधे त्रत्तमन्या वा यजुषोत्पूर्येति । भारदाजञ्चाइ यजुरुत्पूताभिः पिष्टानि श्रपयतीति । वौधायनस्वाइ प्रोचणीभेषेण पिष्टानि संयुधादिति॥ पुनःपश्चपुरोडाभवचनात्पञ्चपुरो-डामः सर्वे। ब्रीइिमयो भवति न यवमयः । कपालसंख्यायेषेव सर्वच॥

यहेवतः पशुस्तहेवते। भवति। ४। इदमपि सार्विकां वेदितत्यम्॥

इविष्कृता वाचं विस्टच्य पशुं विशास्ति । ५ ।

द्दविष्कृता सद्द विस्वष्टवाचारध्वर्ययजमानयाः पशं, विशास्ति श्रीम-तेति श्रेषः श्रीमतरेषा ते ऽश्रिः स्पष्टास्त्रिति लिङ्गात्॥

हृदयं जिह्ना वस्रो यक्षदृक्यी सव्यं दे रिभे पार्श्वें दक्षिणा श्रोणिर्गुद्रतीयमिति देवतानि। दक्षिणं दोः सव्या श्रोणिर्गुद्रतीयमिति साविष्टक्रतानि। क्लोमानं सोहानं पुरीततं वनिषुमध्यूभीं मेदे। जाधनीमित्युड-रति। ६।

^{*} This word has been corrected whenever it occurs; all MSS. read always ৰখাৰ instead of ৰখুখা.

यकत् कालखण्डं नाम मदीधा मांसम्। दृक्यौ पार्श्वगतौ पिण्डौ।
ग्रदं विभक्तमेवाद्धरित विभागस्त्रस्य परसाद्धविव्यति। क्कोमादौनामिडाद्यर्थ उद्धारः। क्कोमा नाम यक्तसदृशं तिलकाख्यं मांसम्।
सीदा गुल्यः। पुरीतत् श्रन्त्रम्। विनष्टुः स्वविष्ठान्त्रम्। श्रश्वृश्वी
जधःस्वानीयं मांसम्। मेदः चर्म दृद्यस्य दृक्ययोश्च। जाघनौ
पुक्कम्॥

गुदं मा निर्झेषीरिति संप्रेष्यति। ७।

शमितारं मंप्रेथत्यध्वर्युः। तच निर्द्वेषीरिति के। ऽर्थः। तमाइ॥

मा विपर्यास्त * इत्यर्थी भवति। ८।

गुदं च विनष्ठं च मा विपर्थास्थाः तथोः सदृशाक्तवोर्मिथो विपर्धामं मा कथा दत्यर्थः। तथोः सुविर्विपरिवर्तनं विपर्थाम दत्यन्थे॥ विप-र्थास्त दति तु पठतां प्रामादिकस्तकारः॥

उदक् पविचे कुम्भ्यां पशुमवधाय श्रूके प्रणीक्य हृद्यं शामिचे श्रपयति। १।

कुम्भादीनां प्रतितपनादि पविचनिधानानं कर्म शामिने क्रवोदक्-पविचायां कुम्भां क्रत्नमुद्धतं पश्चं दुग्धेषेचनमन्त्रेण युगपदवधाय अपयति। इदयं तु इदयग्रूलप्रोतं क्रवा प्रत्यचेण अपयति। अपणं तु शमित्वकर्म श्वतं इवीः शमितरिति लिङ्गात् अश्वेः शामित्रस-माखानाव॥

^{*} Thus all MSS.

७. २२. १३.

अवहननादि कर्म प्रतिपद्यते। १०।

श्रवहननादि प्रतिपद्याणेभी निनीय बौकिकेंदेंभें: प्राधिचं मंमार्षि। जहेनादाय ततः प्रकारे पविचे श्रिपसच्य पुराडाश्रमुदास्थामादयित॥ वपया प्रचर्य पुराडाश्रेन प्रचरति। स्रुते वा पश्री

व्यवस्थितविकत्यार्थे। वाश्रव्यः। एवं वपाप्रचारानन्तरं पुरे। डाशं निरुष्णासाद्य ग्रुते पश्रौ तेन प्रचरति। यद्दा पश्रुमालभ्य पुरे। डाशं निर्वपति समेधमेवैनमालभते वपया प्रचर्ध पुरे। डाशं निरुष्ण वपाप्रचा-रानन्तरं तेन प्रचरतीत्यर्थः। तथा च भारद्दाजः पश्रुमालभ्य पुरे। डाशं निर्वपतीति विज्ञायते उनन्तरवादो उभिप्रेते। वपया प्रचर्य पुरे। डाशं निर्वपतीति विज्ञायते उनन्तरवादो उभिप्रेते। वपया प्रचर्य पुरे। डाशं निर्वपतीति। वौधायनश्चाद्य पश्रुमालभ्य पुरे। डाशं निर्वपतीति। वौधायनश्चाद्य पश्रुमालभ्य पुरे। डाशं निर्वपतीति। वौधायनश्चाद्य पश्रुमालभ्य पुरे। डाशं निर्वपति शालीकिरिति॥

दन्द्रामिभ्यां पुरे। डाणस्यानुब्रू हीन्द्रामिभ्यां पुरे। डाणस्य पेष्येति संप्रैषे। इन्द्रामिभ्यां पुरे। डाणस्यावदीयमान-स्यानुब्रू हीन्द्रामिभ्यां पुरे। डाणस्य पेष्येति वा। १२। पुर्ववद्याख्या॥

श्रमये ऽत्रुब्र्ह्ममये प्रेष्येति स्विष्टक्षतः संप्रेषौ । १३। नात्र नारिष्ठाः न चान्तःपरिध्यपां निनयनम्। पश्चर्यानासेव प्रसङ्गा-दुतानुमन्त्रणे ऽप्यमेरहमिति विकारः ॥

इति दाविंशी कण्डिका।

प्राशिचमवदायेडां न यजमानभागम्।१।

अवद्यतीति विपरिणासेनान्वयः। तेषां प्राधिनेडसेवावद्यति न तत्स-मसमयं यजमानभागमित्यर्थः॥

इविराहुतिप्रभृतीडान्तः संतिष्ठते। २।

यदता उङ्गजातं प्रयाजानुयाजादि तस्वं पश्चर्यमेवान्ष्रितं प्रसङ्गेनी-पकरे।तीति भावः। एवं च तचालअप्रसङ्गं यदेशीवकमङ्गं पुरोडा-ग्रस्य यथा प्रजीकरण हो।। कपालिविमाचनं चेति तचैव कर्तथ-मिल्युनं भवति । तच च लिङ्गं सवनीयानामिलान्ते वैशेषिकाणामन्-क्रमणम्। भारदाजसत्याषाढी चाइतुः त्रत्र पश्रुपुराजाश्रस पिष्ट-लेपफलीकरणहामी जुहाति कपालविमाचनं चेति। खकाले कार्थाणीत्यपरं जत्कर्षेदित्यपर्मिति लिङ्गात्॥ यजमानभागस्य तु वाचिनको निषेधः । केचित्तु वाचिनकमिडान्तलिमिट्टा नान्यदिप प्रतिषेधन्ति । तेषां यजमानभागावदानप्रतिषेधो उनर्थकः स्थात् प्रामनाभावादेवावदाननिवनः॥

उपहुतां मैचावरुणवष्टा भद्ययित्वा पूर्ववत्यस्तरे मार्जियत्वा सुवेग प्रषदाच्यस्थापहत्य वेदेनापयम्य चिः पृच्छिति शृतं हवीः ३ शमितरिति। ३।

भचणवचनं मैचावर्णाय विधानार्थम्। तस्य चाप्राकृतस्थापि अन्-वाक्याप्रैषयोर्वत्कत्त्वेन हेात्रध्वर्युविकारलाङ्गचणप्राप्तिरिति भावः । मार्जनवचनं तु भचणभेषलं मार्जनस्य स्थापियतुम् । श्रता यद्यदिः

डान्तमुतं तत्मार्जनानं भवति । एषदाच्यग्रहणं खालीगतखेष्टं सुगा-तस्वानुयाजार्थवात् । उपहत्य ग्रहीवा ॥

श्रुतिमतीतरः प्रत्याह । ४।

प्रमिता तु सुपरीचितपाकः प्रत्याह । यो अहतं इहतमाह स एन-वेति देखः श्रूयते ॥

अर्धाध्वे दितीयं प्राप्य तृतीयम्। ५।

दितीयं हतीयं मुक्कतीत्यन्वयः ॥

पूषा मा पशुपाः पात्विति प्रथमे ऽभिप्रवज्ञति। पूषा मा पथिपाः पात्विति दितीये। पूषा माधिपाः पात्विति हतीये। ई।

प्रथमे दितीय दित प्रतिप्रश्ने कत दित शेषः । तथा प्रष्टाभिका-मेत्पूषा मेति दितीयं प्रष्टापकामेत्पूषा मेत्येव बौधायनः॥

श्रुलात्प्रष्टह्य हृदयं कुम्म्यामवधाय सं ते मनसा मन इति पृषदाज्येन हृदयमभिघार्यत्युत्तरतः परिक्रम्य

हतीयेन गमनमन्तेणोत्तरतः परिक्रम्य इदयमभिघारयति । न वाचोत्तरतः परिक्रम्येत्यखोत्तरस्वचेण मह योजना श्रङ्गनीया जिभिः प्रश्नेस्तिभर्मन्त्रेस्तिभिद्याध्यने। ऽवच्चेदैर्विशिष्टस्य गमनस्रोभयोरपि इदयपश्रभिघारणयोरङ्गलात् तस्य चानिर्यन्तवात् यक्रोक्रवाच भार- दाजसत्याषाढाभ्याम् । उत्तरतः परीत्यं पृषदाच्येन इदयमभिवार-यतीत्यर्थः ॥

श्राञ्चेन पशुं यस्त श्रात्मा पशुषु प्रविष्ट इति। ८।

पग्रुमाञ्चेनाञ्चस्त्राच्या श्रानीतेनाभिघारयति उत्तरत एव स्थितः॥

स्वाहे। षाणे। व्यथिष्या दत्युद्यन्तमूषाणमनुमन्त्रयते

उद्यन्तं अर्धे यन्तम् ॥

पशुं हरन्पार्श्वता हृदयश्रुलं धारयत्यनुपस्पृशका-त्मानमितरांश्च। १०।

मांनायवत्पग्रः सुदास्य हरन् कुम्न्याः पार्श्वता हृदयग्रह्णं धारयति न च तेन हस्तधतेने।पस्पृषायङ्गान्तरमन्यां यः। धारणमपि तस्य रज्ञादिना बद्धा न माचाद्धस्तेनेत्येके॥

श्रन्तरा यूपमाइवनीयं च दक्षिणातिहृत्य पश्चहोचा षड़ोचा वा दक्षिणस्यां वेदिश्रोण्यामासाद्य चतस्रषूप-स्तृणीते जुद्धपश्चतार्वसाहे।महवन्यां समवत्तधान्या-मिति। ११।

श्रितहरणं व्याखातम्। समवत्तधानी द्रडापाचम्॥ तचेदिमिन्दि-यमित्यासन्नाभिमर्भनमन्त्रे इविमीय श्रयतामिति संनामः। तच च जिङ्गानि कागस्य इविषो उनुश्रृहि मनाताये इविषो उवदीयमानस्य श्रय इतिषा प्रचरित यदि वपा इतिरवदानं वेत्यादीनि । श्राश्वला-यनसाइ वपा पुरे। डाशो इतिरिति पश्चोः प्रदानानीति ॥

जुह्नपश्चतार्हिरस्यश्वक्वाववधाय बर्हिष स्रस्रशा-खायामवदानान्यवद्यन्संप्रेष्यति । १२ ।

इति चयोविंगी किष्डिका।

मनातायै इविषा ऽवदीयमानस्यानुबूहीति। १।

वर्षः अच्याखयोस्तत्तदङ्गं निधाय खिधतेरत्तया धारयावदानमन्त्रेण किनत्ति । प्रकान्ते चावदाने मनाताचे संप्रेषः ॥

हृदयस्याये ऽवद्यति । त्रय जिह्नाया त्रय वस्नसो यायाकामीतरेषाम् । २ ।

चवाणामेवेतेषां क्रमनियमा याचाकाम्यमितरेषामङ्गानाम् ॥

मध्यता गुद्स्यावद्यतीत्युक्तम् । ३।

उत्तमिरं त्राह्मणे मध्यता गुद्खावद्यति मध्यता हि प्राण उत्तम-खावद्यतीति। तेन दैवतानामवदानानां मध्यता उन्तता वा गुदाव-दानमित्यर्थः॥

यथाडुतं वा। ४।

या प्रथम उद्धरणे क्रम उतः स एवावदाने उथस्य ॥

दैवतानां दिदिरवदाय जुल्लामवद्धाति। उपभृति सौविष्टकतानां सकत्सकत्। ५।

दैवतसौविष्टकतिवभागः प्रागेव दर्भितः॥ तच दैवतानि सर्वाण्यव-दाय ततः मौविष्टकतान्यवद्यति । तत्राह भारदाजः प्रत्यक्षिघार्य यङ्गाणि स्विष्टकते सकदिति। पञ्चावित्तनसु चिस्तिर्देवतेभ्यो दिदिः मौविष्टकतेभ्य इति द्रष्ट्यं पञ्चावत्तं सर्वचेति नियमात् खिधितिना धारां किनित्त दिः पञ्चावत्तिन इति लिङ्गाच ॥

गुदं चैधं विभज्य स्थविमदुपयड्भ्यो निधाय मध्यमं दैधं विभज्य दैवतेष्ववद्धाति। ऋणिमत्सौविष्टक्षतेषु।ई।

गुद्खावदानकालः प्रागेवाकः। तस्वैवेदानीं विभागप्रकार उच्यते। यदा दैवतार्थं गुदादवद्यते तद्दैवतं चेधा विषमं विभज्य स्यूलखण्ड-सुपयड्ढोमार्थं निधाय मध्यमपरिमाणं खण्डमवदानमकेण देधा किला दैवतेव्ववद्धाति । श्रुणु तु खण्डं खकाले मौविष्टकतेषु ॥ पञ्चावित्तनस्त्वचापि चेधा देधा च विभागः पूर्ववत्॥

अपि वा दौधं विभज्य स्थविमद्पयड्भ्यो निधायेत-रस्त्रेधं विभच्य मध्यमं द्वैधं विभच्य दैवतेष्ववद्धाति। त्रिणिमत्सौविष्टकतेषु स्थविष्ठमिडायाम्। ७।

गुदादपीडावदानमिक्ति। ऽयं विभागः॥

चेधा मेदा ऽवद्यति दिभागं स्वे।स्तृतीयं समवत्तधा-न्याम्। ट।

अवत्तेषु मौतिष्टकतेषु मेदक्षेषा विभन्य हतीयमिडार्थं निधाये-तरौ भागौ सुचोः चिपति॥

यूषे मेदा ज्वधाय मेदसा सुची प्राष्ट्रत्य हिर्ग्यश-कलावुपरिष्टात्कृत्वाभिघारयति । १ ।

यूषे पशुरचे मेदो मक्कयिला तेन खुग्गतान्यङ्गानि प्रक्कादयित ॥

समवत्तधान्यां षडाद्यानीडामवद्यति वनिष्ठं सप्तमम्। षड्म्यो वा वनिष्ठोः सप्तमात्। १०।

श्रविश्रिष्टानामङ्गानां मध्ये यथोद्धृतं घडाद्यानि इत्द्वानीडामवद्यति वनिष्ठुं च मप्तमम्। श्रत एव नावदानमन्तः न च यजमानभागः। यदा तु घड्भ्यः तदा सर्वे प्रकृतिवत्॥

अनिखिभिरिडां वर्धयति । ११।

षिष्टेखङ्गेषु यान्यनस्थीनि तैरिडां वर्धयति । कानि पुनस्तानि ॥

क्कोमानं सीहानं पुरीततिमत्यन्ववधाय यूष्णोपिस-चाभिघारयति । १२।

दितकरणो ऽध्यूष्टीमेदस्तृतीययोः प्रदर्धनार्थः । तत्र मेदः पूर्वमवदाय ततः क्रोमादीनीत्यपरे॥

> दित चतुर्विभी कण्डिका। दित सप्तमः पटनः॥

त्र्यां त्वीषधीनां रसं युक्कामीति वसाहे। महवन्यां वसाहोमं यह्याति। १।

वसा पग्रुरसः। स एव हामस्त्रसाधनलाद्भिप्रेतः तं वसाहामं ग्टलाति । श्रुतिप्रसिद्धा तु तथा निर्देशः॥

खिधितिना धारां छिनत्ति। २।

द्विणेन रह इन्स्योन किनित्त ॥

दिः पञ्चावत्तिनः। ३।

गतः ॥

श्रीरसीति पार्श्वेन वसाहामं प्रयौति। ४।

प्रयोति बोडयति ॥

वातस्य त्वा अञ्चा इति तेनैवापिद्धाति। स्वधितिना वा प्रयोति। स्वधितिनापिद्धातीत्वेके। ५।

गताः॥

श्रय यन शीर्ष्णी ऽवद्यति नांसयोनीग्युकस्य नापर-सक्योरनवदानीयानि। ई।

श्रंमी स्वन्धी तावन्तरास्थिविशेषो ऽणूकः। श्रोण्डोरपरिदेशावपरस-क्थिनी। एतेम्थो उङ्गेम्थो यनावद्यमुद्धरणात् तेनैतान्यनवदानीया-नीत्याखायने यथा सुराग्रहांस्थानवदानीयानि च वाजस्त्र दत्यादौ।

खयं च वच्यति मारुत्या श्रमवदानीयानौति। श्रस्त्वेवं किं तैरि-

तानि ऋतैः संनिधाय संस्थायन्द्रः प्राणा अङ्गे अङ्ग इति । ७।

तान्यनवदानीयानि इतदे वतसौविष्टकते हैं: सह निधायाभयानि संद्रमतीत्वर्थः। तथा इत्रमद्भतं च पद्धं संनिधाय संद्रमतीति सत्याषाढः॥

श्रय इविषां प्रचरति। ८।

हितः शब्दो ऽङ्गावदानेषु प्रसिद्धः ॥

दन्द्रामिभ्यां छागस्य हविषे। ऽनुब्रूहीन्द्रामिभ्यां छागस्य हविषः प्रेष्येति संप्रैषी। १।

गतः ॥

याज्याया ऋधेर्चे प्रतिप्रस्थाता वसाहे। मं जुहे। ति एतं एतपावानः पिवतेति । १०।

मन्त्रमध्यगखादाकारो न प्रदानार्थः मध्यमे खादाकार दति लिङ्गात्। तेनानो खादाकारेण जुहोति ॥

उद्रेकेण दिशः प्रदिश इति प्रतिदिशं जुहोति। मध्ये पञ्चमेन। ११।

खद्रेक: ग्रेष: । पञ्चमेन मन्त्रेण ॥

प्राच्चमुत्तमं संस्थाप्य नमा दिग्भ्य इत्युपतिष्ठते। १२। षष्ठं होमं मध्यादारभ्य प्राञ्चं समाय ता एव दिश उपतिष्ठते मन्त्र लिङ्गात्॥

वषर्कते जुहाति। १३।

इविरिति ग्रेषः । सांनायवद्भुतानुसन्त्रणस् ॥

श्रव वा दिशः प्रति यजेत्। उपरिष्टादा वनस्पतेः स्विष्टक्षता वा। १४।

श्रव इते इविधि दृष्टे वा वनस्पताविष्टे वा स्विष्टक्रति दिशां यागः। वसाहामस्तु सर्वत्र याज्याया ऋर्धर्च एव ॥

प्रत्यात्रम्य जुह्वामुपस्तीर्य सक्तत्पृषदाच्यस्योपहत्य दिरभिघार्य वनस्पतये ऽनुब्रूहि वनस्पतये प्रेष्येति संप्रैषौ। वषट्कते जुहाति। १५।

प्रत्याकाम जला नारिष्ठान्ष्ट्षदाच्यं ग्रहाति खाखाः सुगातखानुया-जार्थवात्। दिस्तु पञ्चावत्तिनः॥

स्विष्टराहचामाना ऽनुमन्त्रयते । १६ ।

यथा वनस्पतेरहं देवयच्ययायुद्धानित्यादि ॥

उपयाद्वनीये जुह्वामौपभ्रतानि विपर्यस्यनाहामये स्विष्टकते उनुब्रुस्मये स्विष्टकते प्रेष्येति संप्रैषौ । १९।

दिचिणतः स्थित एवीपस्तानि जुङ्गां गमयन्नाहानुवाक्यामंप्रैषं तते। याज्याया दत्यर्थः ॥

वषट्कते हुत्वा प्रत्याक्रम्यायतने सुचौ सादयति । १८।

उत्तरविधानार्थी ऽनुवाद: ॥

इति पञ्चविंशी किष्डिका।

श्रवेडाया निर्वदानमेने समामनित । १।

श्रत सुन्धादनानन्तरं प्राक्त एव काल इति भावः। निरवदानं प्रथकरणम्॥

श्रवान्तरेडामवद्यति । २।

उत्तरविववयानुवादः ॥

मेद उपस्तीर्य मेदसाभिघारयति। ३।

गतः॥

यं कामयेतापगुः स्यादित्यमेद्कां तस्मा इत्युक्तम्। ४। तसादादर्गयं मेद इति भावः॥

उपह्नतां मैचावरणवष्ठा भक्षयन्ति । प्रतिप्रस्थाता सप्तमः । ५ । पग्रुपुरे। डाग्रादविष्ठिमेव षर्षां भचणम्। प्रतिप्रस्थातायवाधिकः तस्यापि पञ्चङ्गभूतवपात्रपणात्मकपाञ्चतकार्यात्वयादिति भावः॥

विनिष्ठमग्रीधे षडवत्तं संपादयति। ई।

यदा इत्स्तो वनिष्ठुरिडायामवत्तस्तदा तिमडांग्रेन महाग्रीधे प्रयक्किति म चेडावङ्गतयि। यदा वनिष्ट्रेकदेशो अवत्तस्तदावत्तशिष्टं मार्जनान्ते प्रयक्किति म लाग्रीभ्रभागवङ्गतयि॥

अध्यूभीं होने हरति। ७।

श्रथ्युधी श्रपीडायामेवाधिकां श्रो हे।तुर्नियस्यते श्रवस्थितात ॥

श्रमीदौपयजानङ्गारानाहरोपयष्टरुपसीद ब्रह्मन्प्र-स्थास्थामः समिधमाधायामीत्यरिधींश्वामि च सक्तत्स-कृतसंस्र होति संप्रेष्यति । ८।

उपयजा नाम वच्छमाणा हामाः तद्या श्रीपथजाः तेषां हाता-पयष्टा । व्याख्यातः श्रेषः ॥ नन्वेते उङ्गाराः कुचाहर्तव्याः कुच चेापथ-ष्टोपभीदति कञ्चाभौ । तक्षवं क्रमादाह ॥

त्रामीभादौपयजानङ्गारानाहरति। हेाचीय उपय-जति। १।

सौमिने प्राविति ग्रेषः । लाघवार्धमिह वचनम् ॥

शामिनानिरुढपशुबन्ध उत्तरस्यां वेदिश्रीखाम् । १०।

शामित्रादाहरित श्रोष्णासुपयजतीत्यर्थः । बौधायनेन त्वज्ञोतं श्रते। ह स्नाह बौधायनः श्राह्वनौयादेदेदौचो उङ्गारान्त्र्वर्क्य तेष्ट्रपयष्टी-पयजेदिति । तेन पश्उश्रपणादूर्ध्वं शामित्रानुगतौ उपयजासप्रयोज-कत्वे उप्याह्वनौयाङ्गारेष्ट्रपयागो दुतः । न तु गुदहेगमलीप इति दृष्ट्यम् ॥

गुदकाएडमेकादशधा तिर्यक् छित्त्वासंभिन्दनपर्या-वर्तयनन्याजानां वषट्कतेवषट्कत एकौकं गुदकाएडं प्रतिप्रास्थाता इस्तेन जुहोति समुद्रं गच्छ स्वाहेत्येतैः प्रतिमन्त्रम् । ११ ।

संभेदः संकरे। दारणं वा। सुख्यस्यन्तरभागस्य दहिः परिवर्तनं पर्धा-वर्तनम्॥

सर्वाणि हत्वा झास्बीषधीभ्य इति बर्हिष लेपं निमृच्य मना मे हार्दि यच्छेति जपति। पृषदाच्यं जुह्वामानीय पृषदाच्यधानीमुपधतं हत्वा तेनैकादणानूयाजान्य-जति। १२।

गतौ ॥

देवेभ्यः प्रेष्येति प्रथमं संप्रेष्यति । प्रेष्य प्रेष्येतीतरान् । १३ ।

प्रथममनूयाजं प्रति देवेभ्यः प्रेखेति प्रशास्तारं संप्रेखित । केवलं प्रेखेतीतराननूयाजान्॥

तान्यजमानः प्राक्ततैरनुमन्त्रयते । १४।

प्राक्तिके गनुमन्त्रणमन्त्रीरिति शेष:॥

दित षड्विंगी कण्डिका।

प्रथमेना चां अतुरा दशमं च। दितीयेन प्राग्वन-स्पतेः। उत्तमेन ग्रेषम्।१।

श्राद्यास्वारा दशमश्र प्रथमविकाराः ततः परे चवारा दिती-यस्य नवमैकाद्शावुत्तमस्य । श्रान्सेनतेन मन्त्रेण तांस्ताननुमन्त्रयते। यथा बर्हिषो ऽहं देवयज्यया प्रजावान् दारामहं देवयज्यया प्रजा-वान् बर्हिषो वारितीनामित्यादि तथोजाङ्खोरहं देवयज्यया पश्जमान् देव्ययोर्डीचोरहं तिस्णां देवीनामहिमत्यादि तथा वनस्य-तेरहं देवयञ्चयायुक्षानित्यादि । तथा तत्तदिकाराणां तत्तद्देशलम-षनुमंधातव्यम् ॥

उत्तरयार्विकारेषूभौ होतारं चादयता ऽध्वर्युमैचा-वर्गश्य यजेति। २।

दर्भितसेतत्प्रकृतौ यरुत्तरावनूयाजौ दियजाविति। इदानौ तदि-काराणामपि संपाद्यत इति वेदितव्यम्॥

श्रव खरारञ्जनमेने समामनिता। ३।

दितीयमचाच्चनं खरेाः पर्चे विधीयते न तु पूर्वस्थैवाच्चनस्य काल-विकल्पमाचं तस्य पर्धसंस्कारार्थलेन तचैव नित्यलात्। तथा च मन्त्रवर्णः घृतेनाकौ पग्धं त्रायेथामिति । यकं देतद्वारदाजीयादौ नित्यवर्भयवाञ्जनवचनात्॥

प्रत्याक्रम्य जुद्धां स्वरमवधायानृयाजान्ते जुहाति चां ते धूमा गच्छत्वन्तरिक्षमिर्चः पृथिवीं भस्मना पृणस्व स्वाहेति। ४।

अनुयाजान्त इति वैचित्र्यार्थम्। अनुयाजसमाप्तिदेश इत्धेके॥

समानमा प्रत्यात्रावणात् । ५ ।

तनाइ भारदाजः सर्वा जुह्रपस्ते। वाजवतीभ्यां खूहित सर्वास सुनु प्रसर्मनतीति ॥

स्त्रतवाकप्रैषा विक्रियते। ई।

विक्रियते कर्हता मन्द्रतश्च। कथम्॥

तं मैचावरुणे। ब्रूयादिशमच हे।तारमहणीते-ति। ७।

इषिता देवा इत्याध्वर्यवप्रेषो निवर्तते ॥

ध्वावर्जं चतस्रिभः परिधीनभिज्होति। ८।

त्रितिकताहुवायाः पाकते परिश्वभिहासे उनन्वयाच सिद्धस्वैव भुवावर्जनस्य वचनमसंदेहार्थम्॥

दिक्षिणेन विहारं जाघनीं हत्वा तया पत्नीः संया-जयन्ति। १। पूर्विसिन्गाईपत्ये पत्नीमंथाजाः । तत्र पाष्ट्राक्योरिप सुचाः कस्तम्भां सादनं विभाचनार्थवात् । तथा च भारदाजः सर्वाः सुचः कस्तम्भां सादयतीति । सादनमन्त्रस्य द्वहः प्रकृतावेव दर्शितः ॥

त्राज्येन से।मत्वष्टाराविष्ट्रोत्तानायै जाघन्यै देवानां पत्नीभ्या ऽवद्यति । नीच्या त्रमये यहपतये । १०।

यत्र न मिन्त लेमानि स उत्ताना भागः इतरे। ऽत्यः । सर्वाण्यत्र दानानि जाघन्या एव भवन्ति श्राज्यस्थानापन्नलात् । तथा जाघनीं प्रक्षत्याद भारदाजः चतुःक्षत्रश्चतुरवदानस्थ पञ्चलः पञ्चावदानस्थ नानोपस्तरणाभिघारणानि भवन्तीति ॥

उत्तानायै होच द्रडामवद्यति नीच्या अभीधे। ११।

द्र डास्मानित्यनुमन्त्रणे घृतम्बद्स्यानू इः प्रकृतावेव दर्भितः॥

तां पत्यै प्रयच्छति तां साध्वर्यवे उन्यसौ वा ब्राह्म-णाय। १२।

गतौ ॥

बाहुं शमिने। १३।

बार्द्धाः । स लेका इवि:श्रेषभज्ञणद्शायामभिक्तिस्तिष्ठति॥

तं स ब्राह्मणाय यद्यबाद्मणा भवति । १४।

श्रत एव च लिङ्गादिष्टिशिष्टं मांसं ब्राह्मणाय देयं भच्छं चास्टोति सिद्धं भवति॥ यज्ञ यज्ञं गच्छेति चीणि सिमष्टयजूंषि हत्वानुपस्पृ-शन्हृदयश्रूलमुदङ् परेत्यासंचरे ऽप उपनिनीय शुष्का-र्द्रयाः संधावुदासयति शुगसोति देखं मनसा ध्या-यन्। १५।

संपत्नीयादि समानमा समिष्टयजुषः । तत्र पिष्टलेपफलीकरणहे।मे।
पद्भुपुरे। जाप्र एव व्याख्याते। ततस्त्रीणि समिष्टयजूषि ज्ञला
प्राक्तत एव स्थाने वर्षिरनुप्रहत्य ततः प्रातर्दे। हवद्यजमानभागप्राप्रनं
यदा षद्भ्य दढा भवति । ततो वेद्यभिस्तरणादि श्राष्ट्रयंवग्रेषं
संख्याप्य पूर्ववदनुपस्पृत्रक्षद्यप्रह्लं ह्ला दिपदां चतुष्पदां च पप्रहनामसंचरे ऽपास्ति॥ तत्र च ग्रुगिसि तमभिग्रोचित्रोव मन्तः। न
तु ग्रिवोर्नामग्रहणं श्रनदःश्रद्धात् मनसा ध्यायित्रिति वचनाच्य॥

सुमिचा न आप श्रोषधय इति तसिनंशात्वाचे वा सहपत्नीका मार्जियत्वा धामोधास्नो राजनुद्रममिन-त्यादित्यमुपश्चायैधे। ऽस्येधिषीमहीत्याहवनीये समिध आधायापा अन्वचारिषमित्युपतिष्ठन्ते।१६।

व्याख्यातं मार्जनम्। तत्तस्मिन्दृदयग्रुखे कुर्वन्ति। तथा चायलायनः तस्त्योपरिष्टादप उपस्पृत्रन्तीति॥ समिधामैकैकग्रेनाधानं मन्त्रिक्तिन् क्षात्। समिदसीत्येतावान्दितीयो मन्त्रः॥ पत्यास्तूपस्थानमन्त्रे पय-स्त्यम् त्रागमं तां मेति विकारः॥ त्राय प्रणीतामार्जनविष्कुक्रमेषु वाजमानक्रमप्राप्तेषु तेषां प्रवृत्ति विकल्पं श्राखान्तराक्तं दर्भवति॥

इति सप्तविंशी कण्डिका।

इष्टिविधे। वा अन्यः पशुवन्धः से।मविधे। उन्यः। स यचैतद्पः प्रणयित पूर्णपाचं निनयित विष्णुक्रमा-न्क्रामित स इष्टिविधे। उते। उन्यः से।मविध इति वाज-सनेयकम्। १।

द्षष्टिरिव विधा यस स द्रष्टिविधः। तथा सेमिविधः। के पुनस्ते विधे। से उयं कर्ता यसैतद्यथाप्रसिद्धं पश्चर्यमपः प्रणयित ताञ्चान्ते उन्तर्वेदि निनयित विष्णुक्रमांश्च क्रामित स द्रष्टिविधः। यसैतस्रयं न करोति स सेमिविधः। एतदुक्तं भवति स्यसेव तत्पश्चौ कर्तव्यं वा न वेति॥ तस यदा दृष्टार्थाः प्रणीतास्तदार्थनुप्तनादासां दृष्टा-र्थपचे प्रणयनस्रस्यते। यदा लदृष्टार्थास्त्रदा नित्यप्राप्तौ पचे निव-र्यन्ते। विष्णुक्रमाणां तु नित्यप्राप्तानासेव पचे निष्टन्तिर्वचनादिति दृष्ट्यम्॥

यूपं यजमान उपतिष्ठते नमः खरुभ्यः सन्नान्माव-गातापश्चाइघ्वानं भूयासम् ॥ श्वङ्गाणीवेच्छृङ्गिणां संद-दृश्चिरे चषाचवन्तः खरवः पृथिव्याम् । ते देवासः खरवस्तिख्यांमे । नमः सिख्भ्यः सन्नान्मावगात ॥ श्वाशासानः सुवीर्यमिति च । २ ।

यत्पायक्ष शंच म इति जपात्तक्षतोपतिष्ठते । तथा चोत्तरस्त्रचे ऽपि वच्यति ॥

उपखाय यज्ञ शं च म इति जपति।३।

यूपसुपखाय तते। यज्ञ शंच म इति जपति । सेमिन पद्मुना वेष्ट्रा जपतीत्यनेनेव जपस्य सिद्धलात्ममार्थिमदं वचनम्॥ अथ यूपप्रसङ्गात् संस्थिते कर्मणि यूपसार्थने प्रायश्चित्तमाह ॥

त्राहुत्ये वा एतं वनस्पतिभ्यः प्रच्यावयन्युपयज्य मनुष्याः प्रयान्ति। यूपे। वे यज्ञस्य दुरिष्टमामुच्चते। यद्यूपमुपस्पृत्रोहुरिष्टं यज्ञस्यामुच्चेत्तमिमन्त्रयेत वाय-वेष ते वायवित्येकम्। वायवेती। ते वायविति द्ये। वायवेते ते वायविति बह्मन्। ४।

त्राज्ञत्ये त्राज्ञत्यथं वनस्पती ज्यया स्वोपकार्तमेनं यूपं वनस्पतिसका मान्य स्वार्थं निर्वहन्ति मनुष्याः तेने । प्रयुज्यां क्रला ग्रहान्प्रयान्ति च । त्रत एव लिङ्गादवगतं उदवसाय प्रग्रुना यष्ट्यमिति । उपयज्ञित यजे ज्वान्दसः संप्रसारणाभावः ॥ एवमा ज्ञत्या परिक्रीते। यूपे। यद्यज्ञस्य दुरिष्टं तदात्मन्यारे । तसेतमा सुक्ति विवषं यूपं यदि कश्चिद्पस्पृत्रे चिल्लि विवषमात्मनि संक्रमयेत् । त्रतस्विवर्षणार्थं तसेव यूपमिमन्त्रयेत वायवेष त इति । तत्र यूपेकादिशन्यादो दिवहनां युगपत्काले स्पर्शने दितीयहतीया भ्यामिमन्त्रणं न लाद्यस्थानिः तयोरान्या न स्वार्थात्॥ एष स्वार्था विधिनं केवलं यजमानस्थ । कस्मात् । संस्थिते कर्मणि सर्वेषासेव यूपस्पृष्टो दोषस्पर्णात् हिरण्यकेश्चना सर्वाधिकारेण ग्रह्मकाण्डे तदस्वनाह्य ॥

ऐन्द्रामो निरूढपशुबन्धः सै।र्यः प्राजापत्यो वा। ५। एतास्त्रिक्षो देवता नित्ये पभौ विकल्पन्ते॥

तेन संवत्सरेसंवत्सरे यजेत। षर्सुषर्सु मासेषि-त्येके। ई।

तेन प्रतिमंवत्सरं सक्तद्यजेत षट्सुषट्सु वा मासेषु। किं तचानियतः कालः। नेत्याइ॥

ऋतुव्यादत्ती स्यवस श्रादत्तमुखश्रादत्तमुखे वा।७।

ऋत्यादृत्तिः ऋवनः । नवमलिलसंदृद्धाः श्रोभना यवसाः श्रव्याणि यसिन्काले स स्वयवसः प्राष्टिंति यावत्। श्राष्टित्तसुखिमत्यय-नाख्या। तद्यमर्थः। यदा सङ्घत्तंत्रत्वरेज्या तदा यस्य कस्यचिदृता-की हत्ती स्रथवमे यजेत । यदा तु षट्सु मामेषु तदाद्यत्तिसुख-योरिति॥ तथा च कात्यायनः पश्चिच्या संवत्सरेसंवत्सरे प्रावृष्याव-त्तिमुखयोर्वेति । केचित्पुनर्ऋतुवाहत्तावित्यनेन षट्खप्यृतुव्याद्यत्तिषु षट्कलः संवत्सरस्य यागसुनां मन्यन्ते। तदयुनां मन्यन्त त्रावृत्ति-मुखवदनभामादेकवचनाच । एवं मक्तद्विता संवत्सरस्य पश्चिचा कार्येत्वृत्तम्।। इदानीं सङ्घदिप तदिक्रियायां न केवलमदृष्ट एव प्रत्यवायः किं तु दृष्टो ऽपि। तसान्नानिष्टपद्भनातिकमितवः संवत्सर इति दर्भयनादरविशेषार्थं अतिसेव तचोदाहरति ॥

मांसीयन्ति इ वा अप्रयो ऽजुह्नता यजमानस्य। ते यजमानमेव ध्यायन्ति। यजमानं संकल्पयन्ति। पचन्ति इ वा अन्धेषप्रिषु दृथामांसम्। अधैतेषां 8६६

चूपसुर वेष्ट्रा यूपप्रर

मनु

यद्य

वेष

वा

श्रा

दाः

7

<u>ज</u>ि

य

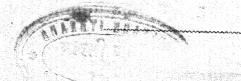
नान्या मांसाशा विद्यते। यस्यो चैते भवन्ति तं तते। नानीजानं पशुना संवत्सरा ऽतीयात्। आयुष्या इ वा अस्यैष आत्मनिष्जुयण इति वाजसनेयकं भवति भवति। ८।

मांसमजुद्धते। यजमानखाग्रयो मांसीयिन मांसमात्मन इक्ति।
ते यजमानमेव ध्यायिन कदा खिन्नो मांसं दाखतीति। ततस्वेनमदित्सन्तं संकल्पयिन इममेव यजमानाधमं भन्निय्याम इति॥
कथमेवं नृशंसमिभमंद्यन्त इति चेत् किमन नृशंसम्। खौकिकेषु
खिमषु द्यामांसं खौकिकमांसं मनुष्याः पचन्ते श्रश्निन च तत्पच्यमानमग्रयः॥ श्रथैतेषां यजमानियन्त्रितानामग्रीनामन्तरेण पश्रिज्यां न मांसान्तराशास्ति। तस्मात्कारणाद्यस्य खल्वेते उग्नयो भवन्ति य श्राहिताग्रिदिति यावत् तं पग्र्यनानीजानमनिष्टवन्तं न कश्चितंत्रसरे। उतीयात् तन्त्रेव संवत्सरे यजेत। श्रायुषे हिता ह्यस्य यजमानस्थैष पग्र्यः यदिग्रस्थी विभन्नियस्त्र श्रात्मानं निष्कृीणाति।
तस्मान्त्रीव पग्र्यः यदिग्रस्थी विभन्नियस्त्र श्रात्मानं निष्कृीणाति।
तस्मान्त्रीव पग्र्यः यदिग्रस्थी विभन्नियस्त्र श्रात्मानं निष्कृीणाति।

दत्यष्टाविंगी किष्डिका।

रति श्रीभद्दर्त्तप्रणीतायामापस्तम्बद्धत्रवृत्तौ स्वदीपिकायाम-ष्टमः पटनः ।

इति सप्तमः प्रकाः ॥

LIST OF ERRATA.

```
1 line 13 disjoin रतं रत्निति
              9, 10 read इद तावद्ये विद्ांतर्वेन तवभवनाः
              2 transpose the strokes । from behind •करणी-
99
                   यलात् after प्रयक्तराति
              3 प्रतियोगिकेन is to be conjectured for प्रतियोगिनेन
44
              8 disjoin विना युगानां
     14
             16 read स्वविष्ठा instead of खिविष्ठा
                                      ,, इयशेषिन
             14 ,, इयधाधने ,,
              7 disjoin पिण्डपिलयज्ञं कवते
     24
                   ,, कशिपु श्रयनीयस्। उपवर्षणसपधानस्॥
     28
             17 read वहन्तीर instead of बहन्तीर
     35
              3 insert जीवा between च and जीवनीरप
             3 read • इतमचि instead of • इतसचि
     62
                    च्वींषी-
             21
                                        " मूलेभ्य
                     मृलेभ्यः
    107
             12
                                        ,, निष्ठानन
             7
    109
                      विष्ठामन
                                  ,,
                                        ,, नींखनानि॰ (in part of
                    चौंखुचानि०
    112
                                 "
                                               the impression)
             3 put a stroke after होने। नरस्
    141
                              instead of दिवे
              7 read दिवे
    150
             19
                      सध्ये
    156
                       ०तर्भयामिति ,,
              16
    216
              11
                      त्रह्मण
                                  ,,
                 22
    223 note expunge the point after 'others'
            4 read निम्न instead of नि न्
                   ,, व्यासमिव
                                         • यासु सि॰
              19
              15
                      यज्ञा
                   22
                                 22
                                    22
                                    ,, दुवस्रतेस्या
          , 13
                   " दुवस्य तेलेषा "
              20
                       सञ्चमत्सं ॰
     257
```

Page 258 note 16 read प्रथम instead of प्रथम 8६६ 264 13 ,, स्वद्रम 3 " • ब्लेयानसादिति " " • ब्लेयानसादिति 286 यूपसु 6 put a stroke behind ॰ इरित 305 1 read पुनक्रजेति instead of पुनक्जिति वेष्ट्वा 310 333 14 यूपप्र 19 ,, . 22 353 " जत्तरामाङ्कति »,, ,, उत्तरासङ्गतिः 357 2 ० घ व ,,, 391 14 ,, बभः मन 2 disjoin विस्था 410 13 read माखापविचं instead of माकपविचं. 412 यः वे व

킇

		그는 일이 되는 것이 얼마나는 그는 이 이번 경기를 보고 있는데 그들이 가장에 들어왔다. 그는 그들은 그는 그를 가지 않는데 그를 보고 있다고 있는데 그를 하는데 그를 했다.	200	F 15 (F-5)	
		Daśa Rúpa, (Sans.) Fasc. I—III @ /10/ each	Rs.	1	14
		Dasa Rupa, (Sans.) Fasc. I Eng.) Fasc. I and II @ /10/ each	••	1	4
	18.		••	0	10
	19.	Containing Chailers Charles Charles Public 1 211 (c) /10/ Course	••	7	-8
	20.		••	1	14
	21.	res Kara Ratha Prasna Munda Manuukya Opanishada, (Calis.) - acci	VI.	0	10
	22.	Withouten (Sang Pasc. - VI (W I/ Cacu	A4 50 50 1	6	0
	28.	Tothe Court Secreta (English) Past: 1-A (6) 1/ Cach		10	0
	24.	Lalita Vistara, (Sans.) Fasc. I—VI @ /10/ each		3	12
	25.	This is a filtrorited to the second of the s	(• • °	2	0
	26.	artili Thonished (Sans & English) Fasc. 1—111 (@ /10/ bach		1	14
	27	Tri-durat Damana (Sang) Hase, II - A VI (0) (10) Cacil		9	6
	28.	Márkandeya Purána, (Sans.) Fasc. IV—VII @ /10/each	• •	2	8
	29.	Nrisimha Tapani, (Sans.) Fasc. I—III @ /10/ each	• •	1	14
	30.	Nimber /Song Foge V (m) / 1 U/ Cach		3	12
	31.	Nírukta, (Sans.) Fasc. III—IV @ /10/ each Nárada Pancharátra, (Sans.) Fasc. III—IV @ /10/ each		1	4
	32.	NT		1	4
	33.	Nyhya Darsana, (Sans.) Fasc. II- Nítisára, or, The Elements of Polity, By Kamandaki, (Sans.) Fasc. II-	-IV	1	14
	34.	Piñgala Chhandah Sútra, (Sans.) Fasc. I—III @ /10/ each		1	14
1	35.	Prithiráj Rásau, (Sans.) Fasc. I—IV @/10/ each		2	8
	36.			1	0
1	37.	Ditto (English) Fasc. I and II @/10/each		1	4
	38.	Pall Grammar, (English) Pasc. I and II (6/2)	••	1	8
	39.			0	10
	40.	Rig Veda, (Sans.) Vol. I, Fasc. IV. Srauta Sútra of Apastamba, (Sans.) Fasc. I—IV @ /10/ each		2	8
	41.	Ditto Asvaláyana, (Sans.) Fasc. I—XI @ /10/ each		6	14
1	42.		0.00	5	18
100	43.	Ditto Latyayana (Sans.) Fasc. 1—12 (6/10/ cach		23	2
	44.	Sáma Veda Sanhitá, (Sans.) Fasc. I—XXXVII @ /10/ each		2	0
	45.	Sahitya Darpana, (English) Fasc. I—IV @ /10/ each	1	1	4
1	46.	Santya Darpana, (English) Fasc. I and II @ /10/ each		0	10
	47.	Súrya Siddhánta, (Sans.) Fasc. IV		Ŏ	10
5	48.	Sarva Darsana Sangraha, (Sans.) Fasc. II		ĺ	4
	49.	Sankara Vijaya, (Sans.) Fasc. II and III @ /10/each		ō	10
4	50.	Sánkhya Pravachana Bháshya, (English) Fasc. III	• •	ŏ	10
	51.	Sáñkhya Sára, (Sans.) Fasc. I	• • •	6	14
200	52.	Taittiriya Aranyaka, (Sans.) Fasc. I—XI @ /10/ each	**	15	ō
	53.	Titto Brahmana (Sans) Pasc. 1—AAI V (W/10/ cauli	••	20	Ö
9	54.	Ditto Samhitá, (Sans.) Fasc I—XXXII @ /10/ each	••	1	14
l	бő.	Ditto Prátišákhya, (Sans.) Fasc. I—III @ /10/ each	oogh	î	4
ı	56.	Tritte and Aitorosta I manishads (Dans.) Paste II and III (6)	Foon		
	57.	Ditto Aitareya S'vetasvatara Kena 1 sa Upanisnaus, (English)	rasc.		4
		T and IT (2) /10/ pach	•••	1 11	14
	58.	Tándyá Bráhmana, (Sans.) Fasc. 1—AIA (@/IU/ each	••	Contractor.	14
	59		/10/	. 6	
	60		110/		0
		and and the second	•		14 15 16 16 16 16 16 16 16 16 16 16 16 16 16
	61	Vishnu Smriti, (Sans.) Fasc. I—II @ /10/ each	• ••	1	4
	62	. Yoga Sútra of Patanjali, (Sans. & English) Pasc. 1—1 v @ /14/ cac	т.	3	8 .
		Arabic and Persian Series.			
		Toront Fore T XIII @ /10/ each		8	2
	1	. 'Alamgirnámah, with Index, (Text) Fasc. I—XIII @ /10/ each A'in-i-Akbari, (Text) Fasc. I—XXII @ 1/4 each		27	8
	2	Afn-i-Akbari, (Text) Fasc. I—XXII @ 1/4 each Ditto (English) Vol. I (Fasc. I—VII)		. 12	4
	3	Ditto (English) Vol. I (Fasc. I—VII)		27	8
	4	Akbarnamah, with Index, (1ext) Fasc. 1—XXII (6) 1/4 cach		. 11	14
	E	Akbarnámah, with Index, (Text) Fasc. I—XXII @ 1/4 each Bádsháhnámah with Index, (Text) Fasc. I—XIX @ /10/ each	กลาคา		
	• (	Beale's Oriental Biographical Dictionary, pp. 201, 186, 51161	Lechon		8
	1	7. Dictionary of Arabic Technical Terms and Appendix, Fasc. I—X		. 26	4
		and the state of the contract of the state of the contract of		. 17	
		8. Farhang-i-Rashidi (Text), Fasc. I—XIV @ 1/4 each			
		9. Fihrist-i-Túsí, or, Túsy's list of Shy'ah Books, (Text) Fasc. I-	-T A (	@ . 3	0
	1	o Fritish wil Sham Wagidi. (Text) Pasc. 1—1A (a/10/each		6	
		Tatto Azadi. (Text) Fasc. 1—1 V (@ /10/ each			
		o Hoff Nomen History of the Persian Masnawi, (1ext) Fast. 1	YEAR.		6 4
		. I—V1 @ 1/ each		••	*

14.	Iqbálnámnh-i-Jahángírí, (Text) Fasc. I-III @ /10/ each Rs.	1	14
15.	Isabah, with Supplement, (Text) Fasc. I—XXXI @ /12/each	23	4
16.	Maghazi of Waqidi, (Text) Fasc. I—V @ /10/ each	3	2
17.	Muntakhab-ul-Tawarikh, (Text) Fasc. I—XV @ /10/ each.	9	6
18.	Muntakhab-ul-Lubáb, (Text) Fasc. I—XVIII @ /10/ each, and Fasc. XIX with Index @ /12/	20	
19.	Mu'ásir-i-'Alamgiri (Text), Fasc. I—VI @ /10/ each	12	0
20.	Nukhbat-ul-Fikr, (Text) Fasc. I	3 0	12 10
21.	Nizámi's Khiradnámah-i-Iskandari, (Text) Fasc. I and II @ 1/each	2	o
22.	Suyúty's Itqán, on the Exegetic Sciences of the Koran, with Supplement,		
	(Text) Fasc. II—IV, VII—X @ 1/4 each	8	12
23.	Tabaga Nasiri, (Text) Fasc. I—V @/10/ each	3	2
24. 25.	tto (English) Fasc. I—XIV @ 1/ each Táríkh-i-Fírúz Sháhi, (Text) Fasc. I—VII @ /10/ each	14	0
26.	Tárikh-i-Baihagí, (Text) Fasc. I—IX @ /10/ each	4 5	6 10
27.	Wis o Rámin, (Text) Fasc. I—V @ /10/ each	3	2
	ASIATIC SOCIETY'S PUBLICATIONS.		
1.	40년(B. 1884) 20년 20년 20년 1일 18일 22년 1일 18일 18일 18일 18일 18일 18일 18일 18일 18일		
	Vols. XIX and XX @ 10/ each	90	0
	Ditto Index to Vols. I—XVIII	5	0
2			
	No.; and from 1870 to date @ /8/ per No.		
	Journal of the Asiatic Society for 1843 (12), 1844 (12), 1845 (12), 1846		
	(5), 1847 (12), 1848 (12), 1849 (12), 1850 (7), @ 1/ per No. to Sub-		
	scribers and @ 1/8 per No. to Non-Subscribers; and for 1851 (7),		
	1857 (6), 1858 (5), 1861 (4), 1864 (5), 1865 (8), 1866 (7), 1867 (6), 1868 (6), 1869 (8), 1870 (8), 1871 (7), 1872 (8), 1873 (8), 1874 (8),		
	1875 (7), 1876 (7), 1877 (8), 1878 (8), 1879 (7), 1880 (8), 1881 (7),		
10.5	@ 1/8 per No. to Subscribers and @ 2/ per No. to Non-Subscribers.		
	N. B. The figures enclosed in brackets give the number of Nos. in each		
	Volume,		
	General Cunningham's Archæological Survey Report for 1863-64 (Extra		
	No., J. A. S. B., 1864)	2	0
	Theobald's Catalogue of Reptiles in the Museum of the Asiatic Society	0	
	(Extra No., J. A. S. B., 1868) Catalogue of Mammals and Birds of Burmah, by E. Blyth (Extra No.,	2	0.
	J. A. S. B., 1875)	4	0
	Sketch of the Turki Language as spoken in Eastern Turkestan, Part II,		
	Vocabulary, by R. B. Shaw (Extra No., J. A. S. B., 1878)	4	0
	A Grammar and Vocabulary of the Northern Balochi Language, by M.		
	L. Dames (Extra No., J. A. S. B., 1880)	4	0
	Introduction to the Maithili Language of North Bihár, by G. A. Grierson,		
	Part I, Grammar (Extra No., J. A. S. B., 1880) Aborigines of India, by B. H. Hodgson	3	0
	Anical Muchamilia	3	0
	Catalogue of Fossil Vertebrata	2	0
	. Ditto of Arabic and Persian Manuscripts	1	0
	3. Examination and Analysis of the Mackenzie Manuscripts by the Rev.		
	W. Taylor	2	0
	Han Kong Tsew, or the Sorrows of Han, by J. Francis Davis	1	8
1(		1	0
1 1:		32	0
i	r Kalazan at Min	2	0
î.	4. Mahabharata, Vols. III and IV, @ 20/ each	40	0
	5. Moore and Hewitson's Descriptions of New Indian Lepidoptera.		J
	Parts I—II, with 5 coloured Plates, 4to. @ 6/ each	12	0
. 1		1	0
	7. Sharaya-ool-Islam	4	0
1	8. Tibetan Dictionary 9. Ditto Grammar	10	0
	0. Vuttodaya, edited by LtCol. G. E. Fryer	8	0
	를 잃었다면 하는 경우 보다 되었다. 그는 사람들은 보다는 사람들은 사람들은 사람들은 사람들은 사람들은 사람들은 사람들은 사람들은	2	0
	Notices of Sanskrit Manuscripts, Fasc. I—XVI @ 1/each	16	0
	Nepalese Buddhist Sanskrit Literature, by Daniel Sanskrit Lite	-,	
AV.		with the	ere detail

¥